পৃথিৱীৰ অসুখ

[১৯৮০ৰ সাহিত্য অকাডেমী বঁটা বিজয়ী গ্ৰন্থ]

যোগেশ দাস

পূৰ্বশ্ৰী প্ৰকাশন
যোৰহাট : অসম

PRITHIVIR ASUKH : A collection of short stories in Assamese by Jogesh Das and Published by Purbashree Prakashan, Jorhat-1

প্ৰকাশক : শ্ৰীশিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা,
পূৰ্বশ্ৰী প্ৰকাশন,
যোৰহাট-১

বেটুপাত : ভাৰত বৰা
জগদ্বাৰ
টীয়ক

১ম সংস্কৰণ, ডিচেম্বৰ ১৯৭৯
২য় সংকৰণ, ,, '৮১

মূল্য : ২০ ০০

ছপাশাল : পূৰ্বশ্ৰী প্ৰিণ্টাৰ্চ
যোৰহাট-১

বন্ধা : পূৰ্বশ্ৰী প্ৰিণ্টাৰ্চ
যোৰহাট-১

আইলে

লিখকৰ বক্তব্য

এই গল্পবিলাকক মোৰ শেহতীয়া গল্প-প্ৰচেষ্টাৰ নিদৰ্শন বুলিব পাৰি। ইয়াত সন্নিবিষ্ট প্ৰায়বিলাকেই যোৱা দহ বছৰ মানৰ ভিতৰত লিখা গল্প। গতিকে মোৰ বিশ্বাস আমাৰ জীৱনৰ সেই ছোৱা কালৰ স্বাক্ষৰ এই বিলাক গল্পই বহন কৰিছে; অন্ততঃ সেই সম্বন্ধে লিখকৰ মানসিক প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰতিফলিত হৈছে। 'হাজাৰ লোকৰ ভিৰ'ৰ (১৯৬৫) পিছত এইটোৱেই মোৰ নতুন গল্প-সংকলন, আৰু ইখনৰ দৰেই বুজন আকাৰৰ।

এই সংকলনৰ কাৰণে প্ৰধানকৈ ধন্যবাদৰ পাত্ৰ প্ৰকাশক শ্ৰীশিৱপ্ৰসাদ বৰুৱা। মই নানান কামত ব্যস্ত হৈ থাকি শ্ৰীবৰুৱাৰ ধৈৰ্য্য বহুত দিন পৰীক্ষা কৰিবলৈ বাধ্য হৈ শেহত আজি তেওঁক ধন্যবাদ জনাবলৈ ওলাই লাজেই পাইছো। আমাৰ দুজনৰ মাজত সংযোগ ঘটাই দিয়া আৰু বোধহয় এই কামৰ মুখ্য যন্ত্ৰী, মোৰ ভ্ৰাতৃ-প্ৰতিম, ডেকা ব্যৱসায়ী শ্ৰীদেবেন বৰাও আমাৰ অশেষ শলাগৰ পাত্ৰ।

যোৰহাটৰ এই দুই বন্ধুৰ সৈতে মোৰ বহুতো আনন্দৰ মুহূৰ্ত পাৰ হৈছে, তাৰ সুখস্মৃতি সদায়েই থাকিব। মোৰ মৰমৰ এইসকল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীলৈও ধন্যবাদ জনালোঁ নানান প্ৰকাৰে সহায় কৰি দিয়া কাৰণে—লাৱণ্য দেবী, জয়ন্তী কলিতা, জয়ৰাম বায়ন, দিলীপ কুমাৰ শৰ্মা, দীনেশ কলিতা আৰু অপূৰ্ব শইকীয়া।

লাচিত নগৰ,
গুৱাহাটী-৭
১ ডিচেম্বৰ, ১৯৭১।

যোগেশ দাস

সূচীপত্ৰ

গদাধৰ টী ষ্টল

বাপৰে ! কি মানুহ, দোকান আৰু গাড়ী-চাড়ী হৈছে ! এই চাৰি-পাঁচ বছৰতে ঠাই ডোখৰ চিনিবই নোৱাৰা যেন হৈ পৰিছে। সক ঠাইলৈ গৈ ময়ো কিবা খাপচৰা হৈ পৰিলো নেকি ? মানুহতো বাঢ়িবই আৰু চহৰো ডাঙৰ হৈ যাবই। মই গৈ ছৈখোৱাঘাটৰ নতুন ছোৱালী এম-ই স্কুল এখনত মাষ্টৰী কৰি থাকিলো বুলি গুৱাহাটীৰ এটা কম ব্যস্ত আলিবাট এই কেইবছৰতে ব্যস্ত হৈ নুঠিবনে ? ভূমিকম্প আৰু বানপানীয়ে পাৰঘাট, বিৰাট শনিবৰীয়া হাট, ৰেলষ্টেচন সকলো ধ্বংস কৰি ছৈখোৱাঘাটৰ মহিমা নোহোৱা কৰিলে বুলি বৰ্দ্ধিষ্ণু গুৱাহাটী চহৰৰ মহাত্মা গান্ধী ৰোড নামৰ এই আলিবাটতো দোকান-পোহাৰ, ৰিক্সা-টেক্সী, মানুহ-দুনুহ নেবাঢ়িবনে ? বছৰত একোবাৰকৈ দুৰ্বত ফুৰিবলৈ ওলাই অহা ভাল দেখিছো, নহলে বাহিৰৰ জগতখনৰ ক'ত কি পৰিবৰ্ত্তন হৈছে জানিবই নোৱাৰি , ছৈখোৱাঘাটৰ স্কুলমাষ্টৰক গুৱাহাটীৰ ৰিক্সা বা অটো কিম্বা বাটকুৰা মানুহেই খুন্দিয়াই বগৰাই পেলাই থৈ যাব।

কামাখ্যা লণ্ড্ৰী, লাহতী ইলেক্‌ট্ৰিকেলছ (অসমীয়া লাহতী নহয় নিশ্চয়, চিকমিকিয়া দোকানখনত মাৰোৱাৰী ডেকা ল'ৰা দেখিছো), মুনমুন অটো চেণ্টাৰ, লাহিড়ী হাৰ্ডওৱেৰছ, মডাৰ্ণ বুকষ্টল (অসমীয়া মানুহৰ যে কথা, বুকষ্টল নুবুলিলে যেন কিতাপৰ দোকান নচলিবই), ইষ্টাৰ্ণ ইণ্ডিয়া হোমিওপেথিক ফাৰ্মাচী (বহলে মাত্ৰ তিনি ফুট মান হ'ব), ভাৰতীয় জলপান (কি বিৰাট চাহৰ দোকান—কি ভিৰ—চন্দনৰ ৰেঘা টনা মহাজনে ধাম-ধুম নোট থৈ ৰেজগি দিছে—মোৰ দোকানখন ক'ত ?), ইটা, বালি, চিপ্‌ছ খুচুৰাকৈ বেচা এইখনৰ একো নাম চাম নাই ; ভূতপূৰ্ব দস্যু যেন লগা প্ৰকাণ্ড মালিকজন ষাৰাণ্ডাৰ চালিপৰা খনতে গ্ৰাহকৰ অপেক্ষাত বহি আছে ; বুলবু লণ্ড্ৰী, মেক্‌ফাৰ্চ্ছন্স—অটোমবাইল ডীলাৰ্‌ছ (কি প্ৰকাণ্ড দালান, মটৰ বেচে হবলা, ভিতৰখনলৈ চাবলৈকে ভয় লাগে), আসাম

জুৱেলাৰী—প্ৰোঃ শ্ৰীৰাখাল চন্দ্ৰ কৰ্ম্মকাৰ, 'আপ টু ডেট হেয়াৰ কাটিং চেলুন,' চক্ৰবৰ্ত্তী এণ্ড ছন্স—চাইকেল বিক্ৰী আৰু মেৰামতি কৰা হয়, নিউ ইলেকট্ৰিক ষ্টৰ্ছ, খুবলাল লণ্ড্ৰী (ঘৰত কাপোৰ ধুই লবলৈ মানুহৰ সময়েই নাই হবলা, খুবলাল ঘৰে ঘৰে কাপোৰ গোটাই ফুৰা ধোবা আছিল নিশ্চয়—এতিয়া বাগ্ধৰ এটা জুৰাই লণ্ড্ৰী কৰি লৈছে)······নাই মোৰ দোকানখন নিশ্চয় উঠি গ'ল। ইমান নতুন নতুন পৰিবৰ্ত্তনৰ মাজত সেই ক্ষুদ্ৰ চাহৰ দোকানখন ক'ত তিষ্ঠিব পাৰিব ? 'পৰিবৰ্ত্তনেৰ স্ৰোতে আমি যাই ভেসে কালেৰ যাত্ৰায়'······

গদাধৰ টী ষ্টল! সোঁখন! চ'ক খাই উঠি সমান আলিবাটতে উজুটিয়াই কথমপিহে হামখুৰি খাই নপৰিলো। মই বিচাৰি ফুৰা দোকানখন পালো। এখন ছাইনব'ৰ্ড নোহোৱা বাঁহ-বেতৰ আচবাব কৰা দোকানৰ পৰা চকু আগুৱাই নিওঁতেই হঠাৎ আখৰ মণিৰ নোবাবা সৰু আওপুৰণি টিনছলা মই দেখিবলৈ পালো। সেই আগৰ দৰেই পাচফালৰ পৰা দুডাল বিট মাৰি থিয় কৰাই চালিখনৰ ওপৰত থোৱা আছে। অসমীয়াতে লিখা—'গদাধৰ টী ষ্টল'। গদাধৰে আমাৰ কথামতে সেইখন আঁকি দিছিল, লিখাইছিল 'আৰ্ট কৰিব জনা' হাইস্কুলৰ ছাত্ৰ এজনৰ হতুৱাই; হৈছিল বেকাবেঁকি, এতিয়া ৰং উৰি গৈ আৰু ধুলিৰ চামনি পৰি পৰি মণিৰ নোবাবা হৈ পৰিছে—মই বুলিহে মাতিব পাৰিলো। কিন্তু অ' হৰি! গদাধৰ টী ষ্টলত দেখোন চাহৰ দোকান নাই। ছাইনব'ৰ্ডৰ পৰা লাহেকৈ চকু নমাই আনিহে মন কৰিলো যে দুকোঠলীয়া ঘৰটোৰ সৰু চালিখন পাৰ হৈ ঘাই কোঠাটোত যি চকি-বেঞ্চ-টেবুল আছিল সেইবোৰ একো নাই। চালিখনৰ ওখ চুলাটো অন্তৰ্দ্ধান। মিঠাই ৰখা আলমাৰিটো আছে, কিন্তু ভিতৰত গজা-নিমকি-চিওৰা-পকৰিৰ সলনি আছে লোহাৰ টুকুৰা-টুকুৰি কিবা-কিবি লাংখা-লিংথি —বাহিৰত ওলমি আছে সৰু সৰু নতুন টিপচাকিৰ এধাৰ সুদীৰ্ঘ মালা। মজিয়াখনতো বিশৃংখল হৈ পৰি আছে ডালডা, ফেৰেক্স, পেলক্সো আদিৰ টেমাৰে তৈয়াৰ কৰা চুপি, মগ, জাৰণী ইত্যাদি। থিয় হৈ আছে ভালে-মানখিনি গছা থকা চাকি। একাষৰে দ'ম লাগি পৰি আছে কিছুমান কনডেন্সড মিল্ক আৰু নাৰিকল তেলৰ খালি টেমা। পানীপোতাত দুকাষৰে পৰি আছে বাঁহ-বেতৰ চৌচৰ নিচিনা টিন কাটি পেলোৱা মিহি মিহি দীঘলীয়া টুকুৰাৰ দ'ম।

বেছ আন্ধাৰ আন্ধাৰ লগা ভিতৰখনত, মাজভাগৰ অলপ বাওঁফালে এজন প্ৰকাণ্ড বুঢ়া মানুহে কিহবাত বহি পোৱা কয়লাৰে জ্বলোৱা সৰু ভাটি এটাৰ ওচৰত পাৰি লোৱা এডাল নিয়াৰিত ঠুংঠাংকৈ হাতুৰীৰে কোবাই কোবাই ঘুৰণীয়াকৈ খাপ এটা তৈয়াৰ কৰিব ধৰিছে এচলা সৰু টিনত।

বেছ বুঢ়া নহ'লেও যথেষ্ট বুঢ়া মানুহজন। নিয়াৰিৰ ষিমান পাৰি ওচৰলৈ চকু দুটা নমাই নি চাবলৈ চেষ্টা কৰাৰ পৰা অনুমান কৰা টান নহয় যে তেওঁ চকুৰে খুব ভালকৈ নমনে। কিন্তু গায়ে-গাৰিয়ে মানুহজন একালত থুলন্তৰ, বলিষ্ঠ আছিল বুলি সহজেই অনুমান কৰিব পাৰি। চুটিকৈ ছটা চুলিখিনি বগা হৈ পৰিছে। চেলাউৰি দুকোছা আৰু প্ৰকাণ্ড গোঁফ কোছাও পকিছে—ডাঢ়ি নাই—বোধকৰো খুৰায়—কিজানি আজিয়েই খুৰাইছে। তেল-চিকটি লগা খাকী লংপেণ্ট এটা, তাৰ ওপৰত মটীয়া হাফছাৰ্ট এটা আৰু ডাঙৰ ডাঙৰ দুটামান ফুটা ওলোৱা, বেয়াকৈ গোঁথা একালত যি ৰঙেই নেথাকক এতিয়া বগা পৰি অহা ছুয়েটাৰ পিন্ধি আছে।

গদাধৰ দাস ?

গদাধৰ দাস। তেৱেঁই। মই বুলিছে এনে বিচিত্ৰ পৰিবেশত এনে বিচিত্ৰ বেশত তেওঁক চিনিব পাৰিছোঁ। চাহৰ দোকানৰ ব্যস্ততাৰ ঠাইত এই নিৰ্জন আন্ধাৰ কমাৰশাল। মিলিটেৰী ইউনিফৰ্মৰ ঠাইত জোৰা-ফোন্দা দি লজ্জা নিবাৰণৰ এই দুষ্টি প্ৰতিহত কৰা পোছাক। মহাব্যস্ত জনাকীৰ্ণ এই বাটটোত গদাধৰ দাদাৰ দোকান নিৰ্জন নিস্তব্ধ। তেওঁ হাতুৰীৰে ঠুক্-ঠুক্কৈ কোবাই থকাৰ শব্দখিনি কাণ নেপাতিলে নুশুনিয়েই। চিকমিকাই থকা বাকীবোৰ দোকানলৈ যেনেকৈ এনেয়ে বাটৰুৱাৰ চকু যায় তেনেকৈ গদাধৰ টী ষ্টললৈ মোৰ বাহিৰে কাৰো চকু যোৱা নাই—যি টী ষ্টলত এতিয়া আৰু চাহ নেপায়।

মই লাহে লাহে, নিঃশব্দে আগবাঢ়ি গৈ বাৰান্দাখনত উঠিলোগৈ। গদাধৰ দাদাই তেতিয়ালৈকে মোক লক্ষ্য কৰা নাই। তেওঁ অবিৰাম ঠুক্ঠুক্ কৰিবই লাগিছে। ময়ো মাত লগাবলৈ ভাল পোৱা নাই, অলপ সময় থিয় দি আছোঁ, এনেতে পিটি থকা টিন টুকুৰাৰ আকাৰটো ঠিক হৈছে নে নাই হাতত দাঙি লৈ মূৰটো তুলি চালে—আৰু মোক দেখা পালে।

যথেষ্ট তীক্ষ্ণ দুষ্টিৰে মোৰ আপাদমস্তক চাই লৈ কৰ্কশ মাতেৰে তেওঁ সুধিলে, "কি লাগে ?"

"একো নালাগে।"

গদাধৰ দাদাৰ মাতটো আগৰ দৰেই কৰ্কশ, তাত গ্ৰাহকৰ প্ৰতি প্ৰদৰ্শিত নম্ৰতাৰ লেশমাত্ৰ নাই ঃ

"একো নালাগে যদি কি লাগে ?"

হাঁহি উঠিছিল কিন্তু নেহাঁহিলোঁ। যুদ্ধত শত্ৰু নিপাত কৰি উলটি অহা আৰু উলটি আহি পেটৰ শত্ৰু বধ কৰিবলৈ আকৌ এখন যুদ্ধত লাগি যোৱা গদাধৰ দাসৰ মুখত আমি শুৱলা, সজাই-পৰাই কোৱা ভাষা কোনোদিন শুনাও নাছিলোঁ আৰু শুনিবলৈ আশা কৰাও নাছিলোঁ। তেওঁৰ তৈয়াৰী চুপি-চাকি একো নিকিনো যদি কিয় আহিছো—ইয়াকে যে তেওঁ বুজাব খুজিছে সেইটো মই বুজিলোঁ।

অলপ সময় মনে মনে থাকি কলোঁ, "মোক চিনি পোৱা নাই দাদা ? মই বিপুঞ্জয় কাকতি—আপোনাৰ দোকানত যে সদায় চাহ খাইছিলোঁ—কলেজত পঢ়িছিলোঁ—এই পিনে ওচৰতে মেছ কৰি আছিলো—মই, দুলাল দত্ত আৰু নবীন পাটোৱাৰী যে একেলগে আছিলোঁ—"

গদাধৰ দাদাই মোক ভালকৈ পৰীক্ষা কৰিলে। মনত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিছে যেন লাগিল। বিশ্বাসত লব খোজা নাই যেন পালো।

মই আৰু দুখোজ ভিতৰ সোমাই গৈ চুপি-চাকি-জাৰণী-মগ আৰু খালি টেমাবোৰৰ মাজত ঠাই বিচাৰি থিয় হৈ কলো, "মনত পৰিছেনে—বিপুঞ্জয় কাকতি—মই আজিকালি মাষ্টৰী কৰো—ছৈখোৱাত, একেবাৰে সিমূৰত। বহুত দিনৰ মূৰত গুৱাহাটীখন চাওঁ বুলি আহিছো—বোলো আমাৰ পুৰণা গদাধৰ টী ষ্টলখনতো এবাৰ সোমাই যাওঁ—"মই ইফালে-সিফালে চালো, বহিবলৈ কিবা পোৱা যায় নেকি বিচাৰিলো।

গদাধৰ দাদা লাহেকৈ উঠিল। কি প্ৰকাণ্ড মানুহ! চাপৰ ঘৰটোত টিনপাতৰ ছালখনত লগিব যেনেই লাগে। পায়জামা যেন হৈ পৰা খাকী লংপেণ্ট, তাৰ ওপৰৰ মটীয়া কামিজটো দীঘলীয়াকৈ বৈ পৰাত মানুহটোক আৰু ওখ যেন লাগি গ'ল। অলপ কুঁজা হোৱা যেন পায়। খোজবোৰো যেন সামান্য থৰক-বৰক। তেওঁ নিমাতে আওপুৰণি আলমাৰিটোৰ পাচফাললৈ গৈ ক্ষন্তেকতে এটা বাও ছিগা মূঢ়া লৈ আহিল। সেইটো মোৰ ওচৰত থৈ ক'লে, "বহা।" তেওঁ আকৌ নিজৰ ঠাইত বহিলগৈ—লক্ষ্য কৰিলো তেওঁৰ কাম কৰা আসনখন কাঠৰ এখন চাপৰ টুল। মস্লো"

সাৱধানে মূঢ়াটোত বহিলো, যাতে বাও ছিঙি ওলাই অহা কাঠিবোৰে তলফালে বেয়াকৈ খাইল নকৰে।

"বিপদ্‌ভঞ্জন কাকতি······" গদাধৰ দাদাই আবেলিৰ আলিবাটৰ ফালে চাই থাকি নিজকে কোৱাৰ দৰে ক'লে, "বিপদ্‌ভঞ্জন!" তাৰ পিচত অন্যমনস্ক হৈ পৰাৰ দৰে মনে মনে থাকিল। হয়তো মনত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। হয়তো অতীতটোৰ কথাবোৰ তেওঁৰ মনলৈ আহিল। কি আছিল সেই অতীতটোত? এখন সৰু, সাধাৰণ চাহৰ দোকান। যুদ্ধফিৰত এক সৈনিকে একমাত্ৰ জীয়েক পদ্মাক লৈ সেই দোকানখনৰ পৰাই জীৱিকা উলিয়াইছিল। আমি এদল গ্ৰাহকে সস্তীয়া, পেটৰ অসুখ কৰা চাহ-মিঠাইৰ লোভত নহ'লেও পদ্মাৰ গাভৰু দেহৰ সান্নিধ্যৰ আশাতে তালৈ নিয়মীয়াকৈ দিনটোত দুবাৰ-তিনিবাৰ গৈছিলো। 'বাহিৰত খোৱা হয়েই যেতিয়া' বুলি মেছত চাহ খোৱা আমি বন্ধই কৰি দিছিলো আৰু গদাধৰ টী ষ্টলত ব্যক্তিগত একাউণ্ট খুলি উঠনাকৈ খাবলৈ লৈছিলো। কিজানি পদ্মাৰ কাৰণেই আন আন গ্ৰাহকেও গদাধৰ টী ষ্টল দিনৰ দিনটো আৰু ৰাতিও ভালেখিনিলৈকে গৰম কৰি ৰাখিছিল। বুঢ়াই নিশ্চয় দুৰ্বলতা বুজি পাইছিল। সেই কাৰণেই বাকী লিখা পকাবন্ধা বহীখন ঢেকঢেক কৰে হাঁহি মেলি দিছিল—কি হাঁহি, এটা এণ্টি-এয়াৰক্ৰাফ্‌ট গানৰ পৰা যদি মেচিন-গানৰ দৰে গুলি ওলালহেঁতেন তেন্তে গদাধৰ দাসৰ হাঁহিটোও তেনেকুৱাই হ'লহেঁতেন—দুটা মাহটোৰে দাবি-ধমকি দি মাহৰ পইচা মাহে পুৰাপুৰি আদায় কৰিছিল, তেহেলৈ সেই পইচা আমি টিউচন কৰিয়ে উলিয়াওঁ বা ফাঁকি-ফুকা দি ঘৰৰ পৰাই আনো—পদ্মাৰ আগত লাজত পৰাতকৈ আমি পাৰ্যমানে সকলো উঠনা আদায় কৰি দিছিলো।

পদ্মা এতিয়া ক'ত? বিয়া হৈ গ'ল?

গদাধৰ দাদায়ো নিশ্চয় আমাৰ কথা মনত পেলাইছে জীয়েকৰ প্ৰতি থকা আমাৰ দুৰ্বলতাৰে সৈতে।

কথ-বতৰা অলপ সহজ কৰি তুলিবৰ মনেৰে মই ক'বলৈ ধৰিলো যে বি-এ পাছ কৰিয়েই—মানে পৰীক্ষা দি আচলতে—ঘৰলৈ গুচি যাব লগা হ'ল। তাৰ পিছত চাকৰি বিচৰাৰ পালা। কিন্তু চাকৰিতো নেপাওঁ—অসমত ধান-চাউল পোৱা গ'লেও চাকৰি পোৱা নাযায়—"আচাম ট্ৰিবিউন"ৰ ছেকেণ্ড পেজ চাই চাই দৰ্খাস্ত কিমান কৰিলো—শেষত দৰ্খাস্ত পঠিয়াবলৈ

আইক পইচা খুজিবলৈ লাজ লগা হ'ল—ইত্যাদি ইত্যাদি। শিক্ষিত নিৰঞ্জনবাবু যি অৱস্থা হয় সকলোখিনি যে মোৰো হ'ল আৰু সৰ্বশেষত এবাৰ অনাই-বনাই ঘুৰি ফুৰোতে দিকচো ছৈখোৱা ঘাটৰ ছোৱালী এম-ই স্কুল-খনতে (নতুন স্কুল, দৰমহা কম আৰু অনিয়মীয়া) সুবিধা এটা পাই সোমাই গলো আৰু এতিয়ালৈকে তাতে আছো; চব কথা যিমান পাৰো চমুৱাই ক'লো।

গদাধৰদাই সৰু ঘুৰণীয়া টিন এচলা বুটীল লৈ কেঁচিখনেৰে অসমান হৈ থকা জোংবোৰ কাটি কাটি প্ৰকাণ্ড গোঁফ কোছাৰ তলত সামান্যভাৱে হাঁহি সুধিলে, "লগৰ বাকীকিজনৰ কি খবৰ ?"

"সিহঁতকতো লগ নেপাওঁ দাদা—গুৱাহাটী এবাৰ পিচত আৰু সিহঁতৰ লগত দেখা-সাক্ষাৎ হোৱা নাই। দুলালৰ কবিতা অৱশ্যে মাজে মাজে মেগাজিনত দেখিবলৈ পাওঁ—দুলাল দত্ত—সি সাহিত্যিকতো—কবিতা লিখে—"

"কবিতা ?"

"অ' কবিতা—মানে, পদ্য, পদ্য—সি লিখে—"

"আৰু তিন নম্বৰজন ?"

আ, দাদাৰ তেনেহ'লে চব মনত পৰিছে! নবীনৰ কথা সুধিছে। মই উৎসাহেৰে কলো, "নবীন পাটোৱাৰীকো লগ পোৱা নাই। তাৰ ঘৰতো উত্তৰ কামৰূপত—নলবাৰীৰ ওচৰত নে ৰাঙিয়াত—সি খুব লেকচাৰ মাৰিব পাৰিছিলতো, কিবা এটা কৰি খাইছে নিশ্চয়—পঞ্চায়তে তঞ্চায়তে সোমাইছে নিশ্চয়—"

"অ' সি কেতিয়াও নেখাই নমৰে। নবীন নেখাই মৰা ল'ৰাই নহয়।" সাত ঘাটৰ চেঙলীস্বৰূপ নবীনকে আমাৰ তিনিওৰে ভিতৰত গদাধৰদাই প্ৰশংসাৰ চকুৰে চাইছিল বুলি আজিহে জানিলো। সি আমাৰ ভিতৰত আটাইতকৈ টেঙৰ বুলি স্বীকাৰ কৰো। আমি মেছত পাল পাতি নিজেই ৰান্ধি খাইছিলো। কেতিয়াবা পইচাৰ অভাৱ হ'লে দুলালে ময়ে হা-হুমুনিয়াহ কাঢ়ি মূৰে কপালে হাত দি বহি থাকো। নবীনৰ পইচা অহাৰ কোনো নিৰ্দিষ্ট বাট নাছিল। ঘৰৰ পৰাতো তাক দিবই নোৱাৰিছিল। ধাৰ কৰি, খুজি আনি; কৰবাত কিবা কাম কৰি দি সি পইচা আনিছিল। এনে অনিশ্চিত উপাৰ্জনতো কিন্তু তাৰ কোনো ভয়-চয় নাছিল। সেই নবীনেই

আমাৰ পইচা নহবৰ দিনত মনে মনে ওলাই গৈ কাবোবাৰ পৰা হয় টকা নহয় কোনোবা দোকানৰ পৰা বস্তু-বাহানি উঠনাকৈ লৈ আহিছিল। দুলালৰ পইচা ঘৰৰ পৰা নিয়মীয়াকৈ আহে। মই এটা টিউচনৰ বানচ আৰু পাঠশালাৰ পণ্ডিত দেউতাই পঠোৱা সামান্য পইচাৰে লেঠা মাৰিব লাগিছিল।

এদিন নবীনে প্ৰস্তাৱ দিছিল, "পদ্মাক ক'ৰবাত পলুৱাই লৈ যাওঁ ব'ল।"

"ধেৎ পাগল নেকি ?" দুলাল আতঙ্কিত হৈ উঠিছিল। আতঙ্কিত ময়ো হৈছিলো। কিন্তু গৰমে গৰমে সেইটো জানিবলৈ নিদি সুধিছিলো, "পদ্মা তোৰ লগত যাবনে ?"

"তাইৰ ফাদাৰ যাব। বৰ সতী-সাধ্বী বুলি ভাবিছ নেকি ? ছোৱালী মানুহে দোকানত চাহ-মিঠাই বেচে ? বাপেকটো আগত থাকোতেও গ্ৰাহকৰ লগত ইয়াৰ্কি মাৰে ? গদা বেটাই তাইক লৈ আহিছে গ্ৰাহক টানিবলৈকে।"

"পলুৱাই নি খুৱাবি কি ?"

"এতিয়া যি খাইছো সেই।"

দুলালে কথাটো আৰু আগবাঢ়িবলৈ নিদি ক'লে, "বাদ দে, বাদ দে সেইবোৰ। চাহ বেচা ছোৱালী এজনীক লৈ মৰিবলৈ আমি এইদৰে কলেজত কষ্ট কৰি পঢ়াহি নাই।"

"কিন্তু তোৰ কবিতাবোৰ হ'লে চাহ বেচা ছোৱালী এজনীক লৈ লিখি থাকিব পাৰ।"

যি হওক নবীনে সেই সাংঘাতিক প্ৰস্তাৱটো কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ আৰু আগনেবাঢ়িলে।

গদাধৰদাই ইতিমধ্যে ঘুৰণীয়া টিনচলা পিটিবলৈ আয়োজন কৰিলে। ভালেখিনি সহজ হ'ব পৰা যেন পাই মই সুধিলো, "দাদা চাহৰ দোকানখন কিয় বন্ধ কৰি দিলে ?"

ঘপ কৰে তেওঁ মুৰ দাঙি খঙেৰে মোৰ ফালে চালে। দোষ যেন মোৰেই, এনে ভাবত কৰ্কশ মাতটোৰে ক'বলৈ ধৰিলে, "বন্ধ কৰা নাই বন্ধ হৈ গ'ল। গ্ৰাহক নাহিলে দোকান চলে নেকি ? যিমান চব বেইমানে ৰাতিপুৱা চকু মোহাৰিয়েই গদাধৰ টী ষ্টলত পুৰি আৰু ঘুগনি খাবলৈ আহিছিল সেই

চৰেই মহাৰাজৰ নতুন দোকানত ভুঞ্জিয়া খাবলৈ গুচি গ'ল। চিগুাৰাৰ লগত চাটনি দিয়েতো—তাকে চেলোকিবলৈ গুচি গ'ল।"

বৰ দুখৰ কথা। পৃথিৱীৰ উন্নতি হয়, পুৰণা বেয়া বস্তুৰ ঠাই নতুন ভাল বস্তুৱে লয়—মানুহে নতুন চিকমিকীয়া বস্তুৰ পাচত লৰে। লেতেৰা পৰিবেশত বেয়া চকি-বেঞ্চ পতা দোকানত বেয়াকৈ তৈয়াৰী জলপান খাবলৈ গ্ৰাহক বৈ নেথাকে। মহাৰাজ নামধাৰী কোনোবা মিঠাইৱালাই নতুনকৈ ধুনীয়া আচবাবেৰে পতা দোকানত ভালকৈ তৈয়াৰী মিঠাই খাবলৈ লৰ ধৰে। গদাধৰ দাস নামৰ যুদ্ধফিৰং এক সৈনিকৰ জীৱিকা মৰা গ'ল, তাৰ খবৰ কোনে ৰাখে? বৰ দুখৰ কথা।

এইবাৰ অলপ কৌশল খটাই কথা উলিয়ালো, "আপোনাৰ কিন্তু বহুত বিদ্যা আছিল গদাধৰদা। অসমীয়া মানুহে মিঠাইৰ কাম সাধাৰণতে নকৰেই, আপুনি তাকো কৰিলে। আকৌ তাৰ পিচত এইবোৰো যে কৰিব পাৰে সেইটোও আমি জনা নাছিলো। যি দেখিছো আপুনি বেছ সুন্দৰ বিজিনেছ চলাইছে।"

টিনচলা বোধকৰো টিপচাকিৰ তলী, খাজ কৰিবৰ মনেৰে গদাধৰদাই পিটিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। তাৰ মাজে মাজে দুই চাৰিটা শব্দ খৰচ কৰি কৰি মোক জানিবলৈ দিলে যে সেইটো হয়, মিলিটেৰীত থাকোতে তেওঁ ঠিক মেকানিক নাছিল যদিও গাড়ী-চাড়ীৰ ওচৰে-পাজৰে ফুৰিবলৈ পাইছিল আৰু সেই কাৰণে দুই-এবিধ হাতিয়াৰ চাব-ছুব পাৰিছিল। টী ষ্টল বন্ধ হৈ যোৱাত সেই বিদ্যাকে অলপ ঘঁহি-মাজি লৈ তেওঁ কমাৰশালখন পাতি ল'লে।

বস্তুবোৰ বিক্ৰী হয়নে?

বিক্ৰী কৰি ফুৰিব নেলাগে। টিপচাকি লগোৱা দুখীয়া মানুহ আমাৰ দেশত এতিয়াও অসংখ্য আছে। পাইকাৰীয়ে আহি সময়ে সময়ে এইবোৰ লৈ যায়। দিনৰ দিনটো ব্যস্তই থাকিব লাগে। টাউনৰ বাবুসকলক কেতিয়াবা পাইখানাৰ মগ, কেতিয়াবা শাকত পানী দিবলৈ জাৰণী, কেতিয়াবা চকৰ তেল পকিছে নে নাই চাবলৈ গছা লগা টিপচাকিৰ দৰকাৰ হয়। বাল্টি-চাল্টিও কেতিয়াবা জালাই কৰিব লগাত পৰে।

যোগালি নেলাগে?

যোগালি নেলাগে। বৰ বেছি টান কাম নহয়। মেটৰৰ ল'ৰা দুটাই খালি টেমা গোটাই আনি দিয়ে। ভাঙৰ টিনবোৰ দুটা ফেৰিৱালাই

দি দি যায়। কাটি কাটি জালাই কৰি যাব লাগে। বচ, একো দিগদাৰ নাই।

আগেয়ে গদাধৰ টী ষ্টলত চাহ-মিঠাই দিবলৈ, গিলাচ ধুবলৈ, ফাইফৰমাচ খাটিবলৈ দুটা 'পোৱালি' ৰখা হৈছিল। ৰাতিপুৱা আৰু গধূলি গ্ৰাহকৰ ইমান ভিৰ হৈছিল যে সিহঁত দুটাই লৰি ধাপৰি ফুৰিব লগাত পৰিছিল, পম্মাইতো চাৰিওফালে চকু ৰাখিছিলেই আনকি স্বয়ং গদাধৰদায়ো মহাজনৰ আসন এৰি উঠি আহি সহায় কৰিব লগাত পৰিছিল।

অৱশ্যে সকলোৱে খাবলৈ বিচাৰিছিল পম্মাৰ হাতেহে। পম্মা! একপ্লেট ঘুগনি, দুটা পুৰি। পম্মা! চাহ চিঙৰা। দিদি! এক গজা! এই পুৱালি কি চাহ বনাইছ পম্মা দিদিকে মাত! হেৰা পম্মা, আমি তিনিটা ঘাট মাউৰা ল'ৰা অথনিৰে পৰা পৰি আছো, এবাৰ চকু মেলি চোৱা। (ফুচফুচাই) পোৱালিক আনিবলৈ নকবা বুইছা বৰ লেতেৰা—আৰু তুমি আনি দিলে হেঃ হেঃ······

এই সকলো গোলমালৰ উৰ্দ্ধত উঠি সকলোৰে কাণত পৰেহি, নিশ্চয় বাটকুৱা মানুহৰ কাণতো পৰেগৈ গদাধৰদাৰ বিকট কৰ্কশ চিঞৰৰ নিৰ্দেশ, গালি-গালাজ।

আজি সেই গদাধৰদাৰ কমাৰশাল নিৰ্জন। এটাও যোগালি নোলোৱাকৈ অকলেই কাৰবাৰ চলাই আছে। মই লাহে লাহে দুই এটাকৈ প্ৰশ্ন কৰি কৰি আৰু বহুত কথা উলিয়ালো।

চাহৰ দোকানৰ দিনত গদাধৰদাই অলপ আঁতৰত ঘৰ ভাড়া কৰি আছিল। ৰাতি ন বজামানত বাপেক জীয়েকে দোকানতে খাই-বৈ ঘৰলৈ গুচি গৈছিল। দোকানত পোৱালি দুটা শুইছিল। ৰাতিপুৱা সিহঁতে জুই জ্বলাই পানী বহুৱাই থয়। পম্মা আৰু গদাধৰদা নিচেই পুৱাতে গা-পা ধুই দোকানলৈ আহে—জুই জ্বলি পানী উতলি নেথাকিলে পোৱালিহঁতৰ দিন বেয়া—ঠাঁচ ঠাঁচ চৰ আৰু সলসলীয়া গালি খাব লাগে। এতিয়া গদাধৰদাই ভাড়াঘৰ এৰি দিলে। ইয়াতে আলমাৰিটোৰ পাচফালে থাকে। ওচৰে এখন হোটেলত খায়—বাকীকৈ—আগেয়ে লোকৰ বাকী লিখাৰ দৰে এতিয়া খাটাত নিজৰ বাকী লিখায়। এই কোঠাটো সেই তেতিয়াৰে পৰা এৰি দিয়া নাই, ভাড়াও তেতিয়াৰ সমানেই দি আছে; মালিকজন বহুত দিনৰ চিনাকি কাৰণে একো কোৱা নাই—"মই মৰালৈ অপেক্ষা কৰি আছে, তেতিয়া ভাড়া

চাৰিগুণমান বঢ়াই লব।" আমি তিনিটাই বি-এ পৰিক্ষা দি মেছ ভাঙি ঘৰাঘৰি গুচি যোৱাৰ কিছুদিন পিচতে চাহৰ দোকান বন্ধ হৈ গ'ল। সদায় দোকানলৈ অহা এটা মানুহৰো গদাধৰদাই মুখ নেদেখা হ'ল। কিজানি কোনোবা এইপিনেদি পাৰ হৈ গ'লেও মাত লগাবলৈ টান পায়। মানুহবোৰ বেইমান হৈ গৈছে। কাৰোবাৰ কাৰোবাৰ অলপ অলপ বাকীও বৈ গ'ল। কিন্তু তাৰ কাৰণে গদাধৰ মৰা নাই। নেলাগে সিহঁতে পইচা দিব—বহীখনো তেওঁ ফালি ছিৰি দলিয়াই পেলাই দিছে। কিন্তু চিনাকি মানুহক এবাৰ মাত দিলে কি হয়? বেইমান!

গদাধৰদাৰ মুখত তিক্ততাপূৰ্ণ ভাষা শুনি মই অলপো আচৰিত নহলো। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধত গদাধৰ দাসো মালয়, বাৰ্মা আৰু শেষত কহিমাৰ ওচৰত যুদ্ধ কৰিছিল। জাপানী সৈন্যৰ হাতত মাৰ খাই খাই পাচ হুহকি আহি আছিল যদিও তেওঁলোকে বহুত ঠাইতে জাপানীহঁতৰ লগত তয়াময়া যুদ্ধ দিছিল—ভালেমান লোমহৰ্ষক অভিজ্ঞতা গদাধৰদাই ৰাতি গ্ৰাহক কমি অহা পৰত আমাৰ আগত বৰ্ণনা কৰিছিল। আমি তন্ময় হৈ মনে মনে শুনি গৈছিলো, আনকি পদ্মালৈকো চাবলৈ একোবাৰ পাহৰি গৈছিলো। এদিনতো দুলালে মেছলৈ গৈয়েই বহী এখন খুলি খচ-খচকৈ গদাধৰ দাসৰ বীৰত্বৰ বিষয়ে এটা দীঘলীয়াকৈ কবিতাকে লিখি পেলাইছিল—সাহিত্যিকৰ প্ৰতি সম্মান প্ৰদৰ্শন কৰি মই আৰু নবীনে নীৰৱে গৈ ভাত বন্ধাত লাগিছিলো। মইতো সেইদিনা খুব গভীৰভাৱে উপলব্ধিয়েই কৰিছিলো যে ফেচিজিমৰ কৰাল গ্ৰাসৰ পৰা বিশ্বৰ অগণন নিৰ্দ্দোষ মানুহক ৰক্ষা কৰিবলৈ আৰু এখন নতুন, সুখৰ পৃথিৱী গঢ়ি তুলিবলৈ যি দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধ লাগিছে তাত লাচিতৰ দেশৰ এজন বীৰ গদাধৰ দাসে নিজকে উছৰ্গা কৰিছিল। আৰু কিজানি ভাবিছিলো যে আৰ্ত্ত, নিষ্পেষিত, অশিক্ষিত মানুহক সহজ ধৰ্মৰ শান্তি প্ৰদান কৰা কবি শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ দেশৰ এজন উদীয়মান ডেকা কবিয়ে সেইজন বীৰৰ প্ৰশস্তি গাবলৈ যোৱাটো বৰ ভাল কথা হৈছে—তাত আমি দেশমাতৃৰ দুই অভাজন সন্তানেনো সেই কবিৰ ভাত এসাজো ৰান্ধি নিদিম নে? গদাধৰদাৰ কাহিনী শুনি এনেকুৱাই কিবাকিবি প্ৰতিক্ৰিয়া আমাৰ মনত হৈছিল বুলি এতিয়া মোৰ অলপ অলপ মনত পৰিব ধৰিছে।

সঁচা মিছা নেজানো, গদাধৰদাই কৈছিল তেওঁ বোলে এবাৰ গুলী শেষ

হৈ যোৱাত ৰাইফেলেৰেই কোবাই কোবাই দুটা জাপানী মাৰিছিল—চাহাব অফিচাৰ এজনেহে তেনেতে পাচফালৰ পৰা টানি আনি তেওঁক কিছু আঁতৰৰ নিজৰ মানুহৰ মাজত পেলাই ৰক্ষা কৰিছিল—আৰু এবাৰ বোলে ডাঠ হাবিৰ মাজত তৰ্কি'ব পৰাৰ আগতেই মাত্র এখোজ আগত এটা জাপানী সৈন্য খপকৰে লুকাই থকাৰ পৰা থিয় হৈছিল আৰু গদাধৰদাই বন্দুক টোঁৱাবলৈ সময় নথকাত তাৰ পেটতে বিৰাট গোৰ এটা মাৰি বগৰাই পেলাই বেয়নেটেৰে খুচি মাৰি পেলাইছিল। গদাধৰদা যি দৈত্যৰ দৰে মানুহ আৰু ভাৰতীয় সৈনিকৰ যিহে প্ৰকাণ্ড গধুৰ বুট—বেয়নেটেৰে খুচিবৰ কিজানি দৰকাৰেই নহৈছিল, গোৰ লগাওঁতেই জীৱ ওলাই গৈছিল।

এতিয়া কমাৰশাল খুলি পেট প্ৰবৰ্তোৱা গদাধৰদাৰ অৱস্থা দেখি মই সেঁৱৰাই দিব পাৰো—কিন্তু নিদিওঁ—যে তেতিয়া মই যি মন্তব্য কৰিছিলো সি এতিয়াও মিছা বুলি প্ৰমাণ হোৱা নাই। মই তেতিয়া অলপ-অচৰপ গান্ধীবাদী অহিংসাত বিশ্বাসী আছিলো। মই কৈছিলো যে মানুহে মানুহ মাৰি কোনো দিন মানুহৰ সমস্যা সমাধান কৰিব নোৱাৰে। নহ'লে গদাধৰদাই কিয় বাৰু চাহৰ দোকান দি ৰোজগাৰ মোকলাব লাগে? তেওঁতো মানুহৰ ভাল কৰিবলৈ ওলোৱা যুদ্ধতে নিজেৰ প্ৰাণটো আগবঢ়াই দিছিল।

এনেকুৱা ডাঙৰ কথা কৈ দিলে গদাধৰদা অলপ সময়ৰ কাৰণে হ'লেও জব্দ হৈ গৈছিল।

তেওঁৰ লিখা-পঢ়া নিতান্ত সামান্য। গান্ধীবাদ, অহিংসা, নিষ্ক্ৰিয় প্ৰতিৰোধ এইবোৰ কথাৰ মৰ্ম তেওঁ পাইছিল বুলি মনে নধৰে। খবৰ কাগজ পঢ়ে বুলি আমি এদিনো শুনা নাছিলো। সেইবাবে এনে ধৰণৰ কথা পাতি তেওঁক তাৰ মাজলৈ টানিবলৈ গ'লে গদাধৰদা বিমোৰত পৰিছিল। কিন্তু তেওঁ মনে মনে থকাৰ আৰু এটা কাৰণ আছিল। যুদ্ধ শেষ হোৱাত গদাধৰদা পাণবাৰী নে পানীখাইতীৰ ফালে থকা নিজ গাৱঁলৈকে উলটি আহিছিল। অলপ বয়স হোৱাত আৰু মৰাকটাবোৰ কৰি কৰি বিকচিনা লগাত খেতি-বাতি কৰিয়েই পদ্মাক বুকুত বান্ধি কটাই দিব বুলি ভাবিছিল। পদ্মাৰ মাক মৰাৰ খবৰ যুদ্ধৰ খদম-দমৰ মাজতেই তেওঁ পাইছিল। পদ্মাক পাটগাভৰু বয়সতে এৰি গৈছিল। তাই বৰপিতাক-খুৰাকহঁতৰ আশ্ৰয়তে আছিল। ঘৰৰ অৱস্থা তেনেকৈ ভাল নহয়। সাধাৰণ খেতিয়কৰ ঘৰ। মাটিও সামান্য। খেতি তেনে ভাল নহয়। তিনি ককাই-ভাইৰ এপাল

মানুহৰ পেট। যৰলৈ আহি দুদিনতে গদাধৰদাই বুজিব পাৰিলে যে তেওঁ যুদ্ধৰ পৰা উলটি আহিছে যৌতিয়া নিশ্চয় বহুত টকা-পইচা লৈ আহিছে—ককায়েকহঁতৰ এই ধাৰণা। ইতিমধ্যে খাজনা নিদিয়া মাটি নীলামত যায় বুলি ককায়েকে অলপীয়া মাটিৰে অলপ বেচিও দিছিল। গদাধৰদাই "বহুত টকা-পইচা"ৰ অলপো উলিয়াই নিদিয়াত ঘৰখনে বেয়া পালে আৰু আকাৰে-ইংগিতে বুজিবলৈ দিলে যে গদাই চৰকাৰৰ পৰা সাহায্য লৈ কিবা এটা কৰাই ভাল—অৱশিষ্ট মাটিৰে কেউজনৰ সংসাৰ চলোৱা টান।

অৱশেষত এদিন ককায়েকে খোলাখুলিকৈয়ে ক'লে যে খাজনাৰ কাৰণে গদাই "এই কেবছৰত" একো নিদিয়া বাবেইহে এডোখৰ মাটি বিক্ৰী কৰি দিব লগা হ'ল—যৰখনত চাকৰি সিয়েইহে কৰে—"তোৰ ভাগৰেই মাটি গ'ল বুলিব লাগে।"

গদাধৰদাই বৰ বেজাৰ পালে। খঙো উঠিল ভীষণ। কিন্তু এখন কাজিয়া লগাই গাওঁখনত বদনাম কৰিব নুখুজিলে কাৰণে তেওঁ পদ্মাক লৈ গুৱাহাটীলৈ গুচি আহিল। পইচা-পাতি যি আছিল তাৰেই চাহৰ দোকান খুলি দিলে। মাউৰী ছোৱালী পদ্মা গাঁৱতে ডেঙৰী হৈ উঠিছিল—যুঁজাৰু বাপেকৰ চিঠিবোৰ পঢ়ি পঢ়ি তাই নিজৰ মনতে এখন বেলেগ জগতেই ৰচনা কৰি লৈছিল। গদাধৰ টী ষ্টলত খাপ খাই পৰিবলৈ তাইৰ বৰ বিশেষ টান নহ'ল। তাতে পিতাকৰ মৰমে তাইক বিশেষ সহায় কৰিলে।

গতিকে যুদ্ধলৈ গৈতো মানুহৰ পৰা গদাধৰ দাসে একো উপকাৰ নেপালে? বৰ দুখৰ কথা।

পদ্মাৰ কথা সোধোঁ সোধোঁ বুলিও তেতিয়ালৈকে সুধিব নোৱাৰিলোঁ। মুখৰ আগলৈ কেবাবাৰো আহি আহি উলটি গ'ল। বুঢ়াই গালি পাৰি দিয়ে বুলি ভয় লাগিল। আগতে আমি তিনি বন্ধুৱে চাহ খাবলৈ যোৱাৰ নামত ঘণ্টাৰ পিছত ঘণ্টা গদাধৰ টী ষ্টলতে কটাই দিছিলো পদ্মাক এৰি আহিব নোৱাৰা কাৰণেই। তাই যে কিবা অপৰূপ অনিন্দ্য সুন্দৰী আছিল তেনেও নহয়। মঙ্গোলীয় মুখাবয়বৰ নিম্নমীয়াকৈ ওখ এজনী সাধাৰণ ছোৱালী। কিন্তু আছিল তেজৰঙী, স্বাস্থ্যৱতী আৰু যৌৱন-টলমল। প্ৰথম দেখাৰ পিচতে দুলালে মেছলৈ গৈ কেইদিনমানলৈ উধাই-মুধাই প্ৰেমৰ কবিতা আওৰাইছিল। পদ্মাক আমি সুবিধা পালেই আমাৰ টেবুলৰ কাষত আটক কৰি ৰাখিছিলো আৰু যিমান পাৰো খৰখেদাকৈ সঞ্চিত মৰমবোৰ উধুৱিয়াই

দিছিলো। কিন্তু গদাধৰদাই জীয়েকৰ ওপৰত তীক্ষ্ণ দৃষ্টি ৰাখিছিল—মানে আমাৰ নিচিনা গ্ৰাহকৰ ওপৰতো। "পদ্মা সিফালে ৰামৰতন যদি আছে, কি লাগে দে," এই বুলি জীয়েকক নিষ্ঠুৰভাৱে আমাৰ কাষৰ পৰা আঁতৰাই লৈ যায়, নাইবা পোৱালি দুটাক চিঞৰি চিঞৰি গালি পাৰিলেও আমি বুজিব লাগিব যে আচলতে জীয়েকৰ লগত চুপতি মৰা কাৰণে সেই গালি তেওঁ আমাৰ ওপৰতেই বৰ্ষণ কৰিছে।

পদ্মা যে নিৰ্জ্জু, গহীন, সতী-সাধ্বী ছোৱালী আছিল সিও নহয়। আমাৰ লগত লুকাই-চুৰকৈ চুপতি মাৰিবলৈ ভালেই পাইছিল—বঙা পৰি গৈ কিন্তু মিঠাকৈ হাঁহি 'বদমাচ' 'মৰাটো' আদি শব্দবোৰ আমাৰ সজাগ কৰ্ণকুহৰলৈ এৰি পঠিয়াই দিয়াতে তাৰ প্ৰমাণ। দুলালৰ সজোৰ বাধাত নবীনে তাৰ প্ৰস্তাৱটো কাৰ্য্যকৰী নকৰিলে বুলিহে; নহ'লে কিজানি তাই তাৰ লগতে গৈ আমাৰ মেছেই ওলালগৈহেঁতেন। সৰহভাগ কথা নবীনেই কৈছিল, আৰু কথাৰ মাজে মাজে অবিৰাম চকু টিপিয়াই যোৱা দেখি মোৰ যে বুকু ঢিপিং ঢিপিং কৰিছিল। এদিন ৰাতি মেছলৈ যোৱাৰ পিচত দুলালে নবীনক কৈছিল, "তোৰ লগত আৰু চাহ খাবলৈ যাব নোৱাৰি। পদ্মাৰ হাতত কিয় ধৰিছিলি আজি?" নবীনে হাঁহি হাঁহি উত্তৰ দিছিল, "ছুই চাবৰ মন গ'ল অ'। কেতিয়াও পোৱা নাইতো।" দুলালে বহুত পৰলৈকে নবীনক বুজাইছিল যে তেনে কাম কৰিব নেপায়, আমাৰ প্ৰত্যেকৰে ঘৰৰ সম্মানৰ প্ৰশ্ন আছে, তদুপৰি পদ্মাও তেনেকৈ চৰিত্ৰহীনা ছোৱালী নহয়, বাধ্যত পৰি গদাধৰদাই তাইক চাহ বেচাত লগাইছে হয়, ইত্যাদি ইত্যাদি। নবীনৰ কাণত সেই উপদেশ সোমাইছিল নে নাই ক'ব নোৱাৰো। সি পাকঘৰত দুটা চরু বহুৱাই দি ভাতৰ উতল অহালৈ আৰু দাইলবোৰ ফাট মেলালৈ বাট চাই "আ মোৰ দেহাৰ ভাৰসা নাইৰে···কোন দিনা যাই চলি" নে কি বুলি কিবা গীত এটা একান্ত মনে গাই গৈছিল।

সেইদিনা ৰাতিতেই দুলালে 'নেথাকি গছৰ গুটি' বুলি এটা কবিতা লিখি পিচদিনা ৰাতিপুৱা আমাক পঢ়ি শুনাইছিল। ধৈৰ্য্য ধৰি শুনি "ভাল হৈছে দে, সুন্দৰ হৈছে" বুলি নবীনে বাল্টিটো লৈ পানী আনিবলৈ ওলাই গৈছিল। নিৰাশ আৰু বিৰক্ত হৈ পৰা কবিৰ মুখলৈ চাই মই কিন্তু ঠিক বুজিব পাৰিছিলো যে দুলালে বুজাব আৰু নবীনে বুজিব নোৱাৰিলেও দুইটাৰে মনৰ অদ্ভুত মিল।

কামত ব্যস্ত হৈ পৰা গদাধৰদাক সুধিলো চিগাৰেট খাবনেকি। মোৰ ফালে নোচোৱাকৈয়ে তেওঁ সুধিলে আছে নেকি ? মই চিগাৰেট আনিবলৈ আলিবাটলৈ ওলাই আহিলো। গধূলি ভালকৈয়ে হৈছে। ষ্ট্ৰীট লাইটবোৰ, দোকানৰ লাইটবোৰ, গাড়ীৰ হেডলাইট জ্বলি উঠিছে। মই চিগাৰেট এপেকেট কিনি আনিলো। মোৰ চিগাৰেট খোৱাৰ অভ্যাস তেনেকৈ নাই কাৰণে এটা লগাই লৈ বাকী গোটেই পেকেটটো গদাধৰদাৰ হাততে দিলো। তেওঁ ইতিমধ্যে মূৰৰ ওপৰৰ বাল্বটো জ্বলাই লৈছে।

আমি দুয়ো নীৰৱে কিছু সময় ধোঁৱা উৰুৱাই গ'লো।

আলিবাটত মানুহ আৰু গাড়ীৰ ভিৰ ক্ৰমাৎ বাঢ়ি গৈছে। বজাৰ কৰিবলৈ, ফুৰিবলৈ, চিনেমা চাবলৈ মানুহবোৰ ওলাই আহিছে।

পৰিবেশটো সহজ হোৱা যেন পাই মই লাহেকৈ সুধি পেলালোঁ, "দাদা এতিয়া পদ্মা ক'ত ?"

অলপ ভয় খাইছিলো। কিন্তু গদাধৰদা ক্ষন্তেক তভক মাৰি থাকিল। দীঘলকৈ উশাহ এটা টানি লাহেকৈ ক'লে, "বিয়া হৈ গ'ল। তাই আজিকালি বঙ্গাইগাঁৱৰ পিনে থাকে।"

মনটো সামান্য বেযা হৈ গ'ল। তাতকৈ কিজানি গদাধৰদাই "কেলৈ লাগিছে পদ্মাৰ কথা ?" বুলি কৰ্কশ মাতটোৰে গৰ্জন ধৰা হ'লেই চ'ক এটা খাই বেয়া লগাটো নহ'লহেঁতেন। আচৰিত কথা, পদ্মাৰ বিযা হৈ যোৱা বুলি জানি মোৰ মন বেয়া হৈ গ'ল। পদ্মা মোৰ প্ৰেমিকা নহয়; ময়ো তাইৰ প্ৰেমিক নহওঁ। তথাপি চিনি পোৱা, ভাল লগা, ওচৰ চপা এজনী ছোৱালী লোকৰ হৈ যোৱাটো অসহ্য বোধ হৈছে। কি যে ছেণ্টি-মেণ্টালৰ দল আমি, বোধহয় পদ্মাৰ অলপ অলপ প্ৰেমিকেই আছিলো। অথচ দুখলগাটোৰেই সাৰ। ছোৱালী যিমানেই ধুনীয়া নহওক, বিয়া হৈ যোৱাৰ পিছত আৰু খবৰ ৰাখিবৰ প্ৰয়োজন নহয়।

সাধাৰণ দু-আষাৰমান কথা পাতি মযো গুচি আহিবলৈ উঠিলোঁ। কলোঁ যে বহুত বছৰৰ পিচত মৰমৰ ঠাইডোখৰ চাই যাব পাৰি, গদাধৰদাক লগ পাই যাব পাৰি বৰ ভাল পালোঁ, আকৌ বা কেতিয়া দেখা হয় কোনে জানে, ইত্যাদি। গদাধৰদাই একো নেমাতিলে। বৰং ২৫ পাৱাৰমানৰ বাল্বটোলৈ এবাৰ চাই টিন কটা কচিখনহে তুলি ল'লে। মানুহটোৰ মনত

মানৱীয় গুণ কিবা থকা বুলি আগতেও প্ৰমাণ বিশেষ পোৱা নাছিলো, আজিও নাপালোঁ।

চালিখনৰ পৰা নামি আহিলোঁ। আগতে ঘণ্টাৰ পিচত ঘণ্টা বহি গদাধৰ টী ষ্টলৰ পৰা গুচি আহিবলৈ ভাবিবোৰ গধুৰ গধুৰ লাগিছিল। আজি মনটো গধুৰ গধুৰ লাগিল।

“বিপুঞ্জয়! চাওঁ শুনা।” পাচফালৰ পৰা গদাধৰদাৰ কৰ্কশ চিঞৰ শুনি আচৰিত হলো। তথাপি উভতি গৈ পুনৰ বাৰান্দাত উঠিলোঁ। মদ খোৱাৰ অভ্যাস থকা মানুহ—অলপ পইচা খুজিব হয়তো—জেপলৈ টান পৰিলেও দিব লাগিব। বুঢ়াৰ চকুলৈ প্ৰশ্নেৰে চালোঁ।

“ফুৰি-চাকি আহা গৈ। ৰাতি মোৰ লগতে খাবা। মই যোগাৰ কৰি ৰাখিম—পিচে হোটেলৰ ভাতহে।”

অৱাক হৈ গলোঁ। নিজৰ কাণকে বিশ্বাস কৰিবৰ মন নগ'ল। অভিভূত হৈ কথাও ক'বলৈ একো বিচাৰি নেপালোঁ।

প্ৰকাণ্ড গোঁফকোছাৰ তলতে সামান্য হাঁহি গদাধৰদাই আকৌ কলে, “যোৱা। ৮/৯ বজাত আহিবা। এটা বটল যোগাৰ কৰি আনিব পাৰিবা?”

এইবাৰ কলোঁ, “সেইবোৰ ক'ত পাম? মইতো কাকো চিনি-জানি নেপাওঁ দাদা। তাতে গুৱাহাটীত প্ৰহিবিচন আছে—আবকাৰীয়ে পালে……।”

ঢেকঢেককৈ হাঁহি গদাধৰদাই কলে, “বাৰু নেলাগে যোৱা। তুমি মাষ্টৰ মানুহ সেইবোৰ ক'ত পাবা?”

স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাই ওলাই আহিলোঁ। গদাধৰদাৰ আকস্মিক নিমন্ত্ৰণীটোৱে মনটোও পাতলাই দিলে। ইমানখন চহৰৰ বৰ্দ্ধিষ্ণু প্ৰাণ-চাঞ্চল্যৰ মাজতো যে মই মাটিৰ চাকি হেন টিমিক-টামাককৈ জ্বলি থকা তেওঁৰ কমাৰশালৈ আগ্ৰহ কৰি গৈছোঁ, তাৰ অনুকূল সহাঁৰি তেওঁ এইদৰে দিব ধৰা দেখি ভাল লাগিল।

কিন্তু অবিৰাম টিলিং টিলিং কৰি থকা ৰিক্সা আৰু খবৰদাৰ খবৰদাৰ কৰি অহা ঘোঁৰা গাড়ীৰ খুন্দা খোৱাৰ ভয়ত সেই ভাল লগা ক্ষন্তেকতে নোহোৱা হৈ গ'ল। মাটি আৰু শিলগুটি কটিওৱা লড়ী, পৰ্বত প্ৰমাণ বোজা বৈ নিয়া ট্ৰাক, চিকমিক কৰি থকা কাৰবোৰ, টোকা পৰুৱাৰ দৰে পিনপিনাই ফুৰা অটো ৰিক্সা—হাটকৰা আৰু বাটকৰাতো আছেই। এইখন

চলন্ত দেবাল পাৰ হৈ যাব পাৰিলে সিফালে অলপ গৈয়েই যিটো বাট ফাটি সোমাই গৈছে সেইপিনেই আছিল আমাৰ মেছটো। মই থাকিবলৈ লোৱা হোটেলটো পাণবজাৰত। ৰাতি তাত নাখাওঁ বুলি কৈ আহিবগৈ লাগিব। গতিকে পিচত আৰু মেছটো চাবলৈ যোৱা নহ'ব। গদাধৰদাৰ লগত ভাত খায়েই পাণবজাৰলৈ কোব ল'ব লাগিব।

এবাৰ কোনোমতে আলিটো পাৰ হলোঁ।

এই পাৰেও অসংখ্য নতুন নতুন দোকান হৈছে। গোটেইবোৰ অৱশ্যে এতিয়া দেখা নহ'ব। এখন লেপ তুলি কুচনৰ দোকান—বিচিত্র ৰঙৰ কাপোৰ দেখিলেই ক'ব পাৰি যে আজিকালি মানুহৰ মনবোৰ ৰঙীন হৈ উঠিছে—দি ৰৰপেটা ষ্টৰ্'ছ—গেলামালৰ ডাঙৰ দোকান, (খাদ্যবস্তু বেছি দিন থৈ দিলে বেয়া হয় কাৰণেই গেলামাল বোলে নেকি?) নাৰ্গিচ ষ্টুৱ, (দিলীপকুমাৰ কিবা ওলায়হে লাগে) এখন ডাঙৰ ঘুম্টি (তামোল-খনৰ পৰা আচাৰলৈকে সকলো বস্তু য'ত পায়)। থৈলা এখন পাৰি বহি লৈ প্ৰাণকাতৰে চিঞৰি বাটৰুৱাৰ দয়া-দাক্ষিণ্য আকৰ্ষণ কৰিব খোজা এটা কণা মগনীয়া (গধুলি হ'ল বুলি বাৰু ধৰিব পৰা নাই নেকি?)—আৰু নাই, সেইখিনিতে মোৰ আলিটো ফাটি গৈছে।

সোমাই গলোঁ। অপেক্ষাকৃত নিৰ্জনতা অনুভৱ কৰিলোঁ। মানুহ আছে, কিন্তু মহাত্মা গান্ধী ৰোডৰ দৰে বেচা-কিনা নাই বুলিলেই হয়। ষ্ট্ৰীট লাইটৰ বাল্ববোৰ যেন কেৱল নিমজ পোহৰ দিবলৈহে জ্বলি আছে, মহাত্মা গান্ধী ৰোডৰ দৰে চকু চাঁট মাৰি ধৰিবলৈ জ্বলি থকা নাই। মনটো ভাল লাগি গ'ল। যৌৱনৰ কলেজত পঢ়া দিনৰ তিনিটামান বছৰ এনে ভাল ঠাইতে আমি কটাইছিলোঁ, কথাটো ভাবি ভাল লাগিল।

অসংখ্য নতুন নতুন ঘৰ হৈছে। আমাৰ দিনত অ'ত-ত'ত একোটা মাথোন হ'ব ধৰিছিল। ঠাই ডোখৰ আছিল এৰাবাৰী আৰু পথাৰ। আমি মেছ পতা দুচলীয়া খেৰী ঘৰটো মাটি আঢ়ৈ কঠা কিনি শ্বিলঙত থকা চাকৰিয়া-লজনে অকুপাই কৰাৰ ভাবত সজাই থৈছিল। কলেজত ৰাতি পঢ়া আমি তিনি বন্ধুৱে আমাৰ পূৰ্বৰ তিনি আশ্ৰয়স্থলৰ পৰা আহি তাতে নতুনকৈ থানিকা পাতিছিলোঁ—ঘৰটো বন্দবস্ত কৰিছিল নবীন পাটোৱাৰীয়ে। আমাৰ ঘৰটো পথাৰৰ মাজত অকলশৰীয়াকৈ আছিল। বাৰিষা ওলোৱা-সোমোৱা কৰা বৰ মুস্কিল। এতিয়া পকা ৰাস্তা এই বাটটোত তৌতিয়া আঠুৱনীয়া

বোকা ধচি আমি হাতত চেণ্ডেল জোতা লৈ পেণ্ট কোঁচাই অহা-যোৱা কৰিছিলোঁ। এবাৰ আমাৰ ঘৰৰ ভিতৰতো পানী সোমাই এনে আহুকাল কৰিছিল যে আমি ভাত-পানী ৰান্ধি খাব নোৱাৰা হৈছিলো (অৱশ্যে গদাধৰ টী ষ্টললৈ গৈ কেবাবাৰো চাহ-মিঠাই খোৱা হৈছিল)। আজি সেই এৰাবাৰী ঘৰবাৰীৰে ভৰি পৰিছে, পথাৰ গুচিও ওখ ওখ ভেটিৰ ঘৰদুৱাৰ হৈছে। বহুত আলি-গলিয়ে কটাকটি কৰিছে। নতুন বসতি বুলি বুজিব পাৰি।

আমাৰ মেছটো অন্তৰ্দ্ধান হৈছে। তাৰ ঠাইত থিয় হৈ আছে এটা ধুনীয়া আৰ-চি-চি ঘৰ। গ্রিলসহ পকী দেৱালৰ ভিতৰত ফুলনি, প্ৰকাণ্ড লোহাৰ গেটৰ পোনে পোনে গাড়ী বাৰাণ্ডা, তাতে লাইটৰ তলত এজনী গাভৰু ছোৱালী থিয় হৈ আছে—তেওঁৰ পাচলৈ সুসজ্জিত ড্ৰয়িং ৰুমৰ দামী আচবাব টিউব লাইটৰ তলত জিলিকি থকা খিৰিকিয়েদি ধৰিব পাৰি।

মই ৰৈ গলোঁ। ছোৱালীজনীয়ে অলপ লৰচৰ কৰিলে। বোধকৰো মোৰ মতলব ভাল নহয় বুলি ভাবিলে। নহ'লে বা কাৰোবাৰ ঘৰ বিচাৰি ডাঙৰ গেটখনেদি সোমাই যাব পাৰো বুলি অনুমান কৰিলে। মই কিন্তু কোনো এটা ঘৰ বিচাৰি ফুৰাৰে ভাও জুৰি জুমি চাই চাই আৰু অলপ আগুৱাই গ'লো। অলপ আগলৈ গৈ আকৌ ঘূৰি আহিম।

আমাৰ খেৰীঘৰটো অলপ পাচলৈ আছিল। বৰ্তমানৰ পকাঘৰটো আলিৰ পৰা বেছি সোমোৱা নহয়। ধুনীয়া ধুনীয়া ঘৰেৰে অঞ্চলটো ভৰি পৰিছে। ভালেই হৈছে, উন্নতি হৈছে। কিন্তু মোৰ ভাল নেলাগিল ছেণ্টিমেণ্ট।

এদিন পদ্মাক দেখিছিলো তেনেকৈ দুৱাৰ দলিত থিয় হৈ থকা। সেইদিনা প্ৰথম ফাগুৱা। ৰং খেলাৰ নিচিনা লেতেৰা কাম নকৰো বুলি আমি ন-বজালৈকে দুৱাৰ মাৰি সোমাই আছিলো। কিন্তু তেতিয়াই ল'ৰা এজাকে আহি তিনিওটাকে ৰং, ছাই, নীল আদি ঘঁহি ভুচুংপহু কৰি দিলে। গতিকে ওলাই গলোঁ। গলো যে গলোঁৱেই, ঘূৰি ঘূৰি একেবাৰে তিনি বজামানতহে ঘৰমুৱা হলোঁ। ঠিক কৰিলোঁ যে ঘৰলৈ গৈ গা ধুই পেলোৱাৰ আগতে গদাধৰদাক দেখা কৰি যাম। দোকান ফাগুৱাৰ কাৰণে বন্ধ। এপাৰী খেৰীঘৰৰ একেবাৰে মুৰত দুৱাৰদলিত থিয় হৈ আছিল পদ্মা। চুলি মেলা। অলপ আগতে গা ধুই অহা যেন লাগে। ঘৰতে

থকা কাৰণে এযোৰ সাধাৰণ মেখেলাচাদৰ পিন্ধি আছিল। ফাকুমুৰিয়ে যেন পদ্মাৰ বগা ছালৰ ওপৰত এটা অতিৰিক্ত ৰহন সানি থৈ গৈছিল।

তাই আমাক দেখি মিচিক কৰে হাঁহিলে আৰু পাচফালে চুলিৰ গুৰিত আঙুলি ভৰাই পিৰপিৰনি খজুৱাই ললে। আমাৰ চিৰি দেখি নিশ্চয় ভাল পাইছিল। আমি তাইক ধৰি বং দিম বুলি মুঠেই ভয় খোৱা নাছিল।

আমি চোতালতে তাইৰ সন্মুখত থিয় হৈ সুধিলো—দাদা আছেনে?

গদাধৰদাই ঘৰতে সোমাই থাকি বিৰক্ত হৈ অলপ আগতে মদ আনিবলৈ গৈছিল। কাৰণ অলপ পিচতে মিলিটেৰীৰ পেন্টৰ জেপত বটল এটা লুকুৱাই, সেইটো মৰমেৰে চুই চুই উভটি আহিছিল। আমি অৰ্দ্ধবৃত্তাকাৰে পদ্মাক আগুৰি মাত্ৰ দুই-এটা প্ৰশ্নেৰে তাইৰ দৃষ্টিৰ পৰা আমন্ত্ৰণ পাবলৈ অপেক্ষা কৰিছিলোহে, এনেতে "ঐ-ঐ" বুলি আলিবাটৰ পিনৰ পৰা চোচা লৈ গদাধৰদাই আমাক খেদি আহিল।

আমি পৃষ্ঠভঙ্গ নিদি বীৰৰ দৰে থিয় হৈ নম্ৰভাৱে গদাধৰদাক জনালোঁ যে দেউলৰ দিনাখন তেওঁক মাত লগাই যাওঁ বুলিহে এই অবেলাত আহি সোমালো; আন কোনো মতলব আমাৰ নাই; নহ'লে ইমান পৰে আমি অনায়াসে পদ্মাক ৰঙেৰে বাঙলী কৰি দিব পাৰিলোহে'তেন।

বাহিৰত অলপ মদ খাই অহা গদাধৰদাই সন্তুষ্ট হৈ আমাক আদৰ কৰি ভিতৰলৈ মাতি নি বহুৱালে। আমি তেতিয়াও খোৱা-বোৱা কৰা নাই বুলি জানি আনি খোৱা মিঠাইৰে পদ্মাৰ হতুৱাই চাহ কৰাই খুৱালে আৰু নিজে মদ খাবলৈ ধৰিলে—আমাকো দিছিল, কিন্তু মই আৰু দুলালে অভ্যাস নাই বুলি কলোঁ—মাত্ৰ নবীনেহে ফুলী চাবাপৰ কেইঢোকমান মাৰি নিমথ জলকীয়া চেলেকিলে।

সেইদিনা গদাধৰদাই যুদ্ধকালীন স্মৃতি ৰোমন্থন কৰি আমাক কেইটামান অভিজ্ঞতাৰ পুনৰাভিনয় কৰি দেখুৱাইছিল। সেইবোৰ চৰ্বিত-চৰ্বন কথা শুনি থাকিবৰ ইচ্ছা আমাৰ নাছিল যদিও পদ্মাৰ কাৰণে সহ্য কৰি যাব লগা হৈছিল। ঘৰৰ ভিতৰৰে ঠটা মাটিত উবুৰি খাই পৰি দুৱাৰৰ দাং এডালকে ৰাইফল কৰি লৈ বহুত জাই গুলী মাৰি কিদৰে মালয়ৰ জংঘলত জাপানী মাৰিছিল তাক প্ৰদৰ্শন কৰিলে—তাৰ লগে লগে ৰানিং কমেন্টৰীও চলি থাকিল। বুঢ়া বাপেকৰ বহুৱালি দেখি পদ্মাই মুখ টিপি টিপি হাঁহে—একোবাৰ "হৈছে আৰু চিপাহী হ'ব নেলাগে" বুলি

কয়। "ৰ ৰ বেটী", বুঢ়াই উলটি ধমক দিয়ে, "চিপাহীভো আচল মানুহ। নহ'লে ক'ত থিয় দিলি হয়? আৰু এবাৰ বাৰ্মাত কি হ'ল শুনা ভাইহঁত......"

ফলত সেইদিনা ঘৰ পাই ভালকৈ গা-পা ধুই আজৰি হওঁমানে পথধূলি হৈ গ'ল আৰু আমি ৰাঙ্কি-বাঢ়ি ফুট গধূলিতে এসজীয়াকৈ খাই সোনকালে শুই থাকিলোঁ।

গদাধৰদাই যুদ্ধৰ কথা ক'বলৈ বৰ ভাল পাইছিল। বোধকৰো তেওঁৰ জীৱনৰ শ্ৰেষ্ঠ দিনবোৰ সেই যুদ্ধৰ বিপদ-আপদৰ মাজতেই আছিল। কিয়নো তাৰ আগে-পাচে সুখৰ স্মৃতি বুলিবলৈ তেওঁৰ একো নাই। গাৱঁৰ ঘৰখনত অভাৱ-অনাটনেই আছিল। যুদ্ধৰ পৰা আহিও মাউৰী জীয়েকক বুকুত বান্ধি থাকিব বুলি ভালৈ আহি আঘাত পাব লগা হ'ল। তাৰ পিচত গাওঁ এৰি গুৱাহাটীহেন চহৰত চাহৰ দোকান চলাই কষ্টে-স্ৰষ্টে চলিব লগা হৈছিল—সেই সময়তে আমাৰ লগত দেখা। গতিকে যুদ্ধখনেই গদাধৰৰ সুখৰ স্মৃতি—যুদ্ধতে তেওঁ নিশ্চিত মনে এটা কামৰ লগৰ কাম কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। ৰাতি প্ৰায়েই দোকান বন্ধ কৰি ঘৰলৈ যোৱাৰ আগে আগে গদাধৰদাই আমি তিনিটাৰ নিচিনা পদ্মাক এৰি যাবলৈ টান পোৱা মুষ্টিমেয় গ্ৰাহকৰ সমুখত যুদ্ধৰ বিচিত্ৰ আখৰা কৰিছিল। আন্ধাৰ হোৱাৰ পিচৰে পৰা তেওঁ লুকুৱাই থোৱা বটলৰ পৰা এঢোক-এঢোককৈ খাই থাকে। গতিকে ৰাতি ৰাগী পকি উঠিলে তেওঁৰ উৎসাহো মুখচ পায়গৈ।

আমি বহি থাকোঁ। পোৱালী দুটাই খোৱাৰ যোগাৰ কৰে। পদ্মায়ো ৰাতিপুৱাৰ ঘূণনিৰ কাৰণে বুটমাহ এগাল জাৰি-বাছি বাল্টি এটাত তিয়াই থৈ আজৰি হৈ আমাৰ ওচৰত বহে। আমিও স্বাভাৱিকতে ভূতপূৰ্ব সৈনিক গদাধৰ দাসৰ কাহিনী শুনিবলৈ অনুপ্ৰাণিত হৈ উঠোঁ। তেওঁৰ ব্যস্ততাৰ সুযোগ লৈ আমি ঘনে ঘনে চোৰাংকৈ পদ্মাৰ ফালে চাওঁ আৰু সময়ে সময়ে তাইৰ পৰা প্ৰশ্ৰয়ৰ হাঁহি পাই কৃতাৰ্থ মানো। নবীনে কিবা নহয় কিবা এটাৰ চেলু লৈ উঠি বাহিৰলৈ যায় আৰু উভতি আহি যিমান পাৰে পদ্মাৰ ওচৰ চাপি বহি লয়। দুলালে মযে কেবল ঈৰ্ষাতে জ্বলি-পুৰি মৰোঁ, কিন্তু তেনে কিবা কৰিবলৈ সাহে নুকুলায়।

গদাধৰদাই উছাহতে উঠি গৈ থাৰ এজালকে লৈ বেঞ্চ, চকি, মেজবোৰৰ মাজে মাজে হাউলি হাউলি ভাঠ হাঁথিৰ মাজে মাজে লতা-বন আঁতৰাই ঘূৰি

ফুৰে—একেবাৰ অদৃশ্য খালতে পৰি যায়—কেতিয়াবা এক'কাল বোকাইদি সাৱধানে বন্দুক ওপৰলৈ ধৰি আগবাঢ়ে। আমি যে পদ্মালৈ মন কৰি, তেওঁৰ এই আখৰাৰ প্ৰতি আকৃষ্ট নহওঁ এনে নহয়। বৰং প্ৰায়েই তেওঁৰ নিষ্ঠাসহকাৰে দেখুওৱা এই অভিনয়ত পুলকিত হৈ উঠোঁ। প্ৰকৃত গুলীয়াগুলী যেতিয়া হৈ যায় তেতিয়া গদাধৰদাই এনে ক্ষিপ্ৰতাৰে মুখেৰে শব্দ কৰে, লগে লগে খৰিবন্দুকটো মজিয়াত মাৰে আৰু ওচৰত থকা ইটো-সিটো বস্তু চাৰিওফালে দলিয়াই দিয়ে যে চিনেমাৰ পৰ্দাত জংঘলী যুদ্ধ দেখাৰ দৰেই লাগি যায়—আনকি বেলনা-বেলনামাৰি আহি নাকে-মুখে লাগে বুলি সতৰ্ক হৈও থাকিব লগা হয়। কেতিয়াবা টেবুলৰ আঁৰত পোৱালী দুটাক বহুৱাই ইংগিত মতে লাহেকৈ মূৰ দুটা দাঙিবলৈ কয় আৰু তেওঁৰ মুখৰ পৰা ওলোৱা গুলীত বেঙা দুটা ল'ৰা ধুপুচ ধুপুচ পৰি নগলে অভিজ্ঞ সৈনিকে খঙতে খেদা মাৰি গৈ দুয়োটাৰে মূৰ দুটা হেঁচা মাৰি ধৰি কয়, "মৰৰ কিয় বুৰ্বকচৰ !"

পাণবজাৰত এপাক মাৰি হোটেলত খবৰটো দি আকৌ চাৰে আঠ বজামানত গদাধৰ টী ষ্টল পালোঁগৈ। তেতিয়া মহাত্মা গান্ধী ৰোড ভালেখিনি নিজান আৰু আন্ধাৰ হৈ পৰিছে। দোকানবোৰ প্ৰায়ে বন্ধ হৈছে। মোৰ পুৰণা দিন পুৰণা দিন যেন লাগি গ'ল।

গদাধৰদাই আলমাৰিটোৰ পাচফালে যি পাৰে আয়োজন কৰি থৈছে। ক'ৰবাৰ পৰা মজলীয়া টেবুল এখন আনি মলিয়ন বিছনাখনৰ কাষতে পাৰি থৈছে—ওচৰতে এখন টুল। মোক আদৰ সাদৰ কৰি নি টুলখনতে বহুৱালে। দুটা গিলাচ আৰু এবটল চাৰাপ টেবুলখনত। বিয়ৰিপি থকা গোন্ধৰ পৰা বুজিবলৈ টান ন'হল যে বুঢ়াই ইতিমধ্যে চুকু কৰি দিছে। কোঠাটোৰ সেই পিনেও ব্যক্তিগত ব্যৱহাৰৰ বিশেষ একো বস্তু নাই। হাঁড়িয়াৰ, টিন-টেমা আদিৰ লাংখা-লিংথিয়েই বেছি। বেৰত ফটাছিটা মলিয়ন দুযোৰমান কাপোৰ মাত্ৰ ওলমি আছে। মলি বন্ধ গৈ ক'লা পৰি যোৱা আঠুৱাখনো বেৰতে ওলমি আছে—কেতিয়াও তৰা নহয় যেন লাগিল।

লেতেৰা কাপোৰ পিন্ধা দুটা পোৱালিয়ে দুকাঁহী ঢকা ভাত আনি দি গ'ল। সিহঁতে দ্বিতীয় খেপত পানীৰ জগ এটা, দুটা ডাঙৰ গিলাচ আৰু নিমখ জলকীয়াৰ প্লেট এখন দি গ'লহি।

আমি মুখামুখিকৈ খাবলৈ ললোঁ। দালি ভাজিৰ উপৰি চিকেনকাৰী

আৰু মানুহ টেঙা—গদাধৰদাই হেনো স্পেচিয়েলী অৰ্ডাৰ দি অনাইছে। নিজলৈ মদ বাকি লৈ তেওঁ মোক মৰমেৰে খাবলৈ ক'লে।

খাই খাই কলো যে তেওঁ এই সাজ ভাতৰ কাৰণে খৰচ কৰিব নেলাগে, বিশেষ কাৰণ বুলি পইচাখিনি ময়েই দি দিম, হবনে ?

"হব নোৱাৰে বিপুঞ্জয়।" গদাধৰদাই ডাঙৰকৈ কৈ উঠিল যেন পুৰণা হুটা মাতটোহে অসময়ত ঘূৰি আহিল : "খাবলৈ মইহে তোমাক মাতিছো—তুমি মোক মতা নাই—মতা নাই কোনো কথা নাই। পদ্মা পলাই যোৱাৰ পৰা মোৰ দোকান লাহে লাহে ভাঙি গ'ল—গ্ৰাহক নহা হ'ল—কিছুমানে বাকী নিদিয়াকৈয়ে গুচি গ'ল—তোমালোকৰ কোনো বাকী নাছিল—থকা হ'লেও মই বেয়া নেপালোহেঁতেন—তোমালোকৰ ভাল ল'ৰা—কিন্তু তথাপি যে তুমি এই বুঢ়াক ইমান দিনৰ মূৰত দেখা কৰিবলৈ আহিছা, ইয়াত মই বৰ ভাল পাইছো।"

"পদ্মা পলাই গ'ল বুলি ক'লে যে ?"

"অ" বোপাই তাই বঙ্গাইগাৱঁৰ ল'ৰা এটাৰ লগত মনে মনে গ'লগৈ। অৱশ্যে উঠন ছোৱালী যাবই। কিন্তু মোক একো জানিবলৈ নিদিলে। আমি থকা ঘৰৰ ওচৰতে ল'ৰাটো আছিল ঘৰ ভাড়া কৰি। গৈ বঙ্গাইগাৱঁৰ পৰা চিঠি দিছিল। মই উত্তৰ নিদিলো। তেতিয়াৰ পৰা একো খবৰ পোৱা নাই।"

গদাধৰদাক বৰ শান্ত যেন লাগিল। যেন জীৱনত বৰ ক্লান্ত হৈ পৰিছে। জীয়েক পলাই যোৱাৰ কথাটো এইদৰে অকপটে গালি-শপনি নপৰাকৈ ক'ব বুলি আশা কৰা নাছিলোঁ। বোধকৰোঁ মানুহটো বৰ অভিমানী। কালৈকো পৰোৱাই নকৰে। নিজকে খুব উচ্চ সম্মান দিয়ে কাৰণেই হয়তো এই বুঢ়া কালতো কাৰো ওচৰত হাত নেপাতি কমাৰশাল খুলি সংগ্ৰাম চলাই আছে।

কিছু সময় আমি নীৰৱে খাই গলোঁ।

পদ্মাই সেইদৰে অপযশ আৰ্জি পলাই যোৱাত মই বৰ বেয়া পালোঁ। তাতোকৈ দুখ পালোঁ তাই বাপেকটোৰ একো খা-খবৰ নোলোৱাত।

আনটো গিলাচতো মদ ঢালি ঢালি গদাধৰদাই ক'লে, "তুমিও অলপ খৰা বিপুঞ্জয় আজি মোৰ লগতে।" তেওঁ নিজেও ঢালি লৈ কোঁট কোঁট গিলি দিলে।

আগ-পাচ নুগুণি ময়ো গিলাচটো দাঙি মুখৰ ভিতৰত মদখিনি ঢালি দিলোঁ। ডিঙিটো চেৰচেৰাই গ'ল, মুখৰ ভিতৰখন তিতা তিতা লাগিল।

প্ৰাতঃ সন্ধ্যা

পদ্ম হাজৰিকা আৰু শ্ৰীধৰ বৰুৱাই মন কৰিলে যে আজি বেছ কুঁৱলী পৰিছে। ত্ৰিশ খোজমান আগলৈ ঘৰ, গছ-গছনি, মানুহ-দুনুহ ভালদৰে নেদেখি। আগফালৰ পৰা অহা মানুহটো ভটংকৈ হঠাৎ ওলায়। ঘৰ আৰু গছবোৰ নিচেই ওচৰ পালেহে দেখি। ঠাণ্ডা বাৰু যহন-তহন, পদ্ম হাজৰিকাৰ মত; এবাৰ বাহিৰ ওলাব পাৰিলে আৰু ভয় নাই; কিন্তু আজি ৰাতিপুৱাৰ নিচিনা সাংঘাতিক কুঁৱলী আগতে পৰা নাই। শ্ৰীধৰ বৰুৱায়ো হয়ভৰ দি ক'লে, "এই বছৰ কিজানি আজিয়েই আটাইতকৈ বেছি কুঁৱলী পৰিছে। হাতমোজা নথকা হলে লাঠীডাল লোৱা টানেই হ'লহেঁতেন। তোমাৰ বান্দৰ টুপীটোত সেইবোৰ নিয়ৰ উলমি আছে দেই।"

এই ব্ৰহ্মপুৱাত বাটত মানুহ-দুনুহ নাই। মাত্ৰ তেওঁলোক দুজনৰ দৰে স্বাস্থ্যোদ্ধাৰৰ চেষ্টা কৰা দুই-এজনকহে দেখা যায়। প্ৰকাণ্ড প্ৰকাণ্ড পিপাহেন গাখীৰৰ জগবোৰ ওলোমাই এমাইল দূৰৰ পৰা ঘটং ঘটং শব্দ কৰি চাইকেলেৰে দুটামান গুৱাল আহে। হঠাৎ কণামুনাকৈ একোখন ট্ৰাকো ট-টকৈ লাইট জ্বলাই যি কোনো ফালৰ পৰা আহি ওলাব পাৰে। আন কোনো শুই উঠা নাই বুলি ভবা এনেকুৱা ব্ৰহ্মমুহূৰ্তত ধোঁৱা উগাৰি উগাৰি ধেধেঁৰিয়া ট্ৰাক একোখন আহি পাৰ হৈ গ'লে নাকে মুখে সোপা দি বিৰক্তিত বৰুৱাই কয়, "ক'ৰবাত চোৰাই মাল দি আহিল হ'বলা।" তাৰ ওপৰত হাজৰিকাই তৎক্ষণাৎ মন্তব্য কৰে, "তুমিতো চোৰ দেখিবাই।" শ্ৰীধৰ বৰুৱা সামান্য লেঙেৰা, ডেকা কালত বোলে গাঁৱত ছোৱালী পলুৱাই অনা দলত গৈ বেয়াকৈ মাৰ খাই, এটা ভাবিৰ জোৰা জীৱনলৈ লৰিছিল।

পকী আলিটো টাউনৰ বাহিৰলৈ ওলাই গৈছে। দুয়োফালে মুকলি পথাৰ। সৰু নৈখনো পথাৰৰ মাজেদি বৈ গৈছে। তাৰ ওপৰেদি দলং। কাঠৰ দলংখনলৈকে দুয়ো নিতৌ ৰাতিপুৱা ফুৰিবলৈ যায়। কেতিয়াবা

দলং পাৰ হৈয়ো কিছুদূৰ যায়। থকা ঠাই ডোখৰৰ পৰা দলঙলৈ প্ৰায় এমাইলেই হ'ব। দুই বন্ধুৰ এই একেলগে ফুৰাৰ খতিখুন নাই। গধূলিও ফুৰে, কিন্তু নিয়মীয়া নহয়, কাৰণ বজাৰখন কৰি দিবলগীয়া হোৱাত দুয়োৰে সময়টো নিমিলে। ৰাতিপুৱা হলে একেলগে যাবই, আৰু ফুৰি আহি যি কোনো এঘৰত বহি চাহ খাই ভূ-ভাৰতৰ কথা আলোচনা কৰি অ'তাইহে উঠে। এইটো এলেকাত পৰীক্ষাৰ সময়ত বোলে মাকবিলাকে ল'ৰা-ছোৱালীক "উঠ উঠ, ককাহঁত ফুৰি আহিলেই" বুলিহে জগাই দিবলৈ চেষ্টা কৰে।

দুয়ো পোছাকত খুব পৰিপাটি। চিকমিকাই থকা পাম্পসু, গৰম মোজা, ধপধপীয়া চুৰিয়া, ইস্ত্ৰি কৰা কামিজৰ ওপৰত ছুৱেটাৰ, ডিঙি বন্ধ কোট, তাৰ ওপৰত এড়িচাদৰ। হাজৰিকাৰ মূৰত মদকৰা বান্দৰ টুপি, বৰুৱাৰ মূৰত ফোপোলা গলবান্ধৰ এমূৰ ভৰাই লোৱা টুপী। হাতত হাতমোজা আৰু লাঠী। গৰমত অৱশ্যে ইমানবিলাক কাপোৰ নাথাকে। কিন্তু তেতিয়াও পালিছ কৰা জোতা, ধপধপীয়া চোলাচুৰিয়া থাকিব, চুলি মসৃণকৈ ফণিওৱা। বৰকৈ ধৰখুণ দিলেহে যি প্ৰাতঃভ্ৰমণটো বাদ যায়, তেতিয়া এঘৰত দুয়ো বহি পুৱাৰ সময়খিনি কটাই দিয়ে। অৱসৰপ্ৰাপ্ত দুজন বুঢ়া মানুহৰ এইকণ বিলাস আজিলৈকে ক্ষতিগ্ৰস্ত হোৱা নাই।

তেওঁলোক দলংখনৰ ওচৰ পালেগৈ। হঠাৎ দলঙৰ মাজভাগমানত বগা কুঁৱলীৰ পৰা গুজুং গুজুংকৈ কোনোবা এজন ওলাই আহিল। তেওঁৰ গাতো এওঁলোকৰ দৰেই তৰপে তৰপে জাৰ খেদোৱা কাপোৰ আৰু হাতত লাখুটি। মানুহজন চুটি-চাপৰ। দেশৰ এই অঞ্চলত তেওঁলোকৰ দৰে প্ৰত্যুষতে উঠি স্বাস্থ্যোদ্ধাৰৰ কাৰণে প্ৰাতঃভ্ৰমণ কৰা তৃতীয় এজন কোন ওলাল ?

কেইখোজমান যোৱাৰ পিছতে শ্ৰীধৰ বৰুৱাই চিঞৰি উঠিল, "এহে! নবীন দেখোনহে! কি কথা, কি বতৰা? হঠাৎ গুৱাহাটীৰ পৰা থাহি পাবিলা কেনেকৈ?" তিনিও মুখামুখিকৈ অবাক হৈ বৈ গ'ল। নবীন ভৰালীৰ ফিচীকি ফটা আলোৱানৰ তলত মিলিটেৰী গৰম ছাৰ্ট আৰু হাত-দীঘল খাকী ছুৱেটাৰ, হাতত এডাল খহটা বাইডাং, ভৰিতো দীঘল মিলিটেৰী গৰম মোজা, জোতাযোৰহে কাপোৰৰ। নবীন ভৰালীয়ে টেংটেঙীয়া মাতটোৰে কলে, "মই তোমালোকক লগ পাম বুলিয়েই সোনকালে

শুই উঠি ফুৰিবলৈ আহিছোঁ। কিন্তু বাটত কাকো নেদেখি তোমালোক কোনো নাই বুলিহে ভাবিছিলো। কালি ৰাতি আহিলোঁ। হৰেনৰ তাতে উঠিছোঁ—সি অকলেই থাকে নহয়। তালৈ বৰ বেয়া লাগে। বিয়াখন আকৌ পাতিবলৈ চিঠিৰ উপৰি চিঠি লিখি আছো, সি নুশুনে—কাৰোবাৰ বৈণীয়েক নমাবিবই নে? বোলো পাৰো যদি নিজেই আহি এইবোৰ তাৰ ভীষ্ম প্ৰতিজ্ঞা ভাঙিবলৈ—"

"ব'বা ব'বা নবীন," পদ্ম হাজৰিকাই বাধা দি ক'লে, "তুমি আৰু কথা নি ক'ৰবাত থৈ অহা স্বভাবটো গুৱাহাটীতে এৰি থৈ আহিব নোৱাৰিলা। চিন্ধৰে মাত্ৰ তোমাৰ অহাৰ কথাটোহে সুধিছে, ইমানবিলাক উদ্দেশ্য-বিধেয় সোধা নাই নহয়।"

"বুজিছো চিন্ধৰে সোধা নাই," ভৱালীয়ে টেংটেঙীয়া মাতেৰে আকোৰ-গজালিকৈ তথাপি কৰলৈ ধৰিলে, "তথাপি হৰেনটোৰ চিন্তাই মোৰ আচল কথা। তিৰোতাজনী নহ'লে সংসাৰত সুখ-দুখৰ লগৰীয়া কোন হয়হে? কোৱা? আমাৰ তিনিওৰে দিন গ'ল, কিন্তু আমি নিজৰ কথাই ভাবি নেচাওঁ কিয়?" পদ্ম হাজৰিকাই উচ্চস্বৰত হো-হো কৰে হাঁহি হঠাৎ চৌদিশ কঁপাই পুনৰ নিস্তব্ধতা ভাঙি দিলে। নবীন ভৱালীৰ পাছফালে নিচেই ওচৰলৈ আহি ঘটং ঘটং শব্দ কৰি গুৱাল এটা চাইকেলৰ পৰা নামি পৰিল। সি বোধ হয় ভয় খায়েই খপজপাই নামি দিলে কিন্তু অন্য একো বিপদ নহয় মাত্ৰ তিনিজন নিজুʼ বুঢ়ামানুহ বুলি জানি, হাতঘৰীটো চাই, কান্ধত ওলোমাই অনা ডাঙৰ ট্ৰেঞ্জিষ্টৰটো পকাই পুনৰ প্ৰাৰ্থনা গীত এটা লগাই দি পুনৰ চাইকেলত উঠি গুচি গ'ল। জীৱন হৈছে সংগ্ৰামৰ, এই কথাকে প্ৰমাণ কৰি প্ৰাৰ্থনা গীতেৰে সেই প্ৰত্যূষৰ নিস্তব্ধতা মাত্ৰাধিক কৰি থৈ গুৱালটো গ'লগৈ। তিনি বন্ধুৱে কাঠৰ দলঙৰ ৰেলিঙত ধৰি অস্পষ্ট নৈখনলৈ চাই চাই পৰস্পৰৰ কুশল-মংগল লব লৈ ধৰিলে। অস্পষ্টকৈ হলেও নৈখন মনিব পাৰি, অলস আৰু প্ৰাচীন যেন লাগে। অথচ বৈয়ে আছে, তাৰ পাৰত বছৰি নতুন শস্য গজে, নতুন জীৱন গজে।

পদ্ম হাজৰিকাৰ অট্টহাস্যৰ কাৰণ বাকী দুজনে নুসুধিলে। কিন্তু কাৰণটো নুবুজাকৈ নাথাকিল। হাজৰিকা পৈতৃক ঘৰখনতে আছে, সক পুতেক দুটাও সপৰিয়ালে ইয়াতে আছে। কিন্তু হাজৰিকানী আছেগৈ ডাঙৰ পুতেকৰ লগত—মাতি পঠিয়ালেও নাহে—হাজৰিকাই এবাৰ গৈ

নিজেও কৈছিল যে তেওঁৰ অসুখ-বিসুখ নুগুচাই হৈছে, সেই দোষ খোৱা-বোৱাত অলপ চকু দিবলৈ মানুহজনী নথাকিলে নহয়। কিন্তু ঘৈণীয়েকে উত্তৰ দিলে, "দুজনীকৈ বোৱাৰীয়েক নাই জানো? সিহঁতেনো এটা শহুৰেককো চাব-চিতিব নোৱাৰে নে?" হাজৰিকানী নাছিল। সৰু বোৱাৰীয়েক দুজনীক পুতেকহঁতে নিজে পছন্দ কৰিছিল, হাজৰিকাই তাতেই সম্মতি দিছিল, কিন্তু হাজৰিকানীৰ মত দুই জনীৰ ক্ষেত্ৰতে বেলেগ আছিল। এবাৰ এবাৰকৈ দুই বাৰেই তেওঁৰ মত নৰজিলে বাবে হাজৰিকানীৰ খং।

শ্ৰীধৰ বৰুৱাই ইয়াত বিয়া দিয়া জীয়েকৰ লগত থাকে। আজি বহু বছৰেই আছে। বৰুৱানীয়ে আত্মহত্যা কৰিছিল। বৰুৱানী হেনো বৰ সৰল আৰু সৎ স্বভাৱৰ তিৰোতা আছিল। বৰুৱা কিন্তু তাৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰীত। বৰুৱাৰ চাকৰি কালত এটা নহয় এটা গোলমাল লাগিয়ে আছিল। টকাৰ ইফাল-সিফাল, কামৰ গাফিলতি, ওপৰবালাক অমান্য এনেকুৱা নানান কাৰণত কেতিয়াবা টকা ভৰিব লাগে, কেতিয়াবা ছাছপেণ্ড হৈ থাকে, শেষত আগতীয়াকৈয়ে পেন্সন ল'ব লগা হ'ল। ভাগ্যে তাৰ মাজতে ডাঙৰ ছোৱালীজনীক ইয়াতে বিয়া দিছিল। ঘৰ চলাবলৈ টান হোৱাটো বৰুৱাৰ সংসাৰত প্ৰায় নিয়মীয়া কথা আছিল। শেষৰ ফালে সংসাৰ এনেকুৱা অচল হলগৈ যে অতিষ্ঠ হৈ বৰুৱানীয়ে ওচৰৰে আন এঘৰৰ পুখুৰীত পৰি আপোনঘাতিনী হ'ল। বৰুৱাই ঘৰ-মাটি একো কৰা নাছিল। ডাঙৰ ল'ৰাটোৱে কেৰাণীৰ কাম এটা পালে। সৰু ল'ৰা দুটাক মোমায়েকহঁতে লৈ গ'ল। বৰুৱাই ইয়াত আশ্ৰয় ল'লেহি। নবীন ভৰালীৰ ঘৈণীয়েক তেজপুৰত। সকলোৱে জানে যে মানুহজনীৰ মানসিক ৰোগ ভাল হোৱাৰ তেনে কোনো আশা নাই বুলি ডাক্তৰে একপ্ৰকাৰ জানিবলৈ দিছে। কি কাৰণে শেষ বয়সত এইটো দুৰ্গতি হ'ল কোনেও নাজানে। ভৰালীয়নীৰ বংশটোতে এই ৰোগ আছে বুলি কোৱা শুনা যায়, যদিও নবীন ভৰালীয়ে কথাটো জোৰ দি অস্বীকাৰ কৰে। মানুহজনীৰ ৰোগটো ক্ৰমে ক্ৰমে উৰ দি আহি আছিল। বহুত কবিৰাজী তেল, ডোল-ফইটী, জৰা-ফুকা, ডাক্তৰী ঔষধ দি চোৱা হৈছিল, কিন্তু ভাল আৰু নহ'ল। শেষত ৰোগে উগ্ৰ ৰূপ লোৱাত বাধ্য হৈ তেজপুৰলৈকে লৈ যোৱা হ'ল। নবীন ভৰালী গুৱাহাটীত পুতেকৰ লগত থাকে। পুতেকে কিবা এটা অফিচত কাম কৰে।

তিনিও দলংখন এৰি লাহে লাহে উলটি আহিল। টাউনখন এতিয়া

উঠিছে। দুই-এটা মানুহ, দুই-এখন ৰিক্সা ওলাইছে। কিন্তু বেলি ওলাবলৈ দেৰি আছে, ঘন কুঁৱলী পৰালৈ চাই আজি বহুত দেৰি হব যেনেই লাগে।

সামান্য লেকোচিয়াই লেকেচিয়াই খোজ দি শ্ৰীধৰ বৰুৱাই নবীন ভৰালীৰ গালৈ চাই সুধিলে, "বৰ বঢ়িয়া গৰম চোলা লৈছাহে, ক'ত পালা?"

এবাৰ প্ৰশংস দৃষ্টিৰে মিলিটেৰী কামিজ আৰু মিলিটেৰী ছুৱেটাৰলৈ চাই লৈ নবীন ভৰালীয়ে টেংটেঙীয়া মাতেৰে কলে, "গুৱাহাটী ৰেলষ্টেচনৰ ওচৰতে পুৰণা মিলিটেৰী পোছাক বিক্ৰী কৰা ষ্টল দুখন আছে, তাতে কিনিলোঁ—বৰ ভাল, বৰ উম।"

বৰুৱাই অবিশ্বাসৰ সুৰত প্ৰশ্ন কৰিলে, "গুৱাহাটীতনো এইবোৰ কাপোৰ মানুহে পিন্ধেনে?"

তেওঁৰ মুখতে ধৰি পদ্ম হাজৰিকাই ওলোটাই প্ৰশ্ন কৰিলে, "কিয় গুৱাহাটীত কিবা এতিয়াও বিলাতৰ পৰা আমদানি কৰা কাপোৰকে মানুহে ব্যৱহাৰ কৰি আছেনেকি? তৰুণ ফুকনে তাতেই বস্ত্ৰ-যজ্ঞ পতা নাছিলনে?"

বৰুৱাই কলে, "যোৱাহে, স্মাগল কৰা বস্তু সংসাৰত ক'ত নেপায়? শিবলঙত বোলে এতিয়াও বিদেশী কাপোৰ কোনোবা পিনেদি আনি মনে মনে বেচি ফুৰে।"

"সেইবিলাক খবৰতো তোমাৰ নখদৰ্পণত।"

ভৰালীয়ে কলে, "পিন্ধে বুইছা, এনেকুৱা কাপোৰ পিন্ধা মানুহ গুৱাহাটীত কিয় ভাৰতবৰ্ষৰ সকলোতে আছে।"

"পিছে তোমাৰ পুতেৰাৰ ঘৰত পিন্ধেনে নিপিন্ধে?" বৰ বক্ৰোক্তি কৰি প্ৰশ্ন কৰিলে পদ্ম হাজৰিকাই, এনে বক্ৰোক্তি কৰাৰ কাৰণ আছে। ভৰালীৰ পুতেকে সাধাৰণ চাকৰি কৰে যদিও তাৰ ঘৈণীয়েকজনীৰ পথৰা ধুন। ৰকম ৰকম কাপোৰ, জোতা, চোলা, স্কাৰ্ফ তাইক লাগিবই, প্ৰসাধনৰ বস্তুৰতো লেখ-জোখেই নাই। সাধাৰণ চাকৰি কৰে যদিও শিৰিয়েকে বাহিৰা পইচা বহুত পায়, আৰু মাটিৰ দালালী কৰিও বহুত ধন আৰ্জিছে। কিন্তু ভৰালীক হলে একোকে উপভোগ কৰিবলৈ নিদিয়ে; আনকি বোৱাৰীয়েকে বজাৰৰ হিচাপো তন্নতন্নকৈ লয়, চিগাৰেট খাবলৈ মাত্ৰ দিনটোত এটা টকা দিয়ে। ভৰালীয়ে দুবছৰ জাৰত এখন বাগেৰেই চলাই দিছিল। তাৰ পিছতহে পুতেকৰ চকুত পৰাত লেপ এখন কিনি আনি

দিছে—যৈণীয়েকক নোকোৱাকৈ সেই কাম কৰা কাৰণে বোলে এসপ্তাহ-মানলৈ গিৰিয়েক-যৈণীয়েকৰ মাত-বোল নাছিল। ঘৰ আৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ সমস্ত ভাৰ শহুৰেকৰ ওপৰত গতাই দি পুতেক-বোৱাৰীয়েকে বোলে ঘূৰি ফুৰে।

সেইখন ঘৰতনো ভৰালীক বোৱাৰীয়েকে এইবোৰ এৰেহা, হেকেণ্ডহেণ্ড, অথবা মিলিটেৰী পোছাক পিন্ধি থাকিবলৈ দিব নে? পদ্ম হাজৰিকাৰ সন্দেহটো অমূলক নহয়। ভৰালীয়ে নকলে যে গুৱাহাটীত তেওঁ সেইবোৰ কাপোৰ আন চোলাৰ তলত লুকুৱাইহে পিন্ধে, একেবাৰে ওপৰত আলোৱানখন থাকিবই।

আজি তিনি বন্ধু গৈ হৰেন ভৰালীৰ ঘৰতে বহিল গৈ। ঘৰটো সৰু দুচলীয়া ভাড়াঘৰ। একেটা আলিতে অলপ আগলৈ পৰে। তিনি বন্ধুৱে একালত ইয়াতে একেলগে চাকৰি কৰিছিল, আৰু তেওঁলোকৰ মাজত বৰ মিল আছিল। মাজে মাজে এৰাএৰি হলেও ঘূৰি ঘূৰি তেওঁলোক ইয়াতে কেতিয়াবা লগ লাগেহি। হাজৰিকাৰহে ঘাই ঘৰ ইয়াত; বাকী দুজন ইয়াৰ মানুহ নহয়। কিন্তু জীৱনৰ সৰহ দিন ইয়াতে কটাই যোৱাত এই ঠাইখনৰ প্ৰতি এটা এৰাব নোৱাৰা মোহ তেওঁলোকৰ হৈছে। ইয়াৰ লগত সম্বন্ধ ছিঙিবলৈ তেওঁলোকে ভাল নাপায়। সেয়ে হৰেনৰ চাকৰি হাজৰিকাই ইয়াতে যোগাৰ কৰি দিছে; বৰুৱায়ো জীয়েকৰ বিয়া ইয়াতে পাতিছে।

হৰেনে তিনিওকে বহিবলৈ দি চাহ কৰিবলৈ গ'ল। তেওঁ নিজে ৰান্ধি-বাঢ়ি খায়। ককায়েকে কলে যে কালি মাজৰাতি আহি পোৱাত ভোকত থাকিব পাৰে বুলি হৰেনে তেতিয়াও ভাত এমুঠি ৰান্ধি দিলে, ভৰালীৰ হাক-বচন নুশুনিলে। "কিবা পিকুলিয়াৰ ল'ৰা। বিয়া নকৰাব নাই বাৰু, ভাত ৰান্ধিবলৈ ল'ৰা এটাকে ৰাখিলে কি হয়! কয় বোলে বৰ পইচা চুৰ কৰে। হেৰ, বয়স থাকোতে ঘৰ সংসাৰ কৰি গজ-গজীয়া হৈ থাকিব লাগে।"

নবীন ভৰালীৰ টেংটেঙীয়া মাতটো এতিয়া ভায়েকৰ ঘৰৰ সহজ পৰিবেশত বেছি ডাঙৰ হৈ পৰিছিল। কিন্তু ইমান পৰে সেই মাতটোক বাকী দুজনে সহ্য কৰিব পৰা হৈছিলগৈ, আগৰ দিনৰ মনত পেলাই অভ্যস্ত হৈ গৈছিল। তেওঁৰ কথাৰ গুৰুত্ব বুজিবলৈ চেষ্টা কৰি পদ্ম হাজৰিকাই মন্তব্য কৰিলে, "আৰু বয়স হলে যৈণীবিলাকে মানুহটোহ'তক এৰি এৰি থৈ যাব লাগে।

নহয় নে ?" এই বুলি কৈয়েই তেওঁ আকৌ হো হো কৰে উচ্চ স্বৰত হাঁহিবলৈ ধৰিলে। বৰুৱা আৰু ভৱানীয়ে অলপ সেমেনা-সেমেনি কৰিলে—কি মানুহ এইটো, নিজকে লৈ দেখোন ঠাট্টা কৰিছে ?

হৰেনে তেওঁলোকলৈ চাহ আনিলে। এখন দিছত মচমচীয়া টোষ্ট এদ'ম, সৰহকৈ মাখন সনা ; মস্ত এক পট গৰম চাহ ; তিনিটা সিজোৱা কণী আৰু নিমখ। দেখা মাত্ৰকে তিনিওৰে জিভাৰ পানী ওলাল। কিন্তু ভৱানীয়ে কলে, "মোৰ কণী খোৱা মানা নহয়, কবিৰাজে হাক দিছে—গুৱাহাটীত ঘোৱাৰীয়ে মোক কেতিয়াও কণী নিদিয়ে।"

শ্ৰীধৰ বৰুৱাই সেপ গিলি লৈ কলে, "তেনেকৈতো আমাৰো মাখন খোৱা নিষিদ্ধ—মানে খাদ্যৰ পৰা পাৰিলে তেল-চৰ্বি এৰিবলৈকে কৈছে। তুমিতো হৰেন মাখনৰ প্ৰলেপ ডাঠকৈয়ে লগাইছা।"

হৰেনে কলে, "থাওক থাওক এদিন খালে একো নহয়।" তেওঁ ভিতৰ সোমাই গ'ল—বোধহয় ৰন্ধা-বঢ়াত লাগিবলৈ।

ৰঙচুৱা টোষ্ট আৰু ধপধপীয়া কণীবোৰলৈ একান্তমনে চাই থাকি পদ্ম হাজৰিকাই ক'লে, "ডাক্তৰ কবিৰাজৰ ওচৰলৈ গ'লেই কব—ভজা নাখাবা, পোৰা নাখাবা, তেল নাখাবা, নিমখ নাখাবা, চেনি এৰি দিয়া, ভাত এসাজহে খাবা, মাংস-কণী এৰি দিব পাৰিলেই ভাল। হেৰা, তেনেহলে কি খাই বাচি থাকিব লাগে ? ধৰা ধৰা, আজি নবীনক লগ পোৱাৰ নামতে সেইবোৰ পাহৰি ভোগ কৰি লোৱা যাওক—যি হয় হব।"

তিনিও পৰম উৎসাহেৰে জলপানৰ ওপৰত আক্ৰমণ চলালে। তেওঁলোক কেউজনৰে এই বস্তুবোৰ বৰ খাবৰ মন গৈছিল। কিন্তু এই বয়সত আৰু স্বাস্থ্যজনিত কাৰণত আজিকালি সদায় বাহিৰত দেখুৱাই অহাৰ দৰে সংযম দেখুৱাইছিল মাত্ৰ। এতিয়া সংযম পৰিহাৰ কৰি উঠি অহা ল'ৰাৰ ক্ষিপ্ৰতাৰে লগাই লোৱা দাঁত প্ৰয়োগ কৰি অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে দুচকল দুচকল মচমচীয়া কটী খাই কেইটোক কেইঢোকমানকৈ গৰম চাহেৰে অসুখগহ্বৰ পথালি পেলালে। কণী এটাত নিমখ ছটিয়াই লৈ খাবলৈ ধৰি পদ্ম হাজৰিকাই অনুমান কৰি কলে, "বুইছা নবীন, তোমাক যে ঘোৱাৰীয়েৰে কণী খাবলৈ নিদিয়ে, তাৰ কাৰণ বোধহয় তোমাৰ স্বাস্থ্যৰ চিন্তা নহয়। ডাক্তৰে তেনেকৈ কোৱাত তোমাৰ কাৰণে কণীৰ খৰচটো বচাবলৈহে তেওঁ তেনে নিয়ম কৰি পেলালে।"

"নহয় নহয়", নবীন ভৰালীয়ে প্ৰতিবাদ কৰিলে, "কৃহিৰাজৰ কথা নেমানিবৰ কোনো কাৰণ নাই—মোৰ ভাবিবোৰত একৰকমৰ বিষ হৈছিল, সেই তেতিয়াই বন্ধ কৰি দিলে—এতিয়া ভালেই।" কিন্তু লগে লগেই মনলৈ আহিল যে কথাটো মিছা নহবও পাৰে। বোৱাৰীজনী বিহে পাখৰী, ভাল বস্তু ৰান্ধিলেও শহুৰেকক লুকুৱাই গিবিয়েক আৰু ল'ৰা-ছোৱালীক দিয়ে, কেতিয়াবা যে ৰাতিপুৱা মাত্ৰ শুদা চাহ একাপহে দিয়ে—পিছত কয় "এ পাহৰিলোঁৱেই কিবা এটা দিবলৈ—ইহঁত মথাই জানো ৰাতিপুৱাতে কম আমনি কৰে। এতিয়া আৰু একো খাব নেলাগে, একেবাৰে ভাতকে খাব।" বেচেৰা ভৰালীয়ে আৰু কি কৰিব, পেটে কলমলালেও মনে মনে থাকে, নহলে সোনকালে গাটোকে ধুই লয়গৈ, জানোচা ভাতকিটাকে সোনকালে দিয়ে। লোকৰ আশ্ৰয়ত থাকিবলৈ ললে এনেকুৱাই হয়। সেইকাৰণে পৰা হৰেনৰ লগত থকা কেইদিন সুখেৰে থাকিব পৰা যাব।

কিন্তু ভৰালীৰ মনত আৰু এটা কথা খেলালে : অথনিৰ পৰা পদ্ম হাজৰিকাই তেওঁকেই ঠাট্টা-মস্কৰা কৰি আছে, শ্ৰীধৰ বৰুৱাক বিশেষ একো কোৱা নাই। হয়তো বৰুৱাক সদায় লগ পাই থাকে কাৰণে নতুনত্ব একো পোৱা নাই। সেইবাবে ভৰালীকে আজি ভালকৈ ধৰিছে। কিন্তু অকল তেওঁকেনো আৰু কিমান কিলাই থাকে ? কথাটো ঠিক হোৱা নাই। ওভতাই এটা মাৰ দিব লগা হ'ল।

সিজোৱা কণী কেইটা শেষ হৈছিল। পট্‌টোৰ পৰা দ্বিতীয়বাৰলৈ চাহ ঢালি লৈ তিনিও দুই-এসোহা মাৰিছে, এনেতে নবীন ভৰালীয়ে প্ৰশ্ন কৰিলে, "হাজৰিকাই পিছে এতিয়া উইল-চুইল কিবা তৈয়াৰ কৰিছা নেকি ?" তেওঁৰ টেংটেঙীয়া মাতটোৰে ঠাট্টাটো বৰ বেছি বেঁকাকৈ যোৱা যেন লাগিল।

শ্ৰীধৰ বৰুৱাই পকিব ধৰা ভুৰুযোৰ ওপৰলৈ দাঙি হাঁহিৰ ইংগিত দিলে। পদ্ম হাজৰিকা মাইল হ'ল। চাহৰ কাপটো সন্তৰ্পণে নমাই থৈ এহেম-উহুম কৰি এবাৰ কেৰাহিকৈ বৰুৱালৈ চাই কলে, "নাই, শকুনিয়ে এইবাৰ তেনেকৈ একো যুঁধি উলিয়াব পৰা নাই। কিন্তু ভাই, মনত ৰাখিবা, আমাৰ বোৱাৰীয়ে আমাৰ মুখৰ পৰা কণী মাংস কেতিয়াও আঁতৰাই নেৰাখে। যাচি যাচিয়েই দিয়ে, আজিহে বয়সত চাই দুই-এপদ বস্তু নোখোৱাকৈ থকা কৰিছোঁ।"

শকুন বুলি তেওঁকে ইংগিত কৰা কাৰণে শ্ৰীধৰ বৰুৱাই সহি থাকিব নোৱাৰিলে, কলে, "এওঁৰ বোৱাৰীয়েক দুজনী ইমান ভাল যে প্ৰায় নিজে নিজেই এওঁৰ ঘৰ সোমালহি, বিচাৰি ফুৰিব লগা হোৱা নাছিল।"

"প্ৰায় চুৰ কৰিয়ে আহিছিল বুলি কব খুজিছাতো ?" চকু দুটা পোন্দাৰাই ধৰি হাজৰিকাই সুধিলে। বৰুৱাই এটা দগাবাজি কৰি সুখ পোৱাৰ আনন্দত মাত্ৰ খুকখুককৈ হাঁহিলে। হাজৰিকাৰ সক পুতেক দুজনে নিজে নিজে ছোৱালী ঠিক কৰিছিল। হাজৰিকাই তাতেই সন্তুষ্ট হৈ বিয়া পাতি দিছিল। হাজৰিকানীৰ মত বেলেগ আছিল, তেওঁ নিজেই আলেঙে আলেঙে ছোৱালী চাই ফুৰিছিল। কিন্তু তেওঁৰ মত নৰজিল কাৰণে খং কৰি সক পুতেকহঁত আৰু গিৰিয়েকক এৰি থৈ ডাঙৰ পুতেকৰ লগতে থকা কৰিলেগৈ। সেই কাৰণে বহুতেই ভাবে যে হাজৰিকাৰ সক পুতেক দুজনক ছোৱালীয়েহে পাকৰাও কৰিলে।

উইল আৰু শকুনিৰ কাহিনীটো এটা আমোদজনক ঘটনা।

পদ্ম হাজৰিকা আৰু শ্ৰীধৰ বৰুৱাৰ বৰ্ত্তমান জীৱনটো বৰ সুখকৰ নহয়। কেতিয়াবা যে সুখকৰ আছিল এনেও নহয়, কিন্তু এতিয়া অন্ততঃ নহয়। গাতিকে দুই বন্ধুৱে লগে-ভাগে থাকিলে বা ফুৰিলে দুখৰ কথাকে পাতে ; যেনে চাকৰিৰ পৰা অৱসৰ ললে যদিও কাম-বনৰ পৰা তেওঁলোকে অৱসৰ নাপালে। নাতি-নাতিনীক মুখ ধুওৱা, গা ধুওৱা, (ইবিধ ধুওৱাতো তেওঁলোকৰ একচেটিয়া ডিউটী), সিহঁতক স্কুললৈ নিয়া, আবেলি গৈ অনা, ডাকঘৰৰ কাম কৰা, বজাৰ কৰা, বাৰীত জেওৰা দি বা দিয়াই শাক-পাচলিৰ খেতি কৰা, বেজী সূতা বা জোতাৰ বৎ ব্ৰাছ ঠিক ঠাইত বিচাৰি পোৱাকৈ ৰখা, অনমৰত অহা ধোবাটোৰ পৰা কাপোৰ জাপ মিলাই চাই লোৱা, মাক-বাপেক ফুৰিবলৈ বা লুকাই চুৰকৈ চিনেমা চাবলৈ গ'লে নাতি-নাতিনীক লৈ ঘৰ ৰখা, প্ৰায়েই আবেলি সিহঁতক গাড়ীয়ে নেচেপাকৈ তদাৰক কৰি ফুৰাবলৈ নিয়া ইত্যাদি এশ এটা কাম কৰি তেওঁলোকে নিজলৈ আজৰিকে নাপায়। খবৰ কাগজ খন সদো শেহত পালেও কেতিয়াবা এটাই থাপ মাৰি লৈ যাবহি। কেতিয়াবা দিন-ৰাতিক সমান কৰি গৰু বিচাৰি গোটেইখন টাউন আৰু পথাৰ-সমাৰ ঘূৰি ফুৰিব লগা হয়। মাজে মাজে বোৱাৰীয়েকহঁতৰ আজেপত ল'ৰা-ছোৱালীবিলাকৰ পঢ়াৰ ওচৰত বহি চকীদাৰী কৰি থাকিব লগা হয়, কেতিয়াবা পঢ়া দেখুৱাই দিব লগাও হয়।

চাকৰি কৰি থকা দিনত ৰাতিপুৱা আঠ বজাত উঠি চাহ খাই, আকৌ ভাত খাই অফিচলৈ গৈ ঘূৰি আহিলেই হয়, বাদবাকী একো কামকে কৰিব নালাগে, অন্যাই কৰে, ঘৈণীয়েকহঁতে সকলো কাম চম্ভালিছিল। এতিয়া দেখোন আজৰি নোলায়হে নোলায়!

তথাপি অবহেলাহে ভাগ্যত মিলে; মাজে মাজে কেটেৰা-জেঙেৰাও, সেইটোহে ভাতৰ কথা। ভাতমুঠিৰ কাৰণে কাম কৰি দিব লাগে বুলি তেওঁলোকে বুজে, সেই কাৰণেই যি যি কৰিবলৈ কয় তাকেই কৰি যায়। কিন্তু তথাপি পুতেক-বোৱাৰীয়েক বা জীয়েক-জোঁৱায়েকক সন্তুষ্ট কৰিব নোৱাৰে। কেতিয়াবা ক'ৰবাত কিবা জগৰ লাগিবই। চাহ-ভাত, কাপোৰ-কানি, পুজা-থিয়েটাৰ সকলোতে বুঢ়াৰ অনুমতি সবাতোকৈ পিছত। হাজৰিকাক পুতেকহঁতে কথাই কথাই ধমক লগায়—সেইটো বোৱাৰীয়েক-হঁতৰ লগনীয়াত বুলি তেওঁ বুজে। হাজৰিকনীয়ে কাজিয়া কৰিলে মুখতেই কৈ দিছিল—কিন্তু তাৰ বাহিৰে গিৰিয়েকৰ স্বাৰ্থটো আটাইতকৈ আগত ৰাখিছিল। শ্ৰীধৰ বৰুৱাক এদিন জীয়েকে ৰাতিপুৱা চাহ খাই থাকোতেই টানকৈ কলে, "দেউতা তুমি ৰুটি দুখনেই খাই পেলালা কিয়? তেখেতক এতিয়া মই কিহেৰে চাহটোপা দিওঁ? আকৌ ৰুটি কৰিবলৈ টাইম ক'ত?" শোৱাকোঠাৰ পৰা জোঁৱায়েকে কৈছিল, "হেৰা, হব দিয়াহে, মই বাৰু আজি একাপ শুদা চাহকে খালোঁ, কিনো হ'ল? একেবাৰে ভাতকে খাম আৰু।" বৰুৱাৰ অনুভব হৈ আহিছিল যে তেওঁৰ পেটত দুখন কিয় এখন ৰুটিৰেই ঠাই নাই, তেওঁনো বাৰু কি থকত দুখনকৈ ৰুটি খাই পেলাইছিল?

যাৰ উপাৰ্জন নাই তাৰ ক'তো কোনো গুৰুত্ব নাই, এই কথা দুয়ো বৰ বেয়াকৈ উপলব্ধি কৰিলে। পদ্ম হাজৰিকাই এইবিলাক দুখৰ কথা শ্ৰীধৰ বৰুৱাৰ আগত প্ৰায়েই উলিয়ায়। তেনেকুৱা এটা সময়তে বৰুৱাই হাজৰিকাক এটা পৰীক্ষা কৰি চাবলৈ বুধি দিছিল। সেই মতে—

দুয়ো এদিন বলো কলিতাৰ উকীলখানাত বহিলগৈ। বলো কলিতা তেওঁলোকৰ বন্ধু মানুহ আছিল, যোৱা বছৰ ঢুকাল। উকীলৰ লগত তেওঁলোকে এটা ষড়যন্ত্ৰ কৰিলে। বলো কলিতাই বাৰ্ধক্যজনিত অসুখ-বিসুখৰ কাৰণে ওকালতি ব্যৱসায় প্ৰায় এৰিছিলেই, অভ্যাসবশতঃ মাত্ৰ সপ্তাহটোত দুই-তিন দিন পোছাকটো মাৰি কাছাৰীলৈ এনেয়ে অহা-যোৱা

কৰি আছিল। এটা খেয়ালি কৰিবলৈ সুযোগ পাই তেৰোঁ সম্মত হৈ গ'ল, সকলো ধৰণে সহযোগিতা কৰিবলৈ ওলাল।

দুমাহমানলৈ কলিতাৰ পদ্ম হাজৰিকাই বলো উকীলখানালৈ খুব অহা-যোৱা কৰিলে, কেতিয়াবা শ্ৰীধৰ বৰুৱাও যায়, কিন্তু পদ্ম হাজৰিকা সাধাৰণতে অকলেই যায়। এই উকীলৰ তালৈ অহা-যোৱা কৰাটো লাহে লাহে মানুহৰ চকুত পৰিবলৈ ধৰিলে। হাজৰিকাই কায়দা কৰি কোনোবা দিনা অলপ বুজন ধৰণৰ নাতিয়েক এটাক উকীলৰ তালৈ যোৱাৰ কথা কৈও যায়। ঠিক হাজৰিকা নথকা সময় এটা অনুমান কৰি লৈ কেতিয়াবা শ্ৰীধৰ বৰুৱাই তেওঁক বিচাৰি আহে, আৰু লগ নাপালেই ইচ-ইচ, আচ-আচ কৰি 'বলো কলিতাৰ তালৈ গৈছে নেকি' বুলি সোধে।

স্বাভাৱিকতে ঘৰত অলপ সন্দেহ হ'ল। পুতেক দুজনে বোৱাৰীয়েক-হঁতৰ পৰামৰ্শ মতে আলেঙে আলেঙে অনুসন্ধান আৰম্ভ কৰি দিলে। শ্ৰীধৰ বৰুৱাই তেওঁলোকৰ সন্দেহত শান দি নানান আকাৰ ইংগিত কৰিলে। বলো কলিতায়ো এনে কিছুমান লোকক কলে যে পদ্মই এখন উইল তৈয়াৰ কৰাব খুজিছে যাৰ ফলত সেই কথা ল'ৰা দুটাৰ কাণত পৰেগৈ, নহলেও বোৱাৰীয়েকহঁতৰ কাণত। মানুহে হিচাপ কৰি উলিয়ালে যে পদ্ম হাজৰিকাৰ এই টাউনত দুটা ঘৰ, সাত কঠা মাটি আছে, প্ৰভিডেণ্ট ফাণ্ডৰ টকাখিনি তেওঁ এটা বেংকত জমা থৈছে, পেন্সনৰ টকাও অলপ অলপ জমা হয়—অংকটো কিমান হৈছেগৈ কোনেও নেজানে। শ্ৰীধৰ বৰুৱাই প্ৰচাৰ কৰি দিলে যে পদ্ম হাজৰিকাই বালিজানৰ পিনে ৰাস্তাৰ কিনাৰতে কেবা পুৰাও মাটি এটা দেছুৱালী মানুহৰ পৰা ৰাখি থৈছে—একচনা মাটিখিনি অলপতে ম্যাদী কৰাই লৈছে। টাউনখন সেই ফালে বাঢ়ি গৈছে, অচিৰেই সেই মাটি সোণৰ মূল্যত বিক্ৰী হ'ব।

কথাটো ইকাণ সিকাণকৈ সহস্ৰকাণ হৈ গ'ল। আলোচনা-বিলোচনাৰ ফলত নোহোৱা মাটিৰ পৰিমাণ বহুত হৈ গ'ল, বেংকৰ জমা ত্ৰিশ হাজাৰৰো বেছি হৈ গ'ল, বলো উকীলে সকলো কাগজ-পত্ৰ পৰীক্ষা কৰি চাই মোটা-মুটি এটা খচৰা তৈয়াৰ কৰিলেই বুলি ওলাল। হঠাৎ পদ্ম হাজৰিকাৰ কাম-বন কমি গ'ল; খোৱা বাঢ়ি গ'ল। তেওঁ ইচ্ছামতে খিকেইটা কাম কৰে তাৰ বাহিৰে বোৱাৰীয়েকহঁতে তেওঁক একোকে নোকোৱা হ'ল। আটাইভকৈ আগতে চাহ-জলপান তেওঁক

দিয়ে—শ্ৰীধৰ বৰুৱাৰ ঘৰৰ ঘটনা শুনি কটি দুখনকৈ দিয়া হ'ল। ল'ৰা-ছোৱালীয়ে পেনপেনালে হয় ধমকী নহয় মাৰ খাব লগা হ'ল। আবেলিৰ বজাৰখন কৰিবলৈ দুই পুতেকৰ মাজত অৰিয়া-অৰি লাগিল—হাজৰিকাই বজাৰৰ মোনা বিচৰা দেখিলে কোনোবাটোৱে কয়, "নেলাগে বা আমি কৰিম। তই মুকলিতে এপাক ফুৰিয়ে আহগৈ—প্ৰেছাৰটো এই মাহত বেছি হৈছে।" বোৱাৰীয়েকহঁতৰ কি আদৰ-সাদৰ, লেনীয়া মাত—এতিয়া ভাত খোৱাৰ আগতেও এবাৰ চাহ, বাৰীত গৈ সোমোৱা দেখিলেই ৰ'দত বেছি পৰ নেথাকিবলৈ বাৰে বাৰে মিনতি। তাহাঁত দুজনীয়ে গিৰিয়েকহঁতৰ বুধিমতে প্ৰকাৰান্তৰে উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰে বেংকত কিমান টকা আছে, মাটি আচলতে কিমান, উইলখন হ'লনে—কি কি লিখিব খুজিছেনো, ইত্যাদি। আনকি মৰমৰ বৰপুতেকক লৈ এদিন হাজৰিকানীও আহি উপস্থিত। এৰাতি এদিন থাকি বৰপুতেকে বৰ দুখ কৰিলে যে কামৰ হেঁচাত খবৰ কৰিবলৈকে আহিব পৰা নাই। বাপেকক স্বাস্থ্যৰ বিষয়ে নানান উপদেশ দিলে, এবটল হৰলিক্স কিনিও দিলে। তাৰ পিছত মাকক থৈ গ'লগৈ। হাজৰিকানীয়েও গিৰিয়েকৰ আলপৈচান ধৰিলে, ভালকৈ মাত-বোল কৰিলে—পাৰিলে অকলশৰীয়াকৈ বহুৱাই লৈ উইলৰ বিষয়ে নো কি কি কৰিছে খবৰ লয়, মাটিখিনিৰ কথানো তেওঁৰ পৰাও লুকুৱাব লাগে নে বুলি মৃদুভাৱে ভৎসনা কৰিলে। শহুৰেক-শাহুৰেকক তেনেকৈ বহি থকা দেখি দুই বোৱাৰীয়েকে মুখ টিপি টিপি হাঁহিছিলে, চকুৱে চকুৱে কথা পাতিলে।

পদ্ম হাজৰিকাই কাকো একো নক'লে। সকলো প্ৰশ্নকে এৰাই গ'ল। আনকি হাজৰিকানীকো একো জানিবলৈ নিদিলে। বলো কলিতা আৰু শ্ৰীধৰ বৰুৱাই তেওঁক বাৰেপতি সাৱধান কৰি দিছিল যে কিবা ক'ব লাগিলেই সমস্ত কথা ওলাই পৰিব, তেতিয়া কথা গুৰুতৰ হৈ পৰিব। গতিকে তেঁও সকলোৰে লগত অভিনয় কৰি গ'ল।

হাজৰিকানীৰ উপস্থিতিয়ে অৱশ্যে তেওঁক বৰ দুৰ্বল কৰি পেলাইছিল। মানুহজনীয়ে বিমানেই তেওঁক অবহেলা নকৰক, খং কৰি তেওঁক এৰি পুতেকৰ তালৈ গুচি গ'লেও, তেওঁ অনুভব কৰিলে যে এই মানুহজনীৰ লগত তেওঁ এৰাব নোৱাৰাকৈ বান্ধ খাই আছে। হাজৰিকানীক এৰি তেওঁ তেওঁৰ জীৱনৰ কথা ভাবিবই নোৱাৰে। চাহটোপা আনি দিয়া, গা

ধুৰলৈ পানী তপতাই দিয়া, ভাত খাই থাকোঁতে চাই থাকি কেতিয়াবা বোৱাৰীয়েকহঁতক "দেউতাৰক মাছ আৰু অকণ দে অ' " বুলি কোৱা, এইবোৰে তেওঁক কল্পনা কৰিবলৈ দিয়ে যে তেওঁলোকৰ সেই পুৰণা দিনবোৰ এতিয়াও আছে, সেইবোৰ দিন কেতিয়াও পুৰণা নহয়। হাজৰিকানীৰ স্বাৰ্থপৰতাৰ কথা, তেওঁ যে বৰপুতেকৰ কাৰণেহে আছিছে, এই কথা তেওঁৰ বিশ্বাস নকৰিবলৈ মন যায়।

কিন্তু তেনেকুৱা মুহূৰ্তবোৰ বাদ দিলে সমস্ত ঘটনাটোৱে হাজৰিকাক বৰ করুণ কৰি তুলিলে। মানুহবোৰ, নিচেই আপোন মানুহবোৰ, আনকি নিজৰ তেজমঙহৰ মানুহবোৰো কিমান যে স্বাৰ্থপৰ, কিমান যে আত্মকেন্দ্ৰিক তেওঁ বৰ বেয়াকৈ এই ঘটনাটোতে দেখিবলৈ পালে। তেওঁ স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল যে এইবোৰ একো নকৰাই ভাল আছিল, এই শনি শ্ৰীধৰ বৰুৱাৰ কথা নুশুনাই ভাল আছিল। সি গোটেই জীৱন বেয়া কামবোৰ কৰিয়ে কটালে। এই শেষ বয়সতো অভ্যাসটো এৰিব পৰা নাই।

এই উপলব্ধি গভীৰ হোৱাত এদিন আবেলি হাজৰিকাই বৰুৱাক বিচাৰি গৈছিল। শ্ৰীধৰ বৰুৱা ঘৰত নাছিল, জীয়েকে ক'লে যে অলপ আগতে ফুৰিবলৈ ওলাই গ'ল। হাজৰিকাই বন্ধুক বিচাৰি গোটেইখন চলাথ কৰিলে। কিন্তু নাপালে। গধূলি হওঁ-হওঁ হওঁতে হঠাৎ কিবা ভাবি হাজৰিকা সেই ভয়ংকৰ পুখুৰীটোলৈ কোঁ কোঁ কৰে খোজ ল'লে—যিটো পুখুৰীতে পৰি বৰুৱানীয়ে আত্মহত্যা কৰিছিল। বৰুৱানী কেনে নিজুঁ প্ৰকৃতিৰ, মুখৰ বা-নোহোৱা তিৰোতা আছিল হাজৰিকাই ভালদৰে জানে। এই দগাবাজ শ্ৰীধৰৰ অত্যাচাৰ আৰু অমনোযোগিতাৰ ফলতেই এনে সাদৰী মানুহ এজনীয়ে নীৰৱ প্ৰতিবাদত আত্মাহুতি দিলে। ইয়াৰ প্ৰায় সকলো চাৰ্কিয়ালেই ঘৰ-মাটি কৰি লৈছে। বৰুৱানীয়েও সেই কথা কোৱাত উদণ্ড শ্ৰীধৰে বৰ অবাইচ মাতেৰে গালি পাৰি দিলে—সি বদমাচে ধাৰে ঋণে ভাড়া ঘৰতেই জীৱন পাৰ কৰি দিলে।

পুখুৰীটো ভেৰ বিষামান মাটি জুৰি আছে। অলপ ভিতৰুৱা ঠাইত। পথাৰলৈ গৰু নিয়া বাট এটাইদি গৃহস্থৰ বাহিৰে নোসোমোৱাকৈ তালৈ আব পাৰি। ল'ৰাছিলাকে সেইপিনেদিয়েই তালৈ বৰশী বাবলৈ যায়। তালৈ গৈ থাকোঁতে হাজৰিকাৰ নানান বেয়া ভাব মনলৈ আহিছিল।

নিজৰ তিক্ত অভিজ্ঞতাৰ পৰাই বৰুৱাই কিমান কি ধৰণৰ অঘটন ঘটাই পেলাব পাৰে তেওঁ কল্পনা কৰি কৰি শিঙৰি উঠিছিল। শ্ৰীধৰো নিশ্চয় জীৱনত অতীষ্ঠ হৈছে, জীয়েক-জোঁৱায়েকৰ গঞ্জনা খাই, নাতিয়েক-হঁতৰ আলপৈচান ধৰি আৰু কিমান দিন জীয়াই থাকিব? পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্ত কৰিবৰ নিশ্চয় মন গৈছে।

কিন্তু একো অঘটন নঘটা দেখি, বন্ধুক পুখুৰী পাৰতে লেপেটা কাঢ়ি বহি উদাস মনেৰে থকা দেখি হাজৰিকাই স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালে। খোজৰ শব্দত শ্ৰীধৰ বৰুৱায়েই প্ৰথমে উভতি চাই বন্ধুক দেখিলে। তাৰ পিছত হাজৰিকা গৈ পোৱালৈ মনে মনেই বৈ থাকিল। হাজৰিকাই আত লগোৱাত মাত্ৰ "বহা" বুলি বৰুৱাই ওচৰতে ঠাই এটুকুৰা দেখুৱাই দিলে। তেওঁ বহিল। তেওঁৰ উত্তেজনা সাম কটা নাছিল। কিন্তু কথা কৈ সেইটো দেখুৱাই দিব নুখুজিলে। তাৰ সলনি চিগাৰেটৰ পেকেটটো উলিয়াই বৰুৱালৈ এটা আগবঢ়ালে আৰু নিজেও এটা মুখত লৈ জ্বলালে।

"তুমি ইয়ালৈ আগতেও আহিছা নেকি?" হাজৰিকাই কিছু সময়ৰ পিছত সুধিছিল।

"মাজে মাজে," বৰুৱাই থোৰতে কলে, "মনটো বেয়া লাগিলে।" শ্ৰীধৰৰ বাৰু বৈণীয়েকলৈ বেয়া লাগিছে নেকি? অপৰাধী অপৰাধী লাগিছে? মনত পৰিছে? সেই নিৰ্জু, ল-নি মুখখন, বিনা বাক্যব্যয়ে সেই অত্যাচাৰ সহ্য কৰি যোৱা মানুহজনীৰ স্বৰ্গীয় মুখখন? হাজৰিকাই পুখুৰীটোৰ ওপৰত চকু ফুৰালে। সক ডাঙৰ বহুতে মাছ আছে বোলে। কোনখিনি ঠাইত শটো ওপঙি আছিল তেওঁ কৈ দিব পাৰে। কাৰণ পুলিচ আহি পোৱালৈ বাট চাই শটো চাবলৈ অহা অসংখ্য মানুহৰ মাজত তেৰোঁ আছিল। ভিৰৰ মাজৰ পৰা আহত, বিতৃষ্ণ, অভিভূত চকু-মুখেৰে চাই থকা শ্ৰীধৰ বৰুৱাকো সেইদিনা ৰাতিপুৱা দেখিছিল। বৰুৱাই এতিয়াও ঠিক সেই টুকুৰা ঠাইলৈকে চাই আছে। হাজৰিকাই কেবাবাৰো মনে মনে বন্ধুৰ পিনে চাইছিল। কিন্তু বন্ধু আজি বৰ শহীন। দুষ্ট প্ৰকৃতিৰ মানুহটো আজি বৰ উদাস।

দুয়ো ভালেখিনি সময় দুই-এটা সাধাৰণ কথাৰ বাহিৰে নীৰৱেই বহি আছিল হৈ অহাত উঠি আহিল। পুখুৰীটোত ভূত-প্ৰেত থকা বুলি

সৰ্বসাধাৰণৰ বিশ্বাস। সেইবাবে হাজৰিকায়েই গুচি অহাৰ প্ৰস্তাৱ দিলে, আৰু বৰুৱাই তেওঁৰ কথা মানি ল'লে।

গোবাটটোৰেদি লাহে লাহে ওলাই আহোঁতে শ্ৰীধৰ বৰুৱাই উপযাচি বন্ধুৰ আগত মনৰ দুখ বৰ্ণনা কৰিলে, "আজি ছোৱালীজনীয়ে বৰ টান কথা শুনালে হাজৰিকা। আজি গুৱালটোৱে গাখীৰ নিদিলেহি। মোৰো ৰাতিপুৱা ফুৰি-চাকি তোমালোকৰ তাৰ পৰা উলটি আহোঁতে বৰ পলম হৈ গ'ল। ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাই গাখীৰ খাবলৈ নাপালে কাৰণে মাকৰ খং—মোকেই শুনাই দিলে যে কাম নাই বন নাই কেলৈনো টলো-টলোকৈ ঘূৰি ফুৰিবৰ লাগে? এপাক গৈ গুৱালৰ ঘৰতে খবৰ কৰি অহা হলেই হ'লহেঁতেন। তেতিয়াই গলো গুৱালক বিচাৰি। তাৰ ঘৰ-দুৱাৰ গোহালি-চোহালি পুৰি ছাই হৈ আছে—গৰুও দুটা পুৰি মৰিল। ঘৰত আহি খবৰটো দিলোঁ—তাই ভেকাহি মাৰি ক'লে, এতিয়া আৰু লাভ নাই, ইহঁত ভাত খাই স্কুললৈ গ'লেই। মাকজনী জীয়াই থকা হ'লে এনেকুৱা কথা আজি শুনিব লগা নহ'লহেঁতেন ভাই। কি কৰিম, মোৰেই ভাগ্যৰ দোষ—কৰ্মফল।"

হাজৰিকাই বৰুৱাৰ কান্ধত হাত এখন থৈ মৃদু মৃদু হেঁচা দি আৰু লাহে লাহে থপৰিয়াই থপৰিয়াই গৈ থাকিল।

ইয়াৰ পিছতো আৰু দুবাৰ হাজৰিকাই বৰুৱাক সেই অৱস্থাত লগ পাইছেগৈ আৰু লগতে ওভতায়ো আনিছে। এইটো ৰহস্য কিন্তু এতিয়ালৈকে আন কোনেও নাজানে।

উইল কৰাৰ ঘটনাটো আৰু কিমান দিন চলি থাকিলহেঁতেন, বা তাৰ শেষ পৰিণাম কি হ'লগৈহেঁতেন কোৱা বৰ টান। কিন্তু এদিন হঠাৎ বলো কলিতা ঢুকাই থাকিল। তেনেকৈ টান বেমাৰ-আজাৰ নাছিল, এনেয়ে বৰ দুৰ্বল হৈ পৰিছিল। ৰাতি বিছনাতে মৰি আছিল, ৰাতিপুৱা ঘৰৰ কোনোবাই জগাবলৈ গৈ হে আবিষ্কাৰ কৰিলে।

উইলৰ কথা তল পৰিল। সকলোৱে ধৰি ল'লে যে বলো উকীলে কামটো সম্পূৰ্ণ কৰি যাব নোৱাৰিলে। পদ্ম হাজৰিকাইয়ো কাৰো আগত এই বিষয়ে একো নোকোৱা হ'ল। তেওঁ আন কোনো নতুন উকীলৰ ওচৰলৈয়ো নগ'ল।

লাহে লাহে অৱস্থা আগৰ নিচিনা হৈ আহিল। পুতেকহঁতে বজাৰ

কৰিবলৈ আকৌ সময় নোপোৱা হ'ল। বোৱাৰীয়েকহ'তৰ আদৰ-সাদৰ কমি আহিল; মৌমিঠা লেনীয়া মাতবোৰ হেৰাই গ'ল। হাজৰিকাই পেটৰ ভাতমুঠিৰ কাৰণে গেবাৰি খাটিবলৈ আৰম্ভ কৰি দিলে, কেতিয়াবা আধাপেটীকৈয়ে চলি যাব লগা হ'ল।

এদিন হাজৰিকানী আকৌ বৰপুতেকৰ তালৈ টালি-টোপোলা লৈ গ'লগৈ।

জীৱনটো নিয়মীয়াকৈ আগৰ নিচিনা হৈ পৰিল। এই কাণ্ডটোৰ কথা অহকাণে পহকাণে নবীন ভৰালীয়েও গুৱাহাটীত শুনিছিলগৈ। মাজতে এবাৰ দুদিনমানৰ কাৰণে আহি—বলো উকীল তেতিয়া জীয়াই আছিল—তিনিওকো নানান ধৰণে জেৰা কৰি কৰি আচল কথা উলিয়াই লৈছিল। এতিয়া পশ্ম হাজৰিকাক ঠেকা দিবৰ মনেৰে সেই প্ৰসঙ্গৰে ইংগিত নবীন ভৰালীয়ে দিলে।

তেওঁলোকৰ চাহ খোৱা হ'ল। খোৱা যে আজি অলপ বেছি হ'ল সেইটো তিনিও অনুভৱ কৰিলে। কিন্তু সেই কথা প্ৰকাশো কোনেও নক'লে। নবীন ভৰালীক লগ পাই এখন তৃতীয় ঘৰত বহিবলৈ সুযোগ পোৱাত আৰু বিনা দ্বিধাই স্বাধীনভাৱে টোষ্ট কণী, দুকাপকৈ মলমলীয়া চাহ খাবলৈ পোৱাত যি আনন্দ লাভ কৰিছিল তাক তেওঁলোকে মাটি কৰি পেলাব নুখুজিলে।

নবীন ভৰালীৰ কথা বাকী দুজনে মনে মনে মানি লবলৈ বাধ্য হ'ল যে হৰেন ল'ৰাটো সঁচাকৈয়ে ভাল। তাৰ ঘৈণীয়েকজনী বিয়াৰ পিছতে কিবা ধৰিব নোৱাৰা বেমাৰত পেটৰ অসহ্য বিষ হৈ মৰিল। মনৰ বেজাৰতে আজি এই কেই বছৰে সি নিঃসঙ্গ জীৱন কটাই আহিছে। ককায়েকে ঠিকেই কৈছে, হৰেনৰ ঘৰখন আকৌ হোৱা উচিত। কেলৈ জীৱনটো এইদৰে উটি-ভাঁহি যাবলৈ দিব লাগিছে?

নবীন ভৰালীয়ে এপেকেট চিগাৰেট উলিয়াই দিয়াচেলাইৰে সৈতে আগবঢ়াই দিলে। তিনি বন্ধুৱে চিগাৰেট জ্বলাই লৈ মুহুদি কৰিবলৈ কৰিলে।

হৰেন হাঁহি হাঁহি ওলাই আহিল। গাত হাতখৰা গেঞ্জি আৰু সজীয়া বেগুনীয়া লুঙি। "ককাইদেউহঁতৰ খোৱা হ'লনে" বুলি সি কাপ-প্লেটবোৰ গোটাবলৈ ধৰিলে। হাজৰিকাৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত সি জনালে যে সি ভাত বান্ধিছে।

"ঘৰখন পাতা বুইছা হৰেন," হাজৰিকাই কলে, "ভবালীটো আহিছে যেতিয়া আমি ছোৱালী এজনী চাই চব ঠিক-ঠাক কৰি পেলাওঁ।"

হৰেনে ক'লে, "নাই, কেলৈনো লাগিছে ককাইদেউ ?"

শ্ৰীধৰ বৰুৱাই ক'লে, "এই কেইদিন চোন তোমাৰ বিয়াখন নোহোৱালৈকে ককায়েৰায়েই তোমাৰ ভাতকিটা বান্ধি দিব পাৰে। ইয়াৰতো দিনৰ দিনটো একো কাম নাই।"

তিনি যোৰা কাপ-প্লেট জাপি-জুপি লৈ হৰেনে কলে, "ককাইদেউ আচলতে তেজপুৰলৈ যাবলৈহে আহিছে—ইয়াত ক'ত থাকিব ? বৌক ঘোলে এবাৰ চাই আহেগৈ। তাৰ পিছত আকৌ গুৱাহাটীলৈকে যাব হ'বলা।"

হাজৰিকা আৰু বৰুৱাই পৰম কৌতুকেৰে নবীন ভবালীলৈ চালে। তেওঁলোক ভীষণ অবাকো হৈ গ'ল। ভাল হবৰ আশা নথকা পাগলী মানুহজনীক চাবলৈ নবীন গুৱাহাটীৰ পৰা আহিছে। টানটো এৰিব পৰা নাই ? ভায়েকৰ পুনৰ সংসাৰ হোৱাত সেই কাৰণেই ইমান জোৰ দিছে ?

হাজৰিকাই সুধিলে; "কিহে হয় নেকি ?"

বৰুৱাই ক'লে, "মই ভাবিছিলোঁ তুমি আশা এৰি দিছা—বেয়া নেপাবা আৰু—সিবাৰ ডাক্তৰে ভাল নহ'ব বুলি কৈছিল নহয় জানো ? তথাপি তোমাৰ এবাৰ চাই আহিবৰ মন গৈছে নহয় নে ?"

নবীন ভবালীয়ে খচমচ খচমচ কৰি আছিল। যেন বৰ নকৰিব লগীয়া কাম এটাতহে ধৰা পৰি গ'ল। দুই বন্ধুৰ অভিযোগত তেওঁৰ অৱস্থা আৰুহে বেয়া হৈ গ'ল। তথাপি কিবা এটা নকলেই নহয় কাৰণে খোকোজা লগাই লগায়েই কলে, "এ কিনো সোধা এই বিলাক দেওহে। মানুহজনী আছে যেতিয়া এবাৰ চাই অহা—এবাৰ খবৰ লৈ অহা জানো বেয়া ? ময়োতো জীয়াই আছোঁ—নে নাই ?"

কাপ-প্লেটবোৰ লৈ দুৱাৰৰ পিনে গৈ থকা হৰেনে বৈ কৈ গ'ল, "সেইয়া চাওক। মোকহে আকৌ আপোনালোকে নতুনকৈ সংসাৰ পাতিবলৈ কয়।" তেওঁ ওলাই গ'ল।

তিনি বন্ধুৰ মুখৰ মাত হৰিল। চিগাৰেট হুপিবলৈ তেওঁলোকে পাহৰি গ'ল। নবীন ভবালীৰ চকু-মুখবোৰ কন্দনামুৱা হৈ পৰিল। তেওঁক পিনে এবাৰ এবাৰ চাই লৈয়ে বাকী দুজনে চকু ঘুৰাই ল'লে আৰু মাটিলৈ

থৰ লাগি চাই থাকিল। তেওঁলোকে ভালক বুলিয়েই হৰেনক ঘৰ পাতিবলৈ উপদেশ দিছিল। ককায়েকেও তাৰ বাকী দিনকেইটা সুখেৰে যাওক বুলিয়েই সেই ধৰণে চিন্তা কৰিছে। কিন্তু সি যে তেওঁলোকৰ কথাৰেই তেওঁলোকক এইদৰে জব্দ কৰিব তাক কোনে ভাবিছিল ?

হৰেন আকৌ আহিল। সি আগৰ দৰেই হাঁহি হাঁহি নীৰৱে দিছখন আৰু চাহৰ পটটো একেলগে তুলি লৈ আকৌ ওলাই যাব খুজিলে। বাকী তিনিজনে অলপ অলপ লৰচৰ কৰি বহিল। বাহিৰত অলপ অলপ ৰ'দ ওলাইছে। উজ্জ্বলতৰ হৈ অহা পোহৰটো তেওঁলোকৰ চকুতো পৰিছে। সেইবাবে পদ্ম হাজৰিকাই সুধিলে, "হৰেন কেইটা বাজিলহে ?"

হৰেনে ক'লে, "ন বাজি পাঁচ মিনিটমান গ'ল।"

পদ্ম হাজৰিকা আৰু শ্ৰীধৰ বৰুৱা জাপ মাৰি উঠিল। "এ পলম হ'ল পলম হ'ল—ইহঁতক স্কুললৈ লৈ যাবলৈ হ'লেই—আজি ঘৰত কথা নুশুনিলেহে আছে—" হাজৰিকাই কৈ কৈ আগবাঢ়ি দুৱাৰদলি পালেগৈয়ে।

সমান বেগত খোজ চলাই চলাই বৰুৱায়ো কৈ গ'ল; "আজি ঘন কুঁৱলীয়ে চব গোলমাল লগাই দিলে। ইমান বেলি হ'লহি বুলি কবই পৰা নাছিলো। আজিহে আজি—"

দুই বন্ধুক অলপ আগবঢ়াই দিবলৈ পাছে পাছে গৈ থাকি টেংটেঙীয়া মাতটোৰে গধূলি লগ পোৱা, কাইলৈও নৈৰ পিনে ফুৰিবলৈ যোৱাৰ যি যি কথা নবীন ভৰালীয়ে ক'লে তাৰ এটাও সি দুজনৰ কাণত নোসোমালগৈ। সামান্য লেকেচিয়াই যোৱা শ্ৰীধৰ বৰুৱাই জপনাখন খোলাকেয়ে এৰি থৈ গৈয়ো পদ্ম হাজৰিকাক লগ ধৰিবগৈ নোৱাৰিলে।

ষ্টেফৰ্ড দম্পতিৰ ভাৰত ত্যাগ

ডেভিদ আৰু মেৰী ষ্টেফৰ্ডে কিয় হঠাৎ অসম এৰি চিৰদিনলৈ ইংলণ্ডলৈ গুচি গ'ল তাৰ কাৰণ বোধকৰো মইহে ভালদৰে জানো। মই এই বিদেশী ডেকা-গাভৰু স্বামী-স্ত্ৰীহালৰ অন্তৰঙ্গ বন্ধু আছিলো বাবেই বোধকৰো ৰহস্যটো বুজাত ভালেখিনি সহজ হৈছে। তেওঁলোকৰ সংস্পৰ্শলৈ বহুতো লোকেই আহিছিল। বহু ছাত্ৰ-ছাত্ৰী আৰু শিক্ষকে তেওঁলোকক নিচেই ওচৰৰ পৰা লক্ষ্য কৰিবলৈ সুবিধা পাইছিল। কিন্তু তেওঁলোকৰ মনৰ খবৰ মই যিমানখিনি ৰাখিছিলো সিমানখিনি কোনেও ৰখা নাছিল যেন বোধ হৈছে।

কিছুমানে কয় যে সংশ্লিষ্ট কৰ্তৃপক্ষই অন্যায়ভাৱে পদোন্নতি এটাৰ পৰা বঞ্চিত কৰা কাৰণেই ডেভিদ ষ্টেফৰ্ডে পদত্যাগ কৰি গ'ল। আন কিছুমানৰ মতে আকৌ চাহাব-মেমে ভাৰতৰ অসহ্য গৰমত তিষ্ঠিব নোৱাৰিয়েই পলাই পত্ৰং দিলে। কিন্তু এইবোৰৰ যে এটাও শুদ্ধ নহয় তাকেই মই প্ৰমাণ কৰিব খুজিছো। তাৰ কাৰণে অলপ বহলাই আগৰ পৰা বুজাই কব লাগিব।

ডেভিদ ষ্টেফৰ্ডে যিখন কলেজৰ ইংৰাজী সাহিত্যৰ অধ্যাপক হৈ অসমলৈ আহিছিল সেইখনত ময়ো বুৰঞ্জী বিভাগত লেকচাৰাৰ হৈ কামত সোমাইছিলো। কলেজখন মিছনেৰীয়ে নতুনকৈ স্থাপন কৰা। সাধাৰণতে শিবলঙৰ নিচিনা পাৰ্বত্য অঞ্চলতহে উচ্চ শিক্ষাৰ এনে প্ৰতিষ্ঠান পতা হয়। বিদেশী খৃষ্টান মিছনেৰীয়ে ভৈয়ামত কিয় কলেজখন পাতিবলৈ ললে প্ৰথম দৃষ্টিত বুজিবলৈ অলপ টান। কাৰণ ধৰ্ম প্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্যটো তেওঁলোকে পৰিহাৰ কৰিব নোৱাৰে; আৰু সেই উদ্দেশ্য পাৰ্বত্য অঞ্চলতে বেছি ফলৱতী হৈ আহিছে। কিন্তু ভাৰতৰ স্বাধীনতা লাভৰ পৰৱৰ্তী কালত ইংৰাজৰ পোনপটীয়া ৰক্ষণাবেক্ষণৰ সুবিধা নোহোৱা হ'লত তেওঁলোকে নিজকে পৰিৱৰ্তিত অৱস্থাৰ লগত খাপ খুৱাই লবলগীয়া হয়। ভৈয়ামত

এখন কলেজ পাতিলে প্ৰমাণিত হয় যে তেওঁলোকে ভাৰতৰ সকলো ঠাইৰ লোকৰে সেৱা কৰিছে। সেইটো কিছু দূৰ সঁচা হ'লেও আচলতে যে পৰিৱৰ্তিত অৱস্থাৰহে পৰিণাম সেইকথা অনস্বীকাৰ্য। কাৰণ পৰ্বত-ভৈয়াম সকলো ঠাইৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে আমাৰ কলেজত পঢ়িবলৈ আহিলেও সাধাৰণতে খৃষ্টান ধৰ্মাৱলম্বী ভাৰতীয় ল'ৰা-ছোৱালীয়েহে ইয়াত নাম লগাইছিল। মোৰ নিচিনা ভৈয়ামবাসী লোকক লোৱাটোও উক্ত নীতিৰে এটা অংশ মাথোন।

অৱশ্যে কলেজখনক মিছনেৰীসকলে পশ্চমীয়া উন্নত পদ্ধতিৰে স্থাপন আৰু পৰিচালনা কৰাত গোটেই অসমতে ইয়াৰ এটা আকৰ্ষণ গঢ়ি উঠিছিল। ভালেমান চহকী লোকৰ ল'ৰা-ছোৱালীক ইয়াত পঢ়িবলৈ পঠোৱা হয়।

ডেভিদ ষ্টেফৰ্ড এই কলেজতে কাম কৰিবলৈ আহিছিল। ইংলেণ্ডত যে তেওঁৰ চাকৰিৰ অভাৱ হৈছিল নাইবা তেওঁৰ নিচিনা কেম্‌ব্ৰিজৰ গ্ৰেজুৱেটে যে ভাৰতৰ আন ঠাইত, বিশেষকৈ বিশ্ববিদ্যালয়ত শিক্ষকৰ কাম এটা নেপালেহেঁতেন এনে নহয়। কিন্তু কলেজৰ মিছনেৰী কৰ্তৃপক্ষই ইংলেণ্ডত ইংৰাজী পঢ়ুৱাৰ পৰা শিক্ষক বিচৰাত হঠাৎ সুবিধাটো গ্ৰহণ কৰি তেওঁ পোনচাটেই অসমলৈ গুচি আহিছিল। কাৰণ তেনেকুৱা সুবিধা এটা তেওঁ বিচাৰিয়ে আছিল। ধনৰ অভাৱত তেওঁ পৰা নাছিল।

ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰতি ডেভিদ ষ্টেফৰ্ডৰ এটা অবুজ আকৰ্ষণ আৰু অপৰাজেয় দুৰ্বলতা আছিল। কাৰণ ডেভিদৰ জন্ম ভাৰততে হৈছিল। তেওঁৰ দেউতাক আছিল এজন ইংৰাজ সামৰিক বিষয়া। জন্মৰ কিছুকাল পিছতেই ডেভিদক দেউতাকে ইংলেণ্ডলৈ পঠাই দিছিল স্বদেশৰ ৰীতি মতে শিক্ষা দিবৰ কাৰণে। তেওঁ ভাৰতত থকা মাক-দেউতাকলৈ ঘনাই চিঠি লিখিছিল আৰু আকৌ এবাৰ এই দেশলৈ আহিবৰ কাৰণে বৰকৈ ইচ্ছা প্ৰকাশো কৰিছিল। কিপলিঙৰ ভাৰতবৰ্ষই তেওঁৰ কুমলীয়া মনত বৰকৈ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। কিন্তু তেওঁ আৰু ইয়ালৈ আহিবলৈ সুবিধা নেপালে। কাৰণ তাৰ আগতেই দেউতাকে ভাৰতবৰ্ষ এৰি চিৰদিনলৈ স্বদেশলৈ গুচি গৈছিল।

কিন্তু ডেভিদৰ মনৰ পৰা ভাৰতবৰ্ষৰ ছবি মছ খাই নগ'ল, বৰং বয়সৰ লগে লগে সি গভীৰ হবলৈহে ধৰিলে। ভাৰত দেখা-নেদেখা যিসকল ইংৰাজক প্ৰকৃত পক্ষে ভাৰতৰ বন্ধু বুলি কব পাৰি সেই সকলৰে এজন হৈ

পাৰিল ডেভিদ ষ্টেফৰ্ড। ভাৰতৰ বিষয়ে সকলো ধৰণৰ কিতাপ-পত্ৰ তেওঁ পঢ়িবলৈ ধৰিলে। গান্ধীয়ে ইংলেণ্ডত ভ্ৰমণ কৰোঁতে তেওঁৰ লগে লগে ফুৰিলে। ৰবীন্দ্ৰনাথৰ লগত কথা পাতিলে আৰু ছবি উঠিলে। চিন্টাৰ নিৰ্বেদিতা আৰু মিছ শ্লেডক প্ৰশংসা কৰি প্ৰবন্ধ লিখিলে। ভাৰতক স্বাধীনতা দিয়াত যি সকলে সক্ৰিয়ভাৱে চেষ্টা কৰিছিল ডেভিদে সেই সকলৰ লগতো হাত উজান দিছিল।

এই বিলাক কথা মই ডেভিদ ষ্টেফৰ্ডৰ পৰাই শুনিছিলো। তেওঁ আমাৰ কলেজলৈ আহিবৰ সময়ত ময়েই আছিলো অখৃষ্টান, হিন্দু আৰু ভৈয়ামীয়া লেকচাৰাৰ। গতিকে ময়েই এই দেশত তেওঁলোকৰ "ফ্ৰেণ্ড, ফিল'ছুপাৰ আৰু গাইড" হৈ পৰিলো। বাকীকিজনৰ তিমান আকৰ্ষণ সেইবিলাক বিষয়ত নাই যিবিলাকত ডেভিদহঁতৰ বিশেষ আগ্ৰহ। অংক শাস্ত্ৰৰ অধ্যাপক এজনেতো কথাই নেপাতে। কেৱল চকমাটি এডোখৰ লৈ য'তে ত'তে যোগ-বিয়োগ, পূৰণ-হৰণকে কৰি থাকে।

ময়ো অৱশ্যে তেওঁলোকৰ উপযুক্ত পথ প্ৰদৰ্শক নাছিলো। কাৰণ; অন্ততঃ ডেভিদে ভাৰত সম্বন্ধে যিমানবিলাক কিতাপ পঢ়িছে, মই তাৰ চাৰি ভাগৰ এভাগৰ নামেই শুনা নাই। ৰোমান হৰফ আৰু ইংৰাজী অনুবাদত প্ৰাচীন গ্ৰন্থৰাজিও তেওঁ ইমান আয়ত্ত কৰি পেলাইছে যে অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে ইয়াত দেৱনাগৰী লিপি আয়ত্ত কৰি লৈ সংস্কৃত পঢ়িবলৈ লাগি গ'ল। কিন্তু এইবিলাকত মই ইমান কেঁচা যে বন্ধু-বান্ধৱৰ আগত প্ৰায়েই ধেমালিৰ সুৰত মই স্বীকাৰ কৰিছিলো যে "সংস্কৃতং ন জানাম্যহং।" ডেভিদে আনকি শুদ্ধ উচ্চাৰণৰ বাবে এটা সৰু টেপ ৰেকৰ্ডাৰো যোগাৰ কৰি লৈছিল। মই সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিত অধ্যাপক বিচাৰি বিচাৰি ডেভিদৰ লগ লগাই দিছিলো। তেওঁলোকৰ মুখৰ শাস্ত্ৰ পাঠ তেওঁ টেপ কৰি লৈ পৰম উৎসাহেৰে ঘৰত বজাই আওৰাইছিল।

ময়ো অসমীয়া কথা ৰেকৰ্ড কৰি দিছিলো। সেইটো মেৰী ষ্টেফৰ্ডৰ কাৰণে। কাৰণ স্বামীৰ লগত ফেৰ মাৰি তেওঁও অসমীয়া শিকিবলৈ লাগি গৈছিল। মই আছিলো মেৰীৰ অসমীয়া শিক্ষক। সেইবাবেও সৰহ ভাগ সময় মোৰ ষ্টেফৰ্ড দম্পতিৰ লগতে কাটি গৈছিল। মেৰীক শিকাই থকাৰ মাজতে কেতিয়াবা কিবা কথাৰ উচ্চাৰণৰ বাবে নিশ্চিত হবলৈ ওচৰৰ কোঠাৰ পৰা ডেভিদ ওলাই আহে। মেৰীয়ে তেতিয়া ডিষ্টাৰ্ব কৰা কাৰণে কৃত্ৰিম

থং কৰি দেখুৱায়। গিৰিয়েকেও পশ্চিমীয়া ভদ্ৰতাৰে ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰি মোৰ পৰা জানি লব লগাটো জানি লৈ নীৰৱে আকৌ আঁতৰি যায়। মোৰ পাণ্ডিত্য নেথাকিলেও বিমান দূৰ পাৰো শুদ্ধকৈ শিকাই দিবলৈ মই যত্নৰ ত্ৰুটী কৰা নাছিলো।

ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰতি মেৰীৰো আকৰ্ষণ আৰু দুৰ্ব্বলতা আছিল। কিন্তু ঠিক ডেভিদৰ লেখীয়াকৈ নহয়। কিয়নো পুথি অধ্যয়ন কৰি কৰি ভাৰতৰ প্ৰাচীন আত্মাক অনুধাৱন কৰিব পৰা মানসিক গঠন বা যোগ্যতা তেওঁৰ নাছিল। কিন্তু তথাপি ভাৰতবৰ্ষ সম্বন্ধে তেওঁৰ কৌতুহলৰ অন্ত নাছিল। ভাৰতৰ বিবিধ বিষয়ে জানিব পৰাকৈ তেওঁ কিতাপ-পত্ৰ পঢ়িছিল। গিৰিয়েকক ভাৰতবৰ্ষ সম্বন্ধীয় তৰ্কত পৰাজিত কৰিব নোৱাৰিছিল যদিও এনে বিষয়ৰ আলোচনাত তেওঁ অংশ গ্ৰহণ কৰিব পাৰিছিল।

মেৰীৰ অনুভূতিৰ মাধ্যমো বেলেগ আছিল। আখৰ আৰু শব্দৰ যাদুৰ মাজত ভাৰতক বিচৰাতকৈ তেওঁ ৰং আৰু ৰেখাৰ মাজত বিচাৰিবলৈহে ভাল পাইছিল, সহজ পাইছিল। কেমেৰা তেওঁৰ বৰ প্ৰিয় আছিল। তেওঁ নিজে ছবিও অলপ-অচৰপ আঁকিছিল। তেওঁ আমাৰ দেশৰ নানান ছবি তুলি ইংলেণ্ড আৰু আমেৰিকাৰ কাকতবিলাকলৈ পঠিয়াইছিল। নিজৰ অংকিত ছবি কেতিয়াও প্ৰকাশ নকৰিছিল যদিও বন্ধু-বান্ধৱক আগ্ৰহেৰেই দেখুৱাইছিল আৰু চিত্ৰবিদ্যা সম্পৰ্কে আলোচনাত ভাগ লবলৈও খুব ভাল পাইছিল।

কিমান যে ফটো মেৰীয়ে নতুলিলে! ফটো তুলিবৰ কাৰণেই তেওঁ কেতিয়াবা অকলে আৰু কেতিয়াবা কলেজ বন্ধ থাকিলে ডেভিদৰ লগত ভাৰতৰ নানান ঠাইলৈ গৈছিল। এবাৰ ভাৰতৰ উপজাতিবিলাকৰ প্ৰত্যেকৰে প্ৰতিনিধিমূলক ফটো তুলিবলৈ আমেৰিকাৰ আলোচনী এখনে তেওঁক নিযুক্ত কৰিছিল। তেওঁ এই কামতে ছমাহ মান অকলে গোটেইখন ঘূৰি ফুৰিছিল। ইয়াৰ পৰা তেওঁৰ উপাৰ্জনো ভালেই হৈছিল। কিন্তু ধনৰ প্ৰতি গিৰিয়েকৰ দৰেই তেওঁৰো বিশেষ কোনো দুৰ্ব্বলতা নাছিল। সৰহীয়াকৈ টকা পালে সংসাৰৰ কামত খৰচ কৰিছিল যদিও ফিল্ম, কেমেৰা, কেমিকেলছ, ভ্ৰমণ আদিতে তাক অকাতৰে খৰচকৰি পেলাইছিল—ফটো তোলোতে পইচাও খুব দান কৰিছিল। ফটো ডেভেলাপ আৰু প্ৰিণ্ট কৰাৰ সকলো যোগাৰ তেওঁৰ নিজৰে আছিল।

মেৰী আচলতে আমেৰিকাৰ ছোৱালী। কিবা মন যোৱাত ইংলেণ্ডলৈ পঢ়িবলৈ আহিছিল। ডেভিদ ষ্টেফৰ্ডক লগ পাই আৰু স্বদেশলৈ উলটি যাবলৈ নহ'ল। মাক-দেউতাকৰ অনুমতি লৈ তেওঁ ডেভিদক ইংলণ্ডতে বিয়া কৰাইছিল। তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ ল'ৰা-ছোৱালী ইংলণ্ডতে এৰি আহিছিল। হঠাৎ লৈ আহিলে পঢ়া-শুনা কৰাত ব্যাঘাত জন্মে বুলি অনা নাছিল। পিছে পৰে অৱশ্যে অনাৰ কথা আছিল। কিন্তু তাৰ আগতে তেওঁলোকেই গুচি যাব লগা হ'ল।

ডেভিদেই মেৰীৰ মনতো ভাৰতৰ প্ৰতি মোহ ওপজালে নেকি মই নেজানো। এই কথা পোনপটীয়াকৈ মই কাহানিও তেওঁক সোধা নাই। কিন্তু মেৰীৰ ভাৰত প্ৰেম যে নিঃস্বাৰ্থ আৰু স্বাভাৱিক সেই কথা তেওঁৰ কাৰ্য্যকলাপত সততে ফুটি ওলাইছিল। আমাৰ কোনো দুৰ্বলতা, আমাৰ আৰ্থিক অনগ্ৰসৰতা, আমাৰ শিক্ষাহীনতা, আমাৰ সকলোখিনি ক্ষুদ্ৰতাৰ প্ৰতি ধনিষ্ঠা মানো ঘৃণা বা সমালোচনা তেওঁলোক এজনৰো মনত নাছিল। বৰং মইহে কেতিয়াবা লাজৰ ভাৱত তেওঁলোকৰ উন্নত দেশৰ সৈতে নিজ জন্মভূমিৰ তুলনা কৰি দেখুৱাও। তেতিয়া তেওঁলোকে সমিধান দিয়ে, "বৈষয়িক উন্নতিয়েই সকলো নহয়। অতি অসভ্য বৰ্বৰ লোকৰ পৰাও আমাৰ সকলোৰে শিকিব পৰা বস্তু আছে। তোমালোকতো অতি প্ৰাচীন সু-সভ্য জাতি।"

কিন্তু মইহে জানো আমি ভাৰতীয় সকল কিমান বিষয়ী, অতীততো আছিলো, এতিয়াও। অৱশ্যে তেওঁলোকৰ নিৰ্জলা প্ৰশংসাৰ মই প্ৰতিবাদ নকৰো। মেৰীয়ে য'তে ত'তে ভাৰতৰ চিৰন্তন প্ৰতিমূৰ্ত্তি এটা বিচাৰি পায়। মদ-ভাং খাই বেপৰোৱাভাৱে ঘূৰি ফুৰা মানুহ দেখিলে কয় "এয়েই শিব!" ঘৰৰ বৰমতা গিৰিয়েকে মৰাকৈ মাৰিলেও তইৰাম নোবোলা-তিৰোতাৰ কাহিনী শুনিলে কয় "পাৰ্ব্বতী!" এবাৰ কাজিৰঙা দেখুৱাবলৈ নিওঁতে হাবিতলীয়া জুপুৰী এটাত এহাল মতা-মাইকী দেখি তেওঁ চিঞৰি উঠিছিল, "চোৱা চোৱা, সেয়া ৰামচন্দ্ৰ আৰু সীতা!" এনেকুৱা আতিশয্যত ৰৰঙনি যোগাই শ্লোক মাতিবলৈ আৰম্ভ কৰি দিয়ে ডেভিদে। মই নিৰুপায় হৈ মনে মনে থাকো। গোটেইখন ৰাম-সীতা, শিব-পাৰ্ব্বতী হ'বলৈ হ'লে সৰ্বনাশেই হ'ব। মদাহী আৰু জংঘলী যদি দেৱতা হ'ল তেন্তে গণতান্ত্ৰিক যুগৰ উচ্চ শিক্ষা লভা আমাৰ কি গতি হ'ব?

কিন্তু কেতিয়াবা গভীৰ একোটা মুহূৰ্তত উপলব্ধি হয় যে এইবিলাক পৌৰাণিক চৰিত্ৰ একোটা আদৰ্শৰ প্ৰতীক মাথোন; তেওঁলোক প্ৰকৃত বাস্তৱ মানুহ নাছিল। সেই আদৰ্শৰ অনুসৰণতো প্ৰকৃত মানুহৰ দ্বাৰা হ'বও পাৰে। গান্ধীয়ে ৰামৰাজ্য বিচাৰিছিল। আমাৰ কোনো সমালোচকে "ভীম চৰিত"ৰ শিৱক গাৱঁলীয়া ভঙুৱা খেতিয়কৰ লগত তুলনা কৰে। এইবিলাককৈ চালে ডেভিদ আৰু মেৰীৰ কথা মিছা নহয় যেনো লাগে।

মোৰ টিউচনত মেৰী ষ্টেফৰ্ডে অসমীয়া ভাষা বেছ শিকি উঠিছিল। জিভা নুঘূৰিলেও তেওঁ ভালকৈয়ে অসমীয়া ক'ব পৰা হৈছিল; অৱশ্যে শব্দ বিচাৰি প্ৰায়েই খোকোজা লাগিছিল—আমি ইংৰাজী কওঁতে হোৱাৰ দৰে। মই এদিন সুধিলো, "আপুনিনো অসমীয়া শিকি কি কৰিব?"

তেওঁ ওলোটাই মোক প্ৰশ্ন কৰিলে, "আপুনিনো ইংৰাজী শিকি কি কৰিছে?"

"এহ্ মইতো এমুঠি ৰোজগাৰকে কৰিব পাৰিছোঁ!"

"ময়ো কৰিব পাৰো।" তেওঁ ক'লে, "ধৰক, ডেভিদ যদি হঠাৎ ইয়াত মৰি যায় তেন্তে মই কি কৰিম? হয়তো ভাতমুঠিৰ কাৰণে ফটো-গ্ৰাফীৰ ব্যৱসায়কে কৰিব লগা হ'ব পাৰে। তেতিয়া ভাষাটোৱে সহায় নকৰিবনে?"

মোৰ মুখৰ পৰা হঠাৎ ওলাই গ'ল, "ছিঃ, আপুনি যে কি অমঙ্গলীয়া কথাবোৰ কয় আৰু! মৰাৰ কথা কব নেপায় নহয়?"

মেৰীয়ে চিঞৰি চিঞৰি কব ধৰিলে, "ডেভি! চোৱাহি, এই জন তোমাৰ অধ্যয়নৰ বাবে ভাল ছাবজেক্ট।"

হয়তোবা তেওঁলোকে মোক ভাৰতীয়ত্বৰ এটা অবিচ্ছেদ্য অঙ্গৰূপেই গণ্য কৰিছিল। সেই কাৰণেই মোক আদৰ কৰি মোৰ আচৰণৰ মাজেদি তেওঁলোকৰ কল্পনাৰ ভাৰতবৰ্ষখনক উপলব্ধি কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিল।

মই মোৰ দেশখনৰ বিষয়ে একেবাৰে অজ্ঞ নহওঁ। প্ৰণালীবদ্ধভাৱে অধ্যয়ন কৰি মোৰ দেশৰ আত্মাক বুজিবলৈ যত্ন নকৰিব পাৰো; কিন্তু চকুৰে দেখি থাকি, অৰ্থ নুবুজিলেও নিয়ম ৰক্ষা কৰি আচৰণ মানি চলি মই এই দেশৰ ভালেখিনিকে আয়ত্ত কৰিছো। তদুপৰি মই এনে এখন ঘৰৰ ল'ৰা যাৰ লগত সুপ্ৰাচীন আবহমান ধৰ্মীয় সংস্কৃতিৰ এটা অবিচ্ছিন্ন

সম্পৰ্ক ৰাখিত হৈ আছে। এটা ৰজাদিনীয়া পূজাৰী বংশত মোৰ জন্ম। মোৰ পিতৃ-পিতামহে এক প্ৰাচীন ধৰ্ম মন্দিৰৰ পূজা ভাগ কৰাৰ ভাৰ পাই আহিছে আৰু পুৰুষানুক্ৰমে দেৱালয় সংলগ্ন নিষ্কৰ মাটিৰ ভোগস্বত্ব পাই আহিছে। শিৱ লিঙ্গক পূজা কৰা এই প্ৰাচীন দেৱালয়ৰ প্ৰভাৱ সুবিস্তৃত। এতিয়াও শিৱ চতুৰ্দ্দশী তিথিত দেৱালয়ৰ সমুখৰ বাকৰিত বিৰাট মেলা হয়। মোৰ দেউতা কেৱল পূজাৰীয়েই নহয়, এজন নামজ্বলা সংস্কৃত পণ্ডিতো। সৰুৰে পৰা মন্দিৰৰ ঘণ্টাধ্বনি, মন্ত্ৰৰ উচ্চাৰণ, ভক্তসকলৰ লাঘিমা আৰু ভীতিগ্ৰস্ততা ইত্যাদিত মই অভ্যস্ত। পূজা-পাৰ্বণ, মন্দিৰ-বিগ্ৰহৰ বিষয়ে মোৰ ভাল খা-খবৰেই আছে। তাকে যেনিবা কাহানিও দৰকাৰী কথা বুলি ভাবি চোৱা নাই।

কাৰণ সেইখন জগতৰ পৰা মই স্বেচ্ছাই নিজকে আঁতৰাই আনিছো। স'চা কথা কবলৈ গ'লে মন্দিৰৰ প্ৰভাৱৰ ওপৰত মোৰ আস্থা কমি গৈছে। সেইবাবে পাশ্চাত্য পদ্ধতিৰ শিক্ষা গ্ৰহণ কৰি তাৰ পৰা ওলাই আহিবলৈ মই আন দহজন ল'ৰাৰ দৰে চেষ্টা চলাই আহিছো। দেউতায়ো তাত বাধা দিয়া নাই। কাৰণ মন্দিৰৰ আৰ্জ্জন কমি গৈছে; অথবা যি আৰ্জ্জন হয় তাৰে আজিৰ দিনত ভালকৈ চলা টান হৈ পৰিছে।

ভাৰতীয় বিশ্ববিদ্যালয় এখনৰ পৰা বুৰঞ্জীত এম. এ. পাছ কৰি যেতিয়া মিছনেৰী কলেজত কাম কৰিবলৈ ললো তেতিয়াই যেন মোৰ প্ৰাচীন জগতৰ পৰা বিচ্ছিন্নতা সম্পূৰ্ণ হৈ গ'ল। মই আমাৰ দেৱালয়ৰ কথা কাকো নোকোঁৱা হলোঁ। মই নতুন জগতৰ মানুহ হ'বলৈ চেষ্টা কৰিলো।

কিন্তু ডেভিদ আৰু মেৰীয়ে মোক পুনৰ সেইখন জগতলৈ ক্ষন্তেকৰ কাৰণে হ'লেও টানি নিবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

ওচৰৰ হওক, দূৰৰ হওক, অৱসৰ থাকিলে মন্দিৰ, থান আদি দেখুৱাবলৈ মই স্টেফৰ্ড্হঁতক লৈ যাওঁ। কাণ্তি, ৰাজমোহন নাথ, বিৰিঞ্চি বৰুৱা, গেইট, কনকলাল বৰুৱা আদিৰ কিতাপ পঢ়ি সেইবোৰৰ ইতিবৃত্ত তেওঁলোকক বুজাবলৈ চেষ্টা কৰো। মেৰীয়ে টপাটপ ফ'টো লয় আৰু খচখচকৈ নোট কৰি যায়—যাতে পৰিচয়মূলক প্ৰবন্ধ লিখিব পাৰে। মই তেওঁক আৱশ্যকীয় কিতাপ-পত্ৰও যোগাৰ কৰি দিওঁ। এবছৰমান এইদৰে ঘূৰি-চাকি উঠি দুয়ো বিস্ময়াভিভূত হৈ ক'লে, "তোমালোকৰ অসমখনত ইমানবিলাক জানিবলগীয়া কথা আছে! ধৰ্ম, ভাষাতত্ত্ব, নৃতত্ত্ব, ভূতত্ত্ব

সকলো ধৰণৰ অধ্যয়ন কৰিবলগীয়া অলেখ সমল ইয়াত আছে। আমি জনাত এইবিলাক বিষয়ক ভাল ষ্টাডী হোৱাই নাই।”

মেৰীৰ উৎফুল্লতা বৰ বেছি। ফ'টোগ্ৰাফীৰ কাৰণে বিষয় বস্তুৰ ইয়াত অন্ত নাই। মন্দিৰ, প্ৰাকৃতিক দৃশ্য, বন্য-জন্তু, মানুহৰ বিভিন্ন ঠাল, জনজাতীয় জীৱন অলেখ ছাবজেক্ট। একাদিক্ৰমে তেওঁ সেইবোৰৰ ফ'টো তুলি একোটা পৰিচয়মূলক প্ৰবন্ধ লিখি পঠিয়াই থাকে। ভৌগোলিক তথা ৰাজনৈতিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা দক্ষিণ-পূব এছিয়াৰ লগত অলপ সম্পৰ্ক টানি আনি লিখা কাৰণে পশ্চিমীয়া পাঠকৰ মনত সেইবোৰে গুৰুত্ব আহৰণ কৰে। মেৰীয়ে লিখেও ভাল; সাধাৰণ কথাকে এনে ঘৰুৱা সাৱলীল ভাষাত লিখে যে পঢ়ি নতুন এটা সোৱাদ পোৱা যায়। সৰল ভাষাৰেও আমাৰ দৰে অনুভূতিৰ আতিশয্য প্ৰকাশ নকৰাকৈয়ে, তেনে আমোদ সৃষ্টি কৰিব পৰাটো মই কেৱল ইংৰাজীতহে দেখিছো, পশ্চিমীয়া আন ভাষা অৱশ্যে বুজিও নেপাওঁ। মেৰীৰ লেখা প্ৰশংসা কৰোঁতে তেওঁ আওপ-কীয়াকৈ বিনয় দেখুৱাই ক'লে, “ষ্টাইলটোৰ কাৰণে মই আমেৰিকাৰ সাংবাদিক এজনক প্ৰায়েই নকল কৰো। নামটো নকওঁ। তোমালোকে হাঁহিবা।” মই ভাবো, নকল কৰিবলৈকে যে তোমালোকৰ তেনে বস্তু আছে!

পৰ্বত ভৈয়ামৰ জনজাতিসকলক লৈ মেৰীয়ে বহুত দিন কটালে। প্ৰায়েই অকলে তেওঁ কান্ধত কেমেৰা লৈ অনাই-বনাই ঘূৰি ফুৰে। ডেভিদ আৰু মোৰ কলেজ থাকে কাৰণে লগত যাব নোৱাৰো। কিন্তু কিতাপ-পত্ৰেৰে আমি সহায় কৰি দিব লাগে। মই বিচাৰি-খোচাৰি আমাৰ দেশৰ পণ্ডিতসকলক সুধি-পুছি হাট্টন, প্লেফেয়াৰ, স্মিথ, এলুউইন, হেইমিনডৰ্ফৰ কিতাপ-পত্ৰ আনি দিওঁ; আৱশ্যক হ'লে দুই-এক জনা-শুনা পণ্ডিতৰ লগো লগাই দিওঁ, যেনে এবাৰ ৰাভা আৰু ব্ৰহ্মৰ লগ লগাই দিছিলো। শিৱসাগৰত এবাৰ চিঠি লৈ গগৈক বিচাৰি উলিয়াই দোল পুখুৰী চাই টহলং কৰিছিল।

ডেভিদে শেষত সিদ্ধান্ত কৰিছিল যে অসমৰ শৈৱ ধৰ্মৰ বিষয়ে তেওঁ এখন কিতাপ লিখিব। হয়তো তাকে থিছিছৰূপে কোনো বিশ্ববিদ্যালয়ত দাখিল কৰিবও পাৰে। অসমত এই ধৰ্মৰ বিশেষ বিস্তৃতি হেনো তেওঁ দেখিবলৈ পাইছে আৰু ইয়েই কিজানি ইয়াৰ প্ৰাচীনতম ধৰ্ম। ইয়াৰ উৎপত্তি বিচাৰ কৰিব পাৰিলে ডাঙৰ কাম হ'ব।

এই কামৰ বাবে ডেভিদে সমল গোটাব ধৰিলে। তেওঁৰ "কাণ্ড" দেখি মই আচৰিতেই হৈছিলো। কাৰণ মোৰ কাৰণে সকলো ধৰ্মই মৰি গৈছিল। মই পূজা-পাটলত বিশ্বাস হেৰুৱাই পেলাইছো। কেৱল ঈশ্বৰ আছেনে নাই এই বিষয়ে খাটাং সিদ্ধান্তলৈ আহিব পৰা নাই বা খাটাংকৈ কৈ পেলাব পৰা নাই। কিন্তু ডেভিদৰ মতে শৈৱ ধৰ্মৰ প্ৰভাৱ এই দেশত অতি গভীৰ। কোনোবা সুদূৰ ভৱিষ্যতত হয়তো সেই প্ৰভাৱ নোহোৱা হৈ যাব। কিন্তু এতিয়াই কেতিয়াও নহয়।

সেই কাৰণে এতিয়াই সেই ধৰ্ম জীৱন্ত হৈ থাকোতেই, তাৰ বিষয়ে বিজ্ঞানসম্মত এখন পুথি লিখি থৈ যাব পাৰিলে বিশ্বৰ জ্ঞানৰ ভঁৰাল চিৰদিনলৈ চহকী হৈ থাকিব। এই কামটো কৰিব পাৰিলে পশ্চিমত মানুহে তেওঁক ভূয়সী প্ৰশংসা কৰিব।

হবও পাৰে। মোই মানত মৰি যোৱা শৈৱ ধৰ্মৰ এটা অধ্যয়নমূলক সাংস্কৃতিক মূল্য থাকিবও পাৰে। নিজৰ মুখ আমি নিজে নেদেখাৰ দৰে হয়তো স্বদেশৰ ভালেমান সম্পদেই আমাৰ চকুত নপৰে। পাশ্চাত্যৰ দৰ্পণ একোখনৰ প্ৰয়োজন হয়। যেনেকৈ একোজন মেক্স মূলাৰ, উইলিয়াম জনছ বা গেইটৰ আৱশ্যক আমাৰ হৈছিল।

সেইবাবে ডেভিদে শৈৱ ধৰ্মত বিশ্বাসী মানুহ লগ পালেই বৰ আগ্ৰহেৰে কথা পাতে, পুৰণি কথা কিবা জানে নেকি উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰে, প্ৰাচীন গ্ৰন্থৰ বিষয়ে থকা খুকুৰি মাৰি লব খোজে। তেওঁৰ ঘৰলৈ কোনোবা আহিলেতো হাততে স্বৰ্গ ঢুকি পোৱাদি পায়। আদৰ-সাদৰ কৰি বহুৱাব, ঘৰৰ খা-খবৰ লব আৰু নিজৰো ল'ৰা-ছোৱালীৰ কথা কব। কিবা অলপ খাবলৈ জোৰ কৰিব, অৱশ্যে আপত্তি থাকিলে নেলাগে বুলিও ক'ব। মই ওচৰত থাকিলে কওঁ, "খাওক নহ'লে চাহাবে বেয়া পাব।"

ভালদৰে অসমীয়া বুজা মেৰীয়ে কয়, "ই হয়। কেলৈ বেয়া পাম? খোৱাটো পাৰ্ছনেল কথা—(মোক সুধিব) পাৰ্ছনেল কি হ'ব ?"

মই পাৰ্ছনেলৰ অৰ্থ কোৱাৰ আগতেই জাত যোৱাৰ ভয় কৰা মানুহজনে হয়তো কব, "দিয়ক মেম চাহেব, চাহ এটোপা খোৱাত মোৰ আপত্তি নাই যদিহে আপুনি আমনি নেপায়।"

মেৰীয়ে বৰ আগ্ৰহেৰে চাহ কৰি আনি আলহীক খাবলৈ দিয়ে। মই মনতে ভাবো, বাপুৰে চাগে ঘৰত গৈ প্ৰায়শ্চিত্ত হবগৈ নাইবা দহজনক

আগত গৰ্ব কৰি কবগেও পাৰে যে চাহেব-মেমে আজি চাহ খুৱাই পঠিয়ালে।

ডেভিদ আৰু মেৰীৰ একান্ত ইচ্ছা মন্দিৰৰ ভিতৰ সোমাই চায়। মোৰ তাতেই একান্ত আশংকা। সেই কাৰণে মই সেইটো এৰাই চলি আহিছো। তেওঁলোকক বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিছো যে এই বিষয়ত হিন্দু ধৰ্ম বৰ গোড়া; যিটো কাম কৰিলে বেয়া পায় সেইটো আমি নকৰাই ভাল। তেওঁলোকে কথাটো বুজে, সেইবাবে নিৰাশ হয়। তথাপি মাত্ৰ এবাৰলৈ হলেও কোনো এটা মন্দিৰৰ ভিতৰখন চাবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰে। উদ্দেশ্য ডেভিদে যিটো বিষয় লৈ ইমান বিস্তৃতভাবে অধ্যয়ন কৰিছে সেই বিষয়ে নিচেই ওচৰৰ পৰা এবাৰ হলেও উপলব্ধি কৰিব খোজে। কথাটো মই বুজি পাওঁ। হয়তো কোনোবাই আপত্তি নকৰিবও পাৰে, কিন্তু সুধি চাবলৈ মোৰ সংকোচ হয়। সেইবাবে কামাখ্যালৈ ফুৰাবলৈ নিলে মই যিমান পাৰো কাছ পুখুৰীতে তেওঁলোকক আবদ্ধ কৰি থবলৈ চেষ্টা কৰো। কিন্তু তেওঁলোকৰ মন আৰু ভৰি বাৰে বাৰে মন্দিৰৰ দুৱাৰলৈহে চলে। কেতিয়াবা ধেমালি কৰি মেৰীয়ে কওঁ, "মন্দিৰৰ ভিতৰখন বৰ আন্ধাৰ। তাতেতো আপুনি ফটো তুলিব নোৱাৰিব, গৈ কি হ'ব ?"

তেওঁ উত্তৰ দিয়ে, "লাইটৰ ব্যবস্থা কৰি লৈলে ফটো তোলা একো টান কথা নহয়। কিন্তু ফটো নতুলিলেও মই প্ৰবন্ধত লিখিব পাৰিম যে মই নিজে মন্দিৰৰ ভিতৰত সোমাই ছিলো, বিগ্ৰহৰ আগত আঠুকাঢ়ি মোৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ কল্যাণৰ বাবে প্ৰাৰ্থনা কৰিছিলো।"

অৱশেষত তেওঁলোক আমাৰ ঘৰলৈ যাবলৈ জোৰ দি ধৰিলে। অমান্তি হোৱা নাছিলো যদিও মই সেইটোকো ইমান দিনে এৰাই চলিছিলো। আই-দেউতাই চাহাব-মেমক কি ধৰণে গ্ৰহণ কৰে মই ঠিক বুজিব পৰা নাছিলো। সেইবাবে সেইটো যিমান পাৰো পিছুৱাই থৈছিলো। সুবিধা এটাও হৈছিল যে আমাৰ ঘৰখন দূৰৰ আওহতীয়া গাওঁ অঞ্চলত। তাতে কলেজ বন্ধ হ'লেই মই কৰবালৈ যোৱাৰ আঁচনি কৰি পেলাই তেওঁলোকক লৈ হুৰমুৰকৈ ওলাই যাওঁ। কিন্তু আৰু নোৱাৰিলো। ডেভিদে লিখা কাম আৰম্ভ কৰিব খোজে। তাৰ আগতে আমাৰ ঘৰখন আৰু মন্দিৰটো চাই ল'ব খোজে আৰু প্ৰখ্যাত পণ্ডিত দেউতাৰ লগত আলোচনা কৰি ল'ব খোজে।

মান্তি নহৈ উপায় নাছিল। দেউতালৈ সম্মতি খুজি চিঠি লিখিলো।

উত্তৰ আহিল, "নিশ্চয় লৈ আহিবা। মোৰ লগত যি কথা পাতিব খোজে পাতিব পাৰে। মোৰ ক্ষুদ্ৰ শক্তিৰে তোমাৰ বন্ধু ষ্টেফৰ্ড মহাশয়ৰ সন্দেহ দূৰ কৰিবলৈ মই চেষ্টা কৰিম।"

ষ্টেফৰ্ড দম্পতিৰ গাত হৰ্ষণ নোহোৱা হ'ল। দেউতাৰ চিঠিত তেওঁলোকে বিশেষ উৎসাহ পালে। তেখেতৰ মনোভাৱত ময়ো আচৰিত হৈছিলো। হয়তো পৌৰাণিক শিক্ষাৰ সংযমৰ লগত মোৰ পৰিচয় নাই।

নিৰ্দিষ্ট দিনত আমি ভাত-পানী খাই যাত্ৰা কৰিলো। এভাগ ৰেলেৰে, এভাগ ঘেৰঘেৰী বাছেৰে আৰু শেষৰ এমাইল পদব্ৰজে আমাৰ যাত্ৰা। বাটত সহযাত্ৰী আৰু গঞা বাইজে বৰ কৌতুহলেৰে আমাৰ ফালে চাইছিল। বিশেষকৈ কান্ধত কেমেৰা ওলোমাই লৈ, তালকৈ নুশুৱাকৈ মেখেলা চাদৰ পিন্ধি, অনৰ্গল কথা কৈ যোৱা মেৰী ষ্টেফৰ্ডৰ ওপৰতে সৰহভাগ মানুহৰ চকু। তেওঁ সকলোৰে লগত কথা পাতিবলৈ চেষ্টা কৰে। এবাৰ অসমীয়া নুবুজা বঙালী ভদ্ৰলোক এজনকে গাড়ীত সুধিলে, "ভাংগৰীযাই কিমানখিনি পাবগৈ?" ভদ্ৰলোক মোৰ ফালে চাই সুধিলে, "ইনি কি বললেন মশাই?" তেতিয়া মচায়ে উভয় পক্ষকে কথাটো বুজাই দিব লগা হ'ল। আমাৰ ঘৰলৈ যোৱা বাটত বহুত চিনাকি মানুহকে লগ পালো, যেয়ে সুধিলে তেওঁকে ষ্টেফৰ্ডহঁতৰ কথা ভাঙি-পাতি কবলগীয়া হ'ল। মেৰী আৰু ডেভিডে বেছ আমোদ পাইছিল যেন লাগিল।

পদুলি মুখৰ পৰাই দেউতাই আমাক আগবঢ়াই নিলে। বিশেষ আড়ম্বৰ একো নাছিল। দেউতায়ো শুদা গাৰ ওপৰত পাটৰ চেলেং এখন মাত্ৰ পেলাই লৈছিল। গাৱঁৰ মানুহ দুই-চাৰিয়ে আৰু লৰা-ছোৱালীবোৰে কৌতুহলেৰে চাবলৈ ধৰিলে। অদূৰত প্ৰাচীন মন্দিৰটো আমাৰ চকুত পৰিল। দোল সহ ওখ চূড়াটোলৈ আমি সকলোৱে চাই পঠিয়ালো। ওখ ওখ গছ-গছনিৰ মাজত নিৰ্জন মন্দিৰটোক বৰ প্ৰাচীন, বৰ গম্ভীৰ যেন লাগিছিল। তালৈ ময়ো যেন নতুন চকুৰে চাবলৈ চেষ্টা কৰিলো। আমাৰ অৱজ্ঞাৰ বস্তুটোৱেই সু-শিক্ষিত ডেভিদহঁতৰ আগ্ৰহৰ সম্পদ হৈ উঠিছে।

আধুনিক শিক্ষাত শিক্ষিত ল'ৰা-ছোৱালীৰ চখ অনুযায়ী আমাৰ পুৰণি ঘৰখনক কিছু সংস্কাৰ কৰি লোৱা হৈছিল। বাহিৰা মানুহ বহিৰ পৰা কোঠা এটাত দেউতাই পশ্চিমীয়া আলহীক বহিবলৈ দিলে। দেউতাই ইংৰাজী নেজানে। সেইবাবে মই আৰু মেৰীয়ে দোভাষীৰ কাম কৰিব লগা হৈছিল।

মই আইহ'তক মাত লগাবলৈ যেতিয়া ভিতৰলৈ গলো তেতিয়া মেৰীয়েই কাম চলাব লগা হৈছিল।

দেউতাই কলে, তেওঁলোকে দয়া কৰি পদধূলা দিয়া বাবে তেখেতে বৰ আনন্দিত হৈছে। দেৱালয়ৰ বিষয়ে যি জানে তেখেতে তেওঁলোকক জনাব। তেখেতৰ হাতত পুথি-পাঁজি যি আছে তাকো দেখুৱাব আৰু ডেভিদৰ কামৰ বিষয়েও কিছু আলোচনা কৰিব। কিন্তু তেখেতৰ পৰা বৰ বেছি আশা কৰা ভুল হ'ব, কাৰণ গৱেষণাৰ দৃষ্টিৰে তেখেতে কোনো দিনেই শাস্ত্র অধ্যয়ন কৰা নাই।

ডেভিদে দেউতাৰ আগত মোৰ খুব প্ৰশংসা কৰিলে। ক'লে যে মই হেনো খুব কিতাপ পঢ়ো, তেওঁলোকৰ দৰকাৰী সকলো কিতাপকে মই গোটাই দিছো। তেওঁ আৰু জনালে যে দেউতাৰ পাণ্ডিত্যৰ পৰা তেওঁ পৰম উপকৃত হ'ব বুলি তেওঁৰ দৃঢ় বিশ্বাস।

মেৰীক ভিতৰলৈ নিব লগা হ'ল। তেওঁৰ ইচ্ছামতে আই, সৰু ভনীজনী আৰু নবৌৰ লগত চিনাকি কৰি দিলো। আমাৰ আই বৰ সৰলা। ভিতৰ পিনে মূঢ়া এটাত বহি লোৱা মেমক পাই কি কৰিব নকৰিব লাগিল। আয়ে মোকহে সুধিলে, "এতিয়া কিনো খুৱাম বোপাই ?" উত্তৰ দিলে মেমেই, "আই চাহ-টাহকে এটোপা দিয়ক। আমি খাই-বৈয়ে আহিছো।" উচ্চাৰণত খোকোজা লাগিলেও শুদ্ধ অসমীয়া কেইটা শুনি আমাৰ ঘৰৰ তিৰোতা মানুহবোৰ অবাক হৈ গৈছিল। ভনীজনীক গাৰ কাষলৈ টানি আনি কলে, "তোমাক বিলাতলৈ নিম, মেম কৰিম দেই। মই অসমীয়া হ'লো, তুমি মেম হ'বা।" মেৰীয়ে আমাৰ ভিতৰ ফালৰ ফ'টো ল'ব ধৰিলে। এটা প্ৰবন্ধ কৰিব বোলে।

মই পিছে বাহিৰত ডেভিদ আৰু দেউতাৰ লগতে বেছি ব্যস্ত থাকিব-লগীয়া হৈছিল। দেউতাই বহুতো প্ৰাচীন গ্ৰন্থ মেলি তেখেতৰ গল-গলীয়া মাতটোৰে শ্লোক মাতি ব্যাখ্যা কৰি গৈছিল। মই যি পাৰো ইংৰাজী কৰি গৈছিলো। ডেভিদে টোকা কৰি গৈছিল। দুয়োৰে ভিতৰত শাস্ত্র আৰু ইতিহাসৰ দৃষ্টিকোণৰ পৰা শৈৱ ধৰ্মৰ বিষয়ে আলোচনাও হ'ল। আমাৰ মন্দিৰৰ ইতিবৃত্ত দেউতাই পুৰণি কাকত চাই বৰ্ণনা কৰিলে, ডেভিদে তাৰো টোকা কৰিলে। ডেভিদে বহুত শাস্ত্ৰৰ উদ্ধৃতি

দিলে আৰু দেউতাই প্ৰত্যেকৰে ব্যাখ্যা নিজৰ মতে দিলে। তেখেতে লগে লগে আন মুনিৰো উদ্ধৃতি দি নিজৰ ব্যাখ্যাৰ সমৰ্থন কৰিলে।

ডেভিদক বেছ সন্তুষ্ট হোৱা দেখা গ'ল। দেউতাই যেতিয়া আলোচনা সামৰি আমাক চাহ-জলপান খাবলৈ কৈ মন্দিৰৰ ফালে গুচি গ'ল তেতিয়া ডেভিদে টোকাবোৰৰ পিনে চাই আনন্দেৰে কলে, "তেওঁ এজন বিদগ্ধ পণ্ডিত। বহুত কথাই জানে। মই আকৌ এদিন আহিব লাগিব।" আমি একেলগে বহি চাহ খাইছিলো। মেৰীও ওচৰতে আছিল। তেওঁৰ স্বামীৰ আনন্দত আনন্দিত হৈছিল। আমাৰ ঘৰখনক বৰ ভালপোৱাৰ কথাও মেৰীয়ে ক'লে। ময়ো আনন্দিত হলো।

আমি উলটিব লাগিব। ষ্টেচনলৈ যোৱা শেষখন বাছ ধৰিবগৈ লাগিব। সেইবাবেই ডেভিদ আৰু মেৰীক ক্ষন্তেক বহিবলৈ কৈ মই মাত লগাবলৈ ভিতৰলৈ গ'লো। কিন্তু দহ মিনিটৰ পিছত ওলাই আহি বহা কোঠাটোত তেওঁলোকক আৰু নেপালো। সেই দহ মিনিটতে সৰ্বনাশ হৈ গ'ল; ষ্টেফৰ্ড দম্পতিক মই চিৰকাললৈ হেৰুৱালো।

প্ৰথমতে সিমান চিন্তা কৰা নাছিলো। কিন্তু বাহিৰলৈ ওলায়েই এটা হৈ-চৈ শুনি আৰু মন্দিৰৰ পিনে বহুত মানুহ গোট খোৱা দেখি মোৰ বুকু কঁপি উঠিল; ষ্টেফৰ্ডহঁতক লৈ নিশ্চয় কিবা অঘটন হৈ গৈছে। মই বেগা-বেগিকৈ সেইপিনে গ'লো। মন্দিৰৰ দুৱাৰ মুখত অসংখ্য মানুহৰ ভিৰ। মই বাট উলিয়াই আগুৱাই গ'লো। দেউতাৰ কৰ্কশ মাতটো মোৰ কাণত পৰিল। মোৰ বুকুত মন্দিৰৰ শিলবোৰ চপৰা চপৰে খহি পৰা যেন লাগিল।

তলমূৰকৈ, ৰঙা-চিঙা পৰি ডেভিদ আৰু মেৰী ওলাই আহিল। পাছে পাছে ক্ৰোধত উন্মত্ত মূৰ্ত্তি ধৰি সেই মন্দিৰৰ পুৰোহিত মোৰ দেউতা। মোক দেখি তেখেত গৰজি উঠিল, "তোমাৰো উচিত আছিল ইহঁতক কোৱা যে আমি কোনো বিধৰ্মীক ইয়াত সোমাবলৈ নিদিওঁ। মোক আগতে কোৱা হ'লে মই আগতেই সাৱধান কৰি দিলোহেঁতেন।" অপমানিত ডেভিদে ব্যাখ্যাৰ ছলেৰে কিবা কব খুজিছিল, কিন্তু পুৰোহিতে চৰম উম্মাৰে কৈ উঠিল, "কোনো কথা নাই! এই মুহূৰ্ত্তেই তোমালোকে এই স্থান পৰিত্যাগ কৰা। নহ'লে কথা বেয়া হ'ব।"

খুলি থৈ যোৱা চেণ্ডেল পিন্ধি ষ্টেফৰ্ডহঁত আঁতৰি আহিল। ময়ো

তেওঁলোকক লৈ লৰালৰিকৈ বাছষ্টেশ্যনৰ পিনে খোজ ল'লো। দেউতাক কেন্দ্ৰ কৰি গোটখো'ৱা মানুহবোৰে মন্দিৰৰ দুৱাৰ মুখৰ পৰা আৰু আমাৰ ঘৰৰ পৰা আইহঁতে আমালৈ থৰ লাগি চাই থাকিল। কৌতুহল দমন কৰিব নোৱাৰি, দেউতাৰ ব্যৱহাৰত বিশেষভাৱে উৎসাহিত হৈ, ডেভিদ আৰু মেৰীয়ে মন্দিৰত সোমোৱা কথা ইতিমধ্যেই ৰাষ্ট্ৰ হৈ গৈছিল।

মোৰ লাজতে মৰি যাবৰ মন গৈছিল। ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ কেবাবাৰো চেষ্টা কৰিলো, কিন্তু ডেভিদে মোক এবাৰো কথা ক'বলৈ নিদিলে, কেৱল হাতেৰে বাধা দি মূৰ জোকাৰি জোকাৰি নীৰৱে বাব ধৰিলে। তেওঁলোক যে অত্যন্ত আহত হৈছিল সেই বিষয়ে মোৰ সন্দেহ নাছিল। খোজ কাঢ়োতে, বাছ আৰু ৰেলত যাওঁতে এবাৰো এষাৰ কথা তেওঁলোকে নক'লে। আহিবৰ সময়ত অনৰ্গল বলকি অহা মেৰীও নীৰৱ হৈ গ'ল। কালৈকো, কলৈকো নোচোৱাকৈ তেওঁলোক লগে লগে যাবলৈ ধৰিলে।

দেউতাই তেওঁলোকক গাত ধৰি বাহিৰ কৰি দিলে নেকি মই সুধিলো। ডেভিদে তাতো উস-আস কৰি বিৰক্ত হৈ কেৱল মূৰ জোকাৰিহে গ'ল।

তথাপি এবাৰ মই মৰো-জীওঁ কৈ লাগি চিঞৰি চিঞৰি ক'লো যে তেওঁলোকে মোক ক্ষমা কৰিবই লাগিব। ময়েই তেওঁলোকৰ অপমানৰ কাৰণ হ'লো। মই উপস্থিত থকা হ'লে কেতিয়াও মন্দিৰলৈ যাবলৈ নিদিলোহেঁতেন। দেউতাৰ আচৰণৰ প্ৰতি মোৰ সমৰ্থন নাই। এই কথা তেওঁলোকে বুজিবই লাগিব।

তথাপি তেওঁলোকে একো কথাকে নক'লে। মাত্ৰ মেৰীয়ে বিৰক্তিৰে ক'লে, "আহ্, তুমি আমাক অলপ নিৰলে থাকিবলৈ নিদিয়া কিয়?" ডেভিদেও মূৰ জোকাৰি লাহে লাহে মেমৰ গাত থপৰিয়াই দিলে।

ঘৰ পাওঁ মোক নমতা দেখি মই তেওঁলোকক এৰি দুখ মনেৰে উলটি খোজ ল'লো। মনটো অশান্তিৰে ভৰি পৰিল।

তিনিদিনমান তেওঁলোকক দেখা নেপালো। ডেভিদে ছুটী লৈছিল। তেওঁলোকক বিচাৰি যোৱাৰ সাহকণো মোৰ নোহোৱা হৈছিল। তাৰ পিছতে গৰমৰ বন্ধ হ'ল। কিন্তু মই লগ ধৰিব পৰাৰ আগতেই তেওঁলোক মনে মনে গুচি গ'ল। একেবাৰে স্বদেশলৈ। লাহে লাহে গম পালো ডেভিদে কামকে এৰিলে।

মোকনো বাৰু তেওঁলোকে কিয় ইমান বেয়া পালে? মোকতো তেওঁলোকে

বুজিব লাগিছিল ? নে মই সেই পুৰোহিতৰ ল'ৰা বুলিয়েই মোকো তেওঁলোকে পৰিত্যাগ কৰিলে ?

অৱশেষত ডেভিদ ষ্টেফ'র্ডৰ পৰা এখন চিঠি পালো। ল'ডনৰ পৰা তেওঁ লিখিছে ঃ

"তোমাৰ ওচৰত আমাৰ আচৰণৰ অলপ ব্যাখ্যা কৰিবলগীয়া আছে। ইমান আকস্মিকভাৱে আমি গুচি আহিলো যে তোমাক কোনো কথাই ক'ব নোৱাৰিলো। অনুভূতিক ইমান ওখ আসন দিয়া ঠিক কথা নহয়। এতিয়াহে, অলপ শান্ত হোৱাৰ পিছত, সেই কথা উপলব্ধি কৰিছো। তুমি আমাক ক্ষমা কৰিবা। তোমাৰ মনত আঘাত দিবৰ কোনো আৱশ্যক নাছিল।

তোমালোকৰ মন্দিৰৰ ঘটনাটো পাহৰি যাবলৈ আমি যত্ন কৰিছো। অৱশ্যে পৰা নাই। তোমাৰ দেউতাৰাই আমাক শাৰীৰিকভাৱে বাহিৰ কৰি দিয়া নাছিল। কিন্তু তেওঁ এনে ধৰণে আমাৰ লগত আচৰণ কৰিলে যে ভাৰত সম্বন্ধে আমাৰ কল্পনাৰ, হেপাহৰ সৰগখন মুহূৰ্ততে চূৰমাৰ হৈ গ'ল। তোমালোকৰ মন্দিৰৰ ভিতৰৰোৰ অন্ধকাৰ বুলি তুমি এবাৰ কৈছিলা ; আমিও দেখিলো, বৰ অন্ধকাৰ ; কেৱল চাকিয়ে তাক পোহৰাব নোৱাৰে। সেইটোৱেই আমাৰ দুখ। সেইটো তোমালোকৰো দুখ হোৱা উচিত। ম্লেচ্ছই মন্দিৰ অপবিত্ৰ কৰিব নোৱাৰে, কিয়নো ম্লেচ্ছ মনৰহে হয় আৰু সেই ম্লেচ্ছ হিন্দুৰ ভিতৰতো থাকিব পাৰে। চুৱা-গজাই ধৰ্ম নহয় ; মনৰ দৈন্য তাতোকৈয়ো সাংঘাতিক। এইখিনি উপলব্ধি নোহোৱালৈকে মন্দিৰৰ ভিতৰবোৰ পোহৰ নহয়। ইমান পুৰণি দেশ এখনৰ সংস্কৃতিয়ে কিয় এই কথা উপলব্ধি কৰা নাই সেইটোহে বৰ আচৰিত কথা। আমাৰ কল্পনা ধ্বংস হৈ যোৱা কাৰণেই আমি গুচি আহিলো। কিতাপখন লিখা-নিলিখাৰ বিষয়ে এতিয়াও একো স্থিৰ কৰা নাই।"

দোকান

দোকানখন গুমটি। বিশ্বেশ্বৰ শইকীয়াই নিজ চকুৰে দেখা নাই। কিন্তু যৰত ওলোৱা কথাবোৰৰ পৰা কেনেকুৱা দোকান হ'ব অনুমান কৰি লৈছে। তামোল-চাধা-বিড়ি-চিগাৰেট-জুইশলাৰেই প্ৰধান ব্যৱসায়। লগতে অলপ অচৰপ গা ধোৱা-কাপোৰ ধোৱা চাবোন, ধূপৰ পেকেট, কেইটামান সস্তীয়া পাউডাৰ আৰু সেন্দুৰ, সূতাৰ গুলী আৰু মাৰ্বল, লজেন্স আদি— কেতিয়াবা হয়তো দুআধি কল, এখবাহি বগৰী বা জলফাই। এই গছৰ ফলবোৰ নিশ্চয় বেচা নোযোৱাকৈ শুকাই গৈ গৈ পেলাই দিব লগা হয়। আনখিলাক বস্তুও যে বৰ বেছি বা সদায় থাকে সেইটো নহয়। এদিন লতাই ককায়েকক তাইৰ প্ৰিয় গ্ৰীণ চম্পা ধূপ এপেকেট আনি দিবলৈ কৈছিল, মুনীন্দ্ৰই অলপ চিন্তা কৰি চাই উত্তৰ দিলে, "ৰ ৰ ইহঁতৰ দোকানত নাই, ভাঁজ আনিবলৈ কম, তেতিয়া আনি দিম।"

বস্তু বেছিকৈ থাকিবই বা কেনেকৈ? কোনে কিনিব? এই এলেকাটো এতিয়াও নতুন জাগাৰ নিচিনাই হৈ আছে। মানুহ-দুনুহ বাহিছে, নতুন নতুন মানুহে মাটি কিনিয়ে আছে। কিন্তু পুৰণা টাউনৰ দৰে ব্যস্ততা অহা নাই, আধা মাইলমান ওলাই গলেহে বাছ ধৰিব পাৰি। ৰিক্সাও ওথৈবচ, ভাড়া লৈ আহি আজৰাই উলটি গলে কেতিয়াবা ভাগ্যক্ৰমে পায়। ইপিনে ইতিমধ্যেই ইখনৰ পিছত সিখনকৈ দোকান হবই লাগিছে, এখন ক'অপাৰেটিভৰ উপৰিও আন এখন ৰেচনৰ দোকান, দুখন চাহৰ দোকান, দূৰত সেইপিনে থকা গাওঁ আৰু হাটৰ বেয়া হোৱা চাইকেলবোৰলৈ থাপ পিটা এখন মেৰামতিৰ দোকান, গুমটি কেবাখনো। তথাপি বজাৰৰ পৰিবেশ হৈ উঠা নাই। বিৰক্তি লাগিলেও বিশ্বেশ্বৰ শইকীয়াই নিতৌ অফিচৰ পৰা আহি চাহ-তাহ খাই অলপ জিৰাই লৈ আকৌ চাইকেলখন বেগ দুটাৰে সৈতে লৈ আধামাইল মাত্ৰ দূৰৰ বজাৰলৈ ওলাই যায়।

তাৰ মাজত ৰামনাথে খোলা গুমটি দোকানখনৰ কি গুৰুত্বটো থাকিব?

ৰামনাথৰ দোকানত বেছি বস্তু থাকিবই বা কেনেকৈ ? মূৰত ঘঁহা ৰঙা-নীলা তেলৰ বটলবোৰ কিজানি কোনো দিনেই বিক্ৰী নহ'ব। টোটোৰা পৰা কলবোৰ ৰামনাথহঁতেই খাই পেলাব লাগিব। গেলিব ধৰা জলফাই পাল পেলাই দিব লাগিব। হঠাৎ এটুলা চাবোন বা এপোৱা পিঁয়াজ লগা হলেহে এইবোৰ দোকানলৈ মানুহ যায়। নহলে বা হঠাৎ আহি ওলোৱা আলহীক দিবলৈ ঘৰত একো এডাল নেথাকিলে পাছ দুৱাৰেদি কাৰোবাক মনে মনে পঠিয়াই এপেকেট বিস্কুট আনিবলৈ এনে দোকানলৈ পঠিওৱা হয়। আন ক'তো একো সুবিধা কৰিব নোৱাৰিহে এইবিলাক নতুন ঠাইত আহি দোকানী কেইজন বহিছে। ৰামনাথে দোকান হি ফলাব।

বিশ্বেশ্বৰ শইকীয়াই ৰামনাথৰ দোকানলৈ নোযোৱাকৈয়ে ঘৰৰ বাৰান্দাত আৰামী চকিখনত বহি থাকিয়েই গুমটিখনৰ বিষয়ে এটা মোটামুটি ধাৰণা কৰি লব পাৰিছে। সেইটো ঘাইকৈ লতা আৰু মুনিৰ দোকান সম্পৰ্কে হোৱা আলোচনা আৰু উৎসাহৰ পৰাই হৈছে। মাকৰ তেনেকৈ স্পষ্ট মতামত একো নাই। ল'ৰা-ছোৱালী হালে যি কয় তেওঁৰ মানত সেয়ে ভাল, বিশেষকৈ মুনিৰ কথা শিলৰ ৰেখা। মুনিয়ে যিহকে নকওক মাকে তাৰ সমৰ্থনত কিবা নহয় কিবা এটা যুক্তি বিচাৰি পাবই। তিৰোতা মানুহৰ, বিশেষকৈ মাকৰ দুৰ্বলতা বুলি শইকীয়াই বৰকৈ বিৰোধিতা-চিৰোধিতা নকৰে। ৰামনাথহঁতে দোকান পতাৰ কথা প্ৰথমে মুনীন্দ্ৰয়েই ঘৰত কয়হি, আৰু লগতে কয় যে তাৰ পৰা কিবাকিবি আনিব লাগে, সিহঁতক সহায় কৰিব লাগে।

সহায় কৰাৰ কাৰণ এয়ে যে ৰামনাথৰ বাপেক কৃপানাথ যুদ্ধত মৰিছে। সৈন্য বাহিনীত সোমাই কৃপানাথ বাহিৰে বাহিৰেই ঘূৰি ফুৰিছিল। যুদ্ধৰ আগে আগে মাত্ৰ ইয়াতে কেতিয়াবাই কিনি থোৱা মাটি তিনি কঠাত সৰুকৈ ঘৰ এটা সজাই গাৱঁৰ পৰা পৰিয়ালটো আনি থৈছিল। উদ্দেশ্য, ল'ৰা-ছোৱালীকেইটাক মানুহ কৰা। কিন্তু হঠাৎ যুদ্ধ লগাত কৃপানাথৰ সেই উদ্দেশ্য পূৰণ নহ'ল। এদিন তেওঁৰ মৃত্যুৰ খবৰ লৈ অহা টেলিগ্ৰাম অহাত সকলো ওলট-পালট হৈ গ'ল। চৰকাৰৰ পৰা আৰ্থিক সাহায্য এটা পালে ; কিন্তু দহা-কাজত আৰু ইটো-সিটো দৰকাৰত বহুত খৰচ হৈ গ'ল। ৰামনাথে এম. এল. এৰ হতুৱাই চেষ্টা কৰি আছে মাকক চিলাই কল এটা চৰকাৰৰ পৰা আনি দিয়াব পাৰে নেকি। চিলাই কলটোৰে ৰামনাথেই

দৰ্জিৰ দোকান এখন খুলিব। ইতিমধ্যে গমুটিখনতে চেষ্টা এটা কৰি চাইছে।

এই এটা কাৰণতে শইকীয়াই মুনি আৰু লতাৰ উছাহত বাধা দিব পৰা নাই। দেখাত কামটো ভাল বুলি কবই লাগিব। কিন্তু পেটে পেটে শইকীয়াই ল'ৰা-ছোৱালীৰ এই উৎসাহটোক মাত্ৰাধিক বুলি ভাবে। প্ৰথম কথা, দুই ঘৰৰে লগ লাগিবৰ কোনো থল নাই। কৃপানাথ যদি জীয়ায়ো থাকিলহেঁতেন তেন্তে চৰকাৰী চাকৰিয়াল বিশ্বেশ্বৰ শইকীয়াৰ লগত সমাজত কেতিয়াও মুখামুখি নহ'লহেঁতেন। অন্ততঃ মুখামুখি হোৱাৰ আশা শইকীয়াই নকৰে। দ্বিতীয়তে, ৰামনাথ বা তাৰ ভনীয়েক জয়ন্তী কেতিয়াও মুনি আৰু লতাৰ যোগ্য হ'ব নোৱাৰে। শইকীয়া তিনিবছৰমান নগাৱঁত থাকোতে ৰামনাথ বোলে মুনিৰ লগত স্কুলত পঢ়িছিল। ইয়ালৈ অহাৰ পিছত হঠাৎ এদিন ৰামনাথৰ লগত মুনিৰ দেখা হৈ গ'ল। সি স্কুলৰ পৰাই পঢ়াশুনা এৰিছিল, বাপেক নথকা ঘৰখন চাব লগা হৈছিল। জয়ন্তীয়েও গাৱঁৰ মাইনৰ স্কুলতে যি পঢ়া। মুনি আৰু লতা দুইটাই কলেজত পঢ়ে। ইহঁতৰ ভিতৰত কিহৰ মিল থাকিব পাৰে শইকীয়াই ভাবি নেপায়। তৃতীয়তে, শইকীয়াৰ কাৰণে আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা, ৰামনাথ ডেকা ল'ৰা আৰু জয়ন্তী গাভৰু ছোৱালী; মুনি আৰু লতাৰ সিহঁতৰ সৈতে হলিগলিটো দেউতাকৰ কাৰণে এটা আশঙ্কাৰ বিষয়। তেওঁ মনে মনে স্বীকাৰ কৰে, যদিও কথাটো ককো কোৱা নাই, আনকি মাকক, যে এইটোৱেই সিহঁতৰ উছাহটোক ভাল চাকুৰে চাব নোৱাৰাৰ প্ৰধান কাৰণ। ল'ৰা অবাটে যাব বুলি শইকীয়াই নেভাবে। বৰং মুনিৰ ওপৰত তেওঁৰ সম্পূৰ্ণ আস্থাই আছে। সি সৎ স্বভাৱৰ বুলিও তেওঁৰ দৃঢ় বিশ্বাস। স্কুলত একেলগে পঢ়া বুলি এতিয়াও লগ নেৰা আৰু বিপদত পৰা মানুহক সহায় কৰিবলৈ আগবাঢ়ি যোৱা, এইবিলাক কামক সৎ নুবুলিব কোনে? তথাপি সকলোৰে এটা সীমা আছে। চকুৰ আগতে ল'ৰা-ছোৱালীহালক নষ্ট হৈ যাবলৈ দিব নোৱাৰি।

কিন্তু বিশ্বেশ্বৰ শইকীয়াৰ জীৱনটোৱেই এনেকুৱা যে কিবা এটা ডাঙৰ কাম কৰিবলৈ ওলালে যদি সৰলতৰ যুক্তি এটা বাধাৰূপে থিয় দিয়ে তেন্তে তেওঁ থমকি ৰৈ যায়। মুনি আৰু লতাৰ এই হলিগলিত দেউতাক আৰু অভিভাৱক হিচাপে বাধা দিয়া তেওঁৰ নিতান্ত কৰ্তব্য বুলি তেওঁ ভাবে।

কিন্তু কৃপানাথ বৰুৱাৰ মতিৰ কাৰণেই তাৰ পৰিয়ালটোক সহায় কৰা উচিত, এই যুক্তিৰ প্ৰাবল্য তেওঁ অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰিলে। মুনীন্দ্ৰৰ কিছুমান কথাত তেওঁ আমোদো পায়। সি কৈছিল যে ৰামনাথহঁতক সহায় কৰা মানে পুতৌ কৰিব নেলাগে, মানে খাবলৈ নাই বুলি মাজে সময়ে টকা-পইচা দি থকাৰ মানে নহয়; সিহঁতক এনে ধৰণে সহায় কৰিব লাগে যেন সিহঁতে সহায় পালেও মৰ্য্যাদা নেহেকুৱায়। নিজৰ ল'ৰাই বুজন হৈ এনে জটিল কথাও চিন্তা কৰিব পৰা হৈছে বুলি তেওঁৰ ভালো লাগে। কিন্তু এইটো কথাও ঠিক যে কৰলগীয়া কম বুলি ভবা কথাটো শইকীয়াৰ কোৱা নহ'ল। তেওঁ অৱশ্যে একেবাৰে নিৰ্লিপ্ত হৈ থকাও নাই।

প্ৰথম দিনা মুনীন্দ্ৰই প্ৰস্তাৱটো মাকৰ আগত দিওঁতে ওচৰতে দেউতাকেও চাহ খাই আছিল। ৰামনাথে দোকান পতাৰ কথা আৰু সিহঁতৰ অৱস্থাৰ কথাখিনি থৰকৈ বৰ্ণনা কৰি সি একে উশাহতে কৈছিল যে সেইখন দোকানৰ পৰা কিবাকিবি আনি সিহঁতক অলপ সহায় কৰিব লাগে। তৎক্ষণাৎ সম্মত হৈ মাকে কৈছিল, "হ'ব দে আনিবি কিবা, কেতিয়াবা।" দেউতাকে লাহেকৈ সুধিছিল, এনেকুৱা আওহতীয়া ঠাইত নতুনকৈ পতা দোকান এখনতনো কি কি পায়? মুনিয়ে মনত পেলাই এটা মোটামুটি ছিচাপ দিয়াত শইকীয়াই কৈছিল, "সেইবোৰচোন বজাৰৰ পৰাই অনা হয়। ইয়াত দামো বেছি লব নিশ্চয়।" তেতিয়া মুনিয়ে সাহায্য কৰাৰ প্ৰয়োজন আৰু মৰ্য্যাদাৰ কথাটো বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল।

আন এদিন ইহঁতৰ মাকৰ লগতো ৰামনাথহঁতৰ বিষয়ে শইকীয়াৰ কথা-বতৰা হৈছিল।

ৰামনাথৰ দোকানত এদিন এজাল বিস্কিট বিচাৰি লতাও সোমাইছিল। বিস্কিট নেপালে, পালে জয়ন্তীক। জয়ন্তীয়ে ককায়েকলৈ এগিলাচ চাহ আনি দিছিল। ৰামনাথে চাহখিনি খায় মানে জয়ন্তী বৈ আছিল। সিহঁতৰ ঘৰটো দোকানৰ পাছফালেই, অলপ ভিতৰলৈ সোমোৱা, গছ-গছনিৰে ঢাক খাই আছে। এনেতে ৰিক্সাৰে আহি লতা কলেজৰ পৰা নামিলহি। ৰিক্সাবালাক বিদায় দি তাই জয়ন্তীলৈ চাই চাই দোকানখনলৈ আগবাঢ়ি গ'ল, আৰু বিস্কিট বিচাৰিলেগৈ। জয়ন্তীয়ে মহা সংকোচেৰে গুমটিৰ সৰু দুৱাৰখনৰ সিফাললৈ গৈ গাৰ কাপোৰবোৰ টনাটনি কৰি আছিল, কাৰণ গেৰুৱা ৰঙৰ মেখেলাখন বৰ পুৰণি, চাদৰখনৰ ডাঙৰ ফুটাটোও কঁকালৰ

তলতে পৰে। বিফিল নেপাই লতাই তাইৰ ওচৰলৈ গৈ সুধিলে, "তুমি জয়ন্তী বৰা নহয়নে? আমাৰ দাদাই কৈছে।"

জয়ন্তীৰ অৱস্থা নোহোৱাৰ নিচিনা, মুখৰ পৰা মাত নোলায়। গোটেই জনী বঙা পৰি গৈছে। ছোৱালীজনী বগী, ধুনীয়াও দেখিবলৈ, বকায়েকৰ দৰে ক'লা নহয়। জনীয়েকে একো নমতা দেখি ৰামনাথে খং কৰি কৈছিল, "এই নেমাত কিয়? সেয়া লতা বাইদেউ নহয়?" ধমক খাইহে জয়ন্তীয়ে কিবাকিবি কৈছিল, লতাক সিহঁতৰ ঘৰলৈ এদিন মাতিছিল, আৰু লতায়ো মাকক লৈ যাব বুলি কথা দিছিল।

তাৰ পিছত এদিন মাকক লৈ লতা ৰামনাথহঁতৰ ঘৰলৈ গৈছিল। সেই অভিজ্ঞতাৰ কথাকে আহি মাকে দেউতাকৰ আগত বৰ্ণনা কৰিছিল। তেতিয়া দুয়োৰে ভিতৰত অলপ আলোচনা হৈছিল।

ৰামনাথহঁতৰ সামান্য ঘৰ-বাৰী। আলিৰ পৰা এটা প্লট এৰি তিনিকঠা মাটি কৃপানাথে বহুত দিনৰ আগতে কম দামতে কিনি থৈছিল। ঘৰ বুলিবলৈ দুচলীয়া খেৰীৰ এটা মাত্ৰ। বাকীনি ঘৰৰ নামত সৰু চাংখন পিছতহে লৰালৰিকৈ তুলি লৈছে। কৃপানাথে যদি পিছলৈ কিবা কথাৰ কথা ভাবিছিলেও তেন্তে কোনেও ক'ব নোৱাৰে। ঘৈণীয়েকে শইকীয়ানীক কৈছিল, ৰামনাথক কিবা এটা কাৰবাৰতে লগাই দিবলৈ বাপেকে ভাবিছিল, কাৰণ ল'ৰাটোৰ পঢ়াশুনা বিশেষ নহ'ল; সেই কাৰণেই গাওঁ এৰি পৰিয়াল-টোক টাউনলৈ আনিছিল। বাৰীটোত দুই এডাল শাক পাতৰ বাহিৰে বৰ বেছি একো নাই। ৰামনাথ ল'ৰাটোক বিশেষ কিবা কামৰ উপযুক্ত যেন নেলাগে। গাৱঁত খুৰাক-বৰদেউতাকহঁতৰ লগতে সি খেতিতো লাগি-ভাগি দিছিল, কিন্তু খেতিত সিমান মনোযোগী নহয়। পঢ়াশুনাও বেছি নকৰিলে কাৰণে আন কিহবাতো লাগিব নোৱাৰে। সিয়েই এতিয়া ঘৰ ধৰিবলগীয়া হোৱাত মাকৰ বৰ চিন্তা হৈছে। চিলাই কলটো পালে, আৰু চিলাইৰ কাম শিকি লব পাৰিলে হয়তো কিবা হ'বও পাৰে।

ছোৱালীজনী (জয়ন্তী) ঘৰুৱা কাম-কাজত ভাল। পইচা-পাতি খৰচ কৰিব পাৰিলে তাঁত-সূতত লাগিও তাই ভালেখিনি সহায় কৰিব পাৰিব, আজিকালি বোলে ভাল ভাল ঘৰৰ তিৰোতা মানুহেই পাটৰ কাপোৰ বৈ পইচা আৰ্জিছে। কিন্তু সকলোৰে মূল টকা। টকা নহ'লে একো নহয়। গাঁৱৰ পৰাও গুচি আহিল, নহ'লে খুৰাকহঁতৰ আশ্ৰয়তে কোনোমতে দিন

গৈছিল। এতিয়া উলটি গলে বা কি হয় কোনে জানে? গাঁৱৰ পৰা ওলাই অহা এজনী অনাথৰী তিৰোতা মানুহ, এনে অৱস্থাত কি যে কৰিব একো ভাবিবই পৰা নাই।

লতাহঁত বহি থাকোঁতেই মুনীন্দ্ৰ ওলাইছিলগৈ। তাৰ ভাও-ভঙ্গী, কথা-বতৰাৰ পৰা মাকহঁতে বুজিলে যে সি এওঁলোকৰ লগত ইতিমধ্যেই ঘনিষ্ঠ হৈ পৰিছে। আনকি সকলোৰে সমুখতে সি দুৱাৰমান জয়ন্তীৰ লগত চুপতিও কৰিলে। জয়ন্তীয়েও লাজ পোৱা সত্বেও সেই চুপতি গ্ৰহণ কৰিব পৰা দেখিহে লতা আৰু মাক অবাক হৈ গৈছিল।

অভিজ্ঞতাখিনি বৰ্ণনা কৰি আহি আহি শইকীয়ানী এইখিনি পোৱাত বিশ্বেশ্বৰ শইকীয়াও বৰ গম্ভীৰ হৈ পৰিল। শইকীয়ানীয়ে কিন্তু গিৰীয়েকৰ ভাবান্তৰলৈ ভ্ৰূক্ষেপেই নকৰিলে, অনৰ্গল কথা কৈ কৈ দোকান-খনৰ বিবৰণ দিবলৈ আৰম্ভ কৰি দিলে।

তেতিয়া এহেম কৰি শইকীয়াই বাধা দি ক'লে, "ব'বা ব'বা, মই আগৰে পৰা ভাবি আহিছো যে আমি অলপ সাৱধান হ'ব লাগিব। আমাৰ ইয়াৰ লগত সেই কাহানিতে স্কুলত পঢ়িছিল বুলিয়ে যে সংশ্ৰৱ ৰাখিব লাগিব তাৰ কি মানে আছে? সিতো বহুত ল'ৰাৰ লগতে পঢ়িছিল, সেই বুলিয়ে সকলোৰে লগত সম্বন্ধ ৰাখিব লাগিব নেকি? আমাৰ ল'ৰাৰ ভৱিষ্যৎটো আমি ভাবিবই লাগিব।"

এই আলোচনাৰ সময়ত ওচৰত লতা বা মুনি কোনো নাছিল। তথাপি গিৰীয়েকৰ কথাৰ উগ্ৰতা দেখি শইকীয়ানীয়ে কথা বন্ধ কৰি দিবলৈ বাধ্য হ'ল। শইকীয়াযো অনুভৱ কৰিলে যে তেওঁ অলপ মাত্ৰাধিক কৰি পেলালে। দুয়ো দুয়োৰে চকুলৈ ক্ষন্তেক চাই থাকিল। তাৰ পিছত হাঁহি এটা মাৰি শইকীয়াই স্বৰ নমাই ক'লে, "তোমালোকৰ তালৈ মই ঘনাই অহা যোৱা কৰা আৰু শেষত সেই কাৰণেই···হেঃ হেঃ—এই তেনেকুৱা কিবা অঘটন ঘটাটো মই নিবিচাৰো।" সচকিত হৈ শইকীয়ানীয়ে ওচৰত কোনোবা আছে নেকি ইফালে সিফালে চালে। কাকো ওচৰে-পাজৰে নেদেখি স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালে যদিও কৃত্ৰিম খঙেৰে গিৰীয়েকলৈ চাই পঠিয়ালে।

গধূলি আন্ধাৰ বাৰান্দাতে বহি থাকি শইকীয়াই একোবাৰ নিজৰ অতীত কৰ্মৰ কথা মনত নেপেলোৱাকৈ থাকিব নোৱাৰে। তেওঁ নিজৰ দুৰ্বলতা অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰে। তাৰ ফল স্বৰূপেই যে তেওঁ শেষত

বিয়াখন পাতিব লগাত পৰিছিল এই কথাও বহুতে জানে। এই বিয়াৰ কাৰণে যে তেওঁৰ আক্ষেপ এনে নহয়; নিজৰ সংসাৰখন লৈ তেওঁ অসুখী বা অসন্তুষ্ট নহয়। কিন্তু বাধ্য হৈ বিয়া পাতিব লগা হোৱা কথাটোৱে তেওঁক অশান্তি দিয়ে। ঈশ্বৰে নকৰক আজি যদি জয়ন্তীক কেন্দ্ৰ কৰি মুনীন্দ্ৰই কিবা এটা কৰি পেলায়, নাইবা সহানুভূতিত গলি গৈ লতায়েই ৰামনাথক আঁকোৱাল মাৰি ধৰে—হে ভগৱান, এনেটো যেন কেতিয়াও নহয়, —তেন্তে সিহঁতে পিছৰ গোটেই জীৱন অনুতাপ কৰিব লাগিব। তাৰ পৰা উদ্ধাৰ পোৱাৰ কোনো উপায় নেথাকিব।

ল'ৰা-ছোৱালী হাল ডাঙৰ হৈ অহাৰে পৰা তেওঁ সিহঁতৰ ভৱিষ্যৎ আৰু সংস্থানৰ বিষয়ে আজিকালি মাজে মাজে অকলশৰে চিন্তা কৰে। মুনিৰ কথা সিমানকৈ নেভাবিলেও লতাৰ কথা ভাবে। সৎ, স্বচ্ছল ল'ৰা এটিৰ হাতত তাইক গতাব পাৰিলেহে তেওঁৰ মনলৈ শান্তি আহিব বুলি ভাবে। কিন্তু যিহে দিনকাল পৰিছে, কোনো ভাল কথাকে আশা কৰা টান হৈ পৰিছে। অৱশ্যে লতাই যে ৰামনাথৰ নিচিনা অৰ্ধশিক্ষিত, অনাযক ল'ৰা এটাক লৈ কিবা কল্পনা কৰিব এনে কথা শইকীয়াই নেভাবে। লতা বাধ্য, নিয়মীয়া ছোৱালী। তেনেকৈ মুনিৰ বিষয়তো কোনো বেয়া কথা শইকীয়াই ভাবিব নোৱাৰে। তথাপি উঠি অহা ল'ৰা-ছোৱালীৰ মতি-গতি একো ধৰিব নোৱাৰি দুৰ্ঘটনা দুৰ্ঘটনাই।

শেষত বিশ্বেশ্বৰ শইকীয়াই কাৰ্য্যব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিলে। কিন্তু অতি সংগোপনে। আনকি তেওঁ যে প্ৰতিবিধানৰ কাৰণে কিবা কৰিছে সেই কথা শইকীয়ানীকো একো জানিবলৈ নিদিলে। বয়সৰ লগে লগে তেওঁৰ আজি-কালি বহুত সময়তে জোৰ কৰিয়েই মনৰ বিৰুদ্ধে কিছুমান কামলৈ ওলাই যাব লগা হয়। এইটো পাৰিবাৰিক সংকটতো তেওঁ আপ্ৰাণ মানসিক চেষ্টা কৰি তৎপৰ হৈ উঠিল।

তেওঁ দুটা উপায় অৱলম্বন কৰিলে। দুয়োটাকে এনে সাৱধানে আৰু সূক্ষ্মভাবে কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ ওলাল যেন কোনেও একো ধৰিবই নোৱাৰে। মুনি বা লতাৰ যাতে ৰামনাথৰ দোকানলৈ যাব লগা নহয় তাৰ কাৰণে তেওঁ ঘৰৰ আৱশ্যকীয় সকলো বস্তুকে নিজে আনি আনি দিবলৈ ধৰিলে। তাৰ কাৰণে কোনেও সন্দেহ নকৰাকৈ ৰামনাথৰ পৰা আনিব পৰা কি কি বস্তু ঘৰত লাগিব পাৰে তাৰ গম লৈ বজাৰ কৰিবলৈ যাওঁতেই সেইবোৰ কিনি

আনিবলৈ ধৰিলে। পাউডাৰ, স্ন' বা ক্ৰীম, মুৰৰ নেট বা খোপা (আজি-কালি পাণ দোকানতো এইবোৰ ৰখা হৈছে), ধূপ, বিস্কুট, সেন্দুৰ, জোতাৰ বং আৰু ফিটা, কেৱল এইবোৰ সাধাৰণতে মুনি বা লতায়েই কলেজৰ পৰা আহোঁতে লৈ আহে। এদিন মুনিয়েতো ৰামনাথৰ দোকানত পাই মস্ত এটেমা ডিটাৰজেণ্ট পাউডাৰ লৈ আহি মাকক ক'লে যে ঘৰত আছিলেই যদিও দেখা পাই লৈ আহিল, পইচা পিছত দিলেও হ'ব। এতিয়া শইকীয়াই গধূলি বজাৰ কৰিবলৈ যাওঁতে দুই এপদকৈ এইবিলাক বস্তু আনি দি থাকিবলৈ ধৰিলে। কাৰণ হিচাপে ক'লে যে বজাৰৰ ডাঙৰ দোকানৰ পৰা আনিলে অলপ সস্তাতে পোৱা যায়, বছৰৰ শেষত বহুত লাভ, ইয়াৰ সৰুসুৰা দোকানত বেছি পইচা ভৰি কি লাভ ? কাপোৰ ধোৱা ডাঙৰ পাউডাৰ টেমা দেখা পাই তেওঁ মুনি আৰু লতাই শুনাকৈ মন্তব্য কৰিলে, "ছাৰ্ফটো বাৰু পেলাই নেযায়, কিন্তু কি বস্তু লাগিব পাৰে ঘৰত সুধি যাব লাগে।" সুধিলে যে একো লগা নহ'ব আৰু তেতিয়া ৰামনাথৰ দোকানলৈ যাব লগা নহ'ব এই বিষয়ে তেওঁ নিঃসন্দেহ।

দ্বিতীয়তে, শইকীয়াই মাটি বিচৰা দুজনমান চিনাকি মানুহৰ লগত ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিলে, লগে লগে সুপৰিচিত মাটিৰ দালাল এজনকো আকাৰে-ইঙ্গিতে কামত লগাই দিলে। মাটি লব খোজা মানুহ কেইজনক বুজালে যে মাটিৰ দাম দিনক দিনে বাঢ়ি যাবই লাগিছে, ঋণং কৃত্বা ঘৃতং পিবেৎ কৰি থাকিলেই নহয়, ঋণং কৃত্বা হ'লেও এতিয়াই দেৰ-দুই কঠা মাটি কিনি থ'ব লাগে। তেওঁ তেওঁৰ ঘৰ থকা নতুন এলেকাটোত সস্তাত মাটি পায় নেকি চাব বুলি লগতে আশ্বাসো দিলে। মাটিৰ দালালজনক শইকীয়াই হাড়ে হাড়ে চিনে; তেওঁ হেনো কৰবাত এচমকা খালি মাটি দেখিবহে লাগে, কাৰ মাটি, কিয় পৰি আছে, মালিকে বেচিব খোজে নেকি সকলো তলা-নলা উলিয়াই তাৰ এটা নিষ্পত্তি কৰিহে এৰিব। শইকীয়াকো এইজন দালালেই মাটি কিনাই দিছিল, আৰু শইকীয়াৰ কথামতে আন কেবাজনকো ক'ৰবাত ক'ৰবাত মাটি ঠিক কৰি দিছে। সামান্য চাকৰি কৰা এই দালালজন এইটো হাইড লাইনত বৰ একনিষ্ঠ। কাছাৰীতে কাম কৰে যদিও তেওঁক কমেইহে নিজৰ মেজত পোৱা হয়, ফাইলৰ সাগৰ নাইবা জনসমুদ্ৰৰ মাজত বুৰ গৈ থাকে। বিক্ৰী মাটিৰ গোন্ধ আহি তেওঁৰ নাকত অতি দ্ৰুত গতিত লাগেহি। বিশেশ্বৰ শইকীয়াই তেওঁক বুজাই দিলে

ৰামনাথে মাটিখিনি বেচি দিব পাৰে, তেওঁ অহ্‌কাণে পহ্‌কাণে শুনিবলৈ পাইছে, কিয়নো সিহঁতৰ অৱস্থা ভাল নহয়, কৃপানাথ যুদ্ধত নিহত হোৱাত টাউনৰ ঘৰ চলোৱাই মুস্কিল হৈছে। অৱশ্যে এই বিষয়ত অলপ সাৱধানে ৰামনাথৰ ওচৰ চাপিব লাগিব; সি কিবা সন্দেহ কৰি বেঁকা হৈ যাবও পাৰে, কিয়নো মাটি বেচাৰ কথাটো পোনে পোনে তাৰ মুখে শুনা নাই। দালালে পৰিস্থিতিটো পৰিষ্কাৰকৈ বুজিব পাৰিলে, স্কুলত কোনো দিনেই তেওঁ কথাবিলাক ইমান পৰিষ্কাৰকৈ বুজা নাছিল। তেওঁ খোলা হাঁহি মাৰি ক'লে, "মই বুজি পাইছো ছাৰ, মোক একো ক'ব নেলাগে, মই চব ঠিক কৰি লম।" বয়সত কম কাৰণেই নকি, তেওঁ মাটি কিনিবলৈ অহাবোৰা প্ৰায় ভদ্ৰলোককে ছাৰ বুলি মাতে। শইকীয়াই এই ইঙ্গিতো দি থ'লে যে গ্ৰাহকো লাগিলে তেৱেঁই গোটাই দিব।

দালাল ডেকাৰ লগত তেওঁৰ কথা-বতৰা হয় অফিচলৈ যাওঁতে। গতিকে ঘৰৰ কোনেও তেওঁক এই বিষয়ত সন্দেহ কৰিব নোৱাৰে।

তথাপি তেওঁ সকলো সন্দেহৰ উৰ্ধত থাকিবৰ মনেৰে ৰামনাথৰ দোকানলৈও যাবলৈ আৰম্ভ কৰি দিলে। হঠাৎ যেন জুইশলাৰ দৰকাৰ হ'ল, নাইবা ঘৰৰ পৰা ওলাই আহি বাটতে জেপ খেপিয়াই দেখিলে যে চিগাৰেট নাই—তেওঁ তেতিয়া গুমটিখনৰ সমুখত থিয় হয়গৈ। ৰামনাথে চিনি পায় কাৰণে শইকীয়াক বৰ আথে-বেথে যি বস্তু লাগে আগবঢ়াই দিয়ে। শইকীয়াইয়ো ঘৰুৱা ভাবত খা খবৰ লয়, যেনে দোকান কেনে চলিছে ("চলিব, ধৈৰ্য্য লাগিব, অসমীয়া ল'ৰাই ব্যৱসায় কৰিব শিকিব লাগিব"), মাকৰ কেনে, চিলাই কলটো পোৱাৰ আশা হৈছেনে, ভনীয়েকৰ কি নাম বুলিলে, লতাই তেওঁৰ কথা কৈছে, ইত্যাদি। মাটিখিনিৰ কথা কিন্তু কেতিয়াও উল্লেখ নকৰে। দালাল ডেকাজনৰ কথাও উল্লেখ নকৰে। দালালজন অৱশ্যে ইতিমধ্যে আহি গৈছে।

শইকীয়াই নিজেই তেওঁক কাচাৰীত বিচাৰি গৈছিল। যথানিয়মে নিৰ্দ্দিষ্ট মেজত নেপাই ফাইলৰ সাগৰ আৰু জনসমুদ্ৰৰ মাজত বিচাৰি ফুৰি ফুৰি তৰুণ সংঘৰ কাৰ্য্যালয়ত আবিষ্কাৰ কৰিলেগৈ। "অ' ছাৰ! আহক তামোল খাওঁ" বুলি শইকীয়াক আঁতৰাই আনি কলে যে তেওঁ ৰামনাথৰ লগত কথা পাতি আহিলগৈ। সি বোলে শুনি আচৰিত হ'ল, কাৰণ মাটি বেচাৰ কথা সিহঁতে ভবাই নাই। তেওঁক কোনে কলে? তেওঁ

সাৱধান হৈ কলে যে কাৰোবাৰ মুখত শুনিছে খবৰ কৰিবলৈ আহিল, মিছা যদি গ'ল কথা গুছিল, কিন্তু যদিহে স'চা হয় তেন্তে চেষ্টা কৰি চোৱাত কি লোকচান ? বহুতকে মাটি বিচাৰি দিয়া কাৰণে এতিয়াও বহুত মানুহে মাটিৰ কাৰণে দিগদাৰ কৰি আছে। কোনো কথা নাই, তেওঁ নাম ঠিকনা দি ৰামনাথক কৈ গ'ল যে কেতিয়াবা দৰকাৰ হ'লে তেওঁক বিচাৰি যাব পাৰিব, বিশেষকৈ ৰামনাথহঁতৰ মাটিখিনিত ভাল দাম পাব।

এই ধৰণৰ প্ৰথমটো ঢাক্কাৰ কাৰণে শইকীয়া সাজু হৈয়ে আছিল। তেওঁ ডেকাজনক কৈ আহিল যে এদিন নহয় এদিন মাটি বেচি থৈ সিহঁত গাৱঁলৈ গুচি যাবই লাগিব। বেছি দাম পোৱাৰ আশাতে হয়তো তেনেকৈ কৈ দেখুৱাইছে, নহলে আন কোনোবাই বুধি দিব পাৰে। তথাপি তেওঁ যেন চেষ্টা চলাই থাকে, এতিয়া নহলেও কিছুদিন পিছত। "মোক কব নেলাগে ছাৰ", ডেকাই কলে, "যি কৰিব লাগে মই কৰিম। আপুনি নিশ্চিন্ত থাকক। চিগাৰেট খায় নহয় ছাৰ ? ঐ পোৱালি দেচোন ছাৰক এটা চাৰমিনাৰ দে"—তেওঁ টেবুল পাৰি তামোল বেচা ল'ৰাটোক নিৰ্দেশ দিয়ে।

মাটি বিচৰা চিনাকি মানুহ কেইজনকো শইকীয়াই মাজে মাজে দেখা দি থাকি আশা দি আহে, আৰু টকাৰ যোগাৰত লাগি থাকিবলৈ কয়।

তেওঁ লক্ষ্য কৰিছে যে ৰামনাথৰ দোকানখনৰ বিশেষ একো উন্নতি হোৱা নাই। দোকানখন যেনেকুৱা হ'ব বুলি তেওঁ মনতে ভাবিছিল অৰ্থাৎ তাত যি যি বস্তু থাকিব বুলি অনুমান কৰিছিল, ঠিক তেনেকুৱা এখন দোকানকে নিজ চকুৰে দেখিবলৈ পোৱাত তেওঁ আচৰিতো হৈছিল আৰু নিজৰ কল্পনা শক্তিক মনে মনে প্ৰশংসাও কৰিছিল। এনেকুৱা দোকানত তামোল-চিগাৰেটেই সাধাৰণতে বিক্ৰী হয় বেছি। কিন্তু এই পাণ্ডৱ বৰ্জিত ঠাইত নো তামোল চিগাৰেট কিনিব কেইটা মানুহে ? প্ৰায় সকলোৰে কাম টাউনত, বজাৰ বা অফিচ আদালত থকা অঞ্চলত। তাতেই কিনি কিনি খায় তামোল চিগাৰেট। ঘৰত তামোল নৰখা, মেছ পাতি থকা স্কুল-কলেজৰ ল'ৰা বা কেৰাণী-মহৰীনো কেইটা আছে যে ভাত খাই উঠি ৰামনাথৰ দোকানত তামোল কিনি খাই খাই তাক ৰজা কৰিব ? শই-কীয়াই আকৌ এবাৰ কল্পনা কৰি ভাল পালে যে তেওঁৰ চেষ্টাৰ ফলতো নিশ্চয় অলপ নহয় অলপ বিক্ৰী কমি গৈছে।

আজিকালি যে দেউতাকো মাজে মাজে ৰামনাথৰ দোকানলৈ যায় সেইটো

ঘৰত সকলোৱে জানিছে। তেওঁ কেতিয়াবা নিজেই কয়হি যে আজি ৰাম-নাথৰ দোকানতে অমুকটো কিনিলোঁ। মুনি আৰু লতাই বৰ ভাল পায়, মাকেও। অৱশ্যে দেউতাকৰ বস্তু কিনাটো যে অতি সামান্যহে সেইটো লতা, মুনি দুয়ো বুজে। তথাপি দেউতাকৰ সহানুভূতি যে হৈছে সেইটোৱেই পৰম লাভ।

ৰামনাথৰ দোকানত বস্তু কিনাটো বন্ধ কৰিলেও কিন্তু তাৰ লগত মুনীন্দ্ৰই সম্পৰ্ক ছিঙি পেলোৱা নাছিল। সি আগৰ দৰেই ৰামনাথৰলগত কথাবতৰা পাতিছিল, সিহঁতৰ ঘৰলৈকো গৈছিল। সিহঁতৰ ঘৰলৈ গলেই সি ঘৰত আহি কথাটো কয়হি।

এদিন গধূলি অলপ পলমকৈ ঘৰলৈ ঘূৰি আহোঁতে শইকীয়াই দেখিলে গুমটিৰ ভিতৰত ৰামনাথৰ লগত বহি মুনিয়ে হাঁহি হাঁহি কথা পাতি আছে। তেওঁ সেইখিনিতে চাইকেলৰ পৰা নামিল যেতিয়া অগত্যা দোকানলৈ আগ-বাঢ়িয়ে গ'ল। পুতেকক তাত তেনেকৈ বহি থকা দেখি তেওঁ ভালপোৱা নাছিল যদিও সেইটো নেদেখুৱাই লাহেকৈ মাত্ৰ সুধিলে কি কৰিছে। মুনিয়ে কলে যে এনেয়ে ৰামনাথৰ লগত বহি কথা পাতি আছে—কিবা নিব লগা আছে নেকি? শইকীয়াই চাইকেলেৰে আহি থাকোঁতে কি বিচাৰিব ভাবিয়ে আহিছিল—ক'লে, "আমাৰ টুথপেষ্ট শেষ হৈছে, বিনাকা আছে নেকি?" ৰামনাথে জনালে যে বিনাকাটো নাই। মুনিয়ে মন্তব্য কৰিলে, "ই ভাল দোকানী হ'ব পৰা নাই। গ্ৰাহকক কি লাগিব পাৰে অনুমান কৰিবই নোৱাৰে। অসমীয়া মুখত থোৱা ধপাত থবলৈ মইহে শিকাই দিছো—সোথন চাইনবৰ্ডো' মৰেই লেখি দিছো। ইয়াৰ ঘৰ নগাৰিত নহয়, ফুলগুৰিৰ পৰা অনাই লৈছে—মই আমাৰ মাক অলপ নি দিছো।" ডাঠ কাগজত চিয়াহীৰে ডাঠকৈ লেখা "অসমীয়া মুখত থোৱা ধপাত পাব" জাননীখনলৈ চাই শইকীয়াই প্ৰমাদ গণিলে। আকৌ এটা আপদ ওলালনে? মানুহজনীয়ে তামোল অলপ বেছিকৈ খায় হয়।

মুনিৰ কথাত লাজতে তলমূৰ কৰি ৰামনাথে মনে মনে হাঁহি আছিল।

এনেতে দুহাতে দুগিলাচ গৰম চাহ লৈ খুপি খুপি খোজ দি গুমটিটোৰ পাচফালৰ পৰা ওলাই আহিল জয়ন্তী। তাই শইকীয়াক দেখি অলপ থতমত খাই গ'ল। চাহ দুগিলাচ কোনোমতে সক দুবাৰখনৰ সৰকাই নমাই থৈ গাৰ কাপোৰ-কানিবোৰ আজুৰিবলৈ ধৰিলে। মুনীন্দ্ৰই চিনাকি

কৰি দিলে, "জয়ন্তী এয়া আমাৰ দেউতা।" তাই কোনোমতে হাত দুখন দাঙিলে। শইকীয়াই একেথৰে ছোৱালীজনীলৈ চাই আছিল, নমস্কাৰ ঘূৰাই দিয়াৰ কথা নেভাবিলেই। বগী, স্বাস্থ্যৱতী বেছ ধুনীয়া গাভৰু ছোৱালী-জনীয়ে তেওঁৰ চিন্তা-ভাবনাও বহুত ওলট-পালট কৰি দিলে।

ৰামনাথে কলে, "জয়ন্তী তই নহলে এখেতক আমাৰ ভালৈকে লৈ যা, ভালকৈ চাহ এটোপা দেগৈ।"

হঠাৎ জ্ঞান ফিৰাই পোৱাৰ দৰে শইকীয়াই অলপ খপজপাই কলে, "নাই নাই নেলাগে এতিয়া, ভাত খাবলৈনো আৰু কিমান সময় আছে? পিছত কেতিয়াবা আহি খাম বাৰু। তুমি জয়ন্তী নহয়? ছোৱালীজনীয়ে তোমাৰ কথা কৈছে।...বাৰু মই যাওঁ। মুনি তই ঘৰলৈ নেযাৱ?"

"আপুনি আগবাঢ়ক, মই গৈছো।"

ঘৰলৈকে এইছোৱা বাট শইকীয়াই দাঁত কৰচি কৰচি যায়। ব মই তহঁতক ফুলগুৰিৰ ধপাত খুৱাম—ঘৰলৈ তামোল অনাকে বন্ধ কৰি দিম। এই তিনি কঠা মাটি বিক্ৰী কৰাই ৰামনাথহঁতৰ চিন-মোকাম নাইকিয়া কৰিবলৈ প্ৰতিজ্ঞা কৰিহে তেওঁ অলপ শান্ত হব পাৰিলে। তথাপি ঘৰ আহি পোৱাত বেছি পলম কৰা গিৰীয়েকক তাৰ কাৰণ সুধিবলৈ শইকীয়ানীৰ সাহস নহ'ল।

কাপোৰ-কানি নসলোৱাকৈয়ে আন্ধাৰ বাৰান্দাত থমথমকৈ বহি থকা গিৰীয়েকক শুদা চাহ একাপ দিবলৈ গৈও শইকীয়ানীয়ে একো সুধিব নোৱাৰিলে। তেওঁৰ বেয়াকৈ গা চোৱালে যে নিশ্চয় কিবা এটা ডাঙৰ গণ্ডগোল হৈছে।

অলপ পিছত মুনিও ঘূৰি আহিল। সি কিবা এটা গুণগুণাই আহি-ছিল, খং কৰি আন্ধাৰ বাৰান্দাত বহি থকা দেউতাকক নেদেখিলেই, গুণগুণাই গুণগুণাই সি ভিতৰ সোমাই গ'ল।

আনদিনাৰ দৰে সি পঢ়ি থকা ভনীয়েকক মাত লগাই পাকঘৰ পালেগৈ। মাক যে চিন্তিত আৰু ব্যস্ত সি লক্ষ্যাই নকৰিলে। হাঁহি ঠাট্টাৰ সুৰত সি মাকক ক'লে, "ৰামনাথে কৈছে তাৰ দোকানৰ পৰা আমি ছেনো আজিকালি একো নানো। দেউতাই হবলা তাৰ পৰা একো আনিব নলগা কৰিলে নহয়?"

মাকে কিবা এটা ক'বলৈ গৈছিল, কিন্তু গিৰীয়েকক দুৱাৰমুখত আহি থিয় দিয়া দেখি আতঙ্কিত হৈ বৈ গ'ল।

শইকীয়াই খঙেৰে ক'লে, "কিয়, অলপ সন্তাত বস্তু এটা বিচাৰি আনি মই কি বেয়া কামটো কৰিছোঁ? এই ঘৰ-মাটি কেনেকৈ হৈছে? তহঁতে নেজাননেকি মোৰ মূৰত এটা মস্ত ধাৰৰ বোজা? এইবিলাক মই কাৰ কাৰণে কৰিছো? তহঁতৰ ভালৰ কাৰণে কিবা এটা কৰিবলৈ গ'লে তহঁতেই তাক ভ্ৰষ্ট কৰি দিবি নেকি?"

শইকীয়ানীয়ে মাত্ৰ সেপ গিলিবলৈ ধৰিলে।

আহত আৰু বিমৰ্ষ হৈ মুনীন্দ্ৰই তলমূৰ কৰিলে। সি বুজি পালে দেউতাকৰ খঙৰ কাৰণ কি। সি লাহেকৈ দেউতাকৰ কাষেদিয়েই ওলাই আহি নিজৰ কোঠা পালেগৈ। লতাই পিছে পিছে গৈ মূৰটো ওপৰলৈ দাঙি প্ৰশ্ন কৰিলে—কি? "একো নহয় যা"—বুলি মাত্ৰকৈ সি বিছনাত পৰি মূৰে-গায়ে কাপোৰ টানি ল'লে।

ৰাতি ভাত খোৱা পৰ্বটো টানেই হ'ল। মাকে মাতি মাতিও মুনিৰ মাত নেপালে। লতাই আগতে নেখায়। শেষত দেউতাককে অকলে বাঢ়ি দিলে। তেওঁ লতাক মাতি আনি কলে, "তই নেখাব কেলৈ? খা!" তাইক মাকে ভাত দিলে। ৰাতি ভালেমান হ'লতহে মুনিয়ে উঠি মাকৰ সৈতে চেঁচা ভাত খালেগৈ। কোনেও কাকো একো নক'লে।

পিছদিনা অৱশ্যে শইকীয়াৰ বেয়া লাগিল। যি কৰিব পাৰে তেওঁতো কৰিছেই। তাৰ উপৰি ইমানটো খং দেখুৱাবলৈ যোৱা ঠিক নহ'ল।

লতা আৰু মুনিয়ে তেওঁক ঘৰখনত এৰাই ফুৰিবলৈ যত্ন কৰিলে। মুনি আহি গধূলিতে ঘৰত সোমায়, ৰামনাথৰ দোকানলৈ ওলাই নেযায়। কেতিয়াবা বজাৰৰ পিনেই ওলাই যায়; গ'লে মাকক কৈ যায়।

দুদিনমান পিছত শইকীয়াই নিজেই ঘৈণীয়েকক সেইদিনা খং কৰাৰ কাৰণটো ক'লে। এই হুলিগুলি বন্ধ কৰিবই লাগিব। নহ'লে পিছত পস্তাই একো লাভ নহ'ব।

মাকে মুনিক বুজালে যে সি নিজৰ গা বচাই দেউতাকৰ সন্মান বচাই চলিব লাগিব। মুনিয়ে লতাক সেই দিনা গধূলি ৰামনাথৰ দোকানত জয়ন্তীয়ে চাহ দিবলৈ অহা দেউতাকে দেখাৰ কথাটো ক'লে।

সেই দিনাৰ পৰা আৰু শইকীয়া ৰামনাথৰ দোকানলৈ যোৱা নাই।

সেই ঘটনাটোৰ পৰা যাবলৈ মন নোযোৱা হৈছে। দোকানত ৰামনাথক দেখাও নাই। আহোঁতে যাওঁতে লক্ষ্য কৰিছে যে কেতিয়াবা দোকানখন বন্ধ থাকে। নহলে খোলা থাকিলেও কোনোবা অচিনাকি ল'ৰা এটাহে বহি থাকে। ৰামনাথৰ ভায়েক-চায়েক আছে নেকি ইমান দিনে কাকো সুধি চোৱাও নাই। ঘৰত কাৰোবাক সুধি চোৱাৰ পৰিবেশেই নাই।

মাটি বিচৰা দুজন মানুহে শইকীয়াক লগ ধৰি ক'লে যে টকাৰ যোগাৰ হৈ যাব, অলপ কম দামত পালে তেওঁলোকে অলপ অলপ মাটি ল'বলৈ ঠিক কৰিছে—এতিয়া মাটি পোৱাহে কথা।

শইকীয়া কাছাৰী পালেগৈ। জনসমুদ্ৰত উটি ভাহি ফুৰা দালাল ডেকাজনে ক'লে, "হৈ যাব ছাৰ। ৰামনাথ বৰাৰ মাটি নহ'লে কি হ'ব, মাটিৰ আকাল হোৱা নাই। ঐ পোৱালি চাওঁ······তথাপি বাৰু ছাৰ মই আৰু এবাৰ ৰামনাথৰ লগত কথা পাতি চাওঁ।"

ৰামনাথৰ খবৰটোকে আগতে ল'বলৈ কৈ শইকীয়া উঠি আহিল। তেওঁ ভবা মতেই অংকটো মিলি গৈছে যেতিয়া শেষটোও ভালেই হ'ব নিশ্চয়। তেওঁৰ বৰ ভাল লাগিল।

খবৰটো আনিলে মুনীন্দ্ৰই।

ৰামনাথৰ দোকান বন্ধ হৈ গ'ল! ঘৰৰ খাই টুকটাককৈ চলাই থাকিব পাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু ঘৰত খাবলৈকে নাই। চিলাই কলৰ আৰু কোনো খবৰ নাহিল।

মুনিয়ে মাকৰ আগত ক'লে যে মাজতে ওচৰৰে ল'ৰা এটাক দোকানত বহুৱাই থৈ ৰামনাথে উপায় বিচাৰি নগাৱঁৰ খুৰাকহঁতৰ ওচৰলৈ গৈছিল। তাৰ লগত খুৰাকজনো আহিল। বৌৱেকৰ লগত আলোচনা কৰি শেষত ইহঁতক গাঁৱলৈকে লৈ যাবলৈ ঠিক কৰিলে। ইয়াৰ মাটি তিনি কঠা বিক্ৰী কৰি দিব, তাৰে পাৰে যদি ৰামনাথে মৰাপাটৰ কাৰবাৰ এটাকে কৰিবগৈ। দালাল এটাই বিক্ৰী কৰি দিওঁ বুলি লাগিয়ে আছে। ন-দহ হেজাৰমান পালেই মাটিখিনি বিক্ৰী কৰি দিব। দালাল জনে কৈছে পাৰে যদি ৰামনাথক তাতকৈ বেছি টকা পোৱাই দিবলৈহে চেষ্টা কৰিব—শ্বহীদ জোৱানৰ পৰিয়ালক কোনেও প্ৰৱঞ্চনা নকৰে।

লতাই জয়ন্তী আৰু মাকক মাত লগাই আহিবলৈ গৈ মনটো মাৰি আহিব লগাত পৰিল। কাৰণ সিহঁত ইতিমধ্যেই নগাৱঁলৈ গুচি গৈছে।

ৰামনাথো লগত গৈছে। ঘৰটোত কোনোবা নেপালী পৰিয়াল এটা আছে— মাটি বিক্ৰী নোহোৱালৈকে থাকিব, তাৰ পিছত গুচি যাব।

লতাই আহি মাকক ক'লে যে গমুম্‌টিখনত তলা লগাই থোৱা আছে। নেপালী মানুহটোৱে ক'লে বোলে ৰামনাথে আহি মাটি গমুম্‌টি সকলো বিক্ৰী কৰি থৈ যাব, আৰু নাহে।

লতাই মুনীন্দ্ৰক নেপালেহি। সি কলেজৰ পৰা আহিয়েই মাকক কৈ আজি ৰাতিটোলৈ ওলাই গৈছে—কোনোবা লগৰ ল'ৰা এটাৰ ঘৰত থাকিব হেনো, বহুত দিনৰ পৰাই মাতি আছে। সি মাজে মাজে তেনেকৈ বাহিৰত কটায়গৈ, গতিকে বিশেষ ভাবিবলগীয়া একো নাই। কিন্তু কাৰো বুজিবলৈ বাকী নেথাকিল আজিৰ দিনটোত সি কিয় গ'ল। লতায়ো পথুলিতে মাকক কৈ থ'লে যে তাই ৰাতি ভাত নেখায়, মিছামিছি মাতি থাকি যেন দিগদাৰ নকৰে। তাই সামান্য পঢ়াৰ নাম কৰি আঠুৰা পেলাই বিছনাত উঠি ল'লেগৈ—কিতাপ এখন ওচৰতে ল'লেহে, লাইট মাৰেই নুমাব লাগিব।

গধূলি এপাক ফুৰি আহি সাতমান বজাত ঘৰ সোমাই ব্ৰজমোহন বেৰাই আজিও আনদিনাৰ দৰেই ঘৰ স্বাভাবিক আৰু প্ৰায় উৎফুল্ল ভাবেই সুধিলে, "হয়নে হেৰা, ই দুবিনে বজাৰৰ পৰা মাংস আনিলেনে ?"

জ্যোতিৰ্ম্ময়ীয়ে কিন্তু প্ৰথমে একো উত্তৰ নিদিলে। একো নুশুনাৰ দৰে লাগি থকা কামতে ব্যস্ত হৈ থকা যেন দেখুৱালে। ব্ৰজমোহনৰ কথাকিটা আৰু সুৰটোত যে আন্তৰিকতা নাই তেওঁ আজি ইমানদিনে খুব ভালদৰে বুজি উঠিছে। তথাপি সেই একে গতেৰে যেতিয়া গিৰীয়েকে শোৱা কোঠাৰ দুৱাৰমুখৰ পৰা ভুমুকি মাৰি থাকিয়েই আকৌ "হয়নে ?" বুলি সুধিলে, তেতিয়া অভ্যাসবশতঃ জ্যোতিৰ্ম্ময়ীয়ে ক'লে, "আনিলে আনিলে।"

স্ত্ৰীৰ এই সীমিধান যে তেওঁ ৰক্ষা কৰি চলা ভদ্ৰতাৰো বাহিৰত সেইটো উপলব্ধি কৰিলেও ব্ৰজমোহনে গাত নলগা ভাৱত "বেছ" বুলি কৈ গা-পাতল লগা মানুহৰ দৰে তাৰ পৰা আঁতৰি বাথৰুমৰ পিনে গুচি গ'ল। গাৰ ছাঁৰ দৰে লগে লগে ফুৰা ভোলাই ঘৰ সোমায়েই তেওঁক এৰি পাকঘৰৰ পিনে গৈছিল। এতিয়া আকৌ কৰবাৰ পৰা দৌৰি আহি ব্ৰজমোহনৰ ভৰি এটাত তাৰ জোঙা নাকটো লগাই কোঁ কোঁ কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ ঠাইতে বৈ অলপ হাউলি কুকুৰটোৰ নোমাল গাটো অলপ মোহাৰি দি ক'লে, "তই হবলা গোন্ধ লৈ আহিলিগৈয়েই ? মাংস আনিছে যা, মই খবৰ লৈ আহিছোঁ।" বুজি পোৱাৰ দৰে আকৌ এবাৰ কোঁ কোঁ কৰি ভোলা আকৌ পাকঘৰৰ পিনে আৰু ব্ৰজমোহন বাথৰুমৰ পিনে গুচি গ'ল।

ইপিনে জ্যোতিৰ্ম্ময়ী অলপ তভক মাৰি শোৱা কোঠাৰ বিছনাখনতে কিছুপৰলৈ বহি থাকিল। তেওঁ ভাবিবলৈ ধৰিলে, গিৰীয়েকক দিয়া সমিধানটো বাৰু ভেকাহি মৰাৰ নিচিনা হ'ল নেকি ? স্বামী-স্ত্ৰী হিচাবে মৰম-চেনেহৰ সম্বন্ধ ৰক্ষা কৰি ভালদৰে কথা কোৱাটো আজি ইমান দিনে ইমান অনভ্যাস হৈ পৰিছে যে তেওঁলোকে প্ৰায় ভদ্ৰতা ৰক্ষা কৰিয়েই চলিবলৈ ধৰিছে। বয়স

কিছু হৈছে, কিন্তু বঢ়া হৈ যোৱা নাই; টান বিধৰ বেমাৰ-আজাৰ নহলে মৰিবলৈকো দিন আছে। সিমান দিনলৈ এইদৰে ভদ্ৰতা ৰক্ষা কৰি চলিব পাৰিবনে নোৱাৰে সেইটো ভাবি মাজে মাজে জ্যোতিৰ্ময়ী অতিষ্ঠ হৈ উঠে। কিন্তু তথাপি জীৱনটো অভ্যাসত পৰিণত হৈ গৈছে। সৰু নিজঞ্জাল সংসাৰখন চলাই, অলপীয়া কিন্তু যথেষ্ট সা-সম্পত্তিখিনি চম্ভালি, ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ লগত কথা-বতৰা পাতি দিনবোৰ পাৰ হৈ যাব ধৰিছে। তথাপি মাজে মাজে অভ্যাসত যতি পৰে, ভদ্ৰতাৰ মুখা খহি পৰে। যেনে এইমাত্ৰ হৈ গ'ল।

অৱশ্যে তাৰো কাৰণ নোহোৱা নহয়। গিৰীয়েকে কেৱল ভদ্ৰতা নকৰি বছৰেকত এদিনলৈকে হ'লেও আন্তৰিকতাৰে সেই সুৰত কথা পাতিলেনো কি মহাভাৰত অশুদ্ধ হয়? হাজাৰ হওক জ্যোতিৰ্ময়ীওতো মানুহ; গুবিনে বজাৰৰ পৰা যি মাংস অনাৰ কথা তেওঁ ঘৰ সোমায়েই সুধিলে সেই মাংস যদি ঘৰখনৰ খাটিৰত অনা হ'লহেঁতেন তেন্তে কথা ভালেখিনি বেলেগ হলহেঁতেন। কিন্তু সেই মাংস অনা হৈছে বা আনিবলৈ কোৱা হৈছে কেৱল ভোলাৰ কাৰণে। ভোলাক সপ্তাহত তিনিদিন মাংস আনি খুৱাবই লাগিব, বৰবৰাৰ হুকুম—তাক পালন নকৰিলে তেওঁ উগ্ৰ মূৰ্ত্তি ধাৰণ কৰিব পাৰে, গুবিন আৰু জ্যোতিৰ্ময়ীক গুলীয়াওঁ বুলি বন্দুকত গুলী ভৰাই লব পাৰে। ঘৰখনৰ কাৰণে যে বজাৰৰ পৰা মাছ-মাংস-কণী অনা নহয় এনেও নহয়। বৰং সদায় খাই খাই আমনি লাগি গৈছে বুলি গুবিনে বাহিৰত ফুটনি কৰি কয়হে। কিন্তু মাছ-মাংস অনাৰ বিষয়ে ব্ৰজমোহন বৰবৰাই কোনো দিনেই তদাৰক নকৰে। মাত্ৰ জ্যোতিৰ্ময়ীয়েহে অনাই থাকে। নহ'লে মনৰ ঠিক নথকা ব্ৰজমোহনে খাবৰ পৰত কি অথন্তৰ ঘটাই দিয়ে ঠিক নাই। মাছ বা মাংস নাই বুলি কাহীখনকে গুবিনৰ গালৈ মাৰি পঠিয়াব পাৰে।

কথাটো ভালদৰে চালি-জাৰি চাই জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে থিৰ কৰিলে যে তেওঁ সেইদৰে উত্তৰ দিয়াটো একো আচৰিত বা অনুচিত হোৱা নাই। সকলোৰে এটা সীমা আছে। এইদৰে এটা সিদ্ধান্ত কৰি তেওঁ বিছনাৰ পৰা উঠি আকৌ আগৰ কামত ধৰিলগৈ।

ইপিনে ব্ৰজমোহনেও আপোন মনে কিবা গুণগুণাই ভৰি-হাত ধুলে, পাকঘৰলৈ গৈ ৰন্ধা-বঢ়াত ব্যস্ত গুবিনৰ লগত অলপ পৰ কিবাকিবি কথা

পাতিলে আৰু তাৰ পাচত কাপোৰ-কানি সলাই বাহিৰৰ কোঠাত ছেলনীয়া চকি এখনত বহি কিতাপ পঢ়িবলৈ ধৰিলে। কোৱা বাহুল্য, আন দিনাৰ দৰেই, ওচৰতে এখন ডাঙৰ টিপয়ৰ ওপৰত চিগাৰেট-জুইবাহ আৰু মদৰ বটল গিলাচ কিটা আনি নিজেই ঠিক কৰি ললে। এইবোৰ যতনাই লওঁতে ভোলা অনবৰত তেওঁৰ পিচে পিচেই ফুৰিছিল আৰু শেষত অলপ মদ খাই, এটা চিগাৰেট জ্বলাই লৈ যেতিয়া ব্ৰজমোহনে একান্তমনে কিতাপত বুৰ মাৰিলে, তেতিয়া ভোলায়ো ভাৰিৰ ওচৰতে গা-মুঁহাই শুই পৰি বেঁকাকৈ মেলি দিয়া আগঠেং দুটাৰ ওপৰত নিজৰ মুৰটো আলফুলকৈ পেলাই দি মেল-নেমেলকৈ চকু দুটা মুদি দিলে।

ব্ৰজমোহন ৰবৰবাৰ এই দৃশ্যটি বেছ জনাজাত। মদ, কুকুৰ আৰু কিতাপ যে তেওঁৰ জীৱনৰ অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ হৈ পৰিছে সেই কথা ইয়াৰ বহুতেই কোৱা-বথনা কৰে। আৰু এটি সঙ্গী তেওঁৰ আছে ঃ বন্দুকটো। বন্দুক লৈ ভোলাৰ লগত কথা পাতি পাতি দুইমাইল মান আঁতৰৰ হাবিয়নিত কপৌ চৰাই বা বনৰীয়া কুকুৰা চিকাৰ কৰিবলৈ যোৱাও মাজে সময়ে মানুহে দেখিছে। কেতিয়াবা আকৌ মানুহে বঢ়ায়ো কয় যে গীতাৰ নিচিনা ধৰ্মগ্ৰন্থ পাঠ কৰিলে ব্ৰজমোহনে মদ, চিগাৰেট আৰু কুকুৰৰ উপৰি ওচৰতে বন্দুকটোও থৈ লয়, তেতিয়াহে বোলে ধৰ্মৰ মৰ্ম ভালদৰে উপলব্ধি হয়। এইবিলাক অৱশ্যে গাজাখুৰি গল্প। কাৰণ বন্দুকৰ লগত ধৰ্মৰ সম্পৰ্ক কোনেও দেখুৱাই দিব নোৱাৰে।

ব্ৰজমোহনৰ চিনাকি মানুহ বহুত, কিন্তু প্ৰকৃত সঙ্গী এজনো নাই যেন লাগে। ঘৰৰ বাহিৰ ওলালেই চিনাকি মানুহৰ লগত হাঁহিমুখে তেওঁ কথা পাতে, খবৰ বাতৰি লয়, পৰক উপদেশ দিয়ে আৰু আতুৰক দুটা টকা দি সহায়ো কৰে। কোনোবাই মাতিলে খন্তেক বহিও যায়। দেশত কি হৈছে, পৃথিৱীত কি ঘটিছে সকলো খবৰ ব্ৰজমোহনে ৰাখে আৰু এই বিষয়ে সাধাৰণ-ভাৱে সকলোৰে লগত আলোচনা কৰিবও পাৰে। নিৰ্বিঘ্ন, অলস এটা জীৱন। বন্দুকটো কান্ধত পেলাই গধুলি উলটি অহা দেখিলে বহুতে ৰিপ ভেন উইঙ্কল বুলি কয়। কিন্তু কাৰো ঘৰলৈ তেওঁ নাযায়। কাৰো ঘৰুৱা বিষয় বা বিবাদত তেওঁ কেতিয়াও মাত এষাৰ নামাতে। নিজৰ ঘৰলৈকো কাকো নিমন্ত্ৰণ নকৰে। উপযাচি আহিলে বা কোনো আলহী-ওফোৰাজেং ওলালেহি যে থাকিবলৈ নিদিয়ে অথবা আদৰ নকৰে, এনেও নহয়।

তথাপি বন্ধু-বান্ধৱ, অণ্ডহি-বণ্ডহিৰ লগত প্ৰাণৰ বা সামাজিক সম্পৰ্ক ৰাখিছে বুলি কব নোৱাৰি। ঘৰত থাকিলে কিতাপ পঢ়ি থাকে আৰু বাহিৰত ভোলাক লৈয়েই ঘূৰি ফুৰে বুলি সকলোৱে জানে।

আজিও তেওঁ একান্তমনে পাত লুটিয়াই যাবলৈ ধৰিলে। মাজে মাজে মাত্ৰ মদ এঢোক মাৰিবলৈ বা নতুনকৈ চিগাৰেট এটা জ্বলাই লবলৈ তেওঁ ৰয়। তেতিয়া ভোলাৰ ফালে প্ৰশ্ৰয়ৰ চাৱনি এটা দি কয়, "ভোলা তই আছ ?" ভোলাই ঘপ কৰে মূৰটো দাঙি চায় আৰু ঘোঁৎ কৰি বা কোঁ কোঁৱাই দি সমিধান দিয়ে। "বাৰু শুই থাক। মোক এৰি কলৈকো নেযাবি বুইছ ?" বুলি ব্ৰজমোহনে এবাৰ হাঁহি আকৌ কিতাপৰ লাইনত চকু দুটা বহুৱাই দিয়ে। ভোলায়ো মূৰটো আকৌ বেকাকৈ মেলি দিয়া আগঠেং দুটা ওপৰত আলফুলকৈ পেলাই দিয়ে।

ভোলা নামৰ দেশী, সাধাৰণ ৰঙা কুকুৰটো বৰবৰা দম্পতিৰ সম্পৰ্কৰ প্ৰতীক। জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে কুকুৰ দেখিবই নোৱাৰে। ব্ৰজমোহনে কুকুৰ বুলিলে মৰিব পাৰে। জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে যিমানেই ঘৰৰ পৰা কুকুৰ খেদিব খোজে, ব্ৰজমোহনে সিমানেই সিহঁতক আদৰ-সাদৰ কৰি মাতি আনে। প্ৰথম অৱস্থাততো—আজি বহুতদিন আগৰ কথা—দুয়োৱে মাজত কাজিয়াই লাগিছিল। কুকুৰৰ পোৱালীয়ে গাতে গা লগাই দিয়ে, সিহঁতে ভিতৰতে লেতেৰা কৰিব পাৰে, মাইকী হ'লে পোৱালী দিলে মহা মস্কিল হ'ব, কাৰোবাক কেতিয়াবা হঠাৎ কামুৰি দিবও পাৰে—এনেধ প্ৰকাণ্ড কুকুৰে বোলে জীৱনত এবাৰ নহয় এবাৰ আনক নাপালে গিৰীহঁতকে কামুৰি দিয়ে। এইবিলাক জ্যোতিৰ্ময়ীৰ যুক্তি। তাৰ অবিচলিত উত্তৰ ব্ৰজমোহনে দিয়ে—ধুলেই বস্তু চফা হয়, ঘৰ লেতেৰা কৰিলে বাৰু জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে পেলাব নেলাগে তেঁৱেই পেলাব, পোৱালী হ'লে ভালেই ল'ৰা ছোৱালীৰ দৰে গণ্ডগোল কৰি থাকিব, শেষত কুকুৰে কামুৰি কম মানুহকে মাৰিছে—বাঘ-সিংহৰ পেটত তাতকৈ বহুত বেছি মানুহ মৰিছে।

বাহিৰৰ পৃথিৱীখনতকৈ ঘৰখন বহুত আগতে নিজান হৈ গ'ল। কেৱল ব্ৰজমোহনে কিতাপৰ পাত লুটিওৱাৰ শব্দহে নিয়মীয়াকৈ উঠিছে। কম ঘনকৈ উঠিছে বটল-গিলাচ আৰু জুইশলা মৰাৰ শব্দবোৰ। অলপ কষ্ট কৰি মন কৰিলে পিচ ফালে দূৰত পাকঘৰত গুৰিৱনে কাম কৰাৰ উমান পোৱা যায়; মন গলে বা সংসাৰী মন বৰ বেয়া লাগিলে—হঠাৎ গুৰিৱনে চিঞৰি,

কাতৰ বিননি তুলি ৰাতিৰ অন্ধকাৰ আৰু নিঃশব্দতা ভেদ পাই উঠে—"কি কৰিলোঁ, কি কৰিলোঁ, ভকতি নকৰি। অন্তকে পাইলেক আহি; ৰক্ষা কৰা হৰি।" তাৰ এই বিননিয়ে ঘৰখনত বেছ প্ৰভাৱ পেলায়। এই সময়ত ব্ৰহ্মা-বিষ্ণু-মহেশ্বৰলৈকো মন নকৰা ব্ৰজমোহনেও মেলা কিতাপখন বুকুত পেলাই লৈ, মদৰ গিলাচ আৰু হাতৰ জ্বলন্ত চিগাৰেটৰ কথা পাহৰি একান্ত মনে কাণ পাতি শূন্য আন্ধাৰলৈ চাই থাকে। ইপিনে শোৱা কোঠাৰ পৰাও পাৰ্য্যমানে নিঃশব্দে এখুজি দুখুজিকৈ ওলাই আহি জ্যোতিৰ্ময়ীও তাৰ ওচৰ পায়গৈ। তেওঁক হঠাৎ পাকঘৰৰ দুৱাৰ মুখত দেখিলে গুৰিনৰ লাজ লাগি মুখৰ মাত বন্ধ হৈ যায়। জ্যোতিৰ্ময়ীয়েও ভাতৰ কিমান দূৰ তাৰ খবৰ লৈয়েই উলটি আহে। গুৰিন এইঘৰৰ পুৰণি মানুহ। আদ বয়স ইয়াতে কটালে। ঘৰখনৰ মোহত এৰি যোৱাৰ কথা বাদ দিছে।

কেইবছৰমান আগতে এদিন এই ঘৰখনো তেনেই নিৰব হৈ গৈছিল। ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ আঁতৰি যোৱাই ইয়াৰ মাই কাৰণ। নিচেই ওচৰাওচৰিকৈ কম কম বয়সত দুয়োজনী ছোৱালীক উলিয়াই দিয়া হ'ল। একমাত্ৰ ডাঙৰ ল'ৰা হৃদিমোহনে তাৰ আগতেই বিলাতলৈ পঢ়িবলৈ গৈ চিঠি লিখিছিল যে তেওঁ আৰু উলটি আহিব নোখোজে—এতিয়াতো বিয়া-বাৰু কৰাই ভালকৈয়ে ভাত বহি গৈছে। বয়স কম বুলি জীয়েকহঁতৰ বিয়া জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে পাতিব খোজা নাছিল। কিন্তু গিৰীয়েকৰ কথাত বৰ বেচি প্ৰতিবাদ কৰিবলৈকো সাহ নকৰিলে। ভয় হল জানোচা পিচত ব্ৰজমোহনে জীয়েকহঁতৰ বিয়াৰ কোনো চেষ্টাই নকৰে। তেতিয়া অকলে তিৰোতা মানুহজনীয়ে সেই কাম কৰি উঠিব নোৱাৰিবও পাৰে। আনহাতে, ব্ৰজমোহনে ঠিক কৰা ল'ৰা কিটাও বেয়া নহয়; ভাল ঘৰৰ ভালকৈ খাই-লৈ থাকিব পৰা অৱস্থাৰ।

ছোৱালী দুজনীৰ বিয়াৰ পাচতে ঘৰখন তেনেই উদং আৰু নিজান হৈ পৰিল। আগতে তাহাঁতেই হাঁহি খিকিন্দালি বা কাজিয়া পেঁচাল কৰি ঘৰখন গৰম কৰি থৈছিল। দুয়ো মাক-বাপেক দুয়োৰে পৰা মৰম পাইছিল। মাক-বাপেকেও প্ৰায়েই কাজিয়া কৰি ঘৰখন গৰম হোৱাত বৰঙণি যোগাইছিল। ব্ৰজমোহনে ঘৰতে বা বাহিৰৰ পৰা মদ খাই আহি প্ৰায়েই উৎপাত লগাইছিল। এইটো আকৌ জ্যোতিৰ্ময়ীৰ অসহ্য লাগিছিল। সেইবাবে কাজিয়া লাগিছিল। কিন্তু ছোৱালী দুজনীৰ বিয়াৰ পাচত এই সকলোবোৰ হঠাৎ চেঁচা পৰি গ'ল। কুকুৰৰ প্ৰতি দুৰ্বলতা ব্ৰজমোহনৰ

আগতেও আছিল, এতিয়াও থাকিল ; তাক লৈ নতুন সমস্যাৰ আৰু সৃষ্টি নহ'ল।

(কুকুৰক ছোৱালী দুজনীয়ে 'দেউতাৰ সক ল'ৰা' বুলি কৈছিল। ব্ৰজমোহনে শুনি খং নকৰিছিল, প্ৰশ্ৰয়ৰ হাঁহিহে মাৰিছিল। আনকি জ্যোতিৰ্ময়ীয়েও জীয়েকহঁতৰ ৰসজ্ঞানত অলপ হাঁহিছিল।) বিয়া দুখনৰ পাচতে ব্ৰজমোহন কিছুদিনলৈ কোনিবা আঁতৰি গৈছিল। কলৈ যাব কাকো কৈ যোৱা নাছিল, মাত্ৰ ফুৰিবলৈ যাব বুলি কৈছিল। তেওঁ দুমাহমান ঘৰত নাছিল। অৱশ্যে তেওঁ নাথাকিলেও একো অসুবিধা নহয়। ব্ৰজমোহনৰ মাটি সম্পত্তি যথেষ্ট ; তাৰ আৰ্জনেৰেই ঘৰ চলে। সেইবোৰৰ পইচা বা বস্তু তুলিবলৈ হুচিয়াৰ গুৰিন আছে—সকলো কথা গুৰিনৰ নখদৰ্পণত। জ্যোতিৰ্ময়ীয়েও এইবিলাকৰ প্ৰতি চোকা চকু ৰাখে। মাজে-সময়ে মন গলে ব্ৰজমোহনেও আনৰ লগ লাগি ঠিকাৰ নিচিনা কাৰবাৰত টকা খটুৱাইছিল আৰু তাৰ পৰা পোৱা লাভখিনি সামৰি থৈছিল—লাগিলে উলিয়াই দিছিল। কিন্তু ব্ৰজমোহনে নিগাজীকৈ একো কাম নকৰিছিল—মদ খোৱাৰ বাহিৰে। দুমাহ পাচত ব্ৰজমোহন যেতিয়া উলটি আহিল তেতিয়া সকলোৱে আচৰিত হৈ দেখিলে তেওঁ ভালেখিনি গহীন হৈ পৰিছে। মদ এৰা নাই বা আগৰ আন স্বভাৱো এৰা নাই। কিন্তু ঘৰৰ ভিতৰত আৰু হৈ-চৈ, উৎপাত একো নকৰে।

ইতিমধ্যে আগৰ কুকুৰটো জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে আঁতৰাইছিল। আহিয়েই সেই কথা গম পায়ো ব্ৰজমোহনে মুখেৰে একো নকলে। কিন্তু দুদিন পাচতে ক'ৰবাৰ পৰা ৰঙা হৃষ্ট-পুষ্ট পোৱালী এটা লৈ আহিল। কিছুদিনলৈ তাকে লৈ তেওঁ ব্যস্ত হৈ থাকিল। গুৰিনকো তাৰ কামতেই লগালে। নিজে গা ধুৱাই দিয়ে, তাৰলগত খেলে, আবেলি ফুৰাবলৈ লৈ যায়, ৰাতি পঢ়োতে ওচৰতে বান্ধি থয় আৰু শোওঁতেও ওচৰতে বস্তা এটা পাৰি শুৱাই থয়। ক্ৰমে ক্ৰমে তাক ইমান যত্ন নকৰিলেও চলা হ'লগৈ। সেইটোৱেই ভোলা। ভাগ্যকে স্বীকাৰ কৰি লৈ জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে তাক গ্ৰহণ কৰিলে। সি আজি ইমান দিনে ঘৰখনৰে এটাৰ দৰে হৈ পৰিছে। সক জীয়েকে মাকলৈ দিয়া চিঠি এখনত লিখিছিল, "দেউতাৰ আৰু এটা ল'ৰা হৈছে বুলি জানি সুখী হ'লো।" ভোলাও বৰ ভাল কুকুৰ বুলি প্ৰমাণিত হ'লগৈ। সি ব্ৰজমোহনক স্বাভাৱিকতে আটাইতকৈ বেচি ভাল পায় যদিও জ্যোতিৰ্ময়ী আৰু গুৰিনকো

বেয়া নেপায়, বৰং তেওঁলোকৰ পৰাও আদৰ বিচাৰি যায়হে। ব্ৰজমোহন বাহিৰত কৈ ফুৰে, "ই অভিমানো কৰিব জানে বুইছা? বৰ আচৰিত কুকুৰ। একেবাৰে মানুহৰ দৰে। সিদিনা ৰাইফ বিস্না এখনত উঠি কেনিবা যাবলৈ ওলাইছিল—সিতো আগধৰিয়েই বিস্নাত উঠি বহি আছে। ৰাইফে নিনিয়ে কোনোমতে, সিও নানামে। নামিবলৈ ক'লেই কান্দে। শেষত যেনিবা ই গুৱিনে জোৰ কৰি নমাই দিলে। তাৰ পাচতো বহুত বেলিলৈকে সি মন মাৰি শুই আছিল। ৰাইফে আহি নিজহাতে ভাত দিলতহে তাৰ অভিমান ভাগিছে। বৰ আচৰিত কুকুৰ। একেবাৰে মানুহৰ দৰে।"

জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে মুখ বিকটায়ো কেতিয়াবা সোধে, "কিনো পায় আপুনি ইহঁতৰ মাজত? ঘিনো নালাগেনে?"

ব্ৰজমোহনে সাৰটি লোৱা কুকুৰটোৰ নোমাল গাত গাল এখন ঘঁহাই ঘঁহাই কয়, "মানুহতকৈ কুকুৰৰ সঙ্গহে মোৰ ভাল লাগে। মানুহে মানুহক নুবুজে বা বুজিলেও ভুল বুজে। পশুৰে হ'লে ঠিক বুজে।"

ইয়াৰ উত্তৰত জ্যোতিৰ্ময়ীৰ কব লগা একো নাথাকে। তেওঁলোকৰ সম্পৰ্ক ভাল নহয়। আনকি ক্ৰমান্বয়ে এনে অস্বাভাৱিক হৈ পৰিছে যে পৰস্পৰৰ মাজত জৈৱিক মানসিক একো আকৰ্ষণ নাথাকিলেও মানুহে দেখাত কাজিয়াও নালাগে। গতিকে গিৰীয়েকে সেইদৰে তেওঁলোকৰ সম্পৰ্কৰ কথাকে আঙুলিয়াই বক্ৰোক্তি কৰিছে বুলি ভাবি মনে মনে থাকে।

নিথৰ হৈ পৰি থাকি পঢ়ি থকা ব্ৰজমোহনক গুৱিনে আনদিনাৰ দৰে আহি মনে মনে চাই গ'লহি। সি দুৱাৰ মুখত থিয় দিয়াৰ লগে লগে ভোলাই ঘপ কৰে মুৰ তুলি চালে। কিন্তু তাক দেখি সি আকৌ নিৰবে মুৰটো আলফুলকৈ ঠেং দুটাৰ ওপৰত পেলাই দিলে। গুৱিন আকৌ মনে মনে আঁতৰি গ'ল। তাৰ ভাত হৈছিল। সেইবাবে চাই গ'লহি ব্ৰজমোহনৰ ভোক লাগিছে নেকি। ভোলাই লৰচৰ কৰোঁতে তেওঁ কেৰাহিকৈ এবাৰ তাৰ ফালে চালে। উলটিও নাচালে মুখেৰেও একো নকলে। তেওঁ অনুমান কৰিলে গুৱিনে নিশ্চয় চাই গৈছেহি। কিন্তু সঁহাৰি দিবলৈ একো চেষ্টা নকৰি তেওঁ একেদৰেই পঢ়ি থাকিল।

পোন্ধৰ মিনিটমান পাচত দুৱাৰমুখত জ্যোতিৰ্ময়ীও থিয় হ'লহি। ভোলাই গম পাই আকৌ ঘপ কৰে মুৰ তুলি চালে। জ্যোতিৰ্ময়ীও নিৰবেই থাকিল যদিও পিচ হুঁহকি আঁতৰি নাহিল বৰং তেওঁ কোঠাটোলৈ সোমাইহে

গ'ল। আনকালেও এনে কৰে। ভোলাই মাটিৰ সমান্তৰালকৈ মূৰটো পেলাই জ্যোতিৰ্ময়ীক লক্ষ্য কৰিবলৈ ধৰিলে। ব্ৰজমোহনেও এবাৰ তেওঁৰ ফালে চাই আকৌ চকু নমাই আনি আগৰ দৰেই কিতাপ পঢ়ি থাকিল। মাত বোল কৰাৰ কোনো লক্ষণ তেওঁ নেদেখুৱালে। মাত বোল জ্যোতিৰ্ময়ীয়েও নকৰিলে। তেওঁ মাত্ৰ কোঠাটোত সোমাই চাৰিওফালে এনেয়ে এবাৰ ঘূৰি-পকি চালে; যেন বস্তু-বাহানি ঠিকে আছে নে নাই বা কিবা সংস্কাৰ কৰিব লগা আছে নেকি তাকেহে চাইছিল। ভোলাই উঠি গৈ তেওঁৰ পিচে পিচে কিছু সময় ঘূৰি ফুৰিলে যেন কৰ্তব্যবোধত। তেৰো বৰ বেচি বিৰক্তি বা আপত্তি নেদেখুৱালে—যেন কৰ্ত্তব্যবোধতে। তেওঁ এখন খিৰিকিয়েদি কিছু সময় বাহিৰৰ আন্ধাৰলৈ চাই থাকিল। তাৰ পাচত কাকো একো নকৈ আকৌ নিৰবে ওলাই গ'ল। ভোলাই আকৌ আগৰ ঠাইতে আগৰ দৰেই শুই থাকিল।

ব্ৰজমোহনে কিবা কব বুলি অৱশ্যে আশা কৰা নাছিল। কাৰণ এনেদৰে নীৰবে ভাত খাবৰ পৰত চাই যোৱাটো নিত্য-নৈমিত্তিক। ৰাতি অৱশ্যে বেছি হোৱা নাই। কিন্তু ভাত-পানী হৈছে; খাই বৈ ললে সকলোৰে আজৰি পায়। বিশেষকৈ জ্যোতিৰ্ময়ীৰ গাটো আজি বৰ ভাল নহয়। ৰাতি পুৱাৰ পৰা কিবা জ্বৰ-জৰৰ লাগি আছে। কাকো কোৱা নাই। এনেয়ে ভাল হৈ যাব বুলি ভাবিছে। বয়স বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে দেখোন অলপ অনিয়মতে আজি-কালি বৰ কাহিল হৈ পৰে। জীয়াৰী কালৰ বেছ স্বাস্থ্যৱতী জ্যোতিৰ্ময়ী এসময়ত বেছ স্থূলা হৈ পৰিছিল। এতিয়া মঙহবোৰ ওলমি পৰিব খোজা যেন হৈছে। ছোৱালী দুজনীক বিয়া দিয়াৰ পাচৰ পৰা তেওঁ নিঃসঙ্গও বোধ কৰা হৈছে। ব্ৰজমোহন থকা নথকা একে কথা—তেওঁ কোনো দিনেই সঙ্গী নহ'ল।

ব্ৰজমোহনৰ মদ খোৱাৰ অভ্যাসটোৱেই আছিল জ্যোতিৰ্ময়ীৰ প্ৰথম আৰু প্ৰধান আপত্তিৰ বিষয়। মানুহজন আছিল যাক কব পাৰি লেতেৰা মদাহী। খায় বুলি অত্যাচাৰকৈ খায় আৰু ক'ত খালে-দোঙে পৰি থাকে তাৰ ঠিক নাই। এসময়ত তেওঁক বিচাৰি বিচাৰি ঘৰলৈ অনাই আছিল গুৰিনৰ এটা প্ৰধান কাম। জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে জীৱন আৰু যৌৱনৰ সকলো আশা-আকাঙ্ক্ষা চূৰমাৰ হৈ যোৱা যেন পালে। তথাপি তেওঁকে স্বীকাৰ কৰি লব লগা হৈছিল। মাক-বাপেক নথকা যাবে মোমায়েকেই তেওঁক বিয়া দিলে।

পাঁজকে এই ঘৰ এৰি আকৌ মোমায়েকৰ হাৰ-মাল হবলৈ তেওঁ ইচ্ছা নকৰিলে। নহ'লে সকলো অন্যায় নিৰবে সহি যোৱা বিধৰ ছোৱালী জ্যোতির্ময়ী নাছিল। তেওঁ মনত বল বান্ধি ব্ৰজমোহনকে সংস্কাৰ কৰি লবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিছু কিছু কৃতকার্য্য হৈছিল যদিও শেষত তেওঁ নিৰাশেই হব লগা হ'ল। কাৰণ ব্ৰজমোহনে স্ত্ৰীৰ কিছুমান কথা মানি লবলৈ চেষ্টা কৰিছিল ; তেওঁ মনে মনে 'ভাল' হবলৈও সচেতন হৈছিল। মদ নেৰিলেও কমাই দিবলৈ আৰু বাহিৰত নাখাই ঘৰতে খাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। কিন্তু ল'ৰা-ছোৱালী হবৰে পৰা জ্যোতির্ময়ীয়ে দেউতাকৰ "অশুচি" সংস্পর্শৰ পৰা সিহঁতক ৰক্ষা কৰিবলৈ ইমান কঠোৰ ব্যৱস্থা ললে যে ব্ৰজমোহনৰ পক্ষে বিৰক্তি বোধ নকৰা আৰু সহ্য কৰি থকা টান হৈ পৰিল। তেওঁ আকৌ বাহিৰৰ জীৱন আৰম্ভ কৰি দিলে। ঘৰুৱা জীৱনত জ্যোতির্ময়ীয়ে ক্ৰমে বেছিকৈ অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰা বুলি তেওঁ কিছু দিনৰ পৰা অনুভৱ কৰি আহিছিল। কাৰণ সা-সম্পত্তিৰ তদাৰক কৰাৰ উপৰি তেওঁ তেওঁকো নিয়মীয়া কিবা কাৰবাৰত ধৰিবলৈ কুটুৰি আছিল ; যাৰ ফলতে ব্ৰজমোহনে আনৰ ব্যৱসায়ত মাজে সময়ে টকা খটুৱাইছিল। গতিকে সকলো বাধা আওকাণ কৰি যেতিয়া পূর্বৰ জীৱন আৰম্ভ কৰি দিলে তেতিয়া মাত্ৰাধিক্য ঘটাবলৈ পিচ হুহকি নাহিল। তেওঁ অসৎ তিৰোতা এজনীৰ ঘৰত আড্ডা দিবলৈ ধৰিলে আৰু তাৰ কাৰণে মধে-মধে টকা খৰচ কৰিবলৈ ধৰিলে।

এই কথা যেতিয়া আহি জ্যোতির্ময়ীৰ কাণত পৰিল তেতিয়া তেওঁ জীৱনৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ আঘাতটোকে পোৱা যেন হ'ল। প্ৰথম সন্তান ল'ৰাটোক তেওঁ আগতেই চিলঙৰ হোষ্টেলত ৰাখি পঢ়ুৱাইছিল। কিন্তু ছোৱালী দুজনীক এৰিব খোজা নাছিল। অথচ ঘৰত প্ৰায়েই কাজিয়া হৈ থাকে। সেই অসৎ তিৰোতাজনীৰ কথা লৈ জ্যোতির্ময়ীয়ে অভিযোগ কৰিলেও তেওঁ অস্বীকাৰ নকৰি বৰং সঁচা বুলিয়েই কৈ উলাই কৰিব ধৰা হ'ল। অৱশ্যেবাতিৰ এইবোৰ কাজিয়া-পেচাল যাতে ল'ৰা-ছোৱালীৰ সম্মুখত নহয় তালৈ জ্যোতির্ময়ীয়ে সদায় চকু ৰাখিছিল। তথাপি সিহঁতে একো গম নোপোৱাকৈ থকা নাছিল।

ব্ৰজমোহনে ল'ৰা-ছোৱালীক মৰম নকৰাকৈ থকা নাছিল। ভাল অৱস্থাত থাকিলে সিহঁতৰ লগত তেওঁ প্ৰায়েই ৰং ধেমালি কৰিছিল বা সিহঁতক লগত লৈ লৈ বজাৰত কাপোৰ-কানি কিনি দিছিল। সিহঁতেও

দেউতাকক ভাল পাইছিল ; যদিও ভয় কৰিয়েই চলিছিল। ডাঙৰ ল'ৰাটোৱে বিদেশী বৃত্তি এটা পাই যেতিয়া বিলাতলৈ যাবলৈ ওলাল তেতিয়া ব্ৰজমোহনেই পৰম উৎসাহেৰে ভালেখিনি ভাল মাটি বেচি দি কাপোৰ-কানি আৰু বাট খৰচৰ টকা উলিয়াই দিছিল। তথাপি ল'ৰা-ছোৱালীক চিৰদিনেই দেউতাকৰ পৰা আঁতৰাই ৰাখিবলৈকে মাকে চেষ্টা কৰিছিল। সেইটো কেনেবাকৈ ওলাই পৰিলেই বা ধৰিব পৰা হলেই ব্ৰজমোহনে প্ৰতিশোধ লবৰ মনেৰে বেচি উৎপাত আৰম্ভ কৰে। ৰাতি গৈ আড্ডাৰ পৰা নহাই হয়। বন্দুক লৈ গুলিয়াবলৈ ভয় দেখুৱায়।

এসময়ত জ্যোতিৰ্ময়ীৰো অভিমান উথলি উঠিছিল। প্ৰতিশোধ লবৰ মন গ'ল। কি অপৰাধতনো তেওঁ গোটেই জীৱনটো এইদৰে নিজকে বঞ্চিত কৰি যাব ? ব্ৰজমোহন বৰবৰাৰ ঘৰলৈ আহোঁ বুলিতো তেওঁ অহা নাই ? ইচ্ছা নাথাকিলে বিয়া ভাঙি দিবও পাৰিলেহেঁতেন। উপায় নাপাই যেনিবা নগ'লেই। সেই বুলিয়েই, অধিকাৰ থকা অৱস্থাতো তেওঁ কিয় অধিকাৰ বঞ্চিত হব ? এইবিলাক ভাবি-চিন্তি তেওঁ এসময়ত বৰ অস্থিৰ হৈ উঠিল। কিন্তু প্ৰতিকাৰৰ ব্যৱস্থা হিচাবে যিটো কাম তেওঁ কৰিলে সেইটোৰ বাবে পাচত নিজেই অনুতাপ কৰিব লগা হ'ল।

সেই অসৎ তিৰোতাজনীয়ে জ্যোতিৰ্ময়ীক বিচলিত কৰি পেলাইছিল। তিৰোতা হিচাপে সেইটো বোধহয় স্বাভাৱিকেই। তেওঁ হঠাৎ সিদ্ধান্ত কৰি পেলালে তেৰোঁ এজন প্ৰেমিক গ্ৰহণ কৰিব। তেওঁ প্ৰথমে ভাবিছিল যে ব্ৰজমোহনক দেখুৱাবলৈকে এই কাম কৰিব। কিন্তু পাচত সেয়ে অলপ বেলেগ ৰূপেই লৈছিল গৈ। ডেকাজনৰ নাম কৈ আজি আৰু লাভ নাই। তেওঁ কিবা চৰকাৰী চাকৰি কৰিছিল আৰু কিবা প্ৰকাৰে জ্যোতিৰ্ময়ীৰ লগত আগৰে পৰা চিনাকি আছিল বাবে অহা-যোৱা কৰি আছিল। অলপ চঞ্চল বুলি তেওঁক ব্ৰজমোহনে আদিৰে পৰা পছন্দ কৰা নাছিল। কিন্তু পত্নীৰ প্ৰেমিক বুলি হ'লে কোনো দিনেই ভবা নাছিল। যেতিয়া কথাটো চকুত পৰিল তেতিয়া তেওঁ আচৰিত হ'ল যদিও মুখেৰে একো নকলে। যেয়া যে পালে আৰু খং যে উঠিল সেইটোও ঠিক ; জ্যোতিৰ্ময়ীৰ উদ্দেশ্য সফল হলঃ ব্ৰজমোহনৰ ঈৰ্ষা জাগিল। কিন্তু মুখেৰে তেওঁ প্ৰতিবাদৰ এটি শব্দও উচ্চাৰণ নকৰিলে। একো নেদেখা, একো নজনাৰ ভাওতে চলি যাবলৈ ধৰিলে। মদৰ আড্ডাত কোনোবা মদাহী বন্ধুৱে কথাটো উল্লেখ কৰিলে

ব্ৰজমোহনে কয়, “এই সুখ বিচাৰি ইয়ালৈ আহিছোঁ, মোৰ বাইদেও সুখ বিচাৰিছে সেইদৰে ; ইয়াত আচৰিত হ’বলগীয়া কি আছে ভাই ?” আকৌ কোনোবাই যদি ৰাতি ঘৰলৈ যাবৰ হ’ল বুলি সোঁৱৰাই দিয়ে তেন্তে তেওঁ কয়, “ঘৰটো নিজম পৰক ভাই তৌতিয়া যাম ।”

জ্যোতিৰ্ময়ীৰ ভুল হৈছিল। যদিও প্ৰতিশোধ লবৰ মনেৰেই তেওঁ ডেকাজনৰ লগত সম্পৰ্কটো স্থাপন কৰিছিল, তথাপি এসময়ত সেই সম্পৰ্কক প্ৰকৃত প্ৰেম বুলি কল্পনা কৰিবলৈ লৈছিল। বেছ ডাঙৰ ডাঙৰ ল’ৰা-ছোৱালীৰ মাক হোৱাৰ পাচত যেন তেওঁৰ হঠাৎ ধাৰণা হ’ল যে যৌৱনত প্ৰেম বোলা আশীৰ্বাদৰ তেওঁ মুখেই নেদেখিলে। যদি পাৰে মৰাৰ আগতে তাৰ সোৱাদ নলব কিয় ? ডেকাজনৰ কথা-বতৰা, আচাৰ-আচৰণৰ মাজতো তেওঁ নতুনত্ব দেখিবলৈ পালে। ব্ৰজমোহনৰ কথা ভাবি বিতৃষ্ণাৰে তেওঁৰ মন ভৰি গ’ল। কি হেৰুৱাইছে নজনাকৈয়ে যে তেওঁ জীৱন পাত কৰিবলৈ ওলাইছে ! সময় থাকোতেই যদিও তেওঁ ভুল শুধৰাই লয় তেন্তে হয়তো সুখেৰে মৰিব পাৰিব। সমাজ, সংসাৰ, সম্মান, সন্তান এইবোৰ কথা ইয়াৰ মাজলৈ নাহে। ই একান্তই একান্ত বস্তু। ডেকাজনক হিয়াত স্থান দিবলৈ তেওঁ আগুৱাই গ’ল।

ডেকাজন চৰিত্ৰহীন আছিল বা তেওঁৰ আচৰণত বয়সৰ দোষ আছিল— এই কথাও বিচাৰ কৰি লাভ নাই। কাৰণ জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে প্ৰশ্ৰয় নিদিয়া হ’লে তেওঁ নিশ্চয় জনসমুদ্ৰত লুকাই থাকিলহেঁতেন। এযোৰা পুৰুষ-স্ত্ৰীৰ জীৱনত ক্ষণিকৰ বিপৰ্যয় সৃষ্টি কৰি যাব নোৱাৰিলেহেঁতেন। কিন্তু জ্যোতিৰ্ময়ীৰ দুৰ্বলতাৰ সুযোগ তেওঁ ললে ; তেওঁ সাময়িক ভাবে হ’লেও জ্যোতিৰ্ময়ীৰ প্ৰেমিক হৈ পৰিল। মদ্যপানৰ বাহিৰে আন চৰিত্ৰহীনতাৰ চেকা নথকা ব্ৰজমোহনৰ নামত কলঙ্ক সানিলে। জ্যোতিৰ্ময়ীও আৰম্ভণিতে পৰা নিৰ্দ্দোষ আৰু নিৰ্মল ছোৱালী আছিল। ব্ৰজমোহনক দোষ দিলেও মানুহে জ্যোতিৰ্ময়ীক আদিৰে পৰা সহানুভূতিৰ চকুৰেই চাইছিল। কিন্তু এই ঘটনাৰ পৰা তেৰোঁ মানুহৰ সহানুভূতি হেৰুৱালে। বিশেষকৈ প্ৰেমিক গ্ৰহণ কৰিবলৈ জ্যোতিৰ্ময়ীৰ বয়স নাছিল বাবে মানুহে ছি-ছিহে কৰিবলৈ ধৰিলে। অত্যাধিক পৰিমাণে মদ খাই খাই ব্ৰজমোহনে লাজ ঢাকিবলৈ বৃথা চেষ্টা কৰিছিল।

পাচলৈ জ্যোতিৰ্ময়ী নিৰ্ভীক হৈও উঠিছিল ; অৰ্থাৎ স্বিৰীয়েকক উলাই

কৰিবলৈও ধৰিছিল। কোঁতিয়াৰা কিবা অজুহাত দেখুৱাই ডেকাজনৰ লগত দূৰত ফুৰিবলৈও গৈছিল ; ছোৱালী দুজনীক লৈ মোমায়েকৰ ঘৰলৈও এবাৰ গৈছিল। ব্ৰজমোহনক মাত্ৰ খবৰটো দি যায়। কোৱা বাহুল্য, ডেকাজনো ছাঁৰ দৰে লগে লগে থাকে। ব্ৰজমোহনে বাধা দিব খুজিলে নুশুনে ; বন্দুকৰ ভয় দেখুৱালে কয়; "বন্দুকৰ ব্যৱহাৰ আমিও কৰিব পাৰো।"

ইয়াৰ পৰিণাম কি হ'লহেঁতেন কোৱা টান। কিন্তু আপোনা-আপুনি সকলো সমস্যাৰ সমাধান হৈ গ'ল। ডেকাজন হঠাৎ বদলি হৈ গ'ল। ইতিমধ্যে ছোৱালী দুজনীৰো বিয়াৰ বন্দবস্ত হৈ গ'ল। তাহাঁতক ধ্বংসৰ পথৰ পৰা ৰক্ষা কৰিবৰ মনেৰেই অশেষ চেষ্টা কৰি ব্ৰজমোহনে নিজকে বঞ্চিত কৰি হ'লেও বিয়াৰ কামত লাগিছিল। তেওঁ মদ খোৱা কমাই দিছিল আৰু আড্ডালৈ যোৱা বন্ধ কৰি দিছিল। জ্যোতিৰ্ময়ীও ভালেখিনি শান্ত হৈ গৈছিল। তেওঁ ভাবিছিল যে ব্ৰজমোহনৰ হয়তো সঁচাকৈয়ে পৰিবৰ্তন হৈছে। সেইবাবে বিয়াৰ কামত তেওঁ লাগিবলৈ ধৰিলে। যদিও প্ৰথমে বয়স কম বুলি অলপ ওজৰ আপত্তি কৰিছিল। লাহে লাহে তেওঁ উপলব্ধি কৰিলে যে তেওঁ বৰ ভুল কৰিছিল। বিয়া দিব পৰা জীয়েক দুজনীৰ আগত মিছাই হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰী হ'ল। আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা হ'ল—দহজনৰ চকুত তেওঁ সৰু হৈ গ'ল। লাভ একো নহ'ল, আনকি তেওঁ দেখিলে যে তেওঁৰ প্ৰেম বোলা পদাৰ্থটিয়েই সৃষ্টি হোৱা নাছিল। নহ'লে ডেকাৰ অবিহনত তেওঁ আন্ধাৰ দেখিব লাগিছিল। আনহাতে ব্ৰজমোহনৰ অকণো হানি-বিঘিনি নহ'ল। তেওঁক মানুহে মদাহী ৰূপেই গ্ৰহণ কৰিছিল। পদস্খলন তেওঁৰ পক্ষে স্বাভাৱিক। সেই অসতী তিৰোতাজনীৰ সম্পৰ্কত্যো ব্ৰজমোহনক মানুহে নতুন চকুৰে চোৱা নাছিল। কিন্তু জ্যোতিৰ্ময়ীৰ বেলিকা মানুহে একে মনোভাব দেখুৱাব নোৱাৰিলে। কাৰণ তেওঁক মানুহে আৰম্ভৰে পৰা সহানুভূতিৰ চকুৰে চাইছিল। আনহাতে, জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে দেখিলে যে সমাজত পুৰুষতকৈ তিৰোতাৰ কলঙ্ক বেছি স্থায়ী আৰু বেছি সাংঘাতিক। গতিকে মুঠতে লোকচান হ'ল জ্যোতিৰ্ময়ীৰে বেছি।

বিয়া দুখনৰ পাচতে অৱস্থাৰ বিৰাট পৰিৱৰ্তনেই হ'ল। দুমাহ মানৰ পীক আহি ব্ৰজমোহনে ভালেখিনি সংযত জীৱন যাপন কৰিবলৈ ধৰিলে। মদ নোখালে। কিন্তু উচ্ছৃঙ্খলতা এৰি দিলে। কুকুৰৰ প্ৰীতি বেছিকৈ

মনোযোগ দিবলৈ ধৰিলে। বন্দুকটোও বেচিকৈ লগত লৈ ফুৰিবলৈ ধৰিলে।

জ্যোতিৰ্ময়ীও বৰ নিঃসঙ্গ হৈ পৰিল। তেওঁ অতিশয় গম্ভীৰো হৈ পৰিল। সকলো পাহৰিবলৈ চেষ্টা কৰি সংসাৰ চলোৱাতে মন দিবলৈ ধৰিলে। ভোলাক সহ্য কৰি চলিবলৈ ধৰিলে। ব্ৰজমোহনে একে ঘৰতে থাকি তেওঁক সঙ্গ নিদিয়া হ'ল। বেলেগে খায়, বেলেগে শোৱে, বেলেগে ফুৰে, অদৰকাৰত একো কথাও নহয়। তেওঁৰ এই বিলাক চালচলন দেখি জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে বেছিকৈ ভয় খালে। ব্ৰজমোহনে কেতিয়া কি কৰি পেলায় বুলি সততে সচকিত হৈ থাকিব লগা হ'ল। অৱশ্যে ব্ৰজমোহনে আজিলৈকে সাংঘাতিক একো কৰা নাই। কিন্তু ইচ্ছা কৰিলে উগ্ৰ মূৰ্ত্তি ধৰিব পাৰে।

এসন্ধ্যামানৰ পাচত খবৰ কৰিবলৈ জ্যোতিৰ্ময়ী আকৌ আহিল। তেওঁ শুই আছিলগৈ। কিন্তু হঠাৎ মনটো বৰ বেচি বেয়া লগা যেন পালে। হঠাৎ কিবা এটা হৈ যাব পাৰে যেন বোধ হ'ল। সেইবাবে ধপহ কৰে উঠি আহিল। বাহিৰখন আন্ধাৰ আৰু নিৰ্জ্জনতাই গিলি থৈছে। ৰাতি হৈছে। পাকঘৰত চাকি জ্বলি আছে। ব্ৰজমোহনে তেতিয়াও কিতাপ পঢ়ি আছে। ওচৰ-পাজৰত মানুহ জাগি থকাৰ চিন নোহোৱা হৈ আহিল। তেওঁ প্ৰথমে পাকঘৰলৈ গ'ল। বেৰ এখনত আউজি গুৰিন টোপনিয়াই আছে। তাক তেওঁ জগাই দিলে আৰু খোৱাৰ দিহা কৰিবলৈ কলে। নিজে গা বেয়া কাৰণে একো নাখাওঁ বুলি ক'লে। তাৰ পাচত তেওঁ আহিল ব্ৰজমোহনৰ ওচৰলৈ। মানুহ দেখি আৰু খোজ কাঢ় গা-মনত অলপ বল পোৱা যেন:পালে।

ভোলাই ধপ কৰে আকৌ মূৰ তুলি চালে। জ্যোতিৰ্ময়ী সোমাই গ'ল। এটা গল খেকাৰিও মাৰিলে। ভোলাই কাণ দুখন জোকাৰি ঘোং কৰে শব্দ এটা কৰিলে। জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে কোঠাটোত এপাক মাৰিলে। তাৰ পাচত সুধিলে, "ভাত নাখায় নেকি? ৰাতি ভালেখিনি হ'ল।"

ব্ৰজমোহনে কিতাপখন আতৰাই কোলাতে থলে। চছমাযোৰ খুলি চকু দুটা মোহাৰি ল'লে, তাৰ পাচত গিলাছত থকা মদখিনি একে ঢোকে গিলি মুখখন বিকটাই ক'লে, "অ' খাওঁ, বাঢ়িবলৈ কোৱাগৈ। দেৰি হৈছে যদি তুমিও একেলগেই বহাগৈ।"

জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে ক'লে, "মই নাখাওঁ আজি [illegible]।"

"অ হয়নেকি ?" এই বুলি ব্ৰজমোহন উঠিল। "ভোলা তই আছ ?" বুলি কুকুৰটোক গাত থপৰিয়াই, মোহাৰি দি অলপ মৰম কৰিলে আৰু তাৰ পাচত বটল-গিলাছবোৰ লৈ লাহে লাহে কোঠাটোৰ পৰা ওলাই গ'ল। জ্যোতিৰ্ময়ী বুলি যে প্ৰাণী এটি তাত আছিল যি তেওঁৰ কাৰণেই ইমান ৰাতিলৈকে নোখোৱা-নোবোৱাকৈ বৈ আছে সেই কথা যেন তেওঁৰ চকুতেই নপৰিল। অথবা চকুত পৰিছিল যদিও বেমাৰ-আজাৰৰ খবৰ যে অলপ লব লাগে সেইটো যেন মনেই নকৰিলে। চুলিত ভালকৈয়ে পকধৰা, কীণাই আহিব ধৰা; বয়সে গাৰ চালত আঁচমৰা মানুহজনৰ কথা ভাবি জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে এটা হুমুনিয়াহ পেলালে। স্বামী হিচাপে এই মানুহজন হয়তো বেয়াই আছিল। কিন্তু জ্যোতিৰ্ময়ী নিজেও ভাল হৈ থাকিব নোৱাৰিলে। আজি তেওঁৰ মনত কোনো গ্লানি নাই। আজি সকলো পাহৰি যাবলৈ তেওঁ প্ৰস্তুত। কিন্তু সেই কথা বুজাবৰ কোনো উপায় নাই। ব্ৰজমোহনে একো শুনিব নোখোজে।

প্ৰকাণ্ড টেবুলখনত অকলে বহি ভাত খাই থাকোতে ব্ৰজমোহনে কিবা চিন্তা কৰিছিল। গুবিন ওচৰতে বৈ আছিল। কিন্তু কোনো দিনেই দ্বিতীয়বাৰ একো দিবলগা হোৱা নাই। তথাপি বৈ থাকিবই লাগিব। ব্ৰজমোহনৰ মনৰ ঠিক নাই। আজিও বহুত পৰ চিন্তা কৰি খাই খাই তেওঁ ক'লে, "গুবিন, তই শোৱাৰ আগতে আইদেৱেৰক এবাৰ খবৰ কৰিবি। গা বেয়া বুলি কৈছে। পানী-দুনী তপতাই দিবি।" গুবিনে 'বাৰু' বুলি শলাগিলে। ভোলাক খাবলৈ দিয়া হ'লনে নাই আকৌ এবাৰ ব্ৰজমোহনে খবৰ কৰিলে।

পিচদিনা জ্যোতিৰ্ময়ীৰ স'চাকৈয়ে ভীষণ জ্বৰ উঠিল। সাধাৰণতে নিচেই ৰাতিপুৱাতে শুই উঠা আইদেউক ভালোখিনি পলমলৈকে নেদেখি গুবিনে খবৰ কৰিবলৈ গৈ দেখে জ্বৰৰ প্ৰকোপত তেওঁ উঠিব নোৱাৰা হৈ আছে। সি তৎক্ষণাৎ ব্ৰজমোহনক খবৰ দিলে। তেওঁ আহি কপালত হাত দি চাই জুই যেন পাই মনে মনে চকখাই উঠিল। তেওঁ গুবিনক ওচৰত থৈ ডাক্তৰক বিচাৰি লৰালৰিকৈ ওলাই গ'ল।

ডাক্তৰে আহি ৰোগীক চাই ঔষধ আৰু পথ্যৰ দিহা দিলে। ক'লে যে তেনেকৈ ভয়ৰ একো কাৰণ নাই; কিন্তু ঔষধখিনি নিয়মীয়াকৈ খুৱাবলৈ কৈ গ'ল।

ব্ৰজমোহন প্ৰায় গোটেই দিনটো ঘৰত থাকিল। তেওঁ নিজেই বহু বহু পৰলৈ জ্যোতিৰ্ময়ীৰ ওচৰত বহিও কিতাপ পঢ়ি থাকিল। ঔষধ নিয়মীয়াকৈ খুৱালে, কেনে পাইছে কেবাবাৰো সুধিলে। জ্যোতিৰ্ময়ীৰ জ্বৰ দিনৰ দিনটো নকমিল। অৱশ্যে বেচিও নহ'ল। তেওঁ উস-আস কৰি আৰু সেহাই সেহাই জনালে যে কালি গোটেই ৰাতি টোপনি অহা নাছিল। গাটোও আগৰে পৰা বেয়া লাগি আছিল। জ্বৰ নকমা দেখি গুৰিন আৰু ব্ৰজমোহন দুয়োৰে অলপ চিন্তা লাগিল। দুপৰীয়া এবাৰ বাহিৰলৈ ওলাই আহোঁতে ব্ৰজমোহনক গুৰিনে উৎকণ্ঠাৰে সুধিলে, "দেউতা, ডাক্তৰক আকৌ এবাৰ খবৰ দি আহোঁনেকি?" হাঁহিবলৈ চেষ্টা কৰি তেওঁ কলে, "তোৰ হবলা ভয় লাগিছে? বাৰু যাবি এবাৰ, কৈ আহিবি।"

আবেলি ডাক্তৰে আকৌ আহি চাই আধাঘণ্টা মান বৈ এটা বেজী দিলে। তাৰ পাচত ৰাতি আঠ বজা মানত কেনে আছে খবৰ দিবলৈ কৈ ডাক্তৰ গ'লগৈ—কৈ গ'ল যে এইবাৰ জ্বৰ কমিব লাগে।

সঁচাকৈ বেজী দিয়াৰ পাচতে জ্যোতিৰ্ময়ী বৰকৈ ঘামিবলৈ ধৰিলে আৰু তেওঁ বৰ ক্লান্ত হৈ পৰাৰ দৰে ঘোৰ টোপনিত লালকাল দিলে। ব্ৰজমোহনে স্বস্তিৰ নিশ্বাস এটা পেলাই বাহিৰলৈ ওলাই গ'ল আৰু হাত-মুখ ধুই গৰম চাহ একাপ খালে। তাৰ পাচত গুৰিনকো চাহ-তাহ খাই বজাৰ কৰিব লগা থাকিলে গৈ আহিবলৈ কৈ তেওঁ পুনৰ ৰোগিণীৰ ওচৰলৈ আহিল।

গধূলি বেছ আন্ধাৰ হওঁতেহে জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে সাৰ পালে। শেৰদ থকা টেবুল-লেম্প এটাৰে ব্ৰজমোহনে কিতাপ পঢ়ি আছিল। তেওঁ ওচৰ চাপি গৈ কপালখনত হাত দি দেখিলে জ্বৰ কমি গৈছে। হঠাৎ জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে সুধিলে, "ভোলাক গুৰিনে ভালদৰে খাবলৈ দিলেনে আজি?"

অবাক হৈ যোৱা ব্ৰজমোহনে বিছনাতে বহি জ্যোতিৰ্ময়ীৰ গাটো লাহে লাহে পিটীক দিবলৈ ধৰিলে। কলে, "দিব পায়। মই খবৰ কৰা নাই। গুৰিনেই তো সদায় দিয়ে।"

জ্যোতিৰ্ময়ীয়ে ব্ৰজমোহনৰ চকুলৈ চালে। কিন্তু ব্ৰজমোহনে তেওঁৰ দৃষ্টি এৰাই আন ফালে চাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। জ্যোতিৰ্ময়ীৰ চকু দুটা লাহে লাহে ভৰি আহিব ধৰিছিল।

কেৰেয়া

মইনাকণ লৰচৰ নকৰাকৈয়ে প্ৰকাণ্ড পালেংখনৰ সোমাজত চিক্কৰ লেপখনৰ তলত অথনিৰে পৰা পৰি আছে। মনুকণেও ইমানপৰে মাক-দেউতাকৰ এই শোৱা কোঠাটোত সোমাই এবাৰ ইফালে গৈছে সিবাৰ সিফালে কিবা বিচাৰিছে, এবাৰ 'ফেমিনা' এখনৰ পাত লুটিয়াইছে, সিবাৰ 'ষ্টাৰ এণ্ড ষ্টাইল' এখনকে টান মাৰি লৈছে। মইনাকণে তাৰ সমস্ত চাল চলন একান্ত মনে লক্ষ্য কৰি গৈছে যদিও তাই অসুস্থ হৈ পৰি আছে, মুখখন দেখিলেই কব পাৰি যে তাই বৰ ক্লান্ত, অৱসন্ন, চকুৰ দৃষ্টি নিস্তেজ। মনুকণৰ মুখৰ পৰা অনবৰত সুৰ ওলাবই লাগিছে, কেতিয়াবা হু-হু-হু, কেতিয়াবা সুহুৰি, কেতিয়াবা 'নাথিং কামছ্ ফ্ৰম নাথিং'—'অও হোৱাট ইজ হেপেনিং টু মি'···অলপতে হৈ যোৱা 'চাউণ্ড অৱ মিউজিক' সি দুবাৰ চালে। দুবাৰ মান সি ভনীয়েকৰ ওচৰত বহি "কেনে পাইছ?" "বেয়া লাগিছে নেকি?" বুলি সুধিলেও, আৰু এবাৰ কপালত বাওঁহাত থৈ তললৈ বুলায়ো দিলে। মইনাকণে ককায়েকৰ স্বভাৱ বুজে। মাকে পাকঘৰত ব্যস্ত থাকিব লগা কাৰণে তাক অলপ সময় তাইৰ ওচৰত থাকিবলৈ কোৱা বাবেই যে সি এই গধূলি হওঁ হওঁ পৰত কোঠাটোত সোমাই আছে এনে নহয়। তথাপি সি তাত থকাত আৰু মৰম কৰি কপালত হাত বুলাই দিয়াত, কথা সোধাত তাই অলপ অলপ অভিভূত হৈ গ'ল, ডিঙিটো বন্ধ হৈ চকু দুটাও তিতি যাবলৈকে উপক্ৰম কৰিছিল। হাজাৰ হওক ককায়েকতো, একে মাকৰ সন্তান, একে পিতৃৰ···তাইৰ যিটো বিপদ হৈ গ'ল, সৰ্বনাশেই হৈছিল বুলিব লাগে, বহু টকা-পইচা খৰচ কৰি ডাক্তৰ-চাক্তৰ লগাই মাক-দেউতাকে ৰক্ষা কৰিলে বুলিহে। ভাগ্যে ভাড়াঘৰটোত এতিয়া কোনো নাই, ভাড়াঘৰটোৰেইতো কাল হ'ল, মানুহে জানিছেনে নাই কোৱা টান, এনে অৱস্থাতো যে মনুকণ তাইৰ ওচৰত বহিছে, অলপ মৰম কৰিছে, সেইটো কম কথা নহয়। কেৱল ককায়েক বুলিহে সেইটো কৰিছে। আনকি সি

ইয়াৰ মাজতে দুৱাৰো সুধিছিল খিৰিকীবোৰ খুলি দিব নেকি। দুৱাৰ খিৰিকীবোৰ বন্ধই কৰি থোৱা হৈছে যাতে হঠাৎ কোনেও মইনাক পাৰি থকা নেদেখে, মাত্ৰ এখন খিৰিকী খুলি থোৱা আছে—পৰ্দা মেলি থৈ। মইনাই দুৱাৰ খিৰিকী নুখুলিবলৈকে কৈছিল। মাত্ৰ মনুকণে আন্ধাৰ হৈ অহা দেখি খোলা খিৰিকীখনৰ পৰ্দা দুফালি সামান্যভাবে ফাক কৰি দিছিল।

অৱশেষত ভনীয়েকক মৰম-চৰম কৰি, তাইৰ গাৰুৰ তলত থকা নতুন ৰঙা বিশটকীয়া নোটখন হস্তগত কৰি, ল-ৰ ক্লাছ কৰিবলৈ যাওঁ বুলি মনুকণ ওলাই গ'ল। মাইনাকণে গাৰুৰ ওপৰতে মুৰটো দুপিয়াই নিস্তেজ হাঁহি এটা মাৰি তাক বিদায় দিলে। সি হয়তো সেই টকা কেইটাৰ কাৰণেই ইমান পৰে ভনীয়েকৰ লগত কটাই দিলে। হওক, উপাৰ্জন নোহোৱা ডেকা ল'ৰা এটা, হাতত পইচা নহ'লে বাহিৰত কেনেকৈ চলে? চিগাৰেটত পইচা উৰুৱায় বুলি আৰু আজিকালি দুষ্ট ল'ৰাৰ লগত পাৰি মদতো ধৰিছে বুলি দেউতাকে তাক একেবাৰে পইচা নিদিয়া হৈছে। সেইবাবে মনুৱে আজিকালি মাক আৰু ভনীয়েকৰ পৰা ভকা-হকা দি টকা লৈ লৈ যায়। মইনাই কেতিয়াবা খং কৰে, কেতিয়াবা কান্দিও দিয়ে, তেতিয়া দেউতাকে যথেষ্টতকৈ বেছি ক্ষতি পূৰণ দি শান্ত কৰিব লগা হয়। তাই ঘৰখনৰ বৰ আদৰৰ সৰু ছোৱালী। মনুতকৈও ডাঙৰ, প্ৰথম ছোৱালী, বিয়া হৈ যোৱা প্ৰীতিয়েও মাক-দেউতাকৰ ইমান মৰম পোৱা নাছিল। ললিতাই সৰু জীয়েকৰ যিমান আদৰ যত্ন কৰে, স্কুললৈ নিয়ম ৰক্ষা কৰি মেখেলা চাদৰ পিন্ধি যায় যদিও বাকী-খিনি সময়ত পিন্ধিবলৈ আজিকালি যিমান যি যি কাপোৰ ওলাইছে সকলো আনি দি যিমানখিনি যতন লৈছে তাৰ আধাও প্ৰীতিয়ে পোৱা নাছিল। প্ৰীতিৰ বিয়া এজন হাইস্কুলীয়া শিক্ষকৰ লগত হৈছে, গাঁৱত থাকে, নাথাই থকা নাই যদিও তেনে বৰ ভাল অৱস্থা নহয়। আজিকালি মইনাকণৰ ধুন দেখি, লগতে মাক ললিতাৰো নতুন নতুন কাপোৰ দেখি, প্ৰীতিয়ে ঘৰলৈ অহাকে বাদ দিছে। সিবাৰ গৈ পোৱাৰ পাছত লিখা চিঠিত প্ৰীতিয়ে কৈ পঠাইছিল: "স্কুলত ফেলমৰা ছোৱালীৰ ইমান ষ্টাইল কিহৰ? কেৱল চালোৱাৰ বেলবটম্ পিন্ধি দেখুৱালে নহয়, ভিতৰতো মাল-মছলা থাকিব লাগে। সেই ভাড়াটীয়া পাঞ্জাবী ঘৰৰ লগত ইমান হলি-গলি কিহৰ? মইনাকণৰ আন্টিহে আন্টি। সিহঁত কোম্পানীৰ টকা খোৱা মানুহ, সিহঁতৰ লগত কেৰ মাৰিব পাৰিব নেকি?" ইত্যাদি।

ললিতাই চিঠিখন মোহাৰ মাৰি দলিয়াই পেলাই দিছিল। মইনাকপেহে বটোল আনি টেবুলত দুহাতেৰে সমান কৰি পঢ়ি চাইছিল। মাকে কিন্তু তথাপি মইনাক আগৰ দৰে আদৰ কৰিয়েই আছিছে। প্ৰীতিৰ চিঠিয়ে সেই মৰমত কোনো ছেদ পেলাব পৰা নাই। মাকৰ মৰমত মইনা পৰম সন্তুষ্ট। বিশেষকৈ যোৱা কিছুদিন ধৰি তাইৰ যিটো বিপৰ্য্যয় গৈছে তাত মাকৰ সহায়, সহানুভূতি, মৰম-চেনেহ তাইক দেহে-মনে বৰকৈ বল দিছে। এতিয়া তাইক মৰমেইতো বেছিকৈ লাগে। সেইবাবে মনুৰে মৰম কৰাত তাই মুহূৰ্ততে গলি গ'ল। বিশটকীয়া নতুন, ৰঙা, কৰকৰীয়া নোটখন এবাৰ খোজোতেই দি দিলে। হাজাৰ হওক নিজৰে ককায়েক, দেউতাকে নিদিলে বুলি তাক পইচা নেলাগিব নেকি? দেউতাকে আজিকালি মাজে মাজে কিবা বৰ কাঢ়া হৈ উঠা হৈছে।

হৃদয়নাথৰো যে কিবা এটা হৈছে সেইটো ললিতাই লক্ষ্য কৰিছে। "ইয়াক (মনুক) এক পইচাও নিদিবি" ধৰণৰ টান হুকুম একোটা হঠাতে দি দিয়ে। এদিন কিবা মন বেয়া হৈ আছিল হ'বলা, সেই পাঞ্জাবী ভাড়া-টীয়াৰ লগত কথা কটাকটিও হৈছিল, হৃদয়নাথে সাজি-কাচি এপাক ফুৰিবলৈ ওলোৱা ললিতাকে এবাৰ ঠাট্টা কৰি সুধি পেলাইছিল, "চিৎপীখলীজনী হৈ নো কাক দেখুৱাবলৈ ওলাইছা?" সেই অফিচৰ ঘটনাটোৰ পৰাই মানুহটোৰ এনেকুৱা কথাবাৰ্তা দেখিবলৈ পোৱা যেন লাগে। টকা পইচাৰ গণ্ডগোল আৰু পইচা খোৱা লৈ এটা গোলমাল হৈছিল। মানুহবোৰো বৰ বেয়া, পেটকপটীয়া, ভেটীও খুৱাব আৰু লগায়ো দিব, (ললিতাই তেতিয়াই কৈছিল), "আমাৰ তেখেতে খাইছে বুলি কিনো প্ৰমাণটো আছে? আৰু আজিকালিনো পইচা নাখায় কোনে যে তাকেই বৰ ডাঙৰ কৰি ঘমঘণ্ট লগাই দিব লাগে? দৰমহাৰ পইচাৰে কেইজনে চলেহে আজিকালি?" হৃদয়নাথ সেইটো কেছতে এমাহ চাচপেণ্ড হৈ আছিল। তাৰ পিছত যেনিবা কেছ চলি থাকিলেও চাকৰিত জইন কৰিব দিলে। কেছটো এতিয়াও চলিয়ে আছে, কোন কালত যে নিষ্পত্তি হবগৈ কোনেও নাজানে। কেছটো নিছিগা বাবেই হবলা মানুহটোৰ মুৰটো তেতিয়াৰ পৰাই ঠিক নথকা হ'ল। পুতেকেৰ লগত প্ৰীতি কথাতে তৰ্ক কৰা হ'ল। মনুৰে মদত ধৰা বুলি শুনিতো বাপেক অগ্নিশৰ্মাই হৈ উঠিল। মদ খাই অহা অৱস্থাত এদিন ৰাতি মনুক ধৰি ভালকৈ কেইচৰমান লগায়েই দিলে। মনুটোও এনে উদণ্ড

যে চৰ খাই "চাল্লা ভাৰী ভাল চেলাই দেখাইছে, ঘোচখোৰ" বুলি সি দেউতাককে উভতি ধৰিছিল। ললিতা আৰু মইনাকণে তাক টানি চোচোৰাই নিয়াৰ দৰে আঁতৰাই লৈ গ'ল বুলিহে ৰক্ষা। আগেয়ে হৃদয়নাথে কলেজত পঢ়া ল'ৰাক মাজে সময়ে পাঁচ-দহটকা হাত খৰচ দিছিল। সেই তৌতিয়াৰ পৰা একেবাৰেই নিদিয়া হ'ল, আৰু ললিতাকো আদেশ দি দিলে যেন তাক এক পইচাও দিয়া নহয়। ফলত মনুকণে ডক-হকা দিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে মাক-ভনীয়েকৰ ওপৰত। খং উঠি নাথাকিলে হৃদয়নাথে মনুক কয় কাম-চামকে এটা বিচাৰিবলৈ, ল ক্লাছটো সেই গধূলিহে,-দিনৰ দিনটো একো কাম নাই। কিন্তু কাম বিচৰাৰ পিনে মনুৰ কোনো মন দেখা নগ'ল। দেউতাকে কেইখাদিনো কোৱাৰ পিছত এদিন বিৰক্ত হৈ সি কৈ দিলে যে সি চাকৰিৰ কাৰণে কাকো খাতিৰ কৰিব নোৱাৰে, আৰু তাৰ চাকৰি কৰাৰেইবা কি প্ৰয়োজন? ঘৰখনতো বেছ সুন্দৰভাৱেই চলি আছে, কিবা অভাৱ হৈছে বুলিতো মনে নধৰে। তেনে স্থলত……ইত্যাদি। ঘৰখন কেনেকৈ চলিছে সিতো নাজানে এই বুলি দেউতাকে বুজাই দিব খুজিছিল যদিও সি সেই কথা শুনিবলৈ তাত বৈ থকা নাছিল। পাচত মাকেহে তাক অকলশৰে বুজাই দিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল যে আচলতে অভাৱ হোৱা নাই যদিও আজি-কালি ঘৰ চলোৱাত বৰ দিগদাৰি হয়। "দেখিছই নহয় বদমাইচবোৰে পইচা খোৱাহে দেখে," একোখন সংসাৰ যে কি মুশ্কিলত চলিছে সিহঁতেতো খবৰ নেৰাখে, ভাড়াঘৰটো আছে দেখিহে ললিতাই ইহাত-সিহাত কৰি কাম চলাই দিছে, সিহঁতক জানিবলৈ নিদিয়ে কাৰণেহে, নহ'লেছোন দেখ দেখ কথা, এটা কামিজ বা পেন্ট লবলৈকে পঞ্চাশৰ বহুত ওপৰলৈ যাব লাগে। অৱশ্যে ভাড়াঘৰটোৰেই যে কাল হবগৈ সেইটো ললিতাই জনা নাছিল আৰু সেইবাবে সেই কথা পুতেককো কোৱা নাছিল নাইবা পুতেকেও উভতি ভাড়াঘৰৰ বিপদৰ কথা কৈ দিয়া নাছিল।

গাৰ কাপোৰত তিতা হাত দুখন মচি মচি ললিতা খৰপোচকৈ পাকঘৰৰ পৰা ওলাই আহিল। মনুকণে যোৱাৰ আগতে মাকক কৈ গৈছিল মইনাকণ অকলে আছে বুলি। আঢৈ কঠাৰ চৌহদটোৰ প্ৰকাণ্ড ঘৰখন এই কাল সাজিয়া নিমাও-মাও। ঘাই ঘৰটোৰ গাতে লগাকৈ ভাড়া ঘৰটো ললিতাৰ বুদ্ধিমতেই সজা হৈছিল। মাজত সামান্য চকোৱা এখন নামমাত্ৰকৈ থাকিলেও দুইটা ঘৰৰ মাজত অহা যোৱা অবাধ। তিনিটা কোঠাৰ স্বয়ং-

সম্পূৰ্ণ ভাড়াঘৰটো যোৱা এমাহে খালি পৰি আছে। মইনাৰ ঘটনাটোৰ কাৰণে ভাল ভাল ভাড়াটীয়া পোৱা সত্বেও নানান অজুহাতত কাকোনিদিয়াকৈ পেলাই থৈছে। নানান দুশ্চিন্তাত হৃদয়নাথেও আজিকালি বহু ৰাতিলৈকে বাহিৰতে কটোৱা হৈছে। শূন্য ভাড়াঘৰটোৱে যেন ললিতাক ইতিকিংহে কৰিছে। কাৰণ টকাৰ কাৰণে ভাড়াত দিয়াৰ প্ৰয়োজন আছে যদিও ঘৰটো পেলাই থব লগা হৈছে। ললিতাই দুৱাৰ ঠেলি ভিতৰ সোমাই মইনাকণৰ ওপৰত হাউলি, "মা মইনাকণ" বুলি মৰমেৰে মাতিলে আৰু মুৰত আল-ফুলকৈ হাত বুলাই দিলে। মইনাই 'ওঁ' বুলি সহাঁৰি দিলে আৰু অলপ হাঁহিলেও, মাকে আন্ধাৰতো হাঁহিটো দেখিলে। তেওঁ আৰু এখন খিৰিকী খুলি দিলে আৰু দুয়োখন খিৰিকীৰে পৰ্দা দাঙি দাঙি দিলে। অলপ বতাহ আহক। অলপ পোহৰো হওক। কিন্তু বৰ বেছি পোহৰ নহ'ল। গধুলি ভালকৈয়ে হৈছিল। ললিতা মইনাকণৰ ওচৰতে বহিলহি। তেওঁ কিবা সুধিবলৈ পোৱাৰ আগতেই মইনাই কলে, "দাদাই বিশটকীয়া নোটখন মোৰ পৰা লৈ গ'ল মা।" ললিতাই আতঙ্কিত হোৱাৰ দৰে "কেলৈ দিলি" বুলি অলপ চৰা সুৰতে কৈ উঠিছিল; কিন্তু মইনাকণে লগে লগে বুজি দিলে যে তাৰ হাতত এটাও পইচা নাই বুলি যেনেকৈহে খুজিলে যে তাই নিদিয়াকৈ থাকিব নোৱাৰিলে, আৰু সিনো বাৰু হাতত এটাও পইচা নোহো-ৱাকৈ কেনেকৈ ওলাই যায়? বন্ধু-বান্ধৱৰ ওচৰত কৌতয়াবা লাজ পাব লাগিব। ককায়েকলৈ ভনীয়েকৰ মৰম দেখি মাকৰো পুত্ৰস্নেহ উথলি উঠিল। গতিকে সেই বিষয়ে আৰু একো নকলে, মাত্ৰ কলে যেন দেউতাকক কথাটো নকয়, জানিলে বৰ খং কৰিব।

"মই একেবাৰে উঠিব নেলাগে নেকি মা?" মইনাকণে সুধিলে। ললিতাই অলপ কেৰেছেহাঁই কেৰেছেহাঁই কলে যে হওঁতে এই কাল সন্ধিয়া অলপ উঠিব লাগিছিল, আৰু অলপ উঠিলেও একো নহয় নিশ্চয়। কিন্তু ডাক্তৰে দুটা দিন কমপ্লিট ৰেষ্টত থাকিবলৈ কৈছে যেতিয়া যিমান পাৰি মানি চলাই ভাল। "উঠ যদি উঠি বহ অলপ।" কিন্তু মইনাকণ নুঠিল, তাই কলে যে নুঠিবলৈ কৈছে যেতিয়া তাই বাৰু নুঠে, দুটা দিন কষ্টে-মষ্টে থাকিব পাৰিব। ললিতাই উঠি গৈ নীলা বাল্বটো জ্বলাই দিলে আৰু খোলা খিৰিকী দুখন বন্ধ কৰি দি আহিল। আন্ধাৰ ভালকৈয়ে হৈছে, জাৰো পৰিছে। তেওঁ পাক-ঘৰৰ কাম প্ৰায় শেষ কৰিয়ে আহিছে। হৃদয়নাথ

অলপ সোনকালে উভতি আহিলে একাপ চাহ দিব লাগিব, নহলে একেবাৰে ভাত। মনুকণৰ ভাততো তাৰ কমতেই প্ৰতি নিশা সাজি ঢাকি থ'ব লাগে। ললিতা আকৌ জীয়েকৰ ওচৰত বহিলহি আৰু তাইৰ মূৰত হাত ফুৰাই ফুৰাই সুধিলে কিবা দিগদাৰ পাইছে নেকি ? তাই কলে যে একো দিগদাৰ পোৱা নাই, মাত্ৰ অনবৰত শুই থাকিবলগীয়া হোৱাত আমনি লাগিছে, আৰু গাটো কিবা ভাগৰ লাগি থকা যেন লাগিছে, আৰু কেতিয়াবা মূৰটো বিষায়। ললিতাই তাইৰ কপালত হাত দুখন থৈ দীঘলকৈ নিশ্বাস এটা কাঢ়িলে। তেওঁৰ চকু-মুখত চিন্তাৰ চিন ফুটি উঠিল। হঠাৎ যেতিয়া মইনাকণে সুধিলে "কেঁচুৱা হ'লে এনেকুৱা কষ্টই হয় নেকি মা ?" তেতিয়া ললিতা প্ৰায় উচপ খায়েই উঠিল। মুহূৰ্ত্ততে তেওঁৰ মনলৈ কেউটা ল'ৰা-ছোৱালী হোৱাৰ কথাবোৰ আহি গ'ল আৰু লগে লগে অনুভব কৰিলে যে এই সৰু ছোৱালী-জনীয়ে মাতৃ নোহোৱাকৈয়ে হৈ পোৱা যন্ত্ৰণাৰ কথাকে সুধিছে। জীয়েকক দিব পৰা একো উত্তৰ তেওঁৰ নাছিল। কিন্তু কিবা উত্তৰ নিদিলেও নহয় কাৰণে প্ৰাচীন প্ৰবচনৰ শাৰী এটাকে কৈ থলে, "কি কৰিবি মা, আমাৰ তিৰোতা মানুহৰ ভাগ্যত এইবোৰ ভুগিব লগীয়া আছেই। ছোৱালী হৈ জন্ম ললে এদিন বিয়া হৈ মাক হ'ব লাগে। ঈশ্বৰৰ অভিশাপেই আছে হবলা। আমি ইয়াৰ হাত সাৰিব নোৱাৰোঁ।" আনফালে চাই কথাখিনি কোৱা ললিতাই ইয়াৰ পাচতে ঘূৰি মইনাকণলৈ চালে। তাইৰ চকুমুখত তেজ আহি পৰা যেন দেখা গ'ল। হয়তো লাজ পাইছে। একো ভাবি চিন্তি নকলেও কথাখিনিয়ে জীয়েকৰ জীৱনত সহায় কৰিব যেন লাগি যোৱাত ললিতাই আৰু এটা বাক্য যোগ দি দিলে, "সেই কাৰণেই ছোৱালীয়ে যিমান পাৰে পলমকৈ বিয়া সোমাব লাগে।"

তাৰ মানে তুমি হাইস্কুলত পঢ়ি থাকোঁতেই এইবিলাক কৰিব নালাগিছিল, যিহৰ কাৰণে ডাক্তৰৰ গোপন সহায় লৈ তোমাক আমি উদ্ধাৰ কৰিব লগীয়া হ'ল, আৰু তুমি এতিয়া সকলোৰে পৰা লুকাই থাকিব লগীয়া হৈছে। মাকৰ কথাৰ এইটোকে অৰ্থ কৰি মইনাকণে মুখখন ওফোন্দাই উত্তৰ দিলে, "পলমকৈ কিয় মই বিয়া সোমোৱাৰ কথাই নাভাবো মা।"

ললিতাই আৰু কথা নবঢ়াই দীঘলকৈ নিশ্বাস পেলাই মনে মনে থাকিল। ছোৱালীয়ে আৰু কি কৈ পেলায়গৈ ঠিক নাই। কিন্তু ছোৱালীক উচটোৱাৰ বা উৎসাহ দিয়াৰ আজি প্ৰয়োজনেই নহ'ল। তাই একেই উম্মাৰ সুৰত

কলে, "তোমালোকৰ এই ভাড়াঘৰটো ভাঙি পেলোৱা। নহ'লে দেউতায়ো ঘোচ খাবলৈ নেৰে, দাদাকো ভাল কৰিব নোৱাৰা।"

ললিতাই তীক্ষ্ণ দৃষ্টিৰে মইনাকণলৈ চালে। "তাৰ মানে ? তই কি ক'ব খুজিছ ?" কিন্তু মইনাকণে একো উত্তৰ নিদিলে। মাকৰ ওপৰত খং কৰি গাৰুটোৰ ওপৰতে মুখ ঘূৰাই ললে। তাইৰ কথাৰ অৰ্থ ললিতাই সঁচাই বুজিব পৰা নাছিল। এনে সাংঘাতিক কথা কিছুমান কৈ দিয়া কাৰণে তেওঁৰ খঙো উঠিছিল। কিন্তু কিবা প্ৰশ্ন কৰিব পৰাৰ আগতেই ঘৰলৈ ঘূৰি অহা হৃদয়নাথৰ জোতাৰ শব্দ শুনিবলৈ পোৱা গ'ল। গলখেকাৰি মাৰি, হয় নে হেৰা, মা অ' আদি নিত্যনৈমিত্তিক শব্দবোৰ উচ্চাৰণ কৰি কৰি হৃদয়নাথ বাহিৰৰ কোঠাটোৰেদি আহি প্ৰথমে ভিতৰ বাৰাণ্ডা আৰু তাৰ পৰা একেবাৰে কোঠাটোত সোমালহি। ললিতাই তেওঁক এই পৰত হৃষ্ট চিত্তে ৰাখিবলৈ নিজকে সংযত কৰি ললে আৰু মুখত যিমানলৈকে পাৰি হাঁহি বিৰিঙাই ৰাখিলে। হৃষ্ট-পুষ্ট, ওখ-পাখ ৰঙা কামিজ আৰু ধুতি পিন্ধা হৃদয়নাথে ইকাণৰ পৰা সিকাণলৈ হাঁহি এটা ফুটাই জীয়েকৰ মুৰৰ ওপৰেদি হাউলি সুধিলে, "মা-জনী। অলপ ভাল পাইছানে ? তোমাক কিবা লাগিব বুলিয়েই মই সোনকালে গুচি আহিলো। লাগিলে আকৌ যাম।" মইনাকণৰ মুখত আকৌ হাঁহি বিৰিঙি উঠিল। মাক-দেউতাকৰ স্নেহৰ কোমল স্পৰ্শ তাই সদায়েই উপভোগ কৰি আহিছে। কেতিয়াবা অভিমান হলেও সেই স্পৰ্শই তাক সদায়েই দূৰ কৰি আহিছে। দেউতাকৰ ক্ষেত্ৰত এইটো বেছি সত্য। ললিতাৰ লগত জীয়েকৰ কেতিয়াবা খট-বাক্ লাগিলেও হৃদয়নাথৰ লগত কেতিয়াও নালাগে। এক প্ৰকাৰ তাই দেউতাকৰ স্নেহতে নষ্ট হৈছে বুলিব লাগে।

ললিতা চকিখনৰ পৰা উঠিব খুজিছিল, কিন্তু গিৰীয়েকক জীয়েকৰ লগত হাউলি কথা পাতি থকা কাৰণে বাটটো বন্ধ হৈ আছিল। কথাটো জানিব পাৰি হৃদয়নাথে কলে, "ব'বা মই চোলাটো খুলি বাথৰুমৰ পৰা আহোঁ। তুমি কন্তেক মাজনীৰ লগত বহা।" আকাৰে ইঙ্গিতে মইনাৰ পৰা বিদায় লৈ হৃদয়নাথ আঁতৰি এদাঁতিৰ আলনা ডালৰ ওচৰলৈ গ'ল আৰু কামিজটো খুলি ঘোৰখোৱা খুটো দুডালত ওলোমাই থৈ তলখাপত থকা হাবাই এযোৰ হাতেৰে আনি তাৰ ঠাইত দগধা পাম্‌ছুযোৰ থৈ বাহিৰ ওলাই গ'ল। পাঁচ মিনিটৰ ভিতৰতে তেওঁ বাথৰুমৰ পৰা ধুতিখনৰ আগদুটা

কৰ্কালত খুঁচ লৈ ঘূৰি আহিল। এইখিনি সময় নীৰবেই বহি থকা ললিতাই গিৰীয়েকলৈ বহি থকা চকিখন এৰি দি চাহ কৰি আনিবৰ মনেৰে নীৰবেই পাকঘৰলৈ গুচি গ'ল। হৃদয়নাথে হাঁহি মইনাকণৰ ওচৰতে বহিলহি। তাই এতিয়া সম্পূৰ্ণ সহজ হৈ উঠিছে।

পাকঘৰটো ললিতাই আগতেও এৰিব পৰা নাছিল আৰু এতিয়াও এৰা নাই। নিজৰ বংশ-পৰিয়াল ডাঙৰ, সম্ভ্ৰান্ত আৰু কোনো কোনো ঘৰ এতিয়াও ধনী যদিও, নিজৰ ঘৰখন অৱস্থাহীন হৈ পৰাত হৃদয়নাথৰ লগত ললিতাৰ বিয়া হওঁতে তেওঁ ঘৰ ধৰিবৰ সমস্ত প্ৰশিক্ষণকে ঘৰৰ পৰা লৈ আহিব পাৰিছিল। আটোমটোকাৰী সংসাৰ এখন গঢ়ি তুলিবলৈ তেওঁৰ বিশেষ একো কষ্ট নহ'ল। কিন্তু বংশ-পৰিয়ালৰ মান-মৰ্য্যাদাৰ পুৰণা স্মৃতিয়ে তেওঁক সদায়েই উদ্গতিৰ কাৰণে উৎসাহ দি আহিছে। সেইকাৰণে তেওঁ সৰল-স্বভাৱৰ হৃদয়নাথক প্ৰভাৱান্বিত কৰি কৰি ঘৰৰ শ্ৰীচেহেৰা চকুত লগাকৈ সলাই পেলাব ধৰিলে। নহ'লে এনেয়ে হৃদয়নাথ অলপতে সন্তুষ্ট হোৱাবিধৰ লোক আছিল আৰু পাপলৈ বৰ ভয় কৰিছিল। ললিতাৰ এতিয়াও মনত পৰে, কিন্তু গিৰীয়েকক জানিবলৈ কোনোদিনেই দিয়া নাই, যে হৃদয়নাথে স্ত্ৰীৰ ওচৰত ভালেখিনি সংকোচ কৰি চলিছিল। পিচলৈ লাহে লাহে সহজ হৈ আহিল যদিও, সেই প্ৰথমৰ অভ্যাস একপ্ৰকাৰ বৈয়েই গ'ল। ই যেন এক অলিখিত বিধি হৈ ৰ'ল। ললিতা আছিল চালাক ছোৱালী। হৃদয়নাথৰ মনোবৃত্তিৰ লগত খাপ খুৱাই দেখাত "আমাৰ এয়ে ভাল" "ঈশ্বৰে যি দিছে সেয়ে যথেষ্ট" এনে ধৰণৰ উক্তি-প্ৰয়োগ কৰিছিল যদিও, সময় আৰু সুবিধা বুজি "আমাৰো এনেকুৱা হ'লে ভাল হয়", "অহাবাৰ পইচা পালে অমুকটো কিনিম বুলি ভাবিছো", এই ধৰণৰ ইচ্ছাও প্ৰকট কৰি গৈছিল। প্ৰীতিৰ সময়লৈকে এইটো ব্যৱস্থা বৰকৈ পক ধৰা নাছিল। কিন্তু মন্দুকণ আৰু মইনাকণ হৱৰে পৰা সামান্য উপাৰ্জনে নুকুলোৱা হ'ল বাবে হৃদয়নাথে যেনেকৈ দুইপইচা বেছিকৈ অৰ্জাৰ কাৰণে চিন্তা কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল তেনেকৈ ললিতাৰ উপদেশ পৰামৰ্শও পকি আহিবলৈ ধৰিলে। সেইবাবেই বৰ জীয়ৰী প্ৰীতিয়ে বৰ বেছি প্ৰাচুৰ্যও নাপালে, আব্দাৰ কৰাৰ সুবিধাও নাপালে। তদুপৰি তাইৰ বিয়াও হৈছিল কম বয়সতে। কিন্তু মন্দুকণ আৰু মইনাকণে মনত পৰাৰে পৰা বিলাস আৰু প্ৰাচুৰ্যক উপভোগ কৰি আহিছে, আৰু দেউতাকৰ চাকৰিটোৰ যে বৰ বেছি দাম নাই, সেইটোও

নুৰুজাকৈ থকা নাই। সিহঁতৰ দিনতে ভাড়াঘৰটো হৈ উঠিছে, মাত্র আঠহাজাৰ টকাৰ ঋণেৰে যে সেইটো হোৱা নাই, সেইটো সিহঁতে মাক-দেউতাকৰ কথা-বতৰাৰ পৰা প্রকাৰান্তৰে বুজি আহিছে। কিন্তু মাজতে হৃদয়নাথ অফিচৰ কিবা হিচাপৰ গোলমালত চাচপেণ্ড হৈ পৰাত আৰু ভাড়াঘৰটোও ইমানদিনে থকাঘৰ বুলি চলাই অহাৰ পাচত কোনোবা হিংসা-কুৰীয়া সগনীয়াৰ কথামতে মিউনিচিপেলিটিয়ে হঠাৎ নতুনকৈ এচেছ কৰাত ভালকৈয়ে এটা জোকাৰ খাব লগা হ'ল। মনু আৰু মইনাই অৱশ্যে বিশেষ একো বস্তুৰে অভাববোধ নকৰিলে। মাক-দেউতাকে সিহঁতক অভাব বোধ কৰিবলৈ কেতিয়াও নিদিলে। তেওঁলোকে গোটেইটো ধুমুহা নিজেই মূৰ পাতি ললে। মাজৰ হোৱাত যি চাকৰ-বাকৰ ৰাখিছিল সকলোকে বিদায় দি ললিতাই আকৌ নিজেই ঘৰ চম্ভালিবলৈ ললে। এই ব্যৱস্থাই এতিয়ালৈকে চলি আছে। সেই ব্যৱস্থা চলি থকাটো এতিয়া বিশেষকৈ ভাল হৈছে বুলি ধাৰণা হৈছে, কাৰণ ভাড়াঘৰটো খালীয়েই, তাৰপৰা আৰ্জন নাই, তদুপৰি চাকৰ-বাকৰ থকা হ'লে মইনাকণৰ কেলেংকাৰীটো ওলাই পৰাৰ আশংকা আছিল।

কিন্তু মইনাকণে আজি হঠাৎ ইমান টান কথা শুনালে কিয়? গেচৰ জুইৰ ওপৰত চোঁ চোঁ কৰিব ধৰা কেটলীৰ পানীৰ উতল অহালৈ অপেক্ষা কৰি থাকোতে এই প্রশ্নৰ উত্তৰ কোনোমতেই বিচাৰি নেপালে। অন্ততঃ মইনাকণে ইমান ডাঙৰ অভিযোগ এটা তুলিব নেলাগিছিল। মনুকণৰ কথাটো বেলেগ। সি গুৰু গোসাঁই নামানে। কাম কাজ নকৰে বাক নাই, কিন্তু মদতো ধৰিলেগে যেতিয়া তেনেই গুচিল বুলিবই লাগিব। হৃদয়-নাথৰ খং দেখি কেতিয়াবা ল'ৰাক ললিতাই বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিলে সি ওলোটাই প্রশ্নহে কৰে। সি কয়ঃ কাম কৰিব লাগে? কষ্ট নকৰাকৈ যদি সিহঁতৰ ইমানটো সম্পত্তি হব পাৰে, দৰমহাৰ পইচা নলগোৱাকৈ যদি সিহঁতৰ ইমানটো ঘৰ হ'ব পাৰে; দৰমহাৰ পইচা নলগোৱাকৈ যদি সুখ ভোগ কৰিবলৈ সকলো পাব পাৰে, তেন্তে সি কি বুদ্ধিত কাম কৰিবলৈ যাব? আন এটা নিবনুৱা মানুহৰ ভাত মাৰিবলৈ? সেইটো ল'ৰাই যদি মইনাকণৰ কথাখিনি আজি মাকক কলেহেঁতেন তেন্তে হয়তো ইমান চিন্তা কৰিব লগীয়া নহ'লহেঁতেন। ভাড়াঘৰটো কিয় আজি লাগে? তাতেই তাইৰ সর্বনাশ হ'ব নেকি? কিন্তু আজি মইনা হৃদয়নাথৰ

তেওঁৰ খোৱা বন্ধ হোৱা আৰু মনুকণ ভাল হৈ অহাটো কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ব পাৰে ?

শুদা চাহ একাপ বাকি ললিতাই গিৰীয়েকক দিবলৈ গ'ল। দেখিলে চকিৰ হাতোৰাত কিলাকুটি থৈ দুহাতেৰ আঙুলিৰে চকু দুটা জপাই হৃদয়নাথ গভীৰ চিন্তাত নিমগ্ন হৈ আছে। নিজেজ নীলা পোহৰৰ তলত প্ৰকৃততকৈও বেছি শেঁতা পৰা যেন লগা মইনাৰো চকু মুদি পৰি আছে। লাহেকৈ 'চাহ' বুলি ললিতাই মাত দিয়াত হৃদয়নাথ উচাপ খাই উঠিল। ললিতাই চাহ কাপ তুলি দি ফুচ-ফুচাই সুধিলে মইনাকণকো কিবা অলপ খাবলৈ দিব নেকি ? কিন্তু হৃদয়নাথে কলে যে তাইৰ তন্দ্ৰাভাৱ আহিছে এতিয়া জগাব নালাগে। নিজে একাপ খাই লবৰ মনেৰে ললিতা পাকঘৰ পালেগৈ। ভাত খাবলৈ এতিয়াও ভালেখিনি সময় আছে। গিৰীয়েকে আজো আজিকালি বৰ পলমকৈ ভাত খোৱা হৈছে। ঘুৰিও ফুৰে বাতিলৈ আৰু ঘৰলৈ অহা সোনকাল হলেও "ভোক লগাই নাই, খাম বাৰু লাহে ধীৰে" এইবিলাক কয়। মানুহটোৰ কিবা এটা হৈছে। বৰ বেছি চিন্তা কৰি থকা হৈছে।

ভাড়াটীয়াৰ লগত আৰু অলপ সাৱধান হব লাগিছিল হয়। ইমান হলি-গলি কাৰো লগতেই ভাল নহয়। কিন্তু কোনেনো জানিছিল যে ইমান ডাঙৰ ঘটনা এটা হবগৈ বুলি। তাতে অসমীয়া মানুহ। হলি-গলি পাঞ্জাবী ঘৰৰ লগতহে বেছি হৈছিল। একেবাৰে একেখন ঘৰৰ দৰেই হৈ পৰিছিল। চৰ্দাৰজী আৰু চৰ্দাৰণী, তেওঁলোকৰ ল'ৰা-ছোৱালী কেইটাই কি মনুকণ কি মইনাকণ কাকো খন্তেক নেদেখাকৈ থাকিব নোৱাৰিছিল। মানুহে মানু, মইনাহে মইনা। মইনাকণেও আন্টি আৰু আঙ্কেলক কম ভাল নাপাইছিল। তেওঁলোকে তাইক যলৈকে তলৈকে ফুৰাবলৈ গাড়ীৰে লৈ যায়। কেতিয়াবা কাপোৰ কানিও কিনি দিয়ে, আপত্তি কৰিলে উকৰাই দিয়ে। কপোৰৰ উপহাৰটো পিচলৈ এনেকুৱা নিয়মীয়া হৈ পৰিছিল যে আনকি ললিতাইও মাজে মাজে শাৰী এখন গ্ৰহণ কৰাটো একো ভাবিবলগীয়া কথা হৈ থকা নাছিল। মইনাকণে তেতিয়াই নানান নতুন নতুন পোছাক-বিলাক পিন্ধিবলৈ শিকিলে। আঙ্কেল-আন্টিৰ বহুত কাপোৰ দিল্লীৰ পৰা গোপনে গোপনে আহিছিল। এইদৰে কপোৰ পাই থকাত যে হৃদয়নাথ আৰু ললিতাই মনে মনে সকাহ পাইছিল সেইটো নকলেও হ'ব। কাৰণ

ঘৰখনৰ অন্যান্য খৰচ দিনে দিনে বাঢ়ি অহাৰ লগে লগে টেক্স বাঢ় অহা, মাহে মাহে ঋণৰ আদায় দিয়া আদিৰ বাবে তেওঁলোকে সময়ত হাত ধৰিও চলিব লগা হৈছিল। অবশ্যে সেইটো কাকো জানিবলৈ নিদিছিল।

চাহকাপ বাকি লৈ মাত্র এসোহা মাৰিয়ে কাপটো নমাই থৈ ললিতাই নিজৰ মনতে স্বীকাৰ কৰিলে যে এই অভ্যাসটো তাৰ পিচলৈকো চলি থাকিব দিব নালাগিছিল। পাঞ্জাবী পৰিয়ালটো গুচি যোৱাৰ পাচত এটা দক্ষিণ ভাৰতীয় পৰিয়াল আহিল, গিৰীয়েক-ঘৈণীয়েক আৰু গিৰীয়েকৰ ডেকা ভায়েক। নিঃসন্তান স্বামী স্ত্রী হালে মইনাকণক বৰ মৰম কৰিছিল, হিন্দীৰেই কথা পাতি পাতি ললিতাক দোচা আৰু ইদলী কৰিবলৈ শিকাই-ছিল। বিহুৰ সময়ত হৃদয়নাথে তিনিওকে তিনিখন ভাল ফুলাম গামোচা দি জা-জলপানো খুওৱাত ললিতাই কিছুদিন পাচতে এখন কাঞ্জিবৰম শাড়ী আৰু মইনাকণে স্থানীয় বজাৰৰ হৰেক ৰকমৰ কাপোৰ কানি পাইছিল, বিশেষকৈ ডেকা ভায়েক জনে বিশেষ উৎসাহেৰেই তাইক বজাৰলৈ লৈ গৈ কাপোৰ কিনি দিয়া দেখি স্কুলত লগৰ ছোৱালীয়ে জোকাই এক-লেখীয়া কৰি পেলাইছিল। সিমানলৈকো কোনো ভয়ৰ কাৰণ ওলোৱা নাছিল। কাৰণ মনত থিয়েই নাথাকক এই ডেকাজনে এদিনলৈকে অসৎ আচৰণ মইনা-কণৰ প্ৰতি দেখুওৱা নাছিল। তথাপি সিমানতে ক্ষান্ত হোৱা হ'লে নিশ্চয় ভাল আছিল। কিয়নো তাৰ পাছত হৃদয়নাথে দুজন অসমীয়া ডেকাক এদিন ভাড়াটীয়া কৰি লৈ আহিল। দুই জনেই ইঞ্জিনীয়াৰ, এজনে চাকৰি কৰে, ইজনে ঠিকা কৰে। হৃদয়নাথে অফিচতে তেওঁলোকক আবিষ্কাৰ কৰি কিবা কামত অকল সহায় কৰি দিয়াই নহয় দক্ষিণ ভাৰতীয় পৰিয়ালটো গুচি যাবলৈ ওলোৱাত তেওঁলোকক ঘৰটো দিয়েই মাতি লৈ আহিল। ডেকা ডঙুৰা মানুহ দেখি ললিতাই প্ৰথমতে অলপ থেৰো-গেৰো কৰিছিল। কিন্তু হৃদয়নাথে উকৰাই দি ক'লে; "থোৱাহে এওঁলোক আমাৰে অসমীয়া ল'ৰা, ককাই ভাইৰ দৰে। সেইবোৰ কথা বিদেশী মানুহৰ ক্ষেত্ৰতহে ভাবিব লাগে।" ইঞ্জিনীয়াৰ দুজনেও "বৌ আমি ঘৰবাৰী, আইবোপাই সকলো এৰি আপোনাৰেই আশ্ৰয় লৈছোঁহি" বুলি নানান চলাহী কথাৰে লেনচেলাই লেনচেলাই ললিতাক ভেনেই মুহি পেলালে। কেতিয়াবা এসপ্তাহ মানৰ শাক-পাচলি আৰু গোটা বৌমাছ এটা জীপত তুলি আনি দি কয়, "বৌ আজি আমিও আপোনালোকৰ লগতে খাম।" তেওঁলোকৰ আদৰ-সাদৰ, বং লগা

কথা-বতৰা আদিত ললিতাই এটা নতুন আমোদ পালে যিটো পাঞ্জাবী, মাদ্ৰাজী খাদ্য খোৱা আৰু ঘূৰিব নোখোজা বিভাবে হিন্দী কোৱাত পোৱা নাযায়। শেষত জীপেৰে পিক্‌নিক্ খাবলৈ যোৱা আৰু চিনেমা চাবলৈ যোৱাটোও সহজ নৈমিত্তিক হৈ আহিবলৈ ধৰিলে। কাপোৰৰ বজাৰ কৰিবলৈ জীপখন খুজিলেতো সৰহভাগ পইচা ডেকা দুজনেই খৰচ কৰে। ললিতাই জানে মইনাকণে কেতিয়াবা টকাও খুজি নি স্কুললৈ যাওঁতে খৰচ কৰিছিল। তেওঁ পাচত গম পাইছিল যে হৃদয়নাথে কিবা এটা দৰকাৰত তেওঁলোকৰ পৰা ভালেখিনি টকা লৈ খোৱা কাৰণেহে আচলতে ঘৰটোৰ লোভ তেওঁলোকক দেখুৱাব লগা হৈছিল।

চেঁচা হৈ অহা শেষৰ চাহকণ খাই কাপটো শেষবাৰলৈ নমাই থওঁতে ললিতাৰ মনলৈ আহিল যে আচৰিত ধৰণে এই সকলোবোৰৰ পৰা মনুকণ একপ্ৰকাৰ আঁতৰি আছিল। পাঞ্জাবী, মাদ্ৰাজী, অসমীয়া যি কোনো ভাড়াটীয়াৰে নহওক, মৰম-চেনেহ সি অভদ্ৰতা কৰি প্ৰত্যাখ্যান কৰা নাছিল। দুই-এটা সৰু-সুৰা উপহাৰো সি গ্ৰহণ নকৰাকৈ থকা নাছিল। কিন্তু কোনো ভাড়াটীয়াৰ লগতে মনুকণে হিয়া উবুৰিয়াই দি হলি-গলি কৰা নাছিল। কঁপি উঠা বুকুৰে ললিতাই মনত পেলালে যে মনুকণে প্ৰত্যেক-বোৰা ভাড়াটীয়াকে বেয়া মানুহ বুলি গণ্য কৰি আহিছে। ল'ৰাটোৰ কাণ্ডবোৰ ঘৰখনৰ কাৰো লগত কেতিয়াও নিমিলে। সি অবাটে গৈছে, মদত কৰিছে, সেই কাৰণে দেউতাকে তাক মৰিয়াইছে আৰু সিও মাৰ খাই উভতি ধৰি দেউতাকক গালি পাৰিছে। তথাপি যেন সিহে শুদ্ধ, বাকী সকলোৱে ভুল হৈ আহিছে ; মইনাকণৰ আজিৰ অৱস্থা আৰু তাইৰ আচৰিত ধৰণৰ অভিযোগটোৱে ললিতাক তাকেই উপলব্ধি কৰাব খুজিলে। ফ্ৰক পিন্ধি থকা সৰু ছোৱালী হ'লেও মইনাকণ উঠন বয়সৰ। তাইৰ অনিষ্টৰ সকলো চিন মাকে যেতিয়া দেখিবলৈ পালে, তেতিয়া সেই ডেকা দুজনে নানান অজুহাতত ভাড়াঘৰটো এৰি গুচি গ'ল। হৃদয়নাথ বা ললিতাই বাধা দিব নোৱাৰিলে, হৈ-চৈ নলগালে, পুলিচত খবৰ নিদিলে।

পাকঘৰৰ পৰা ওলাই আহিব খুজি ললিতাই লাইট নুমাবলৈ চুইচত হাত দিওঁতে দেখিবলৈ পালে খোজৰ কোনো শব্দ নকৰাকৈ চিকাৰী মাৰ্জাৰ-দৰে আহি হৃদয়নাথ দুৱাৰমুখ পাইছেহি। তেওঁৰ চকু-মুখে চিন্তাৰ চাপ। অলপতে বিব্ৰত হৈ পৰা এই মানুহটোক ললিতাই [illegible]

জানে। বহুত বুদ্ধি-কৌশল খটুৱাই তেওঁ এই মানুহটো চলাই আনিছে ; কিন্তু এই সবল মানুহটোক তেওঁ ভয়ো কৰে অসম্ভব। দুয়ো দুয়োলৈকে চাই একেথৰে থিয় হৈ ৰ'ল। হৃদয়নাথে গভীৰভাৱে সুধিলে, "ভাড়া-ঘৰটো ভঙাই পেলাওঁ নেকি ?"

ললিতাই চকু নমাই ল'লে। তেনেহ'লে তাই দেউতাকৰো অভিযোগ-টোৰ কথা কৈছে ? কিন্তু তেওঁ নুবুজাৰ ভাও ধৰি ওলোটাই প্ৰশ্ন কৰিলে, "ভাড়াঘৰটোৰ কি অগৰ লাগিল ? সেইটো ভাঙি পেলালেই হোৱাটো নোহোৱা হৈ যাবনে ?"

হৃদয়নাথে সুধিলে, "ভাড়াঘৰটো নোহোৱা হ'লে আমাৰ নহ'লহে'তেননে ? আমি যদি ল'ৰা-ছোৱালীক হেৰুৱালোঁ তেনেহ'লে ঘৰটো বা ভাড়াঘৰটো কেলৈ ? মই যদি কওঁ—এই ভাড়াঘৰটোৰ কাৰণেই আমি আজি ল'ৰা-ছোৱালীক হেৰুৱাবলৈ ওলাইছোঁ, তেন্তে কি কৰিব লাগিব তুমিয়ে কোৱাচোন।"

ললিতাই জানে এইটো প্ৰশ্ন হৃদয়নাথৰ নিজৰ নহয়। তথাপি এইটো এটা ডাঙৰ প্ৰশ্ন। তাতকৈও ডাঙৰ কথা এয়ে যে ইয়াৰ উত্তৰ ললিতায়ো দিব নোৱাৰে। জীয়েকৰ অভিযোগ উঠাৰ ক্ষণ ধৰি তেওঁ ইয়াৰে এটা উত্তৰ উলিয়াবৰ কাৰণে আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰি আছে। কিন্তু পৰা নাই। তেওঁ চুইচটো অফ্ কৰি দি গিৰীয়েকক পাচফালৰ ঠেলি ঠেলি ক'লে, "বাক ব'লক, সেইবোৰ লাহে লাহে চিন্তা কৰা যাব। ভাইক অৱকাশৰে এৰি থৈ অহাটো ঠিক হোৱা নাই।"

আমাৰ চাৰ

আমাৰ পৰমেশ্বৰৰ ডাঙৰ ছোৱালী মিনুৰ বিয়া। তালৈ গধূলিপৰত আমাৰ চাৰ অহাটো একো আচৰিত কথা নহয়। কিন্তু বৰ ডাঙৰ কথা।

আমাৰ চাৰ পৰমেশ্বৰৰ নিচিনা আমাৰ চামৰ উপৰি আগৰ-পিছৰ বহুতৰে শিক্ষক বাবে তেখেত সাৰ্বজনীন চাৰ হৈ উঠিছে। তেখেতে এতিয়া অৱসৰ লৈছে। কিন্তু সেই ডেকা দিনৰ মানসিক সবলতা তেখেতে এতিয়াও হেৰুওৱা নাই। আওপুৰণি চাইকেলখন লৈ এতিয়াও চহৰখনত ঘূৰি ফুৰে। আমি নিজৰ ভিতৰত তেখেতৰ ধৰণীধৰ বৰুৱা নামটো ব্যৱহাৰ নকৰোৱেই। আমাৰ চাৰ বুলিলেই আমি বুজো।

পৰমেশ্বৰৰ ঘৰৰ সমুখত পতা ৰভাতলিত আমাৰ চাৰ যেতিয়া উপস্থিত হ'লহি তেতিয়া আমি কেউটাই উঠি যোৱাদি গৈ তেখেতক আগবঢ়াই আনিলোগৈ। মই চাইকেলখন ধৰি একাষে থলো। হেমন্তই হাত দুখন মোহাৰি মোহাৰি বহা ঠাইলৈ আগবঢ়াই নিলে। নগেনে লৰ মাৰি গৈ ডাঙৰ কাঠৰ চকি এখন হাতেৰে মোহাৰি মোহাৰি চিঞৰিলে, "আহক চাৰ, ইয়ালৈ চাৰ!" চাৰেও আমাৰ সম্ভাষণ অকাতৰে গ্ৰহণ কৰাৰ দৰে "ৰ-ব বৰ বেছি গোলমাল নকৰিবি" বুলি কৈ কৈ গৈ নগেনে নিৰ্দিষ্ট কৰি দিয়া চকি-খনত গাটো পেলাই দিলে।

টেঙৰ হাজৰাই ক'ৰবাৰ পৰা বিচনী এখন বিচাৰি আনি পাছ ফালৰ পৰা চাৰক বিচিবলৈ ধৰিলে। চাৰে তালৈ উভতি চাই কলে, "অ' তই মনোৰঞ্জন। ভালেই কৰিছ দে, বৰ গৰম লাগি আহিছে। এই ফেনখন চলা নাই কিয়?"

আমি জনালো যে কাৰেণ্ট দিয়া নাই। হাজৰাই প্ৰশংসাটো পোৱা কাৰণে আমি অলপ ক্ষোভেৰে তাৰ ফালে চালো। আমাৰ মনৰ অৱস্থা বুজিব পাৰি সি মিচিক কৰে হাঁহি কলে, "চান্সটো ললো, বেয়া নেপাবি।" ভাবি-চিন্তি বুদ্ধি খটাই চলি অহা বাবে মনোৰঞ্জন হাজৰাক আমি ইৰ্ষাৰ

চকুৰে চাই প্ৰায়েই "নোমটেঙৰ বঙালী" বুলি জাতিত ধৰি গালি পাৰিছিলো। কিন্তু তাকো মৰমতেহে। আমাৰ ফাইলটো এদিনলৈকে এবাৰি হোৱা নাছিল।

চাৰক বেৰি-কুৰি আমি নানান প্ৰশ্ন কৰিবলৈ ধৰিলো। চাৰেও আমাৰ সকলোবে খা-খবৰ লবলৈ ধৰিলে। কোৱা বাহুল্য আমাৰ প্ৰশ্নবোৰ প্ৰায়েই চাৰক জোকাবৰ কাৰণে কৰা। আমি যেন এতিয়াও সেই তাহানিৰ স্কুলীয়া দুষ্ট ল'ৰাকিটাই হৈ আছোঁ। তেতিয়াও চাৰক দিগদাৰ কৰিছিলো, এতিয়াও খেজেলিয়াবলৈ এৰা নাই। চাৰেও তেতিয়াৰ দৰেই দাবি-ধমক দি আমাৰ কথাৰ উত্তৰ দিলে, যেন এতিয়াও আমি তেখেতৰ ভয়ত থৰহৰি কম্পমান দুষ্ট ল'ৰা কিটাই হৈ আছো। অৱশ্যে এতিয়া ভয় নকৰিলেও আমি ভয় কৰাৰ অভিনয় ক'ৰছোঁ। মজা সেইখিনিতে।

যেনে আমি কলো, "চাৰে আৰু এই বয়সত চাইকেল উঠি নুফুৰাই ভাল।"

"কিয় নুঠিম অ' কিয় নুঠিম ?"

এনে জোৰত চাৰ গৰজি উঠিল যে আমি আধা-আধি ভয়তে চিটিকি উফৰি পৰিলো। হাজৰাই কোনোমতে খোপনি পুতি জোৰে জোৰে বিচনী মাৰি, কিন্তু মুখত দুষ্টালিৰ হাঁহি লৈ, কলে, "নহয় চাৰ, আজি-কালি গাড়ী-মটৰ বেছি হৈছে। চাইকেল চলোৱা টান হৈ পৰিছে। কেনেবাকৈ পৰি গলেও এই বয়সত আপুনি বৰ কষ্ট পাব।"

চাৰে সমান উষ্মাৰে সমিধান দিলে, "৭৫ বছৰ হ'লহি, শিকোতে পৰাৰ বাহিৰে এদিনো চাইকেলৰ পৰা পৰা নাই, এতিয়া কিয় পৰিম ? হোঃ তহঁতে কলেই হ'ল! আৰু মটৰে চেঁপিলে তহঁতে খৰখেদাকৈ শ্মশানলৈ লৈ যাবি, ঘৰত খবৰ নিদিবি।"

আমি কেউটাই প্ৰতিবাদ কৰি উঠিলো, "ছিঃ চাৰ কিয় তেনেকৈ কয় ? আপোনাক কোনখন মটৰে চেপে আমি চাম নহয়।"

এসময়ৰ পালোৱান হেমন্তই বুকু ফিন্দাই কলে, "তাৰ মটৰ গুড়া কৰি দিম চাৰ।" 'তাৰ' মানে চাৰৰ অজাতশত্ৰু মটৰ চালকৰ।

চাৰে হো হো কৰে হাঁহি আমাক আশ্বাস দিলে, "বাৰু বাৰু যা তহঁতে চিন্তা কৰিব নেলাগে। মই মটৰৰ চেপাত নমৰো। তহঁতক গালি পাৰিবলৈ আৰু কিছুদিন জীয়াই থাকিম।"

গালি পৰা কথাটোৰ অৰ্থ আছে। আমাৰ চাৰৰ সমান খঙাল মাষ্টৰ আমি আমাৰ জীৱনত দেখাই নাই। ডেকা বয়সত এছিষ্টেণ্ট হেডমাষ্টৰ হৈ থাকোতেই আমি চাৰক প্ৰথমে পাইছিলো। ডিচিপ্লিন ৰক্ষা কৰিবৰ কাৰণে স্কুলত কত যে নিয়ম নুলিয়ালে, কিমান যে সোঁকা নেভাঙিলে, কিমান যে ডিটেইন নকৰিলে। এইবিলাক বিষয়ত চাৰে হেডমাষ্টৰৰ হাক-বচন প্ৰায়েই নুশুনিছিল। নিজে হেডমাষ্টৰ হোৱাৰ পাছততো কথাই নাই। চাৰ স্কুলখনৰ কাৰণে আতংক স্বৰূপ হৈ উঠিছিল। কোনো ল'ৰাই বাৰান্দাত থিয় দি থাকিব নোৱাৰে। পলমকৈ আহিলেতো ছাত্ৰ হওক, শিক্ষক হওক কোনেও স্কুলত সোমাব নোৱাৰে; ফাইনেল বেল পৰাৰ লগে লগে ছুটিৰ ঘণ্টা নপৰালৈকে ধনীৰাম চকিদাৰে প্ৰকাণ্ড গেটখনত প্ৰকাণ্ড তলাটো লগাই থয়। মলিয়ন কাপোৰ পিন্ধি আহিলে, হোমৱৰ্ক কৰি নানিলে, কাৰোবাৰ গাত অজ্ঞাতে চিঞাহি পেলালে, লগৰ ল'ৰাৰ লগত কাজিয়া কৰিলে; পৰীক্ষাত চুৰ কৰিলে অফিচলৈ মতাই নি একোডজনকৈ বেতৰ কোব খাবই লাগিব।

তথাপি যে ল'ৰাহ'তে উৎপাত বা দুষ্টামি নকৰাকৈ আছিল এনে নহয়। এই বিষয়ত আমাৰ দলটো বা ফাইলটো আছিল আটাইতকৈ চকুত লগা। আমাৰ ভিতৰত আকৌ চৰ্দাৰ আছিল পৰমেশ্বৰ। সি স্কুলত থকা কালত চাৰক কম আহুকাল দিয়া নাছিল।

তেতিয়া নিশ্চয় চাৰৰ শাস্তি আৰু নিয়মবোৰ আমি ভাল পোৱা নাছিলো। কিন্তু আজি সাংসাৰিক অভিজ্ঞতা হোৱাত, নিজৰো ল'ৰা-ছোৱালী স্কুললৈ যোৱাত ভাবি-চিন্তি দেখিছো চাৰে একো বেয়া কাম কৰা নাছিল। অন্যায় কামতো তেখেতে এটাও কৰা নাছিল। আমি মনত পেলাই চাইছো, আমাৰ কোনো এজন অভিভাৱকেই চাৰৰ কামবোৰত এবাৰলৈকো আপত্তি বা প্ৰতিবাদ কৰা নাছিল।

মানুহ বা শিক্ষক হিচাপে চাৰক আমিও কোনো দিনে বেয়া পোৱা নাছিলো। কাৰণ পঢ়া নোৱাৰিলে গালি পাইছিল বা কাণচেপা দিছিল যদিও চাৰে মৰম আৰু সহানুভূতিৰে বাৰে বাৰে বুজাই দিবলৈ কেতিয়াও বেয়া নেপাইছিল। আমাৰ বেচ্চক নাইনৰ পৰাই দেওবাৰে দেওবাৰে ঘৰলৈ মাতি নি অংক আৰু ইংৰাজী শিকাইছিল। মোৰ মনত আছে, এদিন গধূলি চাৰে সেউতাক কিবা কাৰণত বিচাৰি আমাৰ ঘৰলৈ গৈছিল। মই তেতিয়া

পঢ়াৰ টেবুলত। "চাওঁ কি পঢ়িছ" বুলি তেখেতে মোৰ ওচৰতে বহিল। ইংৰাজী গ্ৰামাৰ অলপ ধৰি, "ডেফোডিল" কবিতাটো আকৌ এবাৰ বুজাই দি, মই নোবাবা অংক এটা কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু অংকটো নোলায়হে নোলায়। সেইটো কৰি দিওঁতে, পাতোতে, কৰোতে বা কিতাপৰ উত্তৰতে কিবা ভুল আছে নেকি কেউ দিশৰ পৰা চাওঁতে চাওঁতে ইমান পলম হৈ গ'ল যে শেষত মা আৰু দেউতায়ো উচ পিচাই আলেঙে আলেঙে আহি চাই থাবলৈ ধৰিলে। মাৰ চিন্তা মোৰ ভোক লাগিব পাৰে, দেউতাৰ চিন্তা তেওঁ নিজে থাবলৈ পোৱা নাই। শেষত বোনিবা অংকটো কৰি দি চাৰ গ'লগৈ কাকো মাত নলগোৱাকৈয়ে। অকল মোৰ বুলি নহয়, পঢ়া-শুনাৰ বিষয়ত সকলোৰে কাৰণে চাৰৰ একে চিন্তা। এনে এজন মানুহক কোনে বেয়া বুলিব ?

কোনোবা সৰু ল'ৰা এটাই তামোলৰ বটাটো আনি চাৰৰ সমুখত থৰিলেহি। আমি তেতিয়াও চাৰক লৈয়েই ব্যস্ত হৈ আছো। মাজে মাজে বিয়ালৈ অহা মানুহকো সোধ-পোচ কৰিছে। পদ্মেশ্বৰ তেতিয়াও ওলাই আহিব পৰা নাই। তামোল চাৰৰ বৰ প্ৰিয়। বটাটো কোচত লৈ দুখনমান তামোল একেলগে ভৰাই জেপৰ পৰা নিজৰ টেমাটো উলিয়াই তাৰ পৰা অসমীয়া ধপাত অকণমান লৈ বৰ আয়মেৰে থাবলৈ ধৰিলে। ধপাত আমাকো দিছিল, পিছে আমি এটায়ো নাথাওঁ। চাৰে মন্তব্য কৰিলে, "ধপাতেই যদি নেথালি তেন্তে কিহৰ তামোল থাব ?"

আমাৰ অনুমানত চাৰৰ তামোলখনত পাগ উঠোতেই হেমন্তই ভিতৰৰ পৰা আহি ক'লে, "চাৰে জলপান থাই ললেই ভাল আছিল নেকি ?"

"কেলেই খাম অ' এতিয়া ?" চাৰ গৰজি উঠিল : "এনে সুন্দৰ তামোলখন নষ্ট কৰি থাওঁ এতিয়া তোৰ জলপানটো ; নাথাওঁ যা— নিদিলেও নিদিব।"

মই কৃত্ৰিম ধমকৰ সুৰত হেমন্তক কলো, "তোৰনো কি এনে সময় নোহোৱা হৈছে যে চাৰে এতিয়া আজৰি কৰি দিলেহে হয় ? যা চাৰৰ যেতিয়াই মন যাব তেতিয়াই থাব।"

চাৰে মোৰ ফালে চাই কলে, "অ' চাচোন চা, ইয়াৰ কাণ্ডটো চা। ই হেমন্ত এটা—এটা-এটা গাধা।"

মূৰ খজুৱাই খজুৱাই হেমন্তই কলে, "হয় চাৰ। আগতে কেৱল

খোজা কাঢ়িয়াইছিলো। এতিয়া মানুহো কাঢ়িয়াও। মই বেলত কাম কৰো।"

চাৰে আকৌ এবাৰ হো-হো কৰে হাঁহি হেমন্তৰ গাত চপৰিয়াই কলে, "নহয় যা। তোৰ বুদ্ধি এতিয়া খুলি গৈছে। আগতে পাওঁতে শিলৰ মাজত লুকাই থকা সোণৰ চেকুৰা আছিল।"

হেমন্তই কলে, "হয় চাৰ।"

চাৰে পদ্মেশ্বৰৰ খবৰ লৈ আছিল। সি কিবা পূজাৰ কামত ব্যস্ত হৈ আছিল। মাতি দিম বুলি কৈছিলো। চাৰে "নেলাগে, তাক কামখিনি শেষ কৰি লবলৈ দে" বুলি কলে।

বিয়ালৈ অহা মানুহবোৰ ভালেমানে চাৰৰ ওচৰলৈ আহি খা-খবৰ ললে। প্ৰায় সকলোৱে চিনি পায়। যি নেপায় তেওঁলোকে পৰিচয় লৈ শ্ৰদ্ধা জনাই গ'ল। চাৰ যে জনজাত মানুহ এই বিষয়ে কোনো সন্দেহ নাই। চাৰে বক্তৃতা দিয়াৰ দৰে অনৰ্গল কথা কৈয়ে আছে। তাতে আমিও নানান কথা কৈ জোকাই আছো। আমাৰ কথাত কৃত্ৰিম খং দেখুৱাই উষ্মা প্ৰকাশ কৰি চাৰে ডাঙৰ ডাঙৰকৈ কথা কৈ আছে। আমাৰ মাজত যে এটা মধুৰ সম্পৰ্ক আছে সেইটো সকলোৱে বুজিছে। বহুতেই অদৰকাৰতো বহি বহুত বহুত পৰলৈ আমাৰ আমোদত নীৰবে ভাগ লৈছে।

অৱশেষত পদ্মেশ্বৰৰ ওলাই আহিল। সি গম পাইছিল যে চাৰ আহিছে। কিন্তু কাম পেলাই আহিব পৰা নাছিল। যেতিয়াই আজৰি পালে তেতিয়াই চাৰক ৰিচাৰি বাহিৰৰ ৰভাতল পালেহি। আহিয়েই সি 'চাৰ' বুলি হাউলি চাৰৰ ভৰিত ধৰি টপ কৰে সেৱা কৰিলে। চাৰ কথাত মচগুল হৈ আছিল। পদ্মেশ্বৰ যে আহিছে কবই নোৱাৰে। সি সেৱা কৰোতেহে চক খাই উঠাৰ দৰে "হে ?" বুলি কৈ পদ্মেশ্বৰক লক্ষ্য কৰিলে।

"এইয়া পদ্মেশ্বৰ!" চাৰে কৈ উঠিল ঃ "অথনিৰ পৰা বহি আছো, তোৰ দেখা-দেখিয়েই নাই।"

অপৰাধবোধত হাত দুখন মোহাৰি মোহাৰি পদ্মেশ্বৰে কলে, "বৰ লেঠা এটাত পৰি আছিলো চাৰ, পুৰোহিতে উঠি আহিবই নিদিয়ে। আপুনিতো জানেই।"

তাৰ কথা শেষ নোহওঁতেই চাৰে কলে, "জানিছো জানিছো অ' মই

খবৰ লৈ আছো। ইহঁতে মাজতে মাতি দিবই খুজিছিল, মইহে মানা কৰিলো।"

এসময়ৰ স্কুলৰ দুৰ্দ্ধৰ্ষ ল'ৰা পদ্মেশ্বৰ আৰু আজিৰ কন্যাদায়গ্ৰস্ত পিতৃ পদ্মেশ্বৰক চাৰৰ সন্মুখত আমি মনতে বিজাই চালো। স্কুলৰ স্বাস্থ্যবান ছটফটীয়া ছাত্ৰ পদ্মেশ্বৰে ছাত্ৰজীৱনত উৎপাতেই কৰি গ'ল। আজি মেদবহুল, পেটুৱা, চুলিত পকধৰা পদ্মেশ্বৰে শুদা ভৰিৰে; চুৰিয়াৰ ওপৰত চেলেং কাপোৰ এখন পেলাই লৈ গহীন গম্ভীৰ হৈ চাৰৰ সমুখত সম্ভ্ৰমেৰে থিয় দিছেহি।

সি আকৌ বিনয়েৰে কলে, "আপুনি অহাত বৰ ভাল পালো চাৰ।"

চাৰে আকৌ তাৰ কথাৰ ওপৰতে কলে, "এ যা তই একো ভাল পোৱা নাই। ছোৱালীৰ বাপেকী হ'লিহি, চাৰে এতিয়াও গালি পাৰে, এতিয়াও দোষ ধৰে বুলি মই নহা হলেই ভাল পালিহেঁতেন।"

পদ্মেশ্বৰে প্ৰতিবাদ কৰিলে, "নহয় নহয় চাৰ কেলৈ হ'ব, মই তেনেকৈ কেলৈ......"

মই মাজতে কলো; "হয় চাৰ; ই পদ্মেশ্বৰৰ একো পৰিবৰ্তন হোৱা নাই।"

চাৰে হো- হো কৰে হাঁহি কলে, "অ' এতিয়া ? এতিয়া ক কি কৰ ? বাৰু যা যা তই ভাল নোপোৱা হলেও মই তোৰ ছোৱালীৰ বিয়ালৈ আহিলেহেঁতেন। মাতিছ যেতিয়া, মনত পেলাইছ যেতিয়া নিশ্চয় আহিম। এতিয়া জলপানৰ দিহাটো কৰি দেচোন, ইহঁতে এটায়ো মোক খুওৱাৰ কথা ভবা নাই।"

আমি সকলোৱে এই মিছা অভিযোগৰ প্ৰতিবাদ কৰিলো। এটা হৈ-চৈ লাগিল। নগেন আৰু হেমন্ত দৌৰি ভিতৰৰ পিনে গ'ল। উঠিব খোজা চাৰক পদ্মেশ্বৰে এনেয়ে সহায় কৰিলে। সি হুকুম দিলে, "এই, চাৰৰ কাৰণে ভিতৰত বেলেগ জাগাত টেবুল ঠিক কৰি দে।"

তাতে চাৰৰ আপত্তি : কলে, "বেলেগ জাগাত কেলৈ থাম অ' ? বাইজৰ পৰা আঁতৰাই ইম্পোৰ্টেন্স দি খুৱাই মোক বহুৱা তুলিব খুজিছ ? ই-স ! তহঁতৰ সঁচাই কোনো পৰিবৰ্তন হোৱা নাই। মোক কেনেকৈ দিগদাৰী কৰিব পাৰ তাৰ চিন্তাতে থাক।"

হাজৰাই মাত লগালে, "ইহঁতৰ অলপো কাণ্ডজ্ঞান নাই। ইম্পে-

চিম্নেল টেবুলে কৰি চাৰক বদনাম এটা দে আৰু।” চাৰে হাজৰাৰ কাণে চাই কলে, “অ’ কাণ্ডজ্ঞানটো তোৰেই ষি অলপ আছে। চাকৰি নকৰি দেউতাৰৰ খড়ীৰ দোকানখনতে লাগি ভাল উন্নতি কৰিহ। বাকী কেইটা-ইতো পাছ কৰিয়েই চাকৰিৰ পাছে পাছে গৈ বৰ ডাঙৰ মানুহ হ’ল।”

অভাৱ বিশেষ নেথাকিলেও আমি কেউটা সামান্য সামান্য চাকৰিয়াল।

চাৰে আন আন মানুহৰ লগতে জলপান খালে। আমি কেউটাই তেখেতৰ তদাৰক কৰিলো। পদ্মেশ্বৰো উপস্থিত থাকিল। ইটোৰ পিছত সিটোকৈ বস্তু দিবলৈ চেষ্টা কৰি নগেন আৰু হেমন্তই আকৌ চাৰক ব্যতিব্যস্ত কৰিলে। হাজৰাই বিচনী মাৰিয়েই থাকিল। চাৰে খালে সামান্য; পাতত কিবা দিব খুজিলেই কয়, “অ’ই মিছাই দিগদাৰী নকৰিবি।”

চাৰে স্কুলত আমাৰ পৰা কম ‘দিগদাৰী’ পোৱা নাছিল। খণ্ডত উগ্ৰমূৰ্তি ধৰি আমাক চাৰে প্ৰায়েই কব লগা হৈছিল, “তঁহতেনো মোক কিমান দিগদাৰী কৰ হো? হাত পাত।”

পদ্মেশ্বৰৰ নেতৃত্বত আমি বহুত উৎপাতেই স্কুলত কৰিছিলো। এবাৰ মেটিনি চাবলৈ পলাইছিলো। লেজ্ঞাৰত ওলাই গৈ একে কোবেই চিনেমা হল পালো গৈ। বুদ্ধি আৰু প্ৰস্তাব আছিল পদ্মেশ্বৰৰ। হাজৰা ঘৰলৈ গৈছিল কাৰণে তাক এৰি গৈছিলো। আমি কেউটা একেখন বেঞ্চতে বহো। পদ্মেশ্বৰে ক্লাছৰ কেইটামান ল’ৰাক আন বেঞ্চৰ পৰা আহি আমাৰ বেঞ্চত বহি থাকিবলৈ বন্দবস্ত কৰি আহিছিল। নহলে চাৰৰ চকুত খালি বেঞ্চখন নপৰাকৈ থকা টান। কিন্তু তথাপি ধৰা পৰিব লগা হ’ল। চিনেমা হলত হাজৰায়ো আমাক লগ ধৰিলেগৈ। স্কুলত আমাক বিচাৰি নেপাই বেল পৰাৰ আগে আগে সিও ওলাই আহিল। পদ্মেশ্বৰে খণ্ডত কলে, “তই থাকিলে ধৰা নপৰিম বুলি ভাবিছিলো। এতিয়া সিহঁতকিটা আমাৰ বেঞ্চত বহে নে নবহে কোনে জানে?” হাজৰাই উত্তৰ দিলে, “চাৰে ধৰি সুধিলে মই কি জবাব দিম? তাতকৈ একেলগে মৰাই ভাল।” পিছদিনা প্ৰথম ঘণ্টাতে আমাৰ ডাক পৰিল। কেনেকৈ চাৰে জানিলে আমি আজিও ক’ব নোৱাৰো। বোধকৰো আমাৰ ফাইলটো স্কুলত অনুপস্থিত থকাটো লুকুৱাব পৰা কথাই নহয়। আমি প্ৰত্যেকেই প্ৰতি হাতত দুটাকৈ চাৰৰ পূৰ্ণহস্তীয়া কোব খালো। তাৰ পিছত গোটেই দিনটো বেঞ্চৰ ওপৰত থিয় হৈ থাকিলো। তদুপৰি, ঘৰলৈকো ৰিপ’ৰ্ট [illegible] আকৌ গালি। বেজাৰতে

দুদিনমান আমি স্কুললৈ নোযোৱাকৈ থাকিলো। স্কুললৈ অহাৰ দৰে ধৰৰ পৰা আহি ক'ৰবাত থাকোগৈ। যেতিয়া আকৌ স্কুললৈ গলো— নগলে নিস্তাৰ নাই বুলিও জানিছিলো—তেতিয়া চাৰে আমাৰ ক্লাছত সোমাই চিধাই সুধিলে, "ক'লৈ যোৱা হৈছিল মহাপুৰুষসকলৰ ?" আমি ভয়তে তলমূৰকৈ থিয় হৈ থাকিলো। ক্লাছটো নিস্তব্ধ। চাৰে আকৌ সুধিলে। এইবাৰ পৰমেশ্বৰে উত্তৰ দিলে, "হাতত বিষ উঠি আছিল। স্কুলত একো কাম কৰিব নোৱাৰিম বুলি অহা নাছিলো।" সেই অৱস্থাতো আমাৰ হাঁহি উঠি যাব খুজিছিল। কথমপিহে নহহাঁকৈ থাকিলো। আচৰিত কথা, চাৰে আৰু বিশেষ একো শাস্তি নিদিলে। মাত্ৰ ক'লে, "বিষবোৰ ভালকৈ ভাল কৰি লোৱাহঁক। আকৌ বিষোৱাব লাগিব। আজি স্কুল ছুটীৰ পিছত এঘণ্টা থাকি কেউজনে টেন্‌সলেচনৰ কাম কৰিব লাগিব।" উল্লেখযোগ্য যে ডিচ্‌টেইন হৈ থকা সময়খিনিত কোনো শাস্তিৰ পৰিৱৰ্তে চাৰে পৰম আন্তৰিকতাৰেই আমাক টেন্‌সলেচন শিকাইছিল।

আন এবাৰ বছৰেকীয়া পৰীক্ষাত পৰমেশ্বৰে হলৰ ভিতৰতে বিকট শব্দ কৰা ফটকা এটা ফুটাই দি হুলস্থুলৰ সৃষ্টি কৰে। পৰীক্ষা পিছুৱাই দিবলৈ সকলো লৰাই হেডমাষ্টৰক ধৰিছিল। চাৰে বেত লৈ আমাক আটাইকে গৰু খেদা দিলে। পৰীক্ষা পিছুওৱা আন্দোলনৰ নেতা আছিল পৰমেশ্বৰ। কিন্তু আচলতে ফটকাটো কোনে ফুটুৱালে কোনেও ঠিক ধৰিব নোৱাৰিলে। শব্দ উঠাৰ লগে লগে সকলোটি ফাঁৰং ছিটিকা দিলে। প্ৰশ্ন বিলোৱা হৈছিলেই। সেই বাবে এবেলাৰ পৰীক্ষা বাতিল হৈ গ'ল। সকলোৰে চকু গ'ল পৰমেশ্বৰলৈ। বহুতে তাৰ নামো ক'লে। কিন্তু চাৰে একো প্ৰমাণ উলিয়াব নোৱাৰিলে। সিও সৈ নেকাঢ়িলে। ফলত সি শাস্তি পাব লগা নহ'ল।

এনেকুৱা উদাহৰণ বহুত দিব পাৰি। চাৰে ডিচিপ্লিন ৰক্ষা কৰিবলৈ যিমানেই কঠোৰ ব্যৱস্থা অৱলম্বন কৰে সিমানেই পৰমেশ্বৰে চেষ্টা কৰে সেইবোৰ ভঙ্গ কৰিবলৈ। কতবাৰ চাৰে তাক স্কুলৰ পৰা বাহিৰ কৰি দিম বুলি কৈছে, কিন্তু চাৰৰ নিচিনা খঙাল মানুহজনেও সিমান ডাঙৰ শাস্তি শেষত দিব নোৱাৰিছিল। কাৰণ দুষ্টালিৰ লগে লগে পৰমেশ্বৰৰ বহুত গুণো আছিল। সি আছিল স্কুল টিমৰ বেষ্ট ফুটবলাৰ, টুৰ্ণামেণ্টতো দুই এটা পুৰস্কাৰ্/সি:বছৰি আনিবই। এবাৰ এজন নতুন অভিভাৱকে

পুত্ৰেকক যেতিয়া যাবে চাৰক বৰ অপমান কৰিলে ; চাৰে মানুহজনক বাহিৰ কৰি দিলে ; কিন্তু "আমাৰ চাৰক এনেকুৱা কৰে" বুলি পৰমেশ্বৰে ভদ্ৰলোকৰ জীৱন এনেধৰণে দুৰ্বিষহ কৰি তুলিলে যে শেহত চাৰেই গৈ তাক বিৰত কৰিব লগা হ'লগৈ। আনহাতে পাছ কৰিব পৰাকৈ যথেষ্ট বুদ্ধি বৃত্তি থকা বাবেও পৰমেশ্বৰক শিক্ষকসকলে মৰম কৰিছিল।

জলপান খোৱাৰ পিছত আমি চাৰক ভিতৰলৈ লৈ গলো। তেখেতে নিজেও কইনা চাব খুজিলে। পৰমেশ্বৰে ক'লে, "হয় চাৰ, মিনুক আপুনি আশীৰ্ব্বাদ কৰি যাবই লাগিব।"

তৌতিয়া ভিতৰ পিনে মানুহৰ বেছ সমাগম হৈছিল। কাৰণ ৰাতিও হৈ আহিছিল। আমি চাৰিওপিনে চকু দিব লগা হৈছিল। তথাপি এটায়ো আমি চাৰৰ লগ নেৰিলো। চাৰক ভিতৰপিনে বাৰান্দাত বহুৱাই দিলো। পৰমেশ্বৰে পাট কাপোৰ পিন্ধা কইনা মিনুক ভিতৰৰ পৰা লৈ আহিলগৈ। দেখিবলৈ তাই ইমান যে ধুনীয়া হৈছিল! চাৰ থিয় হ'ল। পৰমেশ্বৰে জীয়েকক ক'লে, "মা চাৰক সেৱা কৰ।" তাই আঠু কাঢ়ি চাৰক সেৱা কৰিলে। চাৰে তাইক তুলি ধৰিলে।

পৰমেশ্বৰে ক'লে, "তাই একো নেজানে চাৰ। নিচেই সৰু হৈ আছে।"

চাৰে হঠাৎ জেপৰ পৰা নতুন সোণৰ আঙঠি এটা উলিয়াই মিনুক পিন্ধাই পিন্ধাই ক'লে, "মাক-বাপেকৰ মানত ল'ৰা-ছোৱালী সদায়েই সৰু হৈ থাকে অ'। মই জানো তহঁতক তাহানিথনৰ দৰেই দেখি থকা নাই ?"

আমি বাকী কিটাই মুগ্ধ হৈ চাই থাকিলো। পৰমেশ্বৰৰ বাহিৰে আমাৰ কাৰো ডাঙৰ ছোৱালী নাই। সেইবাবে তাৰ কেনে লাগিছিল কেৱল অনুমানহে কৰিব পাৰিছিলো।

মনত আনন্দ লাগিছিল যদিও পৰমেশ্বৰে বিনয় দেখুৱাই ক'লে, "সেইটো নোহোৱা হ'লেও হ'লহেঁতেন চাৰ। আপোনাৰ আশীৰ্ব্বাদেই যথেষ্ট।"

চাৰে উত্তৰ দিলে, "নহয় অ', যোৰহাটত বিয়া এখন খাবলৈ যোৱাৰ কথা আছিল—সম্পৰ্কীয় নাতি ছোৱালী এজনীৰ। ঘৰতে সোণ আছিল —বাইদেউৰে মাকৰ ঘৰৰ পৰা অনা—ঘৰততো আৰু ছোৱালী নাই— চাৰিওজনীকে উলিয়াই দিলো—হঠাৎ তোৰ ছোৱালীৰ বিয়াৰ কথা শুনিলো। লবালবিকৈ সেই সোণকে লৈ ফাইন আৰ্ট জুৱেলাৰীলৈ গলো—তই

তাতেই অলঙ্কাৰ কৰাইছ নহয় ?—জোখটোও পাই গলো। এই আৰু ! ৰ মা”—

চাৰে ইতিমধ্যে আমাক আকৌ অবাক কৰি দি জেপৰ পৰা কাগজেৰে মুৰিওৱা সৰু টোপোলা এটা উলিয়াই আনিলে। সেইটো মিনুৰ হাতত দি ক’লে, “ইয়াত তিনিগজ আছিদ আছে মা—প্ৰফেচৰক দিবি—কবি:চাৰৰ আশীৰ্ব্বাদ।” তাই হাত পাতি লৈ লাজতে তলমূৰ কৰিলে। পদ্মেশ্বৰৰ জোঁৱায়েক কলেজৰ লেকচাৰাৰ।

ছলছলীয়া চকুৰে পদ্মেশ্বৰে জীয়েকক লাহে লাহে ধৰি ভিতৰলৈ লৈ গ’ল। আমি চাৰক আকৌ বহিবলৈ দিলো। হেমন্তই প্ৰস্তাৱ দিলে, “চাৰে একেবাৰে বিয়া চাই যাব।” পদ্মেশ্বৰ ওলাই আহিছিল। সি কলে, “হয় চাৰ, বিয়াখন চায়েই যাওক।”

চাৰে কলে, “অ’ ময়ো ভাবিছো ইমান পৰে তহঁতে মোক থাকিবলৈ কোৱা নাই কিয় ? কিমান দেৰি হ’ব ?” আমি বেছ বুজিলো যে চাৰ ইমান পৰে বিয়াৰ ফুৰ্ত্তিৰ মাজত সোমাই পৰিছে।

পদ্মেশ্বৰে ক’লে, “খুব সোনকালেই হ’ব চাৰ। আৰু এঘণ্টামানতে দৰা অহাৰ কথা। আমি বাৰ বজাৰ ভিতৰতে চব শেষ কৰি পেলাব খুজিছো।”

চাৰে কলে, “বাৰু হব। নগেন, মোৰ চাইকেলখন চাই আহগৈ চোন।”

নগেন দৌৰি ওলাই গ’ল। কিন্তু ক্ষন্তেকৰ ভিতৰতে ফোপাই-জোপাই আহি সি কলে, “চাৰ চাৰ চাইকেলখন দেখোন থোৱা ঠাইত নাই। কোনোবাই নিলেই নেকি !”

“কি কলি ?” বুলি ৰুদ্ৰ মূৰ্ত্তি ধৰি চাৰ বহাৰ পৰা উঠিল। মই জোৰ কৰি চাৰক বহুৱাই দি কলো যে চাইকেল হেৰাব নোৱাৰে, আমি বিচাৰি দিম। হেমন্তই কলে; “আপুনি ভয় নকৰিব চাৰ। চোৰে নিছে যদি তাৰ জান বাহিৰ কৰি দিম। পদ্মেশ্বৰে তাৰ আগৰ মূৰ্ত্তি ধৰিব দৰকাৰ হলে।”

“অ’ই !” চাৰে পোদ্দাৰাকৈ হেমন্তৰ ফালে চাই কলে, “সেইবোৰ কৰিবিতো তহঁতক মই—মই ঠিক কৰি দিম। আজিৰ দিনত ইয়াত এটা কেলেঙ্কাৰি কৰিলে মই শুদাই নেবো কিন্তু।”

মই বৰকৈ ভয় খোৱা যেন দেখুৱালো। নগেনে কলে, “হয় চাৰ তেনেকুৱা কৰিলে বিয়া ঘৰত অমঙ্গল কৰাহে হব।”

"খবৰদাৰ !" চাৰে আমাক সতৰ্ক কৰি দি কলে, "আজি ইয়াত অমঙ্গলৰ নাম নলবি। ভালকৈ বিচাৰি চা। হেৰায় যদি হেৰাওক চাইকেল, মই আজিৰ পৰা খোজ কাঢ়িয়েই ফুৰিম।"

কিন্তু চাৰৰ খোজ কাঢ়ি ফুৰাৰ বা আমাৰ ইমান চিন্তা কৰাৰ কোনো কাৰণ নাছিল। অলপ পিছতে হাজৰা ক'ৰবাৰ পৰা ওলালহি। সি যে নোহোৱা হৈছিল আমি লক্ষ্যই কৰা নাছিলো। অৱশ্যে গোটেই দিনটো আমি বিয়াখনত লাগি থাকিব লগা হোৱাত কোন কেতিয়া ঘৰৰ পৰা আহিলগৈ কোনেও মন কৰা নাছিলো। হাজৰাই আহি সমস্যাটো বুজি লৈ হাঁহি মাৰি কলে, "চাৰ মই আপোনাক নোকোৱাকৈয়ে চাইকেলখন নি আপোনাৰ ঘৰত থৈ আহিলোগৈ। ভাবিলো বিয়াঘৰৰ ঘি কোনো এখন গাড়ীৰেই আপোনাক ঘৰত থৈ আহিবগৈ। ৰাতিখন কিয় আপুনি কষ্ট কৰিব লাগিছে ? ঘৰতো বাইদেউক খবৰটো দি আহিলো।"

চাৰে মন্তব্য কৰিলে; "ভাল হল দে নাজানি উপকাৰেই কৰিলি। মই বিয়া চাইহে যাম, বহুত ৰাতি হব। পিছে মোৰ ভুল হোৱা নাই—তোৰ কিছু কাণ্ডজ্ঞান আছে। নে কি কব তহঁতে ?"

আমি হাঁহিলো। নগেনে মূৰ খজুৱাই খজুৱাই যোগ দিলে, "হয় চাৰ, হাজৰাই কোনোদিন আমাৰ দৰে কাণ্ড কৰি নেপালে—আমাৰ ফাইল-টোৰ ভিতৰত সিয়েই আটাইতকৈ ভয়াতুৰ আছিল—সেইবাবে তাৰ কিছু জ্ঞানই হ'ল।"

চাৰে কলে, "বাৰু হৈছে যা। এতিয়া কামত লাগগৈ। মোৰ ওচৰত বটা এটা থৈ যাবলৈ ক।"

বিয়াৰ কাম লাহে লাহে আগুৱাবলৈ ধৰিলে। আমি একোটাই চাৰৰ খবৰ কৰি থাকিলো। পদ্মেশ্বৰৰ ঘৈণীয়েকে নানান কামৰ মাজতো মাজে মাজে আহি "একাপ চাহ খাব নেকি" সুধি গ'ল। কিন্তু তামোলৰ বাহিৰে চাৰে একোকে নেখালে। মানুহৰ খুব ভিৰ হৈছিল ; প্ৰায় এঘণ্টামান আমাৰ তৰাণ নাছিল। সিও সময়ত কমি আহিল। কিন্তু স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাওঁতেই দৰা আহি পালে। আকৌ হৈ-চৈ লৰা-ধপৰা আৰম্ভ হৈ গ'ল। এইবাৰ চাৰে উঠি গৈ নিজৰ অজ্ঞাতেই কাম পৰিচালনা কৰিবলৈ ধৰিলে। চেমনীয়া ল'ৰাহঁতক ডাবিয়াই কলে, "অ'ই। চকুত চাউল নেমাৰিবি, ভাত যাব।" আমাক কলে; "ভিতৰৰ বভাত মানুহ বহাৰ দিহা কৰগৈ।" পানী

তুলিবলৈ যোৱা আইসকলক মানুহ ঠেলি ঠেলি নিজে বাট উলিয়াই দিলে। নগেন আৰু হাজৰাক পঠিয়াই দিলে দৰাঘৰীয়া মানুহৰ ভাত-পানী বন্ধাৰ তদাৰক কৰিবলৈ।

বিয়াৰ আনুষ্ঠানিক কাম আৰম্ভ হ'ল। পদ্মেশ্বৰে হোমৰ গুৰিলৈ যোৱাৰ আগতে চাৰক আকৌ এবাৰ সেৱা কৰি তাৰ ওচৰতে বহিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। তাৰ পাচফালে গৈ চাৰ বহিল। কিন্তু তাৰ পৰাও আমালৈ আঙুলি, চকুৰ ঠাঁৰ আদিৰে ইংগিত কৰি কৰি দৰাঘৰীয়া সকলক জলপান খুৱাবলৈ নিৰ্দেশ দি থাকিল। আনকি জলপান খাই আহি কোনে তামোল পোৱা নাই তাৰ প্ৰতিও চাৰৰ চকু নোযোৱাকৈ নেথাকিল। এই কঠোৰ নিয়মানুবৰ্ত্তী শিক্ষকজনৰ নিৰ্ভুল নিখুত তদাৰকতা দেখি আমি অবাক। চাৰ নথকা হ'লে আমাৰ বহুত দোষ বৈ গ'লহেঁতেন নেকি ভাবিবলৈ ধৰিলো।

এসময়ত বিয়াৰ কাম শেষ হ'ল। কইনাক আকৌ ভিতৰলৈ নিয়া হ'ল। সকলোৱে মুগ্ধ হৈ বিয়া চাই আছিল। কিন্তু হোমৰ গুৰিৰ পৰা উঠি আহোতে হঠাৎ পদ্মেশ্বৰৰ চকুত পানী দেখি আমাৰ মনবোৰো সেমেকি উঠিল। কান্দোন লুকুৱাবলৈ অলপো চেষ্টা নকৰি পাটৰ চাদৰখনেৰে চকু দুটা ঢাকি ধৰি ফেকুৰি উঠি সি ক'লে, "চাৰ?"

চাৰে তাক গাত ধৰি ভিতৰলৈ লৈ গ'ল। আমি কেউটাও গলো। একেবাৰে ভিতৰলৈ নগৈ কাষৰে কোঠাটোত বৈ পদ্মেশ্বৰে হুকহুকাই কান্দিবলৈ ধৰিলে। চাৰে দুহাতেৰে তাক ধৰি ধমকৰ সুৰত কবলৈ ধৰিলে, "অ'ই পদ্মেশ্বৰ। তোৰ হৈছে কি? তই কেলৈ কান্দিছ?"

পদ্মেশ্বৰে উভতি চাৰক সাৱটি ধৰিলে। চাৰেও তাক পৰম বান্ধৱৰ দৰে গৰা মাৰি ধৰিলে। সি উচুপি উচুপি কবলৈ ধৰিলে, "তাই বৰ সৰু ছোৱালী চাৰ। তাই একোকে নেজানে। আৰু—আৰু তাই আজিৰ পৰা যাবগৈ চাৰ।" লগে লগে তাৰ আৰু এজাউৰী সশব্দ কান্দোন ওলাই আহিল। চাৰেও ওঠ দুটা কামুৰি ধৰিলে। পদ্মেশ্বৰৰ পিঠিত মৰমেৰে হাত বুলাই বুলাই চাৰে থোকাথুকি মাতেৰে ক'লে, "মই এজনী এজনীকৈ চাৰিজনী ছোৱালী উলিয়াই দিছো পদ্মেশ্বৰ। এবাৰ মোৰ কথা ভাবি চা। তোৰ মিনু আজিৰ পৰা তাণ্ডৰ হ'ল।"

আমাৰ চকুবোৰো ভৰি আহিছিল। কিন্তু আমি একো নকৈ মাত্ৰ সেই অপূৰ্ব দৃশ্যটো চাই থাকিলো।

বাসে পেহীয়ে অৱশেষত দিবাকৰক কলে, "তই এতিয়া যা বোপাই। মই গাটো তিয়াই আহোঁ। গধূলি হ'লেই বুলিব লাগে। তাই আজি আৰু নাহিবই হবলা। তই মিছামিছি বহি থাকিব নেলাগে। ঘৰতো চাগে তোক ইমানপৰে নেদেখি কিবা ভাবিছে।"

দিবাকৰে বুজিলে যে ইয়াৰ পিছত আৰু বহি থাকিব নোৱাৰি। আবেলি তিনিবজা মানৰে পৰা সি মাত লগোৱাৰ ছলেৰে সোমাই পদুমক চাকৰিৰ এটাৰ খবৰ দিওঁ বুলি বৈ বৈ গধূলি কৰি পেলালে। খবৰটো হৈছে, ধৰ্মপুৰৰ স্কুলখনত মাষ্টৰণী কাম এটা হৈছে খালি বুলি দিবাকৰে শুনিছে। এইটলৈকে পঢ়ি ঘৰতে বহি থকা পদুমে পালে তেনেকুৱা কাম এটা কৰি আইতাকক সহায় কৰিব খোজে। খবৰটো সঁচানে মিছা দিবাকৰে নেজানে। অহুকাণে-পহুকাণে শুনিয়েই খবৰ দিবলৈ আহিছিল। আচল উদ্দেশ্য পদুমৰ ওচৰলৈ আহিবলৈ হাততে পোৱা এই সুবিধাটো লোৱা।

বাসে পেহীয়ে অৱশ্যে জানে; গাভৰু নাতিনীয়েকক লগ ধৰিবলৈ এইদৰে নানান কাৰণ উলিয়াই অকল দিবাকৰেই নাহে। হেমধৰ ড্ৰাইভাৰ, সতাই মণ্ডল, কুঞ্জনাথ চোৰ ইত্যাদি এপালি উকীলপুঙা-পদুলিশুঙা কাম বন নোহোৱা দিবাকৰৰ দৰেই বুঢ়ীৰ তালৈ ঘণাই আহি থাকে।

অলপ মেহেঙা-মেহেঙ কৰি থাকি দিবাকৰ আমন জিমনকৈ গ'লগৈ। পূৰণা খেৰী ঘৰটোৰ দুৱাৰ মুখৰ পৰা বুঢ়ীয়ে গধূলিৰ কুৱঁলীৰ পোহৰত মন-নমনকৈ আঁতৰি গৈ থকা দিবাকৰৰ ফালে চাই থাকি হুমুনিয়াহ এটা চাৰিলে: এই ডেকালৰাহঁতকনো কি দোষ দিবা? পদুমজনীৰ যিটোহে ৰূপ! এপাহ টিকটিক কৰে অকলে ফুলি থকা ভাওৰ জবা ফুলৰ দৰে থাওঁ থাওঁ হৈ আহিব ধৰিছে। সেৰেকীনত জানো এইজনী কি পদুম ফুলিবলৈ পালে। বণী—এতিয়া বাণ্ডীয়েই হৈছে, নাকে মুখে গঢ়িত, হাত ভৰি লোহোৱা-লোহোৰ যদিও বৰ শকত নহয়, ওখ-পাখ; পিন্ধা

কাপোৰ ফিন্দ খুৱাই বুকুৰে তাপনাহ লৰচৰ কৰি যোতিয়া খোজ কাঢ়ে তেতিয়া যেন তাইৰ গাৰ পৰা কিবা এসোপা ছিটিক ছিটিকি পৰে। ৰাসেশ্বৰীৰ ভয়েই লাগি থাকে ক'ৰবাত কোতিয়াবা কিবা অঘটন ঘটি যায় বুলি। পদুম তেনেকৈ ৰাসে পেহীৰ তেজমঙহৰ একো নহয়। দদায়েকৰ জাওৰ ল'ৰা ভায়েকৰহে নাতিনীয়েক। ভায়েকে একেজনী ছোৱালী এৰি থৈ গৈছিল। এদিন পদুমৰ মাকো আন এটালৈ গ'লগৈ। বুঢ়ীয়েই ছোৱালীজনীক তুলি তালি ইমান ডাঙৰ কৰিলে। ৰাসেশ্বৰীৰ নিজৰ বিয়াবাৰু নহ'লেই।

পদুম পিচে অলপ পিছতে আন্ধাৰে মুন্ধাৰে ওলালহি। ৰাসে পেহীয়ে গাটো তিয়াই আহিছিল মাত্র। টিনৰ ছুটকেছটো লৈ নাতিনীয়েকক ওলোৱাহি দেখি ভয় খাই গ'ল। কেনেকৈ আহিল? কাৰ লগত আহিল? পদুমে পীৰা এখনত বহি আঁচলেৰে ঘাম মচি মচি ক'লে, "মই আহিম বুলি কৈছিলো নহয়? ৰজনীহঁতে থাক বুলি ধৰিছিল। মই কিন্তু লাচ্ বাছত গুচি আহিলো। বজাৰত বাছতে মণ্ডলক লগ পাই গ'লো। এইছোৱা একেলগেই আহিলো।"

বুঢ়ীৰ বুকুখন চিৰিংকৈ গ'ল। সতাই মণ্ডল মতলবী মানুহ। সংসাৰী মানুহ যদিও বাৰ ঠাই ফুৰি বাৰ কথা শিকা সতাই মণ্ডলে পদুমৰ আসে পাৱলৈ চেষ্টা কৰিয়ে আছে—"টকী চাবলৈ যাওঁ ব'ল" বুলি মাজে মাজে কৈয়ে থাকে। ৰাসে পেহীয়ে গতিকে খবৰ ল'লে তাই সতাইৰ লগত দোকানে দোকানে সোমাইছিল নেকি? আন ক'ৰবালৈ সি লগ ধৰি নিছিল নেকি? মটৰত সি তাইৰ ওচৰত বহিছিলনে আঁতৰত? গাওঁ সোমাইও সি লগে লগে আহিছিল নেকি?

পদুমে বুজিলে আইতাকৰ দুশ্চিন্তা কোনখিনিত। সেইবাবে যথাযথ উত্তৰ দি বুঢ়ীৰ মনৰ সংশয় দূৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। তাই ক'লে যে তাই বাছৰ পৰা নমাই নাছিল। বজাৰত মণ্ডল বাছত উঠি তাইৰ পিছফালে বহি থা-থবৰহে লৈছিল—"কিবা খাবি নেকি?" বুলি সুধিছিল, কিন্তু তাই নগ'ল। বাছ এই পিনে গাৱঁৰ মুৰেদিয়ে যায়, গতিকে এইখিনি আহিবলৈ একো ভয় নাই, তথাপি মণ্ডলে চাইকেল নমাই তাইৰ লগ লয়হি আৰু অই মাইকণহঁতৰ ভোতালৈদি বেগা-বেগীকৈ ঘৰলৈ গুচি আহিল।

বুঢ়ীয়ে স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাই নাতিনীয়েকক মুখেহাত ধুই লবলৈ কৈ-

ভাত বাঢ়িবলৈ কাৰবাৰ কৰিলে। আচল কথাটো নোসোধা দেখি পদুমে নিজেই কবলৈ ধৰিলে, বজাৰ পাৰ হৈ দহ মাইল মান গ'লে এলেকৰ পেলেক ৰজনীকান্ত ককায়েকৰ গাওঁ। ৰজনীকান্ত গাঁৱৰ মুখীয়াল মানুহ। ক'ৰবাত কিবা কৰি দিব পাৰে নেকি খবৰ ল'বলৈ গৈছিল। পিচে নাই, ৰজনীয়ে বিশেষ একো আশা দিব নোৱাৰিলে। সেইদিনে স্কুল বা প্ৰজেক্ট ক'তো তেনে কাম খালি নাই।

তাৰ পিছত অলপ বৈ পদুমে কলে, "প্ৰসন্ন দাদাকো লগ পালো। তেওঁ হ'লে কৈছে যেনে তেনে কিবা এটা কৰি দিবই।"

সিটো কোঠাৰ গাতে লাগি থকা পাকঘৰৰ দুৱাৰ ডলিৰ পৰা পাচলি কুটি থকা আইতাকে উচাপ খাই উঠাৰ দৰে অলপ ডাঙৰকৈয়ে প্ৰশ্ন কৰি পঠিয়ালে, "কোনে বুলি কলি ?"

পদুমে মিচিককৈ হাঁহি ললে। তাৰ পিছত যিমান পাৰে সহজভাৱে কবলৈ চেষ্টা কৰিলে, "সেই যে প্ৰসন্ন দাদা, আমাৰ ঘৰলৈ যে দিবাকৰৰ লগত আহিছিল।—মোলৈ দেখোন চিঠিও লিখিছিল। পাহৰিলিয়েইনে ?"

পদুমে সিটো কোঠালৈ গৈ কাপোৰ সলাবলৈ ধৰিলে। বুঢ়ীয়ে ভোৰভোৰাবলৈ ধৰিছিল, "কোনে কাক কি কৰি দিব ? যালৈকে তালৈকে চিঠি লিখি থাকিলেই কোনোবাই কিবা কৰি দিবনে ? মতা মানুহ নথকা ঘৰ, সহায় সাৰথি নাই—ভালকৈ চকু মেলি চাই ফুৰিব লাগে।"

পদুমে সলোৱা চাদৰখন থুতৰিৰে ধৰি ভাল ব্লাউজটো খুলিবলৈ ধৰিছিল। মাৰ্কিন কাপোৰেৰে ঘৰতে কৰি লোৱা বডিচ্‌টোৰ ওপৰত এবাৰ চকু ফুৰাই চাই আইতাকলৈ এনেই এবাৰ উলটি চালে আৰু একো নোকোৱাকৈ ছিট কাপোৰৰ আন এটা ব্লাউজ লেজু ডালৰ পৰা টানমাৰি আনি পিন্ধিবলৈ ধৰিলে। প্ৰসন্নকে আদি কৰি কাৰোবালৈ কাৰোবালৈ চিঠি লিখে বুলি আইতাকৰ খং। প্ৰসন্ন ৰজনীকান্তহঁতৰ গাঁৱৰ ল'ৰা। প্ৰজেক্টৰ অফিচত কেৰাণী কাম কৰে। যেয়েই নহওক, পদুমৰ ওচৰ চাপিব খোজা কোনো মতলবী মানুহকে বুঢ়ীয়ে দেখিব নোৱাৰে। দিবাকৰৰতো একো কামেই নাই, মেট্ৰিক ফেল মাৰি ডেথাৰ মাটি সম্পত্তি থকা ঘৰৰ ভাত খাই টলো টলো কৈ ঘুৰি ফুৰে। কিন্তু প্ৰসন্ন, সতাই মণ্ডল, মন্মথৰ ড্ৰাইভাৰ ধন পইচা থকা বিলাকতো প্ৰশ্ৰয় নিদিয়ে। ইহঁতৰ কোনোবা এটা আহিলে বুঢ়ীয়ে নাতিনীয়েকক অকলে কেতিয়াও নেৰে।

যেন সকৰে পৰা কষ্ট কৰি ভাঙৰ দীঘল কৰা বাবে ছোৱালীজনীৰ ওপৰত অকল তেওঁৰহে অধিকাৰ।

আইতাকৰ খং বঢ়াবলৈ ইচ্ছা নকৰি পদুমে ভাৰি হাত ধুবলৈ বাহিৰলৈ ওলাই গ'ল। বজাৰৰ পৰা আহিলে গাওঁখন ফুট গধূলিতে ৰব নিজম পৰা যেন লাগে। আজি খোপ মৰা আন্ধাৰো। ওচৰত তেনেকৈ ঘৰো নাই। গছ-গছনিয়েও এনেই আন্ধাৰ লৰি থয়। তথাপি চোতালৰ কেৰাহিটোত খোৱা পানীৰে ভাৰি ধুই ধুই পদুমে দূৰৰ দুই এটা ঘৰত চাকি বন্তি, মাত কথাৰ উমান পালে। ঢেকীৰ শব্দ আৰু ডেকা ল'ৰাৰ কিৰীলিও কাণত পৰিলহি।

লেমটো লৈ বুঢ়ী ওলাই আহিল। "তইনো বাৰু আন্ধাৰে মুন্ধাৰে ওলাই আহিব পাৰনে?"

পদুমে এমুখ পানী দীঘলীয়াকৈ দূৰলৈ মাৰি পঠিয়াই কলে, "একো নহয় বা। মই কিবা আন্ধাৰত নোলাওঁ নেকি? এতিয়াইচোন ভিতৰলৈ গ'লোহেঁতেন।"

জপনাখনৰ সিপাৰে মতা মানুহৰ গল-খেকাৰি শুনা গ'ল। বাহিৰ জপনাখন কোনোবাই চোঁচোঁৰাই খুলিছে। বাসে পেহীয়ে লেমটো চকুৰ ওচৰলৈকে দাঙি লৈ সেইপিনে চাবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

"মইহে বাসে পেহী।"

হেমধৰ। বোধহয় মাৰোৱাৰী বাবুৰ লৰী চলাই উলটি আহিছে। ঘৰ পোৱাগৈয়ে নাই। সি এনেকৈ প্ৰায়েই সোমাই যায়। ল'ৰাটো এনেয়ে ভাল। বুঢ়ীক বজাৰৰ পৰা ইটো সিটো আনি দিয়ে। পদুমকতো দিয়েই। মাত্ৰ আহিলে ৰাতি এপৰলৈকে বহি থাকিব খোজে। সেইখিনিতে লেঠা।

মলিয়ন লংপেণ্ট, হাৱায়ান পিন্ধা, ব'দে-কষ্টেই ক'লা পৰা হেমধৰ ড্ৰাইভাৰক ভিতৰলৈ নি বহিবলৈ দিবলৈ বুঢ়ী বাধ্য হ'ল। সি পীৰা এখনতে বহি পদুমলৈ চাই হাঁহিলে। তায়ো হাঁহিলে। হেমধৰে মিঠাইৰ টোপোলাটো আগবঢ়াই দিলে। এনেকুৱা এটা টোপোলা প্ৰায়েই আহে। গতিকে চাহ এটোপা দিবলগীয়া হয়। আজিও দিব লগা হ'ল। বুঢ়ীয়ে বটাটো লৈ হেমধৰৰ লগত বহি নাতিনীয়েকক কলে চাহ কৰি আনিবলৈ আৰু ভাতৰ পিনেও চকু ৰাখিবলৈ।

হেমধৰ দেখাত নিৰ্জু প্ৰকৃতিৰ। কিন্তু ভিতৰি তাৰ বুধি আছে বুলি

পাৰিব সকলোৱে কয়। নহ'লে বজাৰলৈ অহাযোৱা কৰি কৰিয়েই সি মটৰ চলাবলৈ শিকিলে কেনেকৈ? তাৰ ঘৰখনো আজি কালি পোহৰ হৈ আহিছে—সি টিনপাতৰ ঘৰ এটা আৰম্ভ কৰিছেই। কোনোবাই খুজিবলৈ গলে কিন্তু পইচা নাই বুলি কয়—টিনৰ বা কাঠৰ ধাৰ মাৰিবলৈ আছেই; নাইবা যোৱা বেলি গৰু কিনোতে কম কষ্ট কৰিব লগা হ'ল জানো, এনেকৈ কৈ থয়। মিঠাইৰ টোপোলা আনি, চাহপানীৰ খোলা পাতিও সি জানো বুধিৰেই চিনাকি দিয়া নাই? এই বুলি কুঞ্জনাথে এদিন দিবাকৰৰ আগত কৈছিল।

চাহ হয় মানে হেমধৰ ৰাসে পেহীৰ সংসাৰৰ খা-খবৰ ললে। খাজনা-তাজনা দি থকা হৈছে নহয়? আধিৰ ধান পোৱাত কিবা অসুবিধা হৈছে নেকি? এই বেলি আহুধান বেচি দিবই পৰা হ'ব হ'বলা; মাৰোৱাৰী বাবুক কব নেকি? দামৰ কাৰণে একো ভয় নাই, সি আছে।

এইবিলাক কথাৰ কাৰণে হেমধৰৰ নিচিনা ভেকা ল'ৰা বুঢ়ীক লাগে। যদিও পদুমৰ কাৰণে আছে তথাপি এই অহাতে ৰাসেশ্বৰীয়ে হেমধৰৰ হতুৱাই কাম কৰাই লয়। বুঢ়ীৰ পৈত্ৰিক মাটি-বাৰী আছে। তাৰ আৰ্জনেৰেই ঘৰ চলে কোনোমতে। দুই এপদ বস্তু আনি দিয়াৰ উপৰি হেমধৰে বুঢ়ীৰ ধান বজাৰত বেচি দিয়ে। গতিকে বুঢ়ীয়ে হেমধৰক অলপ বেলেগ চকুৰে চায়।

চাহ খাই থাকোতে কুঞ্জনাথ চোৰ আহি ওলাল। ক্ষীণ, বেজীমুৰা কুঞ্জনাথে সাধাৰণতে তলমূৰ ওপৰ নকৰে। জপৰা চুলি কোছাৰে সি মানুহৰ আগত চুচুক-চামাকেই কৰি থাকে। পদুমৰ চকুলৈ কিয়, সি তাইৰ গাৰ চালখনলৈকে বেছিপৰ চাই থাকিব নোৱাৰে। হেমধৰক সুন্দৰকৈ বহি চাহ খাই থকা দেখি সি ৰাসে পেহীক মাত লগাই সোমাই আহিও উলটি যাবই খুজিছিল। পিচে হেমধৰেই মাত লগাই ৰখালে, "কি অ' তই হ'বলা ঘৰৰ পৰা ওলালিয়েই?" অৰ্থাৎ কুঞ্জনাথ চোৰৰ বুজিত লাগিবৰ সময় হলেই? কুঞ্জনাথে বেৰৰ ফালে চাই থাকি উচাপিচাবলৈ ধৰিলে। পদুমে পুতোতে পীৰা এডোখৰ আনি দি কলে, "বহা।" বক্ষা পাৰি সি বহিল। বুঢ়ী গহীন হ'ল। পদুমলৈ খঙেৰে চালে।

কুঞ্জনাথক ৰাসেশ্বৰীয়েও মনে মনে ঘিণ কৰে। কিন্তু দেখুৱাই একো নকয়। কাৰণ সি চোৰে কৌতিয়াবা বুঢ়ীবো বাৰী লুকাকি পকা

পকা তামোলগাল পাৰি নি বেচি দিবগৈ পাৰে। আকৌ টানে আপদে বুঢ়ীক কেতিয়াবা কুঞ্জনাথৰো সহায় লাগে। "হেৰ কুঞ্জ বজাৰৰ পিনে যাব নেকি?" বুলি বাটেদি চুচুক-চামাককৈ গৈ থকা কুঞ্জনাথক ৰাসে বুঢ়ীয়ে চোতালৰ পৰা মাত লগালে তাৰ আন কাম থাকিলেও পৰম উৎসাহত আগবাঢ়ি আহি কব, "অ" যাওঁ, কিবা লাগিব নেকি?" পদুমে কিবা অনুৰোধ কৰিলেতো কথাই নাই, "ৰঙা ডিয়েমচি এনেছা আনি দিবা, পইচা লৈ যোৱা" বুলি তাই পইচা আনিবলৈ ভিতৰলৈ গ'লেই কুঞ্জনাথে "এ নেলাগে নেলাগে মোৰ পইছা আছে" বুলি বেগাবেগীকৈ খোজ পেলাই পদুলি মুখ পাবগৈ। বুঢ়ীৰ আৰু এটা ভয় আছে; পথাৰ আৰু বাৰী লুকুকাৰ উপৰি বাজৰতো সিন্ধি দিয়া পোলাকটা বুলি কুঞ্জৰ নাম আছে। মানুহটো কাইটীয়া হ'লেও গাত হেনো ভতৰা গৰুৰ বল আছে। কোনোবা দিনা ৰাতি বেৰ কাটি সোমাইহি যদি? কি ঠিক, মুখত সোপা দি পদুমক লৈ··· বুঢ়ীক ঘৈয়াই থৈ যাবও পাৰে।

বুঢ়ীয়ে সুধিলে, "তামোল খাবা নেকি?"

সি বিপৰীত ফালে চাই কলে, "দিয়ক এখন।"

পাক ঘৰৰ পৰা পদুমে চিএৰি কৈ পঠিয়ালে "মই কুঞ্জলৈ চাহ ৰাকিছো আইতা।" পদুমৰ মাত শুনি সি ইফালে সিফালে চাবলৈ ধৰিলে।

তাৰ গতি বিধিলৈ লক্ষ্য কৰি থকা হেমধৰে লাহেকৈ সুধিলে, "আজি তোৰ ডিউটী নাই নেকি?"

"ককাইদেৱে কিযে কয় আৰু!" এই বুলি কুঞ্জনাথে আকৌ উচপিচাব ধৰিলে। বুঢ়ী আৰু হেমধৰে পৰস্পৰলৈ চাই মিচিক মাচাককৈ হাঁহিবলৈ ধৰাত তাৰ অৱস্থা আৰু কাহিল হৈ পৰিল। এনে সময়তে পদুমে চাহ মিঠাই আনি কুঞ্জনাথৰ আগত মাটিতে থলত বৈনিবা সি ৰক্ষা পৰিল। সি তলমুৰকৈ চাহ খাবলৈ ধৰিলে। হেমধৰে পদুম আৰু বুঢ়ীৰ লগত কথা পাতিবলৈ ধৰিলে।

যাবৰ সময়ত হেমধৰে কুঞ্জনাথকো লৈ গ'ল। সি যাব নুখুজিছিল। কৈছিল তাৰ অন্য এফালে কিবা কাম আছে। কিন্তু ড্ৰাইভাৰে "থ থ এই ৰাতিখন তোৰ কি কাম থাকিব আমাৰ জনা আছে" বুলি ডাবি ধমকি দি জোৰকৰি চোৰক উলিয়াই লৈ গ'ল।

বাহিৰখনত কিবা থাকিলনেকি চাই লৈ দুৱাৰত ভাং দিবলৈ ওলাই

ৰাসে পেহীয়ে ভোৰভোৰাবলৈ ধৰিলে ঃ পদুলিশুঙা সোপাই আহিবলৈ নেৰে, আমাৰ নাটেচৰীৰো নাচোন-বাগোন নুশুচে। চোৰকো চাহ খুৱাব লাগে। কোনোবা দিনা কিবা অঘটন ঘটক, পাবি মজা পালি।

ঘৰ অ'তাবলৈ লৈ পদুমে মিচিককৈ হাঁহি পেলালে। বুঢ়ীয়ে ঘৰলৈ অহা সকলোকে পদুলিশুঙা বুলি কয়, গালি পাৰে—কিন্তু মুখৰ আগতঃ হ'লে ভালদৰেই সোধ পোচ কৰে। কাৰণ কাক কেতিয়া কি কামত লাগে একো ঠিক নাই। পদুমে কেতিয়াবা তাইক বেয়াকৈ কোনোবাই জোকালে খঙতে কিবা কিবি কৈ দিয়ে ; তেতিয়াও বুঢ়ীয়ে কথাটো পাতলাই দিবলৈ চেষ্টা কৰে, যাতে সিহঁতক কোনেও বেয়া পাই নেযায়। কিন্তু অকল এই কাৰণতেই তাই এতিয়া হঁহা নাই। কুঞ্জনাথৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞ হোৱাৰ তাইৰ আৰু কাৰণ আছে। সি তাইক ৰাসে পেহীৰ বিষয়ে নজনা বহুত কথা কৈছে।

মাত্ৰ এসপ্তাহ মান আগৰ কথা। সেইদিনা ৰাসেশ্বৰী ৰাতিপুৱা এফালে ওলাই গৈছিল। পদুম অকলে ঘৰত আছিল। কুঞ্জনাথ কৰবাৰ পৰা ওলালহি। তাই অনুমান কৰিলে সি নিশ্চয় ৰাতি ওলোৱা নাছিল, গাতিকে শুই মেলি আহিছে, নহ'লে নিশাচৰে এপৰলৈকে শুয়েই থাকিল-হেঁতেন। নাইবা পুৱতি নিশা মনে মনে কাৰোবাৰ বাৰী লুকি নি বজাৰত বেচি মেলিহে উভটি আহিছে। যি হওক এই বিষয়ে একো নকৈ তাই তাক বাহিৰতে দুৱাৰ মুখত বহিবলৈ দিলে যাতে বুঢ়ী হঠাৎ আহি ওলালেও তাক বাহিৰতে দেখেহি। কথাটোৰ গম ধৰিব পাৰি চোৰে সুধিছিল, "মই আহিলে তুমি বেয়া পোৱা নেকি পদুম ?"

সিটো কোঠাত থকা পদুমে সেইদিনাও মিচিক্‌কৰে হাঁহি পেলাইছিল। কাৰণ কুঞ্জনাথৰ কথাখিনি থিয়েটাৰৰ বচন যেন লাগিছিল। সি যেন এই নিজান পৰিবেশৰ সুযোগ লৈ কথাযাৰ সজাই পৰাই মোলায়েমকৈ ক'বলৈ চেষ্টা কৰিছিল।

হাঁহি সামৰি তাই উত্তৰ দিছিল, "কিয় বেয়া পাম ?" মানুহৰ ঘৰলৈ মানুহ আহিলেনো বেয়া পাব লাগেনে ?' ইয়াৰ অৰ্থ যিয়েই নহওক, কুঞ্জনাথৰ বোধকৰো থিয়েটাৰৰ উষ্মা চৰি গ'ল তাকে শুনি; কাৰণ সি চুণ একণ খোজাৰ ছল কৰি উঠি ভিতৰ পালেগৈ। চুণ খুজিলে। কিন্তু সি ঠাইতে থিয় হৈ চকুহাল ঘনাই উঠোৱা-নমোৱা কৰি সমুখত ৰৈ থকা

গাভৰু ছোৱালী জনীৰ প্ৰীতি অঙ্গৰ ওপৰত চুলেং চাৰিনি বুলাই যাব ধৰিলে। চুণৰ ভুৰুকাটো হাতত হৈ পদুমো ঠাইতে বৈ থাকিল। তাইৰ বুকু অলপ কঁপি উঠিল। কিন্তু তাই ভয় খোৱা যেন নেদেখুৱালে।

হঠাৎ কুঞ্জনাথ থৰ থৰ কৰে কঁপি থকা হাত দুখনেৰে পদুমৰ হাত এখনত ধৰিলে। তাৰ পিছত কন্দনামুৱা হৈ ক'লে, "মই তোমাৰ হাতত অলপ সময় ধৰি থাকো দেই?" এইবুলি সি পদুমৰ অনুমতিলৈ বাট নেচাই তাইৰ হাতখন লিৰীকি-বিদাৰি পিটিকি থাকিবলৈ ধৰিলে। তাৰ অৱস্থা দেখি তাৰ প্ৰীতি পুতৌত তাইৰ অন্তৰখন ভৰি গ'ল। গতিকে তাই অলৰ অচৰ হৈ কিছু সময় বৈ থাকিল। কিন্তু সেইদৰে বেছি সময় বৈ থাকিব নোৱাৰি। কোন সময়ত বুঢ়ী ওলাইহি কব নোৱাৰি। সেই কাৰণে পদুমে অলপ সময় কুঞ্জনাথক হাতখন ছুই থাকিবলৈ দি কলে, "বাৰু এতিয়া যোৱা আগৰ ঠাইত বহাগৈ। আইতাই আহি দেখিলে খং কৰিব।"

কুঞ্জনাথ থপ-জপকৈ ওলাই আহিল। সি গোটেই মানুহটো ৰঙা পৰি গৈছিল। কপালত ঘাম বিৰিঙি ওলাইছিল। দুবাৰমান সেপ গিলি লব লগাও হৈছিল। তথাপি মনৰ তৃপ্তি তাৰ চকু মুখত স্পষ্ট হৈ উঠিছিল। বাহিৰলৈ আহি আকৌ দুৱাৰ মুখত বহি সি সেই কাৰণেই অলপ তাচ্ছিল্যৰ সুৰত কলে, "আইতাই কি কৰিব? বুঢ়ীৰ কথা আমাৰ সকলো জনা আছে।"

সেই সময়তে কুঞ্জনাথে ৰাসেশ্বৰীৰ অতীত কীৰ্ত্তিৰ কাহিনী কৈছিল।

সেইদৰে কোৱাত স্বাভাৱিকতে আইতাকৰ বিষয়ে জানিবলৈ পদুমৰ পৰম ঔৎসুক্য জাগিছিল। গতিকে তাই কুঞ্জনাথৰ ওচৰলৈ আহি ভিতৰ পিনে বহি লৈছিল আৰু তাৰ পৰা সেই কাহিনী বৰ আগ্ৰহেৰে শুনিছিল:

গাভৰু কালত ৰাসেশ্বৰী অকলেই বাস কৰি ফুৰা বিধৰ আছিল। গাঁৱত বুঢ়া-মেথাই এতিয়াও মনত পেলাব পাৰে যে দেখিবলৈ শুনিবলৈ ভাল নোহোৱা ৰাসেশ্বৰীয়ে কিন্তু যৌবন আৰু ভকল গাটোকে সম্বল কৰি বেছ ৰাজত্ব কৰিছিল। বনবনাই ফুৰা, বিহুত নচা, অকলে অকলে গাঁও ফুৰি ফুৰা, ডেকা লৰাহঁতৰ লগত চিঞৰ বাখৰ হাঁহি খিকিন্দালি কৰি সময় কটোৱা—এইবোৰৰ কাৰণে ৰাসেশ্বৰী গাঁওখনৰে আতঙ্ক স্বৰূপ হৈ পৰিছিল। কাৰণ কাৰ ঘৰৰ গাভৰু ছোৱালী ৰাসেশ্বৰীৰ লগত পৰি

অবাটে যায় কি ঠিক ? তেওঁৰ চৰিত্ৰ সম্বন্ধেও বহুতে বহুত কথা কৈছিল। কাৰণ মাজে সময়ে একো ৰাতি তেওঁ ক'ত কটাইছিলগৈ কোনেও কব নোৱাৰিছিল।

বহুতে হেনো তাইক অসময়ত বৰ বেয়া ঠাইত বৰ বেয়া অৱস্থাতো নিজ চকুৰে দেখিছিল।

আৰু কিমান যে চিঠি নাহিছিল ৰাসেশ্বৰীলৈ! আৰু ক'ৰ ক'ৰ পৰা যে নাহিছিল! কাৰ কাৰ পৰা যে নাহিছিল! তেতিয়াৰ দিনত সতাই মণ্ডলৰ নিচিনা পেন্দুকণা ল'ৰাহ'তৰ এটা চখেই আছিল বাদাম গুটি কিনি খাবলৈ পাতি-পইচা এটাৰ বিনিময়ত ৰাসেশ্বৰীৰ চিঠি অনা-নিয়া কৰি দিয়াত।

তথাপি বোধহয় ৰাসেশ্বৰীৰ এদিন কাৰোবাৰ লগত বিয়া হৈ গ'ল-হেঁতেন। কিয়নো দেখিবলৈ বেয়া ছোৱালীৰো এদিন বিয়া হয়। চেহেৰাৰে নোৱাৰি যৌৱনেৰে তেওঁ কাৰোবাক ফান্দত পেলাব নিশ্চয় পাৰিলেহেঁতেন। নাইবা কোনোবা বৰলাত চাপি হ'লেও এখন সংসাৰৰ অধিকাৰিণী হ'লহেঁতেন। কিন্তু তেওঁৰ নিজৰ ভুলৰ কাৰণে একো এটা নহ'লগৈ। ৰাসেশ্বৰী এদিন বজাৰৰ পঞ্জাবী মিস্ত্ৰি এটাৰ লগত পলাই গ'ল। পঞ্জাবী মিস্ত্ৰিৰ লগত তেওঁ কেনেকৈ যে সম্বন্ধ স্থাপন কৰিছিল কোনেও ভাবি উলিয়াব নোৱাৰিলে। পঞ্জাবীটোৱে বজাৰত থাকি বাঢ়ৈৰ কাম কৰিছিল। বৰ ডেকা মানুহ নহয়। তাৰ দেশত হেনো লৰা তিৰোতা আছিলেই। এইবোৰ কথা পিছতহে ওলাইছে। বহুতে সন্দেহ কৰে যে সতাই মণ্ডলৰ পিতাকেই বন্দবস্তটো কৰি দিছিল। তেওঁও মণ্ডল আছিল। কাঠৰ ফ্ৰেমেৰে টিনপাতৰ ঘৰটো বুঢ়া মণ্ডলেই সজাইছিল। কাঠৰ দুৱাৰ খিৰিকী বজাৰত কৰাই আনিছিল পঞ্জাবী মিস্ত্ৰিৰ হতুৱাই। নিশ্চয় বুঢ়া মণ্ডলেই ৰাসেশ্বৰীক পঞ্জাবীৰ লগ লগাই দিছিল।

কিন্তু নিটিকিল। এসপ্তাহৰ পিছত ঘৰৰ ছোৱালী ঘৰলৈ উলটি আহিল। পঞ্জাবীয়ে বোলে ঠগিলে। কাৰণ সি ৰাসেশ্বৰীক বিয়া কৰাব খোজা নাছিল, কেৱল ৰাখিবহে খুজিছিল। এই কথাত কিন্তু ৰাসেশ্বৰী কোনো মতেই মান্তি নহ'ল। গতিকে তেওঁ এদিন মনে মনে পঞ্জাবীটোৰ ওচৰৰ পৰা পলাই আহিল। পঞ্জাবীটো কেনিবা গ'লগৈ। মাৰ খোৱাৰ ভয়তে আৰু বজাৰলৈ নাহিল।

গতিকে ৰাসেশ্বৰীৰ বিয়া হোৱাৰ আশা চিৰদিনলৈ নোহোৱা হৈ গ'ল। এই ঘটনাৰ পিছৰ পৰা ৰাসেশ্বৰী কিছু সাৱধান হ'ল। আগৰদৰে আৰু উৎপাত কৰি নুফুৰা হ'ল। দিন যোৱাৰ লগে লগে মানুহেও তেওঁৰ আগৰ কথা বিলাক পাহৰি যাবলৈ ধৰিলে। এনেকি এসময়ত মানুহজনীকে পাহৰি পেলালে। ৰাসেশ্বৰী গাৱিতে থাকি গ'ল। বয়স হ'ল। সৰু ল'ৰা ছোৱালীবোৰ ডাঙৰ হ'ল। সিহঁতৰো বিয়া হ'বলৈ ধৰিলে। ৰাসেশ্বৰী এদিন ৰাসেপেহী হৈ পৰিল।

বুঢ়ীৰ মনটো আৰু মুকলি ন'হল। সেইবাবে শুবৰ পৰলৈকে নাতিনীয়েকৰ লগত বৰ বেছি আৰু কথা নহ'ল। দুয়ো দুয়োফালে মুখ কৰি কাঠৰ চালপীৰা খনত পৰি থাকিল। বুঢ়ী বেৰৰ দাঁতিত, পদুম ইফালে। ভৰি-পথানৰ ওচৰত থকা অকণমাণি খিৰিকীখন পুৰণা তক্তা এচলাৰে দিনে-ৰাতিয়ে বন্ধ কৰি থোৱা হয়। নুমাই যোৱা লেমটো আৰু টিপচাকিগছ বিছনাৰ ওচৰতে মাটিত থয়। দৰকাৰ হ'লেই বুঢ়ীয়ে জুইবাহটো উলিয়াই পদুমক দিয়ে।

কৃষ্ণপক্ষৰ জোন ওলাইছিল। সেইবাবে লেমচাকি নুমুৱাৰ কিছুপৰ পিছত ভিতৰখন অলপ পোহৰ পোহৰ লাগিল। মুধোদ বা জলঙাইদি জোনাক অলপ সৰকি আহি কোতিয়াৰা গালে-মুখে পৰিবহিও পাৰে। গাওঁখনত তেনেকৈ হাই-উকমি আৰু একো শুনা নেযায়। কুকুৰৰ ভুক-ভুকনিহে দূৰৰ পৰা মাজে মাজে ভাহি আহে।

লৰ-চৰ নকৰাকৈ পৰি থাকিবলৈ ৰাসেপেহীয়ে বহুত চেষ্টা কৰিও পৰা নাছিল। টোপনি নাহেহে নাহে। কিন্তু টোপনি আহক আহক কৰি থাকিলে সি বেছি নহাহে হয়। সেই বাবে বুঢ়ীয়ে দুবাৰো কাতি সলাবলগীয়া হ'ল। হুমুনিয়াহ একোটাক চেপি চেপি এৰি দিবলৈ চেষ্টা কৰিলে যাতে উশাহ নিশাহৰ শব্দ যেন শুনি।

পদুমে সকলো গম পাইছিল যদিও তাকে ভাবি থাকিবলৈ তাইৰ মন আৰু সময় নাছিল। তাই নিজৰ চিন্তাতে ব্যস্ত। আজি কথা এটা কবই লাগিব। নহ'লে হয়তো কোৱাই নহ'ব। ইমান দিনে ক'বলৈ ভয় কৰি আছিল আৰু নিশ্চয় কৰ পৰাও নাছিল। সিদিনা কুঞ্জনাথে আইতাকৰ কথাবোৰ কবৰে পৰা পদুমৰ ভয় ভালেখিনি ভাগিল (কমি গ'ল)। আজি

ফুৰিবলৈ গৈ ইটো কথাৰ বিষয়েও নিশ্চিত হব পাৰিলে। গতিকে আজি নোকোৱাৰ আৰু কোনো অৰ্থ নাই।

"আইতা!" অৱশেষত পদুমে আৰম্ভ কৰিলে। তাই অলপ ৰ'ল। বুঢ়ীৰ সাৰ-সুৰ নাই, ওপৰ-মুৰৈ পৰি আছে, চকু দুটা জোৰ কৰি মুদি আছে। "কাইলৈ প্ৰসন্ন ককাইদেউ আমাৰ ইয়ালৈ আহিব। তোক কবলৈ কৈ পঠিয়াইছে। কাইলৈ দুপৰীয়া আহিব।"

তথাপি বুঢ়ীয়ে একো সঁহাৰি নিদিলে। কিন্তু চকু দুটা আপোনা আপুনি ডাঙৰকৈ মেল খাই গ'ল। সেই মুহূৰ্তত্তে পদুমে বাগৰ সলাই আইতাকৰ ফালে চোৱা হ'লে বুঢ়ীৰ সেই আচৰিত হৈ পৰা ভাবটো দেখি খিল-খিলাই হাঁহি পেলালেহেঁতেন। কিন্তু প্ৰসন্নৰ কথা কবৰ সময়ত তাই কোনোমতেই এই ফালে ঘূৰি চাব নোৱাৰিলে।

"তই টোপনি গ'লি নেকি?" পদুমে অলপ চৰা সুৰত ক'লে, "মই কি কৈছো শুনিছ নে নাই?"

"কিয় আহিব খুইছে প্ৰসন্ন ইয়ালৈ কাইলৈ?" বুঢ়ীয়ে এইবাৰ শব্দবোৰ এটা এটাকৈ কোনো মতে সুধিলে। বৰ অনিচ্ছাতহে যেন কৈছে, এনে শুনা গ'ল।

"মোৰ কথা কবলৈ আহিব। মানে তোক সুধিবলৈ আহিব। মই আহিবলৈ কৈ আহিছো।"

বুঢ়ীয়ে একো মন্তব্য নকৰিলে। মাত্ৰ প্ৰসন্ন বোলা ডেকা ল'ৰাটোৰ চেহেৰাটো মনত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

"তেওঁলোকৰ ঘৰত হেনো মত আছে। মানে ল'ৰাৰ কথাৰ ওপৰত আপত্তি নকৰে।"

ল'ৰাটো বৰ বেয়া নহয়। হৃষ্ট-পুষ্ট। হাঁহি মুখীয়া। প্ৰজেক্টৰ অফিচত চাকৰি কৰে। ভাবি থাকোতে বুঢ়ীৰ চকু দুটা লাহে লাহে সেমেকি আহিবলৈ ধৰিলে। তথাপি মুখৰ পৰা মাত নোলাল।

"তেওঁ তোৰ কথাও কৈছে। কৈছে যে তয়ো ইয়াত থাকিব নেলাগে। ইয়াৰ মাটিখিনি বেচি তোকো তালৈকে লৈ যাব—তাতে নতুনকৈ মাটি কিনিব।"

ৰাসেশ্বৰী বুঢ়ীৰ চকুৰেদি সৰ সৰকৈ পানী বৈ আহিল। তেওঁ ভবাতকৈ কথাবোৰ বহুত বেলেগ হৈ গ'ল। কুঞ্জনাথক চাহ দিয়া কাৰণে

তেওঁৰ খং উঠি আছিল। কুঞ্জনাথ চোৰৰ নিচিনা হীন প্ৰাণীকো আদৰ সাদৰ কৰিব লাগেনে, এই ভাবি নাতিনীয়েকৰ ভবিষ্যৎ আন্ধাৰ দেখি তেওঁৰ বুকুখন গুজৰি গুমৰি আছিল। তেওঁলোকৰ ঘৰলৈ অহা কোনো এটাকে অৱশ্যে তেওঁ সহ্য কৰিব নোৱাৰে। তাতোকৈ অসহ্য পদুমে সকলোকে মাতবোল, সোধ-পোছ কৰিব কিয় ? কিন্তু প্ৰসন্নই বিয়াৰ প্ৰস্তাব দিবলৈ অহাটো সম্পূৰ্ণ বেলেগ।

আইতাকে একো নমতা দেখি পদুমে হঠাৎ ঘূৰি চালে। অলপীয়া পোহৰতে সোতোৰা পৰা গাল দুখনেদি বৈ গৈ থকা বুঢ়ীৰ চকুপানীবোৰ তাইৰ চকুত স্পষ্টকৈ পৰিল। আইতাকে কি কাৰণে কান্দিছে পদুমে ঠিক ধৰিব নোৱাৰিলে। কিন্তু ধৰি ললে যে নাতিনীয়েক গুচি যাব বুলি বেজাৰতে কান্দিছে। আজি কেবাদিনো আইতাকক মনতে তাচ্ছিল্য কৰিব অহা কাৰণে অনুশোচনা হোৱাত পদুমে বুঢ়ীক "আইতা" বুলি সাৱটি ধৰিলে।

বুদ্ধদেৱ

"আপুনি সুখীনে ?'—হটঙা মাৰ্কিন চিপাহী জনে সেইদিনা মোক পোনে পোনেই সুধিছিল।

ধেমালি কৰিছে বুলি ভাবিময়ো নভবা-নিচিন্তাকৈ টপৰাই উত্তৰ দিছিলো, "হয় মই সুখী"। এই বুলি হাঁহি মই তেওঁৰ চকুত কোঁচ খোৱা চকু দুটালৈ চাইছিলো। একেই মিলিটাৰী দিন, অননুভূতপূৰ্ব এটা গতিশীলতাই এনেয়ে আৰ গা-মন ৰঞ্জিত কৰি তুলিছিল ; তাতে ইংৰাজীত কথা কব পাৰি আমোদো পাইছিলো।

মোৰ উত্তৰৰ একো প্ৰত্যুত্তৰ নিদিয়া দেখি মুখৰ আগলৈ আহিয়েই গৈছিল যে সোধো আপুনি সুখী নহয় নেকি ? কিন্তু মোলৈ একেথৰে চাই থকা তেওঁৰ সেই নিস্তেজ চকু হালিত চকু পৰাত একো কব নোৱাৰিলো। তেওঁ ইমান করুণভাবে মোলৈ কিয় চাই আছিল বুজিব নোৱাৰিলো। আৰু দুটা নিস্তেজ চকুত ইমান বেজাৰ ফুটি উঠা মই তাৰ আগতে দেখা নাছিলো। মই চকু নমাই লৈছিলো।

মই তেতিয়া মিলিটেৰী এৰ'ড্ৰোম এখনত কাম কৰিছিলো। কোৱাৰ্টাৰ মাষ্টাৰ্ছ ছাপ্লাই বিভাগত। চিপাহী আৰু অফিচাৰসকলৰ মুৰৰ ষ্টীল হেলমেটৰ পৰা ভৰিৰ মোজা জোৰলৈকে সাজ-সজ্জা বিলাই দিব লাগে। কোঢ়া-মুঠীয়া নিয়ন্ত্ৰণ ব্যবস্থা প্ৰবৰ্ত্তন নোহোৱালৈকে গেঞ্জি, আণ্ডাৰওৱেৰ, ছিল্কৰ মসৃণ মোজা আমাৰ ভাগতো পৰিছিল, মানে আমি ভাৰতীয় কৰ্ম্মচাৰীসকলেও এনে সৰু-সুৰা বস্তু সৰকাইছিলো। চিপাহীহঁতৰো দুই এজনে আমাক খাটনি ধৰিছিল, বেয়া বা পুৰণি নোহোৱাকৈয়ে দুই এপদ বস্তু সলাই দিবলৈ। পিচলৈ অৱশ্যে আমাৰ অত্যাচাৰত কৰ্ত্তৃপক্ষ বেকা হৈ উঠিল।

সেইদিনা সেই হটঙা মাৰ্কিন চিপাহীজনেও নতুন কামিজ এটা বিচাৰি আহিছিল ; আগতে হেনো ফটা কামিজ এটা দি গৈছিল। তেওঁৰ কাৰ্ডখন

উলিয়াই চালো, হয়, এটা কামিজ পাব লাগে। কিন্তু তেওঁৰ জোখৰ কামিজহে নোলাল ; মানুহজন অস্বাভাৱিক ভাৱেই শকত আৰত। [পিচত তেওঁৰ ভিৰৰ জোখটোৰ কথা কওঁতে আমাৰ লগত কাম কৰা আন এজন মাৰ্কিন চিপাহীয়ে কৈ উঠিছিল, "হে ঈশ্বৰ! ই মানুহ নহয়, এটা গাহৰিহে।"] পিচৰ সপ্তাহত আকৌ খবৰ কৰিবলৈ কৈ তেওঁক বিদায় দিছিলো। কাৰ্ডখনৰ তাৰিখটো চাই বুজিছিলো যে তেওঁ কামিজটো বিচাৰিবৰ ইতিমধ্যেই তিনি সপ্তাহমান হৈ গ'ল। কিন্তু তথাপি একো ওজৰ-আপত্তি বা উচ্চ-বাচ্য নকৰি তেওঁ গুচি গৈছিল। মাত্ৰ যাবৰ সময়তহে কামিজটোৰ লগত সম্বন্ধ নথকা কথা এষাৰ কৈ গৈছিল, "যি মানুহে নিজকে সুখী বুলি কব পাৰে সেই মানুহ আনৰ ঈৰ্ষাৰ পাত্ৰ।"

তেওঁৰ কথাত মই আৰু বিশেষ মূল্য দিয়া নাছিলো। কাম আৰু সংসাৰৰ মাজত বুৰ গৈ সহজে পাহৰিও গৈছিলো। কিন্তু তেওঁৰ কথা মনত ৰাখিবলৈ ক্ৰমে ক্ৰমে মই বাধ্য হৈছিলো।

মানুহজন ছ-ফুট চাৰি ইঞ্চিমান ওখ। গলধনটো প্ৰকাণ্ড। চুলিবোৰ চুটি চুটি, দুই এডালত পকো ধৰিছিল। বয়স ৩৭।৩৮ বছৰ হব। নাকটো ডাঙৰ; পোন, জোঙা। হাতৰ আঙুলিবোৰ ঠৰঙা, ডাঙৰ ডাঙৰ, ছাইন পোষ্টৰ দৰে মুকলি হৈ থাকে। ককালৰ চিন নায়েই বুলিব লাগে, পেটি মৰা পেণ্টটো নাইৰ তললৈ গৈ কথমপিহে থাহি নপৰাকৈ থাকে। কাপোৰ-কানিৰ তেনেকৈ লাগ-বান্ধ নাই, জধলাই বুলিব পাৰি ; ধোৱাই ধোৱা কাপোৰ এসাজ পিন্ধিলে প্ৰথম দিনাহে অলপ মুকলি দেখি ; পিচ দিনাৰ পৰা আকৌ জধলা হৈ পৰিব। প্ৰাইভেটৰ চিন থকা থাকী টুপীটো তেল-চিকটি কগা। সেইটো সলাবলৈ নাহে।

কেবাদিনো লগ পোৱাৰ পিচত কাৰ্ডখনত দেখা নামটো মোৰ মনত ৰলগৈ : 'ছেমুৱেল জাৰিগা'—লগৰ মানুহে ছেম বুলি মাতে। কিন্তু জোকাবলৈ চেষ্টা নকৰিলেহে তেওঁক ছেম বুলি মাতে, নহলে সাধাৰণতে "দি বুদ্ধ" বুলিলেহে ছেমুৱেল জাৰিগাক বুজায়। কাৰণ তেওঁ মিলিটেৰীত থাকিও সংসাৰ বিৰাগী ধৰণৰ মানুহ। সৈনিকৰ হৈ-চৈৰ মাজত তেওঁ কোনো দিন নাছিল। লগৰীয়াৰ সৈতে বজাৰে বজাৰে ঘূৰে, কিন্তু তথাপি উদাস হৈ নিমাতে থাকিব। কেম্পত খেল-ধেমালি হয়, মেল-আড্ডা বহে, ছেম এচুকত বহি থাকে। তেওঁৰ এই নিঃসঙ্গতা সকলোকে

ভকুত পৰে, কিন্তু কোনেও মন নকৰে ; কোনোবাই যদি মন কৰেও তেন্তে বুদ্ধদেৱৰ শান্ত-সৌম্য-সমাহিত মুৰ্ত্তিটোৰ দৰে বহুবাই দিয়ে।

এইবোৰ কথা মই আমাৰ লগত কাম কৰা বাল্টাৰ বাৰ্লী নামৰ নিগ্ৰো কৰ্পৰেল জনৰ মুখে শুনিছিলো। বাল্টাৰ ছেমৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰীত—সদাহাস্য, ছটফটীয়া, ফিটফাট আৰু বৰ কথাচহকী। আমেৰিকান হিচাপে বৰ ওখ-পাখ আৰু শকত-আৱত নহয়, মুখখন অৱশ্যে মৰম লগা। বাৰ্লীৰ মুখত কথা, হাঁহি, গান যি কোনো এবিধ লাগিয়ে থাকে। গুদামৰ ভিতৰতে কৌতিয়াবা কেতিয়াবা তেওঁৰ শ্বেতকায় বন্ধু এজনক ধৰি বলৰুম ডেন্স কৰিবলৈ লাগি যায়। নিজৰ ঘৰৰ কথা কেতিয়াও নকয়, কিন্তু দেশত কেইজনী ছোৱালীৰ মূৰ খাই থৈছে তাৰ লেখ দিবলৈ বৰ ভাল পায়। অৱাইচ মাতৰ বাহিৰে আমাৰ দেশৰ আন একো কথা শিকিবৰ আগ্ৰহ মই বাল্টাৰৰ দেখা নাছিলো। মুঠতে সাধাৰণ মাৰ্কিন চিপাহী এজনৰ ধাৰণা বাল্টাৰৰ গাত খাপ খাই পৰে।

এই বাল্টাৰৰ পৰাই জানিব পাৰিছিলো যে তেওঁলোক দুয়ো কেণ্টুকীৰ একেখন চহৰৰ মানুহ। "বাডী" নহলেও পৰস্পৰে পৰস্পৰক ভালদৰেই চিনি পায়। বাল্টাৰ যি প্ৰকৃতিৰ ডেকা, ছেম তেওঁৰ অন্তৰঙ্গ বন্ধু নোহোৱাই স্বাভাৱিক। বাল্টাৰেই কৈছিল, ছেমুৱেলৰ হেনো ল'ৰা-ছোৱালী সাতটা। মিলিটেৰীত নাম ভৰ্ত্তি কৰাৰ আগতে গেৰেজ এটাত সামান্য মেকানিকৰ কাম কৰিছিল। সংসাৰত উন্নতি কৰিবলৈ যত্ন কৰাতকৈ বোলে দুখ-বেজাৰ কৰি থকাটোৱেই ছেমৰ স্বভাৱ। গীতকে কণ্টে-মণ্টে চলা ভাওৰ সংসাৰখনত ঘৈণীয়েকৰ খেচখেচনি খাওঁতেই যায়। বেচেৰা নিস্পৃহ মানুহ; কেতিয়াও কাজিয়া পেচাল নকৰে, ঘৈণীয়েকে খং কৰিলে মাথ গোমোথা মাৰি বহি থাকে। বাল্টাৰৰ ভাষাত, "বাতি ছেমক আলি-বাটত লগ পালেই বুজিব লাগিব যে ঘৰত মিছেছ টিটিভৰি-তুলা হৈ আছে।"

বাল্টাৰেই কৈছিল যে ছেমুৱেলৰ পৰিবাৰ চহৰখনত জাল্তিপী নামে জনাজাত। গিৰিয়েকতকৈ ভালেখিনি চাপৰ; লিচাপিচীয়া মানুহজনী। ল'ৰা-ছোৱালী হৈ হৈ এতিয়া হাড়ে-চালেহে আছেগৈ। অতিপাত খং-চোকা তিৰোতা মিছেছ জাৰিগা। জীয়ৰীকালৰ নাম বেটী। বিয়াখন হৈছিল বেটীৰ চেষ্টাতে, "নহলে আমাৰ বুদ্ধদেৱ সংসাৰী হোৱা বিধৰ মানুহ নাছিল," বাল্টাৰৰ ধাৰণা। ছেমৰ বিশাল বুকুৰ মাজত অগাধ প্ৰেম আৰু

প্ৰকাণ্ড অৱয়ৱটোৰ মাজত অপাৰ পৌৰুষ বেটীয়ে বিচাৰিছিল। সেই দুটাক অভাৱ হয়তো ছেমৰ মাজত নাছিল, কিন্তু বেটীয়ে যি ধৰণে আৰু যি পৰিমাণে বিচাৰিছিল সেই অনুপাতে নেপালে; কাৰণ সেই দুটা বস্তু থাকিলেও স্বভাৱৰ 'দোষত' তাক দিব পৰা মন ছেমৰ নাছিল। ফলত বেটী নিৰাশ হৈছিল। তথাপি নিজে মনে-খনা পুৰুষুৰী পুতি পোলাৰ নোৱাৰি তাতে সন্তুষ্ট হবলৈ যত্ন কৰিলে। কিন্তু সন্তুষ্ট হোৱা আৰু সন্তুষ্ট হবলৈ চেষ্টা কৰা দুটা বেলেগ কথা। নৈৰাশ্যৰ পৰা ওপজা ক্ষোভ ক্ৰমাৎ বাঢ়ি গ'ল বৰ্দ্ধিষ্ণু সংসাৰৰ বৰ্দ্ধিষ্ণু অভাৱৰ ফল স্বৰূপে। মানুহজনী আছিল বেচ কৰ্ম্মপটু, কোনো দুখ ভাগৰলৈ ভ্ৰূক্ষেপ নকৰি গা-খাটি, মাখিৰ মুৰৰ ঘিউ কাঢ়ি কাঢ়ি ঘৰখন চলায়। কিন্তু তেওঁ ক্ৰমাৎ খিংখিঙীয়াও হৈ আহিল বেছি। গতিকে স্বভাৱতে অসুখী ছেমুৱেলৰ অশান্তিও বাঢ়ি আহিল।

এইবোৰ কথা শুনি ছেমুৱেল জাৰিগালৈ মই অলপ বেলেগ চকুৰে চোৱা হলো। অলপ সহানুভূতিও হ'ল। বেচেৰাই মনৰ শান্তি বিচাৰি পোৱা নাই; গতিকে লগৰ চিপাহীহঁতে জোকাই-মেলি থকাটো বৰ ঠিক হোৱা নাই। নিতান্তই নিভৰ্জু ভাল মানুহ কাৰণেহে সকলো অত্যাচাৰ সহি থাকে। তেতিয়াৰ পৰা মই ছেমুৱেলক লগ পালেই ভালদৰে নানান কথা পাতিবলৈ ধৰা হলো। গা কেনে সোধো, ঘৰৰ খা-খবৰ পাইছেনে নাই, ভাৰতখন কেনেকুৱা লাগিছে, এইবোৰ সোধো। তেওঁ বৰ ভদ্ৰভাৱে উত্তৰ দিয়ে, কয় যে আমাৰ দেশখন এখন বৰ ডাঙৰ দেশ। বহু মনীষীৰ এইখন জন্মভূমি, পল ব্ৰাণ্টন আৰু স্বামী যোগানন্দৰ কিতাপত আজিও ভাৰতৰ আধ্যাত্মিক উৎকৰ্ষৰ চৰ্চ্চা হোৱাৰ কথা কয় [মই আৰু' এইবোৰ কিতাপৰ নামকে শুনা নাই, সেইবাবে গা বচাই হুঁ-হাঁ কৰি যাওঁ]।

এদিন আবেলি ছেমুৱেল হঠাৎ মোৰ ঘৰ ওলালহি। সেইদিনা ঘৰোৱাহি কামত মই ছুটী লৈ আছিলো। আবেলি আৰ্জাৰ হৈ এবছৰীয়া ছোৱালীজনী কোলাত নচুৱাই নচুৱাই পদূলিতে বৈ আছিলো। বাটৰ সমুখৰ আলিবাটটোৰেদি অন্যান্য বাটকৰাৰ সৈতে মাজে মাজে বিদেশী সৈনিক দুই-চাৰিজনকো গৈ থকা দেখিছিলো। এবাৰ তাৰে এজন হঠাৎ বৈ গ'ল আৰু মোৰ ফালে বৰকৈ চাবলৈ ধৰিলে। মোৰো অলপ কৌতূহল হৈছিল, অলপ ভয়ো খাইছিলো যেতিয়া চিপাহীজন মোৰ ফালে আগুৱাই

আহিল। কিন্তু ওচৰ পালত ছেমুৱেল বুলি চিনি পাই আশ্বস্ত হলো।

তেওঁ যেন্থ উৎফুল্ল হৈয়েই মোক মাত লগাই কলে যে ট্ৰাকত উঠি এজাক চিপাহী দূৰৰ এঠাইত কাম কৰিবলৈ গৈছিল। উলটি আহোতে সময় থকা বাবে ঠাই চাবৰ মনেৰে তাৰে কিছুমানে বাটত নামি গ'ল। "আপুনি ইয়াত থাকে বুলি কবই পৰা নাছিলো।" এইবুলি তেওঁ মোৰ ছোৱালীজনীৰ লগত নানান অঙ্গ-ভঙ্গি কৰি ধেমালি কৰিবলৈ ধৰিলে।

আধা ভদ্ৰতাৰ খাতিৰত, আধা আগ্ৰহেৰে মই ছেমুৱেলক মোৰ ঘৰলৈ মাতি লৈ গলো। মিলিটেৰীৰ লগত হলি-গলি কৰিবলৈ ভয়ো লাগে। ওচৰ চুবুৰীয়ায়ো ভাল চকুৰে নেচায়। তাতে মোৰ ঘৰটোও বৰ ভাল বিধৰ নহয়, ভিতৰত আচবাবৰ নামত যি কেউডোখৰ কাঠ আছে দেখুৱাবলৈকে লাজ লাগে। ছেমুৱেল চহকী দেশৰ চাহাব মানুহ; কি আদব-কায়দাৰে বা থাকে কোনে জানে। গতিকে অলপ সংকোচো হৈছিল। কিন্তু তেওঁৰ কথাবোৰ শুনাৰ পৰা তেওঁৰ প্ৰতি মোৰ মনত অলপ বেলেগ ভাব হৈছিল। তেওঁক সহানুভূতি দেখুৱাবলৈ পালে মই ভালেই পাইছিলোঁ।

ছেমুৱেলক বহিবলৈ দি মই ভিতৰত খবৰ দিলোগৈ যে আমেৰিকান চিপাহী এজন আহিছে, শুদা চাহকে একাপ খুৱাব লাগে। চাহ লৈ পৰিবাৰক ওলাই আহিবলৈ কলো। তেওঁ মান্তি হব নোখোজে কোনোমতে। শেষত খেতিয়া কলো যে তেওঁ ওলাই নাহিলে মোৰ সন্মানেই নৰয় তেতিয়াহে ঘামি-জামি কলে—"মই কিন্তু চাহ কাপ দিয়েই পলাম।" ছোৱালীজনী কাবোবাৰ হাতত দি মই ওলাই আহি ছেমুৱেলৰ লগত কথা পাতিবলৈ ধৰিলো। কলো যে মোৰ সামান্য ঘৰ। মিলিটেৰীৰ কামত সোমোৱাৰ আগতে মই নিচেই কম দৰমহাৰ চাকৰি এটা কৰিছিলো, আমাৰ ঠাইডোখৰ নগৰো নহয়, গাওঁও নহয়, সেইবাবে কষ্টে-মষ্টে কোনোমতে চলি যায় ইত্যাদি [নকলো যে মই আগতে ত্ৰিশ টকা দৰমহাত আলি মহৰি কাম কৰিছিলো, গাৱঁৰ নিচিনা সুবিধা থকা বাবে আমি এতিয়াও খেতিবাতি কৰি খাওঁ। মিলিটেৰী চাকৰিত মাহে এশ বিশ টকাকৈ পাই মোৰ উপাৰ্জ্জন ভালেই হৈছে, মিলিটেৰীৰ সৈতে আওপকীয়া দুই-এটা কাৰবাৰ কৰিও দুই পইচা আৰ্জ্জিছো।] মোৰ লঘিমা দেখি ছেমুৱেলেও নম্ৰভাবে কলে যে তেওঁও সাধাৰণ অৱস্থাৰ মানুহ। দেশত কোনোমতেহে পেট

প্ৰবৰ্তাইছিল, যুদ্ধৰ পিচতো সেই একে অৱস্থাই কিজানি হবগৈ ; মোৰতো অৱস্থা ভালেই দেখিছে, আহল বহল মাটি এডৰাত নিজৰ ঘৰ আছে, আকনো কি লাগিছে ?

চুবুৰীৰ মানুহে অতিৰৱ পৰা বৰ কৌতূহলেৰে ছেমুৱেলক চাই চাই গৈছিল। লৰা-ছোৱালীহঁতেতো খিৰিকীয়েদিয়েই ভুমুকি মাৰি চাইছিল। মই লাজ পাইছিলো। ছেমুৱেলক কৈছিলো তেওঁ যেন বেয়া নাপায়, বিদেশী অতিথি এজনৰ ওচৰত সিহঁতৰ এই আচৰণ বৰ ঠিক হোৱা নাই। উত্তৰত তেওঁ কৈ উঠিছিল, "সেইটো কি কথা ? ইয়াত বেয়া পাবৰ কি আছে ? এইটো স্বাভাৱিক কথা। আপুনি মোৰ ঘৰলৈ গলে আমাৰ লৰা ছোৱালীয়ে বেৰি নধৰিবনে ?"

চাহ লৈ পৰিবাৰ ওলাই আহিল। তেওঁক দেখিয়েই ছেমুৱেল বহাৰ পৰা উঠিল। মই চিনাকি কৰি দি কলো যে দুখৰ বিষয় তেওঁ ইংৰাজী নেজানে। ছেমুৱেলে কষ্ট কৰি হাত দুখন বুকুৰ ওপৰলৈ নি কলে, "নমস্তে !" চাহ আৰু কাপপ্লেট অনা ডাঙৰ কাহীখন টেবুলত থৈ আমাৰ তেওঁ তেতিয়া ৰঙা পৰিছিল। বেচেৰী, বয়সো তেতিয়া বৰ কম আছিল। ইফালে মই পোপেদোৱাকৈ চায়েই আছো কৰবাত কিজানি ভুল কৰিয়েই পেলায়। ছেমুৱেলে নমস্কাৰ দিয়াৰ লগে লগে তেওঁ মোৰ চকুলৈ চাই—বোধকৰো মোৰ চকুৰ ইংগিত বুজি পাই—তেওঁৰ হাত দুখন দাঙি প্ৰতি-নমস্কাৰ জনালে। (মোৰ বন্ধু-বান্ধৱক প্ৰথমবাৰ লগ পালেই নমস্কাৰ দিবলৈ তেওঁক অৱশ্যে কেতিয়াবাই শিকাই থোৱা হৈছিল।) তাৰ পিচত তেওঁ "আপোনালোকে চাহ খাওক" বুলি কৈ হাঁহি মাৰি আলহীৰ পিনে চাই ভিতৰ সোমাই গ'ল।

তেওঁ কি কৈ গ'ল মই বুজাই দিয়াত ছেমুৱেলে বৰ আমোদ পালে। তাৰ পিচত আমি চাহ খাবলৈ ধৰিলো। দুখন প্লেটত নাৰিকলৰ লাড়ু আৰু অলপ অলপ নিমখীয়া কাজুবাদাম দিয়া হৈছিল। তাকে চোবাই চোবাই আমি চাহ খাইছিলো আৰু কথা পাতিছিলো। মই সুধিছিলো, ইয়াত লৰা-ছোৱালী দেখি তেওঁৰ কিজানি নিজৰ লৰা-ছোৱালীলৈ খুব মনত পৰে ?

তেওঁ উত্তৰ দিছিল, "মনত পৰে। কিন্তু কেতিয়াবা বিতৃষ্ণাও লাগে।

মোৰ লৰা-ছোৱালী সাতটা।" "জানো। আপোনাৰ কথা বাৰ্টীয়ে কৈছে।"

"কৈছেনে ?" তেওঁ যেন আতংকিত হৈ উঠিল : "কি কৈছে ?"

তৎক্ষণাৎ সাবধান হৈ কলো, "কৈছে যে আপোনালোকৰ মনে চিত্তে মিলা বিয়া সফল হৈছে, সংসাৰত কিছু কিছু আহুকাল থাকিলেও আপোনালোকে একো আপত্তি নকৰি চলি যায় আৰু লৰা-ছোৱালীক মৰম কৰে, এইবোৰ আৰু।"

হেমুৰেলে স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলালে। কিন্তু তলমূৰকৈ থাকি অলপ সময়লৈ কিবা চিন্তাত মগ্ন হ'ল। তাৰ পিছত চাহ কাপ শেষ কৰি তেওঁ কলে, "বুজিছে স"চা কথা কবলৈ হলে মই ইমানবোৰ লৰা-ছোৱালী কাচুৱানিও বিচৰা নাছিলো। জঞ্জালনো বাৰু কোনে ভাল পায় ? কিন্তু বেটীৰ মতে চলিবলৈ গৈহে এনে অৱস্থা হৈছে—বেটী মোৰ স্ত্ৰীৰ নাম। তাকে নকৰা হলেই মিছামিছি কাজিয়া আৰু অশান্তিৰ সৃষ্টি হলহে'তেন।"

উৎসাহ দিবলৈকে মই কৈছিলো, "এৰা এৰাধৰাকৈ মিলাপ্ৰীতিৰে থকাই ভাল।" তেওঁক একো নমতা দেখি মন্নেই আকৌ যোগ দিছিলো, "তথাপি বিচৰা নাছিল বুলি জানো হোৱা লৰা-ছোৱালী কেইটাক আপুনি ভাল নোপোৱাকৈ থাকিব পাৰিব ?"

তেওঁ কলে, "চাওক, মোৰ মনৰ ভাব আপোনাক ঠিক বুজাব নোৱাৰিম। মোৰ লৰা-ছোৱালী কেইটাক মই নিশ্চয় ভালপাওঁ, সিহ"তৰ কাৰণে মই কষ্ট কৰিবলৈকো ভালপাওঁ। কিন্তু কেতিয়াবা মই সিহ"তৰ প্ৰতি ভালপোৱা বেয়াপোৱা একোকে অনুভব নকৰা হওঁ। মোৰ নহৈ সি"হতো আনৰো হব পাৰিলেহে"তেন। মই যেনেকৈ মোৰ আই বোপাইৰ কথা পাহৰি গৈছো সিহ"তেও মোৰ কথা এদিন পাহৰি যাব। তেন্তে আমি পিতৃ সন্তান হৈ কি লাভ হল ? তদুপৰি মই এদিন মৰি যাম, বেটীও মৰিব, লৰা-ছোৱালীও মৰিব। কাৰো একো চিন নেথাকিব। তেন্তে সংসাৰ কৰি কি লাভ ?"

মোৰ মনত পৰিছিল হেমুৰেলক বুদ্ধদেৰ বুলি জোকোৱাৰ কথা। কিন্তু কথাখিনি তেওঁ ইমান ঐকান্তিক ভাবে কৈছিল যে সেই সময়ত তেওঁৰ জোকাই ধেমালি কৰিবৰ মন নগল। মাত্ৰ কলো, "এইবোৰ তত্ত্ব কথা মই ৰবকৈ বুজি নেপাওঁ। আপুনি যে মিছা কৈছে এনে নহয়। আপুনি ঠিকেই কৈছে। কিন্তু তাৰ উত্তৰ দিব পৰা ক্ষমতা মোৰ নাই।"

ছেমুৰেলে হাঁহি কলে, "এইবোৰ ভাবি ভাবি ময়ো পাৰ পোৱা নাই। ভাবো কাৰণে মানুহে মোক দি বুদ্ধ বুলি পেংলাই কৰে। ভাবি পাৰ নেপালেও মই মুৰ ঘমাওঁ, আপুনি নঘমায়, আপুনি কব পাৰে যে আপুনি সুখী, মই কব নোৱাৰো। আমাৰ মাজত সেয়ে পাৰ্থক্য।"

তেওঁ বৈ গল। মইও কবলৈ একো বিচাৰি নেপালো। অলপ পিচত তেৱেঁই সুধিলে, "আপুনিতো মোক কেতিয়াও সোধা নাই মই কিয় মিলি-টাৰীত সোমাই যুদ্ধলৈ আহিলো?"

অলপ ভাবি তেওঁক ভালৰি বোলাবলৈকে কলো, "মিত্ৰ পক্ষই যি কাৰণে যুঁজিছে—জাপান আৰু জাৰ্ম্মানীৰ গৰাহৰ পৰা মানব জাতিক ৰক্ষা কৰিবৰ কাৰণে।"

ছেমুৰেলে আকৌ হাঁহিলে। "সেইটো হয়, কিন্তু মোৰ ক্ষেত্ৰত সেইটো অৰ্দ্ধ-সত্য। ফ্ৰণ্টলৈ নহাকৈও মই থাকিব পাৰিলোহেঁতেন। কিন্তু আহিলো। আপোনাৰ আগত নকৈ কি, মই এটা বিৰক্ত মানুহ; সংসাৰত থাকি মই অলপো সুখী নহওঁ; যন্ত্ৰৰ দৰে কাম কৰি যাওঁ কিন্তু কামবোৰৰ একো অৰ্থ বিচাৰি নেপাওঁ। যলৈকে যাওঁ দুখ পাওঁ। বেটীক গ্ৰহণ নকৰিলোহেঁতেন, কিন্তু বেচেৰীয়ে বেয়া পাব বুলিয়েই বিয়াত সম্মতি দিলো। তাৰ পৰা মোৰ দুখ বাঢ়িলহে। এনেকুৱা অশান্তিৰ সময়তে প্ৰাচ্যৰ নানান কথা, আপোনালোকৰ দেশৰ কথা মাজে মাজে পঢ়ি মই সকাহ পাইছিলো। পল ব্ৰাণ্টনৰ কথা মই আপোনাক কৈছোৱেই। প্ৰাচ্যই মোক আহ্বান কৰি আছিল। যুদ্ধই সেই সুবিধা দিলে। অহাৰে পৰা ইয়াৰ মানুহক বুজিবলৈ যত্ন কৰিছো।"

মই সুধিলো, "কিবা ৰহস্য ভেদ কৰিব পাৰিছেগৈনে?" "নাই পৰা। সহজ নহয়। কিন্তু ৰহস্যৰ সন্ধান পোৱা যেন লাগে। এই দেশৰ মানুহৰ জীৱন ৰচনা পদ্ধতি আমাৰ পৰা বেলেগ। তাতেই কিবা এটা আছে যেন লাগে।"

সেই দিনা তেনেকুৱা কথা বহু পৰলৈ কৈ গধূলি আন্ধাৰ হোৱা সময়ত ছেমুৰেল গ'লগৈ। যাওঁতে মোৰ স্ত্ৰীক আকৌ মাত লগাই গ'ল আৰু আমাৰ ঘৰলৈ আহি বৰ ভাল পালে বুলি আৰু আমাৰ কথা মিছেছ জাৰিগালৈ লিখিব বুলি কৈ গ'ল। ছেমুৰেলৰ মাজত সেই দিনা মই এটা নতুন মানুহ আবিষ্কাৰ কৰিলো, যদিও সম্পূৰ্ণৰূপে হৃদয়ঙ্গম কৰিব

পৰা নাছিলোঁ। ইমান ডাঙৰ ডাঙৰ কথা ভবা মানুহটোলৈ মোৰ শ্ৰদ্ধা উপজিল।

তাৰ পাচত লগ পালেই আমি আন্তৰিকতাৰে কথা পাতো। দুয়ো বন্ধু হৈ উঠিলো। পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ ঘৰৰ খা-খবৰ লোৱা হ'লো। এদিন ছেমুৱেলে মোক সুধিছিল, মই উপন্যাস-চুপন্যাস পঢ়ো নেকি বুলি। মই ফাকি দিছিলো, দুই-এখন পঢ়ো কেতিয়াবা। কিবা কিবি কেবাখনবো কথা সুধিছিল, মই এখনো পঢ়া নাছিলো। তেওঁ পায় যদি বিচাৰি দিব বুলি আশ্বাস দিলে। এদিন জেমচ্ হিল্টনৰ "লষ্ট হৰাইজন" ("হেৰোৱা দিগন্ত") খন আনি দিলেহি। দিয়াৰ পিচৰ পৰাই তেওঁ সুধিবলৈ ধৰিলে পঢ়িছোনে নাই। কেবা দিনলৈকে নাই পঢ়া বুলি কৈ কৈ লাজ পাই এদিন পঢ়িবলৈ আৰম্ভ কৰিলো। পেছোৱাৰৰ পৰা বিমান এখনত কেইজনমান মানুহক তিব্বতৰ পিনে (এতিয়া ভালদৰে মনত নাই) পাহাৰৰ মাজৰ ছাংৰি-লা নামৰ এক অজ্ঞাত মঠলৈ নিয়াৰ কথা আৰু তাত আমাৰ শান্তিৰ কথা উপলব্ধি কৰাৰ কথা পঢ়িলো।

কিতাপখন পঢ়ি থাকোতেই এদিন শুনিলো এদল সৈন্যৰ লগত ছেমুৱেল ব্ৰহ্ম নে চীনৰ সীমান্তলৈ গুচি গ'ল। যুদ্ধত শিবিৰৰ পৰা সৈনিক তেনেকৈ যায়েই, তাত আচৰিত হ'বলগীয়া একো নাই। কিন্তু বাৰ্নিহ'ত কোৱা-কুই কৰা শুনিলো, তেওঁ বোলে বিমানত উঠি এইদৰে ফ্ৰণ্টলৈ যাবলৈ স্বেচ্ছাই আগবাঢ়ি ওলাইছিল। মোৰ অনুমান হ'ল সেই গল্পৰ বিমান যাত্ৰাৰ দৰেই কোনো অজ্ঞাত ঠাইলৈ মনৰ শান্তি বিচাৰিহে ছেমুৱেল সেইদৰে গ'লগৈ।

মনটো অলপ বেয়া লাগিল। আমাৰ ফিল্ডখন থাচ ৰণক্ষেত্ৰৰ পৰা বহুত দূৰৈত, টোপৰ ধ্বনি য'ত কাচিৎহে শুনিবলৈ পোৱা যায়। বিভীষিকা-তকৈ আমোদ-আহ্লাদকে আমি যুদ্ধৰ অবদান বুলি ভাবিছিলো। এনে অৱস্থাত লগৰে মানুহ এজন সীমান্তলৈ গুচি গলে দুখ লাগিবৰে কথা। তাতে আমাৰ গুদামলৈ মাজে সময়ে মৰা মানুহৰ বস্তু-বাহানি আহে, তেজ লগা কাপোৰ-কানি, স্ত্ৰী বা সন্তানৰ ফটো থকা মনিবেগ ইত্যাদি খুলি চাবলৈকে আমাৰ ভয় লাগে। ঈশ্বৰে নকৰক, ছেমুৱেলৰ বস্তুভৰা কিটবেগ এটা যদি কেতিয়াবা আহি যায়?

এবছৰ মানৰ পিচত যুদ্ধ শেষ হ'ল। সেই এবছৰ আমি ছেমুৱেলৰ একো খবৰ নাপাওঁ। জাৰ্ম্মানীয়ে আত্মসমৰ্পণ কৰোতেই সৈনিকহ'তৰ মনত

আনন্দৰ সীমা নোহোৱা হৈছিল—গান-বাজনাৰে কেম্প অঞ্চলত সমদল যাত্ৰা কৰিছিল। জাপানৰ পৰাজয়ৰ পিচততো শিবিৰ সামৰি দিহাদিহি যাবলৈকে ওলাল। আমাৰ চাকৰিৰ মিয়াদো উকলি আহিল। মই চাকৰিৰ সন্ধানত ঘূৰিবলৈ ধৰিলো। অৰ্ডনেন্স ডিপো কিছুমান গঢ়ি উঠিছিল, সেইবোৰতে চেষ্টা কৰিলো। এঠাইত এটা কাম পোৱাৰ আশাও হ'ল।

এদিন পুৰণি অফিচলৈ গলো। যাবলৈ ওলোৱা সৈনিক দুই এজনক মাত লগাবলৈ গৈছিলো। আমাৰ অফিচটো বন্ধ। এটা তম্বুৰ পৰা ওলাই অহা বালীঁয়ে কলে, "বুদ্ধদেৱ ঘূৰি আহিল নহয়। সৌ এশ নং তম্বুতে আছে। আমি উলটি যাবলৈ ওলালো।"

মই লৰালৰিকৈ এশ নং তামিঘৰাটোলৈ গলো। ছেমুৱেল অকলে উদং খাটিয়া এখনত বহি আছিল। মজিয়াত পৰি আছিল ওফোন্দা কিটবেগ, টিনৰ ছুটকেছ, আন টালি-টোপোলা। মই যোৱাত, কোলাতে হাত দুখন পেলাই বহি থকা ছেমুৱেলে মুৰ দাঙি চালে। মানুহটো আগতকৈ বহুত কলা পৰিল; চকুৰ চুকবোৰ বৰকৈ কোঁচ খাইছে; মনটো মৰা; কাপোৰ-কানিও মলিয়ন আৰু শোতমোচ খোৱা। তেল ঢুকাই অহা চাকি এটা হঠাৎ এবাৰ বেচিকৈ জ্বলি উঠাৰ দৰে মোক দেখি তেওঁৰ চকু দুটা উজলি উঠিল। বহাৰ পৰা উঠি তেওঁ আগবঢ়াই দিলে। সেই হাত মই নিজৰ হাতত লৈ কলো, "আপোনালোক যাবগৈ বুলি শুনি গুডবাই দিবলৈ আহিলো। আপোনাৰ কথা বালীঁয়ে এই মাত্ৰ কলে।"

মোক আথে-বেথে খাটিয়াখনতে বহুৱাই ছেমুৱেলে কলে, "আপোনাক কেনেকৈ লগ পাম ভাবিয়েই আছিলো। মই আজি ৰাতিপুৱা পালোহি। কাইলৈ ৰাতিপুৱা আমাৰ ইয়াৰ কেউটা স্কোৱাড্ৰন উঠি যাব লাগিব। আপোনাক লগ নোপোৱাকৈ যোৱা হলে মোৰ বৰ দুখ বৈ গ'লহেঁতেন।"

মই কলো, "স্বদেশলৈ, আপোনজনৰ ওচৰলৈ বহুত দিনৰ মুৰত যাবলৈ পাম বুলি আপোনালোক আটাইৰে বৰ আনন্দ লাগিছে নহয়নে?"

"সেইটো স্বাভাৱিক। মাত্ৰ মইহে বিশেষ একো উৎসাহ পোৱা নাই।" কিয় বুলি সুধিব খুজিছিলো, কিন্তু তাৰ আগতেই তেওঁ মোক বহিবলৈ কৈ বাহিৰলৈ ওলাই গ'ল। অলপ পিচতে কৰবাৰ পৰা দুটা কাগজৰ গিলাচত ফলৰ ৰস লৈ তেওঁ উলটি আহিল। ওচৰা-ওচৰিকৈ বহি আমি তাকে খাই খাই কথা পাতিবলৈ ধৰিলো।

মই সুধিলো, "আপুনি ইমান দিন ক'ত আছিল ?"

ক্ষীণ হাঁহি এটা মাৰি তেওঁ কলে, "নকব আৰু, একে ঠাইতে থকা নাছিলো, নানান ঠাই ঘূৰি ফুৰিলো। এবাৰ বাৰদিন মালয়ৰ হাবি এখনত আন দুজনৰ লগত লুকাই থাকিব লগা হৈছিল। ভাগ্যে জাপানীহঁতে নাপালে। তাৰ পিচত কোনো মতে উদ্ধাৰ পাই মই সুবিধা বুজি মঠে মঠে, পেগোডাই পেগোডাই ঘূৰি ফুৰিলো। পিচে এই যুদ্ধৰ সময়ত প্ৰায় মঠকে শূন্য পালো। সকলোৱেই হাবিত আশ্ৰয় লৈছেগৈ।"

মই কলো, "আপুনি বৰ ক্ষীণালে। কিবা অসুখ হৈছিল নেকি ?"

তেওঁ আকৌ ক্ষীণকৈ হাঁহিলে : "মেলেৰীয়া হৈছিল। কিন্তু বিশেষ একো নহয়। চেহেৰাটো চাগৈ আপুনি বেয়া দেখিছে। মই পিচে একো অনুভৱ নকৰো।"

মানুহটোৰ মাজত কিবা এটা গভীৰ বেদনা আছিল যেন লাগিল। কিন্তু কি মই ধৰিব নোৱাৰিলো। একে আষাৰে সোধাও টান, তেওঁ নিজেও নকয়। পৰস্পৰৰ পৰা চিৰবিদায় গ্ৰহণ কৰি আমি বাহিৰলৈ ওলাই আহিলো। তেওঁ মোক ঘাই বাটলৈকে আগবঢ়াই দিলে। এৰা-এৰি হবৰ সময়ত মই কলো, "দেশলৈ গ'লে আপোনাৰ স্বাস্থ্যৰ উন্নতি হব।"

ছেমুৱেলে কলে, "আগতকৈ বেছি দুখ লৈহে মই দেশলৈ উলটিছো। মনৰ সুখ নহলে স্বাস্থ্য ভাল নহয়। যোৱা বছৰ দক্ষিণ-পূব এছিয়ালৈ গৈ মই যি দেখিলো, পৃথিৱীলৈ শান্তি ঘূৰি আহিবলৈ বহুত দিন লাগিব। যুদ্ধৰ আগতেও যদি মানুহৰ মুক্তিৰ কিবা আশা আছিল, এতিয়া সিও কমি গ'ল। এতিয়া ঘৰ আৰু চহৰ সাজোতেই মানুহৰ দিন যাব; তাকে কৰোতে মানুহ ব্যস্ত হৈ থাকি থাকি বেয়া হৈ যাব। যুদ্ধই ভঙা পৃথিৱীত আজি বহু সজ-কামৰ প্ৰয়োজন। সিমান সজ-কাম কৰাৰ ক্ষমতা মানুহৰ নাই, সিমান সজ-কামৰ বাবে উপযুক্ত মানুহো নাই।"

মই নিৰবে বিদায় লৈছিলো। তেওঁ বহুদূৰলৈকে মোক চাই আছিল। তেওঁৰ মনৰ দুখ অলপ অলপ উপলব্ধি কৰা যেন লাগিছিল।

চৈধ্য বছৰমান পিচত সিদিনা মোৰ ডাঙৰ ছোৱালীজনীয়ে ভগবান বুদ্ধৰ স্মৃতি সভা এখনত বুদ্ধদেৱৰ মহিমা বৰ্ণাই ৰচনা এখন পাঠ কৰিছিল। তাইৰ গৰ্ব্বিত পিতৃ হিচাপেময়ো সভালৈ গৈছিলো। কিন্তু সেইদিনা মোৰ বাৰে বাৰে ছেমুৱেলক জাকিগালৈহে মনত পৰিছিল।

বংশ ধ্বংসৰ ইতিবৃত্ত

বিৰাট বৰুৱা বংশত আজি ভাঙনে ধৰিছে। এই ভাঙন ক'ত কেতিয়া কেনেকৈ আৰম্ভ হ'ল তাকে ভাবি উলিয়াব নোৱাৰি ইন্দুমতী বৰুৱা বিমোৰত পৰিছে। বিৰাট বংশটোৰ আজি তেৱেঁই গুৰুৱাল। ইন্দুমতী বৰুৱানী বৰুৱা বালিকা বিদ্যালয়ৰ প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী। পাঠশালা মহলাৰ পৰা প্ৰবেশিকা মহলালৈকে থকা এই ছোৱালী স্কুলখনো বিৰাট আৰু ইয়াক দান কৰিছে বৰুৱা পৰিয়ালেই। কেবা বছৰো একেলেথাৰিয়ে প্ৰধান শিক্ষক বা প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰী বদলি হৈ থকা দেখি এটা স্থিৰতা আনিবৰ কাৰণে দেউতাকৰ পৰামৰ্শ মতে ইন্দুমতীয়েই স্কুলৰ ভাৰ গ্ৰহণ কৰিছিল। তেতিয়া তেওঁ বিধবা হৈ ঘৰতে দুবছৰমান আছিলহি। উপযুক্ত শিক্ষা-দীক্ষা থকাত আৰু অলস জীৱনত ব্যস্ত থাকিব পৰাকৈ কাম এটা পোৱাত ইন্দুমতীয়ে স্কুলৰ কাম চলাবলৈ ভালেই পালে।

কিন্তু স্কুল পৰিচালনাৰ বিচিত্ৰ কামৰ উপৰি যে এদিন বিৰাট ঘৰখনৰো ভাৰ লব লাগিব এই কথা তেওঁ ভবা নাছিল। হঠাৎ দেউতাকৰ মৃত্যু হোৱাত ঘৰৰ সকলো ভাৰ তেওঁৰ ওপৰতে পৰিল। পৰিল মানে, আন কোনো আগুৱাই নহাত ইন্দুমতী নিজেই আগুৱাই গ'ল। দেউতাক জীৱেশ্বৰ বৰুৱাই যে কেনেকৈ এই বংশটো পৰিচালনা কৰিছিল, কি কঠোৰ দক্ষতা প্ৰয়োগ কৰিছিল, তাক জীয়েকে ভাবি উলিয়াব নোৱাৰিলে। জটিল সমস্যা ইটোৰ পিছত সিটো উদ্ভৱ হৈ থকা দেখি দেখি তেওঁৰ একোবাৰ ভাব হয় যেন এই মহাভাৰ নোলোৱাই ভাল আছিল।

বৰদেউতাকৰ ভাগৰ ল'ৰা নৰেনে কৈছে যে ইমান ডাঙৰ পৰিয়ালৰ হুলস্থুলৰ মাজত সি আৰু থাকিব নোৱাৰে। সি নিৰিবিলিত থাকিব খোজে। গতিকে সম্পত্তিৰ ভাগ হওক, তাৰ অংশ লৈ সি আঁতৰি যাব।

নৰেনৰ এই দাবীৰ কথা শুনি ইন্দুমতীৰ ভনীয়েক মালতীয়ে শহুৰেকৰ ঘৰৰ পৰা বায়েকলৈ লিখিছে, নতুন নিয়ম মতে ছোৱালীয়েও সম্পত্তিৰ ভাগ পায়; সম্পত্তি ভাগ হ'লে তায়ো পাব লাগিব।

কলিকতাৰ পৰা হীৰেনে জেঠায়েকলৈ লিখিছে যে আজি-কালি সকলো ফালে খৰচ বাঢ়িছে। গতিকে আগৰ সমান পইচাৰে আৰু চলিব নোৱাৰি।

খৰচ বাঢ়িছে সঁচা। বস্তু-বাহানিৰ দাম বাঢ়িছে। কামলাৰ হাজিৰা বাঢ়িছে। মানুহৰ সংখ্যা বাঢ়িছে। ইফালে আয় কমি গৈছে। আগৰ দৰে বায়তৰ পৰা ধান পোৱা নাযায়। ঘৰৰ ভাড়া উলিওৱা টান হৈ পৰিছে। টেক্সৰ কোৱত কাৰবাৰ চলোৱা টান হৈ পৰিছে। কাৰবাৰত কৰ্মচাৰীয়েও ৰবকৈ ঠগিবলৈ লৈছে।

অৱস্থা এনে হ'বগৈ বুলি কোনে জানিছিল? ইন্দুমতীয়ে কেতিয়াও ভাবিব পৰা নাছিল। দেউতাকেও নিশ্চয় ভবা নাছিল। বৰদেউতাক মহেশ্বৰ বৰুৱাইতো এনে হ'ব বুলি সপোনতো ভাবিব পৰা নাছিল। অথচ এই বিৰাট বংশৰ গুৰি আছিল তেওঁৱেই। মহেশ্বৰ বৰুৱায়েই এই বংশৰ ভেঁটি স্থাপন কৰি এটা শৃংখলা লগাই থৈ গৈছিল।

একোজন বীৰ পুৰুষে নিজ বাহুবল আৰু দক্ষতাৰ সহায়ত একোখন নতুন ৰাজ্য স্থাপন কৰাৰ দৰে মহেশ্বৰ বৰুৱায়ো অকলশৰে নিচেই সামান্য অৱস্থাৰ পৰা নিজৰ প্ৰতিভা আৰু বিচক্ষণতাৰ বলত এই বিৰাট বৰুৱা বংশৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল, এই বংশত বৰ্তমানৰ বিৰাট সম্পত্তি গঢ়ি তুলিছিল। এখন সৰু দোকান, এটা সৰু কাৰবাৰ, অলপ অলপ মাটি-বাৰী; এইদৰেই তেওঁ জীৱন আৰম্ভ কৰিছিল। লাহে লাহে তাকেই বঢ়াই নি নি এতিয়াৰ অৱস্থা পোৱাইছিল। মাজ ভাগতে আহি ভায়েক জীৱেশ্বৰ বৰুৱায়ো ককায়েকৰ লগ লৈছিল। তেতিয়াৰে পৰা দুই ককায়েক ভায়েকে লগ-লাগি সা-সম্পত্তি বঢ়াই নিয়াত মিলিজুলি একাগ্ৰতাৰে লাগিছিল। তেওঁলোকৰ সামাজিক প্ৰতিষ্ঠা স্থানীয় বহুত মানুহে নিজ চকুৰে দেখিছে। এতিয়াও তেনে মানুহে মহেশ্বৰ-জীৱেশ্বৰৰ অভ্যুত্থানৰ কাহিনী প্ৰশংসাৰে কয়। প্ৰশংসাৰে এই কাৰণেই কয় যে ধন-সম্পত্তি পৰ্য্যাপ্ত পৰিমাণে হৈছে যদিও বৰুৱা ভ্ৰাতৃদ্বয় সদায়েই সমাজৰ আদৰ্শনীয় হৈ আহিছে। তেওঁলোকে অন্যায় পথ অৱলম্বন কৰা নাই। তেওঁলোকে নিজকে সমাজৰ পৰা কেতিয়াও বিচ্ছিন্ন কৰি ৰখা নাই। তেওঁলোকে সমাজক সন্মান কৰি চলিবলৈ নিজেও শিকিছে, ল'ৰা-ছোৱালীকো শিকাইছে। তেওঁলোকে এদিনলৈকে পৰস্পৰৰ ভিতৰত কাজিয়া-পেচাল কৰা নাই, বৰং মিলি-জুলি থাকি এটা শৃংখলাবোধ

বংশটোলৈ আনি দিছে। মহেশ্বৰ বৰুৱাই চিৰদিন ঘৰখনক একত্ৰ কৰি ৰখাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দি আহিছিল। সেয়ে আজিও এইখন ঘৰৰ পাগ একেটাই হৈ আছে, মাত্ৰ চাহৰ খোলা প্ৰত্যেক পৰিয়ালৰে বেলেগ। দুই ভাতৃৰ বহুতো ল'ৰা-ছোৱালী হ'ল। সেইবোৰবো বিয়া-বাৰু হ'ল। গতিকে বহুত পৰিয়ালৰ সৃষ্টি হ'ল। ইন্দুমতী বৰুৱাৰ দৰে বিধবায়ো আহি নিজ ল'ৰা-ছোৱালীৰে সৈতে ইয়াতে থাকিবলৈ ললে। খেলিমেলি, হুলস্থুল, হৈ-চৈ হৈ থকা সত্বেও সকলোৰে একেটা ঘৰতে আজিও আছে, একমাত্ৰ মহেশ্বৰ বৰুৱাৰ বিধান মতেই, যি বিধানত জীবেশ্বৰ বৰুৱায়ো পূৰ্ণ সমৰ্থন জনাইছিল।

শৃংখলাৰ এই বিধানলৈ কেতিয়া যে কেৰোণ সোমাই গ'ল কোনেও তৰ্কৰ পৰা নাছিল। কিন্তু তাৰ প্ৰভাৱ যেতিয়া পৰিবলৈ ধৰিলে তেতিয়াহে যেন সকলোৱে অনুভৱ কৰিবলৈ ধৰিলে। এনেকৈ থাকিব নোৱাৰি, সকলোৰে প্ৰতি সমান বিচাৰ হোৱা নাই, অমুকে অমুক কামত ইমানখিনি টকা কিয় খৰচ কৰিলে, ইত্যাদি আপত্তি অভিযোগৰ অন্ত নোহোৱা হ'ল। অথচ মিলি-জুলি যে সকলো বিবাদ নিষ্পত্তি কৰি লব পাৰি এই কথা কোনেও উপলব্ধি নকৰিলে আৰু যদি কোনোবাই কৰিছিলো তাক ব্যক্ত নকৰিলে। এই কথাটোতে ইন্দুমতীৰ আটাইতকৈ বেছি বেজাৰ। তেওঁ একান্তই বিচাৰে ঘৰখন আগৰ দৰেই একত্ৰিত হৈ থাকক। ৰবদেউতাক আৰু দেউতাকৰ দিনৰ দৰে শৃংখলাবদ্ধভাৱে চলক। ঘৰৰ কোনেও সেই পুৰণি শৃংখলা ভঙ্গ নকৰক। কিন্তু সেইটোহে হৈ উঠা তেওঁ দেখিবলৈ পোৱা নাই।

মহেশ্বৰ বৰুৱাই সজোৱা মূল ঘৰটোৰ চাৰিওফালে বহুত ঘৰ উঠিছে। নহলে পো-নাতিয়ে বিয়া-বাৰু কৰাই সৃষ্টি কৰা পৰিয়ালবোৰৰ থাকিবলৈ ঠাই নাই। প্ৰত্যেক পৰিয়ালৰে নিজৰ নিজৰ আৰ্জন আছে। কোনোৱে চাকৰি কৰে। কোনোৱে ঠিকা কৰে। কোনোৱে মাষ্টৰী কৰে। কোনোৱে সৰহীয়াকৈ মাটি লৈ দুৰত খেতি-বাতি কৰায়। কোনোৱে বাছ আৰু ঘাট চলায়। দুবেলা দুসাজ ভাতৰ কাৰণে ইন্দুমতীয়ে প্ৰতি পৰিয়ালৰ পৰা এটা নিৰ্দিষ্ট হাৰত মাহে মাহে টকা লয়। যিবিলাকে পঢ়ি আছে সিহঁতেএকো দিব নালাগে। খেতিৰ চাউল আৰু কাৰবাৰৰ টকাৰে এইদৰে ঘৰখন ইন্দুমতীয়ে পৰিচালনা কৰে। আয়-ব্যয়ৰ তেওঁ হিচাপ ৰাখে।

সম্পত্তিৰ ওপৰত নিজে নকৰিলেও ভায়েকহঁতক লগাই দিয়ে, কাছাৰীলৈ যাব লগা হলে উকীল নিয়োগ কৰে ; বায়তে কিবা গণ্ডগোল কৰা দেখিলে ভায়েকহঁতক লৈ নিষ্পত্তি কৰিবলৈ যায়। প্ৰতিটো পৰিয়ালৰ বাকী নিজা আৰ্জনৰ ওপৰত হাত দিয়া নহয়। তেওঁলোকে নিজ ইচ্ছা মতে খৰচ কৰিব পাৰে। বিশেষ গুৰুত্বপূৰ্ণ পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ হলে অৱশ্যে উমৈহতীয়া পুঁজিৰ ধন ভঙা হয়। ইন্দুমতীৰ ছোৱালীজনক আন আন ছোৱালীৰ সৈতে ভাৰত ভ্ৰমণলৈ পঠিয়াওঁতে লগা ধন তেনেকৈ দিয়া হৈছিল। নৰেনৰ ল'ৰা দুটাক জয়পুৰৰ পাব্লিক স্কুলত দিওঁতে প্ৰথমে এইদৰেই টকা দিয়া হৈছিল। ইন্দুমতীৰ ভায়েক ধীৰেনৰ ঘৈণীয়েক দুখীয়া পৰিয়ালৰ। তাৰ খুলশালীয়েক এটাৰ টি-বি হোৱাত তাৰ সহায় খোজাত সি উমৈহতীয়া পুঁজিৰ পৰাই টকা নিছিল।

নৰেনৰ ভায়েক হৰেনে কিতাপ এখন ছপা কৰিবলৈ অলপ টকা খুজি আছে কিন্তু পোৱা নাই। হৰেনে এইবাবে প্ৰায়েই খণ্ডত দপদপনি তুলি থাকে।

ঘৰখনত বহুতৰে ধাৰণা যে নৰেনেই বেছি সুবিধা ভোগ কৰিছে। তাৰ ওজৰ-আপত্তিও বেছি আৰু সিয়েই মাজে মাজে অকলে থকাৰ কথা কৈ থাকে। নৰেনে কাছাৰীত চাকৰি কৰে। তাৰ ইঞ্জিনিয়াৰিঙৰ ভাল বিজিনেছ আছে। সেই বাবেই দুটাকৈ ল'ৰাক পাব্লিক স্কুলত পঢ়ুৱাব পাৰিছে। বহুতৰে ধাৰণা যে নৰেনৰ শহুৰৰ ঘৰে তাক বেলেগে ঘৰ এটা সজাই লৈ সম্পত্তিৰ অংশ লৈ আঁতৰি আহিবলৈ উচটাইছে। দেখা যায় যে নৰেনেও তাৰ আৰ্জন কম বুলি কৈ কৈ প্ৰায়েই টকা সৰকায়। সি কয় যে তাৰ ল'ৰা-ছোৱালীও সৰহ, ভালদৰে পোহপাল দিব নোৱাৰে। সেইবাবে সম্পত্তি ভাগ হৈ গ'লে সি কিবা এটা কাৰবাৰকে কৰিব পাৰিব।

ইন্দুমতীৰ অনুমান হয় যে নৰেনৰ পৰাই ঘৰখনত ভাঙন আৰম্ভ হব ধৰিছে। ল'ৰাৰ ভিতৰত সিয়েই ডাঙৰ। তাৰেই বিয়া আগতে হৈছিল। মূল ঘৰত থাকিবলৈ ঠাই নোহোৱা হোৱাত বাহিৰত তাকেই ঘৰ প্ৰথমে সাজি দিয়া হয়। তাৰ পাচতহে ধীৰেনহঁতৰ বাবে বেলেগে ঘৰ সজা হৈছে। এই যে মূল ঘৰৰ পৰা বিচ্ছিন্ন কৰি দিয়া হ'ল ইয়াৰ পৰাই ল'ৰাহঁতৰ মনবোৰো বহিৰ্মুখী হ'ল। সেই মনোভাবে লাহে লাহে ছোৱালীবোৰকো ছুলেগে ; নহলে মালতীয়ে সম্পত্তিৰ ভাগ খুজি চিঠি নিলিখিলেহেঁতেন।

নৰেনক দেখি ধীৰেনেও আজিকালি ঘনাই পইচা খুজিবলৈ আৰম্ভ কৰি দিছে। ধীৰেন ইন্দুমতীৰ নিজা ভায়েক। সি পি-ডাব্লিউ-ডিৰ ঠিকা কৰে। বৰ বেছি লাভ নহয় বুলি কয়। তাতে দুখীয়া শহুৰেকৰ ঘৰখনকো সদায়েই সহায় কৰিব লাগে। আৰ্ণেষ্ট মানি দিবৰ সময়ত ধীৰেনৰ প্ৰায়েই টকাৰ নাটনি হয়। তেতিয়াই সি বায়েকৰ ওচৰত হাত পাতে। দুবাৰ কেইবা হাজাৰকৈ টকা নিছেও। সেই টকাৰ গোটেইখিনি ঘুৰাই দিয়া নাই। দিম দিম বুলি টুটুৰাই আছে। বহুতৰে সন্দেহ যে ধীৰেনে সঁচা কথা নকয়। ঠিকাত লাভ নহৈ নাথাকে। নহলে গণ্ডাই গণ্ডাই ঠিকাদাৰ বাস্তৱ নথাকিলহেঁতেন। বায়েকৰ পৰা টকা সৰকায়ো ধীৰেনে মজা মাৰিছে। সি নিশ্চয় বেংকত টকা জমাইছে। তাৰ নিজা ভায়েক কিৰণ কলিকতাত পঢ়ি আছে। কিন্তু আজিলৈকে এটা পইচা ভায়েকক খৰচ বুলি ধীৰেনে দি পোৱা নাই। নৰেনে ঘৈণীয়েকৰ আগত কয়, "ই ধীৰেনটো বৰ কৃপণ। খুলশালীয়েকৰ চিকিৎসা নিজৰ পইচাৰেই কৰাব পাৰিলেহেঁতেন।"

কিৰণৰ নামত পাৰঘাট এটা ডাকি লোৱা হৈছে। সেইটোও ধীৰেনেই চলায়। তাৰ পৰা কি লাভ-লোকচান হৈছে কেৱল সিয়েই জানে। সময়ত সকলো হিচাপ কিৰণক বুজাই দিব বুলি সি কৈ থাকে—ঘৰৰ টকাতো ঘুৰাই দিবই বোলে।

হৰেন শিক্ষক। এখন হাইস্কুলত কাম কৰে। তাৰ নামত বাহু এখন আছে। তদুপৰি তাৰ কথা মতেই ককায়েক-বায়েকহঁতে তাক আতিৰত কেইপুৰামান কপিত মাটি কিনি দিছে। তাত হৰেনে খেতি কৰায়। এই-বিলাকৰ আৰ্জন তাৰ নিজা। সি বিয়া কৰোৱা নাই। কিন্তু হৰেন সাহিত্যিক মানুহ। সা-সম্পত্তিৰ পিনে বৰকৈ মন-কাণ নাই। কপিত মাটিখিনি তাৰ কথামতেই কিনি দিয়া হৈছিল। সি বোলে সেই মাটিৰ জৰিয়তেই প্ৰকৃতিৰ সৈতে নিবিড় সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিব। কিন্তু দুদিনতে দেখা গ'ল যে সাহিত্যৰ কামত সি ইমান ব্যস্ত হৈ থাকে যে পথাৰলৈ যাবলৈ সময়কে নাপায়। সেইবাবে আধিয়াৰৰ পৰা ধান পায় কম, কেতিয়াবা নাপায়েই; খেতিয়কে কয় যে ধান নহলেই, বানে মাৰিলে, গৰুৱে খালে ইত্যাদি। হৰেনেও খা-খবৰ নকৰি "বাৰু ঠিক আছে, পাচৰ বছৰ দিবা" বুলি কৈ থয়। বাহুখনো নিজে নচলাই আন এজনক চলাবলৈ দিছে। সেইজনে নানা ফাকটি-ফুকুটা কৰি খৰচৰ উপৰি খৰচ দেখুৱায়, লোকচানৰ

উপৰৰ লোকচান দেখুৱায়, ফলত মালিক হৰেনৰ হাতলৈ ধন আহে কম ; দুৰ্ঘটনা-চুৰ্ঘটনা হ'লেতো নিজে কাছাৰীত হাজিৰ হবগৈ লাগেই, উকীলো ধৰিব লাগে। হৰেনে খেতি-বাতি বা বেপাৰৰ ফালে একপ্ৰকাৰ পিঠি দিয়েই থাকে। পইচাপাতিৰ কাৰণে ববকৈ চিন্তাও নাই দৰকাৰো নাই। মাষ্টৰীৰ পইচাৰেই তাৰ চলি যায়। খেতি আৰু বাছৰ পৰা অহা টকাবোৰ সি বেংকত থৈ দিয়ে। পাৰিলে সময়ত এটা প্ৰেছ খোলাৰ ইচ্ছা আছে।

কবিতাৰ কিতাপ এখন ছপা কৰিবলৈ হৰেনৰ বৰ ইচ্ছা। এহেজাৰ মান টকা লাগে। কিন্তু সেই কেইটা টকাকে নৰেন বা ইন্দুমতীয়ে দিব খোজা নাই। টকাৰ কথা ক'লেই তেওঁলোকে কয় যে কিতাপৰ পৰা এনেয়েই লাভ নহয়, তাতে কবিতাৰ কিতাপ আৰু বিক্ৰী নহয়। পইচা কিটা পানীত পেলোৱাহে হব। এই সমিধানত হৰেনে আঘাত পায়। কথাটো সি আনধৰণে লয়। ইচ্ছা কৰিলে সি নিজৰ পইচাৰেই কিতাপখন অনায়াসে ছপাই পেলাব পাৰে। কিন্তু যি স্থলত উমৈহতীয়া পুঁজিৰ পৰা সকলোৰে দৰকাৰত ধন খৰচ কৰা হৈছে, সেই স্থলত তাৰ দৰকাৰত কিয় খৰচ কৰা নহব ? এইটো এটা নীতিৰ কথা।

হৰেনৰ কবিতা আৰু প্ৰবন্ধ-পাতি অসমৰ আলোচনীবিলাকত ওলাই থাকে। অৱশ্যে সি বৰ ওখ-খাপৰ কবি সাহিত্যিক নহয়। সমালোচকে তাক সামান্যভাৱেহে লক্ষ্য কৰা দেখা যায়। তথাপি সাহিত্য ক্ষেত্ৰত তাৰ এটা পৰিচয় আছে। সেই পৰিচয়ক হৰেনে নিজে বৰ ওখ আসন দিয়ে। সেইবাবে সাহিত্য বিষয়ক সভা সমিতি লৈ বেছি সময় ব্যস্ত হৈ থাকে।

ইন্দুমতীয়ে বুজে হৰেনে বেয়া পাইছে আৰু সেইটো ভাল কথা হোৱা নাই। সেইবাবে তেওঁ হৰেনক দুদিনমান অপেক্ষা কৰিবলৈ কলে, কিবা এটা কৰিব লাগিব। আচলতে তেওঁ জোৰা-ফোন্দা মাৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

ইন্দুমতীয়ে ভাবি পায় যে নৰেনক প্ৰশ্ৰয় দিবলৈ লোৱাৰ পৰাই ভুলৰ আৰম্ভ হৈছে। নৰেনক সুবিধা লোৱা দেখি বাকী সকলোৱে সুবিধা পাবলৈ বিচৰা হ'ল। মালতীক সম্পত্তিৰ ভাগ লাগে, ধীৰেনক টকা লাগে, হৰেনক টকা লাগে। সামূহিকভাৱে ঘৰখনৰ বিষয়ে চিন্তা কৰাতকৈ প্ৰত্যেকেই নিজে নিজৰ কথাহে চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। স্বাৰ্থটোহে আগ হ'ল, বংশটো পিচ পৰিল।

কিন্তু এই ভুল ইন্দুমতীৰ দেউতাকৰ দিনতে আৰম্ভ হৈছিল। জীৱেশ্বৰ বৰুৱায়েই নৰেনক প্ৰথমে প্ৰশ্ৰয় দিছিল। উপাৰ্জন কম বুলি তাক তেখেতেই আদিৰে পৰা টকা-পইচা দি মৰম কৰি আহিছিল। সকলোৰে প্ৰতি সমান নিয়মৰ মাজেদি চলা হ'লে নৰেনে সুবিধা ল'ব নোৱাৰিলেহেঁতেন। আনহাতে নৰেনৰ অভাব প্ৰকৃত নে ভুৱা সেইটো তেখেতে বিচাৰ কৰা নাছিল। নৰেনে যি কয় সেয়ে সঁচা বুলি তেখেতে সৰল মনেৰে বিশ্বাস কৰিছিল। সেইটো কৰা তেখেতৰ পক্ষে উচিত নাছিল। শৃঙ্খলা ৰক্ষাৰ কাৰণে কেতিয়াবা কঠোৰ আৰু নিষ্ঠুৰ হব লাগে। ইন্দুমতীয়ে দেউতাকৰ পথকে কেৱল অনুসৰণ কৰি গৈছে। নতুন পন্থা একো উদ্ভাৱন কৰা নাই। তেওঁ নতুন পন্থাৰ আৱশ্যকো দেখা নাই। তেওঁৰ একমাত্ৰ চিন্তা কেনেকৈ এই ডাঙৰ ঘৰখন খানবান হৈ নোযোৱাকৈ ৰক্ষা পৰে। এই কামতে তেওঁ তেওঁৰ সমস্ত শক্তি প্ৰয়োগ কৰিছে।

কিন্তু হৰেনৰ পৰাই যে বংশটোৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ বিপদ আহিব পাৰে এই কথা ইন্দুমতীয়ে কল্পনাও কৰা নাছিল।

বৰুৱা বংশ হিন্দুৰ ঘৰ। ঠিক গোৰা নহলেও সাধাৰণ হিন্দুৰ আচাৰ-নীতি মানি চলাই এই বংশৰ নিয়ম। সেইবাবে চিন্তাশূন্য অন্ধতাই এই বংশৰ ধাৰ্মিক অৱলম্বন। অন্য ধৰ্মৰ প্ৰতি এই বংশ প্ৰশংসনীয় ভাৱেই সহনশীল। কিন্তু ধৰ্মান্তৰৰ নিচিনা সমস্যাৰ সন্মুখীন হব পৰাকৈ মানসিক প্ৰস্তুতি এওঁলোকৰ নাই। সেই বাবেই হৰেনে যেতিয়া খৃষ্টান ছোৱালী এজনীক বিয়া কৰোৱাৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিলে তেতিয়া গোটেই ঘৰখনে মূৰৰ ওপৰত এটা অদৃশ্য বিপদৰ উপস্থিতি অনুভৱ কৰিলে। সাংঘাতিক কিবা এটা হব বুলি সকলোৱে ভয় কৰিবলৈ ধৰিলে।

নৰেনে কলে, "হব নোৱাৰে। বিধৰ্মী ছোৱালী এজনীক আমি পিতৃ পিতামহৰ ঘৰত সোমাবলৈ দিব নোৱাৰো।"

ধীৰেনে ক'লে, "এই বিয়া হবলৈ হলে সমাজে আমাক এঘৰীয়া কৰিব। সমাজ এৰি আমি থাকিম কেনেকৈ ?"

হৰেনে তৰ্ক জুৰিলে, "কিয়, খৃষ্টান ধৰ্ম ধৰ্ম নহয় নেকি ? অকল হিন্দু ধৰ্মহে ধৰ্ম ? হিন্দু ধৰ্মত যি মূল সম্পদ আছে আন সকলো ধৰ্মতে

সেইবোৰ আছে। নামটোৰ বাহিৰে পাৰ্থক্য একো নাই। ধৰ্মৰ নামত আপত্তি কিহৰ ?"

ইন্দুমতীয়ে বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিলে, "চোৱা হৰেন, আচলতে হিন্দু বুলিতো একেটা ধৰ্ম উলিয়াই দেখুৱাব নোৱাৰি। শৈৱ, বৈষ্ণৱ, শাক্ত, তান্ত্রিক আদি বহু ধৰ্ম পদ্ধতিৰ সমষ্টিয়েই হিন্দু ধৰ্ম। ই আচলত এটা জীৱন পদ্ধতি, এটা সভ্যতা। তেনেকৈ খৃষ্টান ধৰ্মও এটা পৃথক জীৱন পদ্ধতি। একেখন দেশতে থাকিলেও ধৰ্মৰ কাৰণে জীৱন ধাৰণৰ পদ্ধতি বেলেগ হয়। একেখন ঘৰত দুটা জীৱন পদ্ধতিৰ সমন্বয় কেনেকৈ হব ?"

হৰেনে উত্তৰ দিলে, "সমন্বয় সাধনেই আজি জগতৰ আদৰ্শ। তাৰ বাহিৰে মানুহৰ গত্যন্তৰ নাই। তোমালোকে যদি এই বাস্তৱ অৱস্থাক স্বীকাৰ নকৰা তেনেহলে মোৰ কব লগীয়া একো নাই। মই মোৰ মতেৰে যেনেকৈ পাৰো চলিম।"

এই ঘটনাই সঁচাকৈয়ে এটা চূড়ান্ত ৰূপ গ্ৰহণ কৰিলে। ঘৰখনৰ কাকো দৈমান কৰিব নোৱাৰি হৰেনে শেহ কথা জনাই দিলে যে সি বেলেগ হৈ যাব খোজে, তাৰ ভাগতে পৰা সম্পত্তি যি হয় দি দিয়া হওক। সি বেলেগ ঠাইত ঘৰ কৰি থাকিব।

ইন্দুমতীকে আদি কৰি বাকীসকলে প্ৰশ্ন কৰিলে, সি কি কৰি খাব ? কেৱল শিক্ষকতাৰেই চলিব পাৰিবনে ? ঘৰ-সংসাৰ কৰি সেই আৰ্জনেৰে কেনেকৈ বৰ্তিব ? খেতি-বাতিৰ পৰাতো তাৰ বিশেষ লাভ একোৱেই নহয়।

হৰেনে সমিধান দিলে, "শিক্ষকতা কৰিও হাজাৰ বিজাৰ মানুহ জীয়াই আছে। ঘৰ-সংসাৰ কৰি বৰ্তি থকাটো মোৰহে দায়িত্ব, তোমালোকে চিন্তা কৰিব নালাগে। মই প্ৰেছ এটা খোলাৰ কথা ভাবিছোঁ। সম্পত্তিৰ ভাগ পালে সেইটো নিশ্চয় কৰিব পাৰিম।"

ইন্দুমতীয়ে ক'লে, "প্ৰেছ খুলিবলৈ বাৰু আমিয়েই টকা দিওঁ। তুমি ঘৰ এৰি যাব নালাগে।"

হৰেনে জনালে যে সেইটো হব নোৱাৰে। প্ৰেছ এটা খোলাটোৱেই তাৰ সমস্যা নহয়—"তাৰ কাৰণে পইচা তোমালোকে আগতেও দিব পাৰিলা-হেঁতেন"—আচল কথা হৈছে ঘৰখনৰ আদৰ্শৰ লগত তাৰ আদৰ্শৰ মিল নাই। সি এটা মানুহ হিচাবে নিজৰ আশা-আকাংক্ষা পূৰণ হোৱাকৈ

জীয়াই থাকিব খোজে। সেইটো কৰিব পাৰিব সি বেলেগ ঠাইত স্বাধীন ভাবে থাকিব পাৰিলেহে।

ইন্দুমতীয়ে প্ৰস্তাৱ দিলে, "আমাৰে এটা ভাড়াঘৰত তুমি নহলে থাকিবলৈ লোৱা—ওচৰতে থাকা। খোৱা-বোৱাও ইয়াতে কৰিবা। তথাপি ঘৰ এৰি যাব নালাগে।"

হৰেনে অলপ উস্মাৰে কলে যে সেইটোকে ধৰি থাকিব নালাগে। সি সকলো সম্পৰ্কক ছিঙি পেলাব খোজে। আদৰ্শ নিমিলাৰ কথাটো বাকীবিলাকে উপলব্ধিকে কৰিব পৰা নাই। বেলেগ হৈ গলেহে পিছলৈ ভালে থাকিব। আপোন মানুহ আঁতৰ হৈ থাকিলেহে টানটো বৈ যায়।

ইন্দুমতীয়ে হুমুনিয়াহ পেলালে। হৰেনক আৰু কোনোমতেই ধৰি ৰাখিব নোৱাৰি। সি যাম বুলি আকোৰগোজকৈয়ে লাগিছে। গ'ল, বোধহয় বংশটোৰ ভাঙন এইদৰেই আৰম্ভ হ'ল, ইয়াক আৰু ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰি। বাঢ়নী পানীয়ে এটা সৰু ফাঁট মেলাই দিছে, সি ক্ৰমে ক্ৰমে ডাঙৰ হৈ যাব, ধ্বংসৰ পানী সেই পিনেদি সোমাই যাব। তাক কোনেও ৰোধ কৰিব নোৱাৰে।

এনেকৈ বহুতো ঘৰ ভাগিছে, বহুতো বংশ ধ্বংস হৈ গৈছে। ইয়াত বিচিত্ৰতা একো নাই। ইন্দুমতীৰ বেদনা এই বাবেই যে তেওঁৰ দিনতে এনেটো হব লগীয়া হল। বদনামৰ ভাগী তেৱেঁই হব লগীয়া হ'ল। মহেশ্বৰ বৰুৱাই অহোপুৰুষাৰ্থ কৰি যিখন ঘৰ তিল তিলকৈ গঢ়ি তুলিছিল আৰু জীৱেশ্বৰ বৰুৱাই যিখন ঘৰ আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰি ৰক্ষা কৰিছিল, সেইখন ঘৰ হয়তো ধ্বংস হৈ যাব তেওঁৰ দিনতে। মানুহে কব এইটো তেওঁৰ ব্যক্তিগত অক্ষমতাৰ কাৰণেই হবলৈ পাইছে। কিন্তু তেওঁ কি কৰিব? সকলোৱে যদি নিজৰ কথাহে চিন্তা কৰে, আনৰ কথা, সমূহৰ কথা অকণো চিন্তা নকৰে তেন্তে তেওঁ অকলে কি কৰিব পাৰে? তেওঁতো মহেশ্বৰ বৰুৱা আৰু জীৱেশ্বৰ বৰুৱাৰ আদৰ্শ বজাই ৰাখিয়েই ঘৰখনক মিলাই জুলাই একত্ৰিত কৰি ৰাখিবলৈ যত্ন কৰি আহিছে। বাকীবিলাকে মানিব নুখুজিলে তেওঁৰ কি উপায় আছে?

তথাপি ইন্দুমতীয়ে শেহ চেষ্টা কৰি চালে। তেওঁ হৰেনক কলে "ৰৰদেউতা দেউতাহঁতে সম্পত্তিৰ কোনো উইল কৰি থৈ যোৱা নাই। সেইবাবে আইনত ইয়াৰ উত্তৰাধিকাৰী এতিয়াও নিৰ্ণয় হোৱা নাই।

আমাৰ বংশৰ নীতিমতে আমি মাত্ৰ এক হৈ আছোঁ। এইটোৱেই চলি থকাৰ একমাত্ৰ উপায়। কোনোবা এজন বেলেগ হৈ যোৱাবো গতিকে দেখাত কোনো পথ নাই।"

ইয়াৰ উত্তৰতো হৰেনে কলে, "বেছ, আমি সকলোৱে লগ লাগি সমিলমিলেৰে এটা উপায় উলিয়াই লওঁ। আইন মতে উত্তৰাধিকাৰী নিৰ্ণয় কৰি হ'লেও আমি কোনে কি পাওঁ থিৰ কৰি লব পাৰোঁ। তাকেই কৰা হওক।"

আৰু কোনো উপায় নাই। হৰেনক কোনো মতেই ধৰাব নোৱাৰি। ইন্দুমতীয়ে মনে মনে পৰাজয় স্বীকাৰ কৰিলে।

ঘৰৰ বাকীসকলেও ঘটনাৰ গতিলৈ চোকা দৃষ্টি ৰাখি আছিল। ইন্দুমতীয়ে বুজোৱা আৰু হৰেনে সকলো যুক্তি খণ্ডন কৰি যোৱাটো আৰু অৱশেষত ইন্দুমতী নীৰৱ হৈ যোৱাটো সকলোৱে লক্ষ্য কৰি আছিল। তেওঁলোকে বুজিলে যে হৰেনক আৰু ইন্দুমতীয়ে ৰাখিব নোৱাৰে। এই-বাৰ হৰেন ঘৰৰ পৰা ওলাই যাবই। এইবাৰ সম্পত্তিৰ ভাগ হবই। গতিকে নৰেন ধীৰেনেও এদিন ইন্দুমতীক ক'লে যে সম্পত্তি যদি ভাগ হবই লাগে তেন্তে সকলোৰে ক্ষেত্ৰত হব লাগিব। চিৰদিনৰ কাৰণেই নিষ্পত্তি কৰি পেলাব লাগে।

ইন্দুমতীৰ খং উঠি গ'ল। তেওঁ কৈ পেলালে, "তোমালোক স্বাৰ্থ-পৰ, অত্যন্ত স্বাৰ্থপৰ। কেৱল নিজৰটোহে ভাবা, সকলোৰে কাৰণে অকণো নাভাবা। ঘৰখন ধৰি ৰাখিবলৈ মই কি নিজৰ কাৰণেহে চেষ্টা কৰিছোঁ? ইমান কষ্ট কৰাৰ পৰা মোৰ ব্যক্তিগত লাভ কি?"

নৰেন ধীৰেন আদিয়ে কিছু সময় একো নামাতিলে। তাৰ পাচত নৰেনে লাহেকৈ ক'লে, "এই ঘৰখন যদি এটা উমৈহতীয়া সম্পত্তিয়েই হয় তেন্তে আমাৰো কিবা কবৰ অধিকাৰ নাই নেকি? অকল হৰেনেইহে কব পাৰেনেকি?"

ধীৰেনেও যোগ দিলে, "বাইদেউ, আমি নিতান্ত স্বাৰ্থত লাগি এইবোৰ কোৱা নাই। আমি নীতিত ধৰিহে কৈছোঁ। সকলোৱে সমান বিচাৰ পোৱা উচিত।"

ইন্দুমতীৰ খং তেতিয়াও পৰা নাছিল। তেওঁ ফোপাই ফোপাই কলে, "মানুহৰ মঙ্গল বিচৰাতকৈ তোমালোকে নিজৰ নিজৰ অধিকাৰ

লৈছে বেছি ব্যস্ত হৈছে। ইয়াৰ পৰিণাম কাৰো কাৰণেই ভাল হব নোৱাৰে।"

এইবিলাক ঘৰুৱা গণ্ডগোলৰ কথা কেনেবাকৈ জানিব পাৰি মালতীও এদিন অকলে আহি গিৰীয়েকৰ ঘৰৰ পৰা ওলাল। তেওঁ গম-গতি লৈ ধৰিব পাৰিলে যে হৰেনে খৃষ্টান ছোৱালী এজনী বিয়া কৰাৰ খোজোতেই সকলো আৰম্ভ হৈছে। তেওঁ হৰেনক কলে, "তোমাৰ অলপ লাজ-চৰম আৰু কাণ্ডজ্ঞান থকা উচিত আছিল। এনে এটা নাভূত নাশ্রুত কাণ্ড কৰি তুমি আমাৰ বংশৰ মুখ উলিয়াব নোৱাৰা অৱস্থা কৰিবলৈ ওলাইছা। ছিঃ! আজিকালি শিক্ষিত ডেকা মানুহবিলাকৰ যে কি হৈছে ঈশ্বৰেহে জানে।"

কঠোৰ স্বৰত হৰেনে কলে, "মালতী বাইদেউ, তোমাৰ পৰা বুধি পৰামৰ্শ লবলৈ মই প্রস্তুত নহওঁ। তিৰোতা মানুহবোৰ পৰস্পৰ বিৰোধিতাৰ প্রতীক বুলিয়েই মই ভাবোঁ। তোমাৰ আজি ঘৰ-সংসাৰ হৈছে দেখি সমাজৰ নৈতিকতা, ধৰ্মৰ নৈতিকতা আদিৰ বিষয়ে কবলৈ সুবিধা পাইছা। এই খৃষ্টান ছোৱালীজনীৰ নিচিনা অৱস্থাত পৰা হলে তুমিয়েই বিদ্রোহৰ নিচান তুলিলাহেঁতেন, নৈতিকতাৰ কথা উৰুৱাই দিলাহেঁতেন।"

মুখচোকা মালতীয়ে ওভতাই ধৰিলে, "তুমিনো কি কৰিছা? এই ছোৱালীজনীক বিয়া কৰাবলৈ ওলাই তুমিওতো বিদ্রোহৰ নিচানেই তুলিছা, হয়নে নহয়?"

"নহয়", হৰেনে সমান জোৰেৰে কলে, "কিন্তু তুমি সিমানবোৰ কথা বুজিব নোৱাৰা, সেইটো ক্ষমতা তোমাৰ নাই। তিৰোতা মানুহ সাধাৰণতে মোটা বুদ্ধিৰ হয়। তথাপি আচল কথাটো তোমাক কওঁ শুনা। এইখন ঘৰৰ লগত থাকিলে মই মোৰ ইচ্ছা আকাঙ্ক্ষা মতে জীৱন যাপন কৰিব নোৱাৰোঁ। ভিতৰৰ পৰা বহুত বাধা-বিঘিনি আহি পৰে। তাৰ উদাহৰণ লাগিলে মই তোমাক সময়ত বহুত দিম। সেই কাৰণেই মই আঁতৰি যাব খুজিছোঁ।"

হৰেনৰ মূৰ্ত্তি দেখি মালতীয়ে নামাতিলে। ভায়েকৰ মাজৰ এইকুৰা জুই তেওঁ ইয়াৰ আগতে কাহানিও দেখা নাছিল। ইন্দুমতীয়েও দেখা নাছিল। ইন্দুমতীৰ ইচ্ছা আছিল মালতীয়ে হৰেনক এবাৰ বুজাই চায়। মনে মনে কৈছিলো জনীয়েকক। কিন্তু মালতীৰ পক্ষে সেইটো সম্ভৱ নহ'ল।

আচলতে মালতীয়ে গিৰীয়েকৰ ঘৰৰ পৰা দেউতাকৰ ঘৰখন শৃংখলা লগাবলৈ অহাও নাছিল। আহিছিল নিজৰ চিন্তা লৈহে। সম্পত্তিৰ ভাগ হলে যাতে তেৰো নিজৰ এটা অংশ পায় তাৰ চেষ্টা কৰিবলৈহে আহিছিল। মালতীৰ উদ্দেশ্য সকলোৱে বুজি পাইছিল। কাৰণ তেওঁ মনৰ ভাব সাধাৰণতে লুকুৱাই ৰাখিব নাজানে। তথাপি এই গোলমালৰ সময়ত কোনেও সেই কথা ফুটাই কোৱা নাছিল।

হৰেনে আইন সম্পৰ্কীয় ব্যৱস্থা নিজে ঠিক কৰি আনিলে। পৰিয়ালৰ বহুদিনীয়া উকীলজনৰ লগত আলোচনা কৰি সম্পত্তিৰ হিচাব আৰু ভাগ বটোৱাৰা সম্পৰ্কে সকলো কাকত-পত্ৰ ঠিক কৰিবলৈ আৰু সেই অনুযায়ী বিভাজন কৰাই দিবলৈ তেওঁক অনুৰোধ কৰিলে। ইন্দুমতী, ধীৰেন, নৰেন আদিকো এইবিলাক কথা জনাই থাকিল। অকল হৰেনৰ ইচ্ছামতে এই কাম হয়তো সম্ভৱ নহ'লহেঁতেন। কিন্তু ভিতৰি ভিতৰি ধীৰেন, নৰেন, মালতীহঁতৰো ইয়াত সমৰ্থন থকাত এই কামত কমহে বিৰোধিতা আহিল। গতিকে প্ৰায় নিৰ্বিঘ্নেই হৰেনে কাম কৰি যাবলৈ ধৰিলে।

সম্প্ৰতিকলৈ এই সিদ্ধান্তই হৈছে যে সম্পত্তিৰ বিভাজন হলেও কেৱল হৰেনহে বিচ্ছিন্ন হৈ যাব। বাকীসকল এতিয়া আগৰ আগৰ ঠাইতে থাকিব। অৰ্থাৎ পুৰণি ঘৰটোতে থাকিব। তাৰ দ্বাৰা বংশটোৰ সম্পূৰ্ণ ভাঙন নোহোৱাকৈ থাকিব।

এদিন ৰাতি সকলোৱে বহি ভাত খাইছিল আৰু তেতিয়াই এই ব্যৱস্থাৰ কথা ওলাইছিল। নৰেনহঁতে কলে যে বৰ্তমান এই ঘৰতে থাকিবলৈ সিহঁতৰ আপত্তি নাই। দৰাচলতে সিহঁতে ঘৰখন ভাগি যোৱাটো বিচৰাও নাই। হৰেনৰ দৰে সিহঁতে আঁতৰি যাব খোজা নাই। কিন্তু সিহঁতে বিচাৰিছে যাতে বিভাজনৰ সময়ত কাৰো প্ৰতি অবিচাৰ কৰা নহয়। অৱশ্যে সম্পত্তি ভাগ হৈ গলে কাৰো বিপক্ষে কাৰো একো কবলগীয়া নাথাকিব।

মালতীয়ে মাত লগালে, "ইমানখিনিকে হৰেনেও বুজি আমাৰে এটা ঘৰত থাকি যোৱা হলে বাহিৰৰ পৰা মানুহে বোধহয় একো কব নোৱাৰিলেহেঁতেন।"

হৰেনে হাঁহি ক'লে, "এটা ভাড়াঘৰ তোমাৰ নামতে লিখি দিবলৈ মই

উকীলক ক'ম। তুমি সুখেৰে তাতে থাকিবা। মই আগতেই কৈছো যে তুমি মোৰ মনৰ কথা বুজি নোপোৱা। কিয় নোপোৱা জানানে? তাৰ এটা কাৰণ এয়ে যে তুমিও বৰুৱা বংশক ৰক্ষা কৰিবৰ মনেৰে দৌৰি অহা নাই, আহিছা তোমাৰ প্ৰাপ্য অংশকেৰা কেনেবাকৈ হেৰাই যায় বুলি। নিজৰ চিন্তাতে যি মানুহ অতিশয় ব্যস্ত সেই মানুহে ডাঙৰ সমস্যা কি, আনৰ কোনো কথাকে বুজিব নোৱাৰে।" মালতীয়ে তলমূৰ কৰিলে।

পুৰুষ কেইজন এজন এজনকৈ উঠি গ'ল। ইন্দুমতী আৰু মালতীহঁত মাথো ভাতৰ পাতত বহি থাকিল। খোৱা তেওঁলোকৰো হৈছিল। কিন্তু হৰেনৰ শেহৰ কথা কেইটাই পৰিবেশটো বৰ বেয়া কৰি পেলালে। অপৰাধ ধৰা পৰিলে হোৱাৰ দৰে মালতীয়ে পোনে পোনে যায়েকৰ চকুলৈ চাব নোৱাৰা হ'ল। ইন্দুমতীয়ে চকু দুটা ডাঙৰ ডাঙৰকৈ মৌন জনীয়েকৰ ফালে চাই থাকিল। এবাৰ ভয়ে ভয়ে মালতীয়ে চকু তুলি চাওঁতে চকুৱে চকুৱে পৰিল। তেওঁ আকৌ তলমূৰ কৰিলে। এটা হুমুনিয়াহ পেলাই ইন্দুমতীয়ে ক'লে, "হৰেনেই ঠিক কথা কৈছে। তাৰ পৰাই দেখাত ধ্বংস আৰম্ভ হৈছে যদিও আচলতে সেইটো নহয়। ধ্বংস বাকী সকলোৰে মনত কৌতিয়াৰাৰে পৰা আৰম্ভ হৈছে। হৰেনক আমি বুজা নাই বুলি কৈছো। আচলতে মই বাকীবোৰকহে বুজা নাই।"

চিয়াম চমান

বিশ্বেশ্বৰ বৰা ভাণ্ডৰীয়াৰ ভতিজাক ৰামেশ্বৰ বৰাই খঙেৰে কলে, "সি কলেই হ'ল নেকি ? কালি ৰাতিৰে পৰা চকুৰ টিপ নমৰাইকৈ ৰখি আছোঁ —আগৰ কেইৰাতিও শোৱাই নাই বুলিব লাগে—এতিয়া আকৌ লাটচাহাবৰ পুতেকৰ কাৰণে আবেলিলৈকে ৰ'ব লাগে। নহয়।" শেষৰ নহৰটো ভেকাহি মৰাৰ দৰে কৰ্কশ হৈয়ে ওলাল।

ৰামেশ্বৰে বৈণীয়েক পদ্মাক অসংখ্য মানুহৰ মাজত বিচাৰি উলিয়াই কলে, "শুনা, তুমি খুৰীৰ ওচৰৰ পৰা এখোজো লৰচৰ নকৰিবা। খুৰীৰ মনৰ অৱস্থা কেনেকুৱা হ'ব পাৰে তুমি নিশ্চয় বুজিব পাৰিছা। দুদিন-মানলৈ আমাৰ কষ্ট হ'ব। হওক। আমাৰ বাহিৰে আৰু খুৰীৰ কোন আছে ?"

ভিতৰৰপিনে ভালেমান তিৰোতা মানুহ আৰু গাভৰু ছোৱালী। সক ল'ৰা-ছোৱালীবোৰেও বাহিৰ-ভিতৰ কৰি পিলপিলাই ফুৰিছিল।

এগৰাকী হোজা ধৰণৰ বুঢ়ীয়ে শলাগিলে, "বোপায়ে ঠিকেই কৈছে। তাৰ বাহিৰে এতিয়া কীকনীৰ কোনো নাই।"

আন কোনেও একো মন্তব্য নকৰিলে যদিও বুঢ়ীতকৈ চালাক-চতুৰ যেন লগা আৰু পৰিপাটি সাজ-সজ্জাৰ দুজনীমান বোৱাৰৰী তিৰোতাই খুব লাহে লাহে মন-নমনকৈ মূৰ দুপিয়ালে। গাভৰু কেইজনীতো নিমাত-নিতাল, নিথৰ হৈয়ে থাকিল, যেন একো শুনাই নাই।

ৰামেশ্বৰ বৰাই তিৰোতা মানুহৰ জুমটোৰ পৰা ক্ষন্তেকতে ওলাই আহিবৰ সময়ত বৈণীয়েক পদ্মাক একাষৰীয়াকৈ মাতি নি ফুচফুচাই কলে, "সিহঁতক ইয়াত অকলে নেৰিবা। আজি ওলাইছোঁহি মাত্ৰ—আহিয়ে গোটেইখন খদমদম লগাই দিব খুজিছে।"

পদ্মাই চকুৰ পচাৰতে ৰাকীবিলাকলৈ এবাৰ চাই ললে। বাকীবিলাকেও যেন ভেঁওলোকৰ গোপন কথাখিনি শুনিবলৈহে কাণ পাতি বৈ আছিল।

নৰেশ বৰুৱা অলপ ক্ষুণ্ণ আৰু হতাশ হৈছিল। কিন্তু ধৈৰ্য্য ধৰি তেওঁ নীৰৱ হৈ বৰ বেজাৰ কৰি থকাৰ দৰে প্ৰকাণ্ড ঘৰটোৰ বাহিৰতে থিয় হৈ থাকিল। তেওঁৰ স্ত্ৰী নমিতাই ছোৱালীজনীৰ সৈতে মোমায়েক বিশ্বেশ্বৰ বৰাৰ মৃতদেহটো চাইছেগৈ। গাঁৱৰ নগৰৰ বহুত মানুহেও বোৰি-কান্দীৰ বৰা ডাঙৰীয়াক চাই লৈছে। ফুলে ফুলে উপচি পৰিছে। ধূপৰ ধোঁৱা আৰু গোন্ধে আহল-বহল কোঠাটো আবৰি থৈছে।

গাড়ীখনে দিগদাৰি নিদিয়া হ'লে নৰেশ বৰুৱা অকলে হলেও কালি ৰাতিয়ে আহি ওলালহেঁতেন। খবৰটো ৰাতি দহবজাতে পাইছিল। কিন্তু এই বিশ মাইল বাটনো গাড়ীখন নোহোৱাকৈ কেনেকৈ আহে? গতিকে ৰাতিৰ ভিতৰতে গাড়ী ভাল কৰিবলৈ চিনাকি মেকানিক এজনক লগাই দিছিল। বৰুৱাৰ ডাঙৰ লৰা মনীশ চিলঙৰ পৰা আহি পোৱাৰ কথা আছে। আহিলেই আবেলি পঠাই দিবলৈ ঘৰত নিৰ্দেশ দি আহিছে। মনীশ অহালৈকে বাট চাবলৈ তেওঁ কৈছিল। ৰামেশ্বৰ বৰাৰ তাতে আপত্তি।

নৰেশ বৰুৱাই চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে কি উপায়েৰে বৰ্তমান পৰিস্থিতিৰ পৰা উদ্ধাৰ পাব পাৰি। তেওঁ বিশ্বেশ্বৰ বৰাৰ ভাগিনীয়েক। ৰামেশ্বৰ বৰা ভতিজাক। ভাগিন-ভতিজা উভয়েই স্বৰ্গীয় বৰা ডাঙৰীয়াৰ ঘৰমৰ আছিল। দুয়োকে জীৱনত তেখেতে কম মৰম আৰু সহায় কৰা নাই। তেখেতৰ নিজৰ কোনো ল'ৰা-ছোৱালী নাই। অথচ অগাধ সা-সম্পত্তি। আগতে-মৌজা চলাইছিল। গাঁৱত বহুত মাটি-বাৰী। টাউনতো ঘৰ-মাটি আছে। ঠিকাৰ কাৰবাৰ কৰি বহুত টকা ঘটিছে। মানুহজনৰ এটা ডাঙৰ গুণ, গাঁও এৰি ষোৱা নাই। আন এটা ডাঙৰ গুণ, নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালী নাই বুলি হা-হুতাশ নাকাঢ়ি আনৰ মাজতে নিজক বিলাই দিছে। ভতিজাক ৰামেশ্বৰক একপ্ৰকাৰ তেখেতেই মানুহ কৰিছে: ঠিকাৰ কামত সুমাই দিছে, নিজে ছোৱালী চাই পদ্মাৰ সৈতে বিয়া পাতি দিছে; ধুনীয়া ঘৰ-দুৱাৰ কৰাই দিছে। ভাগিনীয়েক নৰেশ বৰুৱাক অৱশ্যে তেনেকৈ সহায় কৰিবৰ প্ৰয়োজন নাছিল; তথাপি বৰুৱাৰ কাঠৰ কাৰবাৰত বহু সময়তে বহুত বহুত পইচা দি সহায় কৰি আহিছে, বৰুৱাৰ ডাঙৰজনী ছোৱালীক ভুলি লোৱাৰ দৰে লৈ ভালকৈ পঢ়াই-শুনাই আনি এই বছৰতে এই গাঁৱৰ ঘৰতে ধুমধুপালকৈ বিয়া পাতি দিছে। মোমায়েকৰ নগৰৰ সম্পত্তিৰ তদাৰক নৰেশ বৰুৱাই কৰে।

বিশ্বেশ্বৰ বৰাৰ অগাধ সম্পত্তিৰ উত্তৰাধিকাৰী কোন হ'ব বিশেষ জল্পনা-কল্পনাৰ বিষয়। তেখেত ৰাজহুৱা কামবিলাকতো ওতঃপ্ৰোতভাৱে জড়িত আছিল। তেখেতৰ দান-বৰঙণীৰ লেখ উলিওৱা টান। এখন গান্ধীৰ নামত আৰু এখন শঙ্কৰদেৱৰ নামত হাইস্কুল পাতি দিয়াটো জলজল পটপট হৈ আছে। গাঁও অঞ্চলবতো কথাই নাই, চহৰ-নগৰতো সভাই-সমিতিয়ে তেখেতে আগশাৰীত ঠাই পাই আহিছে। গাঁতিকে ৰাইজৰ বহুতেই ভাবি আছিল যে নিঃসন্তান বৰা ডাঙৰীয়াই নিশ্চয় তেখেতৰ সকলো সম্পত্তি ৰাজহুৱা উদ্দেশ্যাত দান দি উইল কৰি থৈ যাব। কিন্তু তেনেকুৱা কোনো কথাৰ গম এতিয়াও ওলোৱা নাই। তেখেতৰ পৰিবাৰ শ্ৰীমতী ৰুক্মিণী বৰা এতিয়াও আধা-আধি বেহুঁচ অৱস্থাতে পৰি আছে; পন্মাই বৰজীয়েক নীলিমাক লৈ খুৰী-শাহুৰেকক কালি গধূলিৰ পৰা পৰিচৰ্য্যা কৰি আছে। ৰবানীও কম হুঁচিয়াৰ মহিলা নহয়। শুনা যায় ক্লাছ চেভেনলৈকে পঢ়িছিল, মানে স্বামীতকৈ শিক্ষা বিষয়ত মাত্ৰ দুশ্ৰেণীহে কম। তাতে স্বামীৰ লগত অ'ত ত'ত ঘুৰি-পকি ফুৰি ৰবানী ভীষণ চালাক-চতুৰ হৈ উঠিছে। সংসাৰৰ আও-ভাও ভালদৰেই পায়। মহিলা অনুষ্ঠান-বিলাকৰ নেতৃত্ব ৰবানীয়ে কৰিবই; আই সকলেও তেখেতক নিবিচৰাকৈ থাকিব নোৱাৰে।

এতিয়া স্বামী স্বৰ্গী হোৱাত ৰবানীয়ে আগৰ দৰে ওলাই-সোমাই নুফুৰিবও পাৰে। সা-সম্পত্তিখিনি বা কি কৰে কোনেও নাজানে। এই সময়ত মায়েকক লগ দিয়া বা পৰামৰ্শ দিয়াটো নৰেশ বৰুৱাৰ নিতান্তই দৰকাৰ। হাজাৰ হওক এজনী অৰ্দ্ধ-শিক্ষিতা তিৰোতা মানুহেনো সা-সম্পত্তিৰ কথা কি বুজে? মোমায়েকে এনেয়ে ভাগিনীয়েকৰ সৈতে ইমান আপোন সম্বন্ধ ৰখা নাছিল; তেখেতে নিশ্চয় মনে মনে আশা কৰিছিল যে তেখেতৰ অবিহনত ভাগিনীয়েকেই মায়েকক সহায় কৰিব। পৰৰ মুৰত খাই ভাটিয়া নাৱত ৰোৱা গৌৰাব-গোবিন্দ ৰামেশ্বৰৰ ওপৰত তেখেতে আশাই বা কৰিব কেনেকৈ? একেই শিক্ষা-দীক্ষা কম, তাতে দদায়েকে মানুহ কৰি তুলিবৰে পৰা ৰামেশ্বৰে গুৰু-গোসাঁই নমনা হৈছে। নৰেশ বৰুৱাক দেখিবই নোৱাৰে; মানুহৰ আগত খুব বদনাম কৰে, কয়, "মাতালটোৱে দদাই-দেউৰ টাউনৰ ঘৰ-মাটিখিনি মাৰি মদ খাবলৈ জোগাৰ লৈ আছে।"

নৰেশ বৰুৱাৰ নিজৰ ওপৰতো অলপ খং উঠিল। কালি ৰাতিয়েই টেক্সী এখনকৈ লৈ গুচি আহিব লাগিছিল। ঘৈণীয়েক নীৰৱতাইহে ক'লে, "মনিও কাইলৈ আহি পোৱাৰ কথা, একেলগেই যাম।"

তিৰোতা যে তিৰোতাই, বাস্তৱ জগতখনৰ কথা একোকে নুবুজে। কালিয়েই আহিব পৰা হ'লে ৰামেশ্বৰে এনেকৈ দপদপাই কথা কব পাৰিলেহেঁতেননে? সি কালিৰে পৰা লাগি থাকিল বুলিয়েই আজি গোটেইটো দদায়েকৰ বৰপুতেকটো হৈ পৰিল। দ্বিতীয়তে, বৰুৱাই ৰাতিপুৱাতে আগৰাতিৰ আধা বটলটো শেষ কৰি পেলোৱা কাৰণেও এতিয়া নিজকে ক্ষমা কৰিব পৰা নাই। তেওঁ হুচ হেৰোৱা নাই যদিও নিচাটো গম পাইছে। চেণ্ট আৰু চিগাৰেট সত্বেও জুমৰ মানুহে গোন্ধটো ধৰিব পাৰিছে। কাৰণ দুই-একে তেওঁৰ ফালে পোন্ধোৱাকৈ চাইছে আৰু দুই-একে নাকেই কোঁচাই পেলাইছে। বেইমান, চব ৰামেশ্বৰৰ দলৰ!

ৰামেশ্বৰ ভীষণ ব্যস্ত। কোৰা চুৰিয়া পিন্ধি চাদৰ লৈ শুদা ভৰিৰে খোজ কাঢ়ি শৱযাত্ৰাৰ আয়োজন কৰাত লাগি গৈছে। পেটুৱা মনিবেগ এটা শুদা হাতত্তে লৈ ফুৰিছে। য'ত যিমান পইচা লাগে বেগ খুলি দি দিছে। তেওঁ এনে কতৃত্বসুলভভাৱে কাম কৰাইছে যে সকলোৱে তেওঁকেই হৰ্তা-কৰ্তা বুলি ধৰি লৈছে, অন্ততঃ সাময়িকভাৱে। ৰামেশ্বৰ বৰাৰ একেবাৰে হক নোহোৱাও নহয়। কালি ৰাতি বিশ্বেশ্বৰ বৰাই শেষ নিশ্বাস পেলাৱৰে পৰা তেওঁ তেওঁৰ পৰিয়ালটোৰে সৈতে নাখাই-নুশুই ইয়াতেই লাগি আছে। তাৰ আগৰে পৰা চাৰিদিনমানতো বেমাৰ বেঁচ হোৱাত সকলো ধৰণে খা-খবৰ লৈ আছিলেই। ইচ্ছা কৰিয়েই নৰেশ বৰুৱালৈ খবৰ পঠোৱা নাছিল। আচৰিত কথা যে বুঢ়ায়ো ভাগিনীয়েকক বিচৰা নাছিল। ৰামেশ্বৰৰ পক্ষে সেইটোও সন্তোষৰ বিষয়। তুলি লৈ বিয়া দিয়া নাতিনীয়েকক বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে কম মৰম নকৰে। গতিকে ভাগিনী-য়েকক বিচৰাই স্বাভাৱিক কথা হ'লহেঁতেন। বোধহয় বুঢ়াই মৰিম বুলি ভবা নাছিল। নাইবা মৰিবলৈ ইমান সোনকালে ইচ্ছা কৰা নাছিল। কালি ৰাতি ঘটনাৰ পাচত অৱশ্যে খবৰ নিদিয়াকৈ ৰামেশ্বৰ থাকিব নোৱাৰিলে। টাউনলৈ যোৱা গাড়ী এখন পাই মানুহ এটা পঠিয়াই দিলে। কিন্তু ৰাতি ৰাৰ বজালৈকে নৰেশ বৰুৱাৰ দেখাদেখি নাই কাৰণে ৰামেশ্বৰে ভালেই পাই-ছিল। ৰাতিৰ বাকীছোৱাখিনি ভয় খাই আছিল, ক'ৰবাত কেনেবাকৈ

ওলাইহে বুলি। কিন্তু বাতিপুৱাৰ আগতে নহাত তেওঁ স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাই দুগুণ উৎসাহেৰে কামত লাগি গ'ল। ইয়াৰ পাচত আৰু তেওঁক কৰ্তৃত্বৰ পৰা কোনে হটায় ?

নৰেশ বৰুৱা বৰপহ কৰে ভিতৰ সোমাই গ'ল। এইদৰে থাকিলে নহয়। কিবা এটা কৰিবই লাগিব। কিন্তু কি কৰিব, সোমাই যাওঁতেও তেওঁ ঠিক কৰিব পৰা নাছিল। নমিতাহঁত তেতিয়াও তাতে আছিল। মানুহবিলাকে বেধি-কুৰি স্বৰ্গীয় বিশ্বেশ্বৰ বৰাৰ শেঁতা পৰা মুখখনৰ ফালে একেথৰে চাই আছিল। কিছুমান আহিছে, আন কিছুমান ওলাই গৈছে। বৰুৱায়ো অলপ সময় বৈ মোমায়েকৰ মুখখনলৈ চাই থাকিল। হঠাৎ তেওঁৰ মগজুত বুদ্ধি খেলাই গ'ল। এটা উপায় তেওঁৰ পাই যোৱা যেন লাগিল। আগতে বহুবাৰ ইয়াত দেখা আদহীয়া মানুহ এজন ওচৰতে বেজাৰ মনেৰে থিয় হৈ আছিল। তেওঁৰ কান্ধত কঠিনভাৱে খামোচ মাৰি ধৰি বৰুৱাই ক'লে, "আপোনালোকে মানে, আমাৰ এটা ভুল হৈছে নহয়! মোমাইদেউ বৰ ধাৰ্মিক মানুহ আছিল। ঈশ্বৰৰ নাম তেখেতৰ মুখৰ পৰা নুগুচি-ছিলেই। কিন্তু ক'তা আপোনালোকে মানে, আমি তেখেতৰ শেষ যাত্ৰাৰ সময়তো দেখোন তেখেতক হৰিনাম শুনোৱাৰ একো ব্যৱস্থা কৰা নাই ? ককাইদেউ! আপুনি যাওক, ভাল পুথি পঢ়িব পৰা কাৰোবাক মাতি লৈ আহকগৈ, একাধ্যা কীৰ্তন বা ভাগৱতকে পঢ়কহি।"

আদহীয়া মানুহজনে কান্ধটোত বৰ দুখ পাই বেঁকা হৈ গৈছিল। প্ৰস্তাৱটো কৰি বৰুৱাই এৰি দিয়াতহে ৰক্ষা। বৰুৱাই কিবা প্ৰয়োজন হ'লে খৰচ কৰিবলৈ জেপৰ পৰা পাঁচ টকীয়া নোট এখন উলিয়াই হাতত গুজি দিয়াত মানুহজনে কষ্টেকতে সকলো কষ্ট পাহৰি তেতিয়াই ওলাই দৌৰ মাৰিলে।

নৰেশ বৰুৱা আৰু বৈ নাথাকিল। বিশ্বেশ্বৰ বৰাৰ ভৰি পথানৰ ফালে মানুহ-দুনুহ আঁতৰাই নমিতাৰ সৈতে লগ লাগি দুখন কম্বল বিচাৰি আনি পাৰিলে। কিন্তু পুথি পাঠতো ইমান সোনকালে নহয়! গতিকে বৰুৱাই ইফালে-সিফালে চাই এচুকে থকা শেলফ এটা দেখি দৌৰ মাৰি তালৈ গৈ জুমি চাই পৰম উৎসাহেৰে কিতাপ এখন টান মাৰি উলিয়াই আনিলে। "ইতিমধ্যে মই বাৰু মোমাইদেউৰ প্ৰিয় কবিতা এটাকে পঢ়োঁ। তেখেতে ৰবীন্দ্ৰনাথৰ 'মৰণ ৰে তুহু মম শ্যাম সমান' কবিতাটো খুব ভাল পাইছিল'"

তেখেতে সভাই সমিতিয়ে বক্তৃতা দিবলৈ গ'লেই মানুহক, বিশেষকৈ ল'ৰা-ছোৱালীক ধৰ্মৰ পিনে পিঠি নিদিবলৈ বাৰে বাৰে উপদেশ দিছিল। আৰু এই কবিতাটো যেতিয়াই তেতিয়াই মুখস্থ গাই দিছিল। ইয়াত ঈশ্বৰৰে কথা কৈছে।" এইবুলি তেওঁ 'চিৰাম চমান' কবিতাটো অনেক চেষ্টা কৰি বিচাৰিবলৈ ধৰিলে। শেষত যোনিবা ওচৰতে থকা শিক্ষক এজনে বিচাৰি দিয়াত বকৰাই পৰম উৎসাহেৰে কম্বলৰ ওপৰত আঠু কাঢ়ি কবিতাটো পঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে। পঢ়ি পঢ়ি তেওঁ ইমান গদ গদ হৈ পৰিল যেন জীৱনত আজিহে কবিতাটোৰ মৰ্ম উপলব্ধি কৰিব পাৰিছে, কাৰণ তেওঁৰ চকুৰ পানী ওলাই অহাৰে উপক্ৰম হ'ল।

কিন্তু কবিতা পাঠে বেছি সময় নললে। ইপিনে আদহীয়া মানুহজন উলটি আহিও পোৱা নাই। পাঠক বিচাৰি ফুৰোতে অলপ পলম হ'বও পাৰে অৱশ্যে। কিন্তু ধৈৰ্য হেৰুৱালে নচলিব। বুধি খুলিছে যেতিয়া তাক কামত খটাবই লাগিব। গতিকে মানুহৰ মন টানি এটা পৰিবেশ সৃষ্টি কৰিবৰ কাৰণে তেওঁ হাত-মুৰ জোকাৰি নিজেই মুখস্থ গাবলৈ ধৰিলে, "মধু দানৱ দাৰণ দেৱ বৰং, বৰ বাৰিজ লোচন চক্ৰধৰং" ইত্যাদি। আচৰিত যে এই সংস্কৃত শব্দবোৰ তেওঁৰ দোবোল নোখোৱা জিভায়ো সৰসৰ কৰে বাহিৰ কৰি দিবলৈ ধৰিলে। মাজতে ক'ৰবাত অলপ খোকোজা লাগে, কিন্তু বকৰাই অলপ আগৰ পৰা আকৌ ধৰি গাই দিলেই শব্দবোৰ ঠিকমতে ওলাই আহিবলৈ ধৰে। মানুহবিলাক অবাক হৈ গ'ল।

নমিতাই কিন্তু প্ৰমাদ গণিলে। তেওঁ জীয়েকৰ ফালে এবাৰ চালে। জীয়েকেও মাকৰ ফালে চালে। দুয়ো যেন সিদ্ধান্ত কৰিলে যে মানুহজনে বাতিপুৱাতে মদসোপা গিলি আহি এইখন কৰিছেহি। এতিয়া বাইজৰ আগত লাজত নপৰিলেই হয়।

বকৰাৰ নিজৰ হ'লে একো খবৰেই নাই। তেওঁ "মধু দানৱ" এবাৰ শেষ কৰি আকৌ এবাৰ গাই দিলে। দ্বিতীয়বাৰ শেষ হ'লত নমিতাৰ কথামতে জীয়েকে গৈ 'দেউতা' বুলি মাত লগোৱাতহে তেওঁ মুৰ তুলি চালে। ঠিক সেই সময়তে সেই আদহীয়া মানুহজনো সোমালহি; পাচে পাচে হাতত প্ৰকাণ্ড পুথি এখন লৈ আন এজন আদহীয়া মানুহ। নৰেশ বকৰাই বচপচকৈ উঠি ৰূপ ভুলাই দিবলৈ থোৱা মজলীয়া পিতলৰ শৰাই-খনকে আনি ঠাঁগ কৰি দিলে। পুথি পঢ়া আৰম্ভ হৈ গ'ল। সকলো

মানুহ বহিল। সকলোৱে পাচকালে অৰ্ধনিমীলিতনেত্ৰে দেৱতাৰ প্ৰতি-মূৰ্তিটি হৈ পুথি শুনিবলৈ ধৰিলে। নিমিষতে সঁচাকৈয়ে পৰিবেশটো কৰুণ হৈ পৰিল।

এই পৰিৱৰ্তনটোৰ কথা তৎক্ষণাৎ বিয়পি পৰিল। এটা নীৰৱ আলোড়ন উঠিল। মৃতদেহটো ৰাতিয়েই শোৱনি কোঠাৰ পৰা আনি আগফালৰ কোঠাত স্থাপন কৰা হৈছিল। শ্ৰীমতী কাকিমনী ৰবা অৱশ্যে ভিতৰ কোঠাৰ পৰা ওলাই নাছিল। গতিকে পদ্মাই তেওঁলৈ এৰিব পৰা নাছিল, অনবৰত ওচৰতে লাগিয়ে আছিল। কিন্তু এই ঘটনাটোৰ কথা শুনি পদ্মায়ো কৌতূহল দমন কৰিব নোৱাৰিলে। তেওঁ খুৰী শাহুৱেকৰ ওচৰত নিজৰ জীয়েক নীলিমাক থৈ কি নো হৈছে চাবলৈ কক্ষৰ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল।

ভাগৱত পাঠ শুনাৰ ভাও ধৰি চকু দুটা আধা মুদাকৈ নৰেশ বৰুৱাই নিৰ্জৰ বুদ্ধিকে এইদৰে বিশ্লেষণ কৰি আছিল ঃ ৰাতিপুৱা পাচ বজাতে গাড়ী ৰেডি লাগিব বুলি তেওঁ মেকানিকক আদেশ দিছিল যদিও সেইমতে নহ'ল। ওৰে ৰাতি কাম কৰিও সি শেষ কৰিব পৰা নাছিল। সেইবাবে খণ্ডতে খোৰখোৰাই খোৰগোৰাই তেওঁ ড্ৰাইভাৰক ভাবিয়াই থাকি থাকি খণ্ডতে কেৰাবাবো মৰ বাকি বাকি থাইছিল। ৰাতিপুৱাই ইমান দ্যুতি মৰহালেও হ'লহেঁতেন বুলি তেওঁ নিজে অনুভৱ কৰাৰ উপৰি নমিতায়ো 'আজিৰ দিনটোতনো নাথাকে নহ'লহেঁতেন নে' বুলি ভৎসনা কৰিছিল। কিন্তু সেইকেটোক মদৰ কাৰণেই কিজানি এতিয়া তেওঁৰ মগজুত এই বুদ্ধিটো খেলাই গৈছে। নহ'লে কালিবে পৰা ৰামেশ্বৰ খুদুৱাই কমথল কাণ্ড কৰি পেলোৱা নাছিল ; এই খবৰ দুবাৰকে নৰেশ বৰুৱালৈ মন কৰি পেলাইছিল। এতিয়া তেওঁ কিছু ৰক্ষা। দেখা যাওক, ক'ৰ পানী ক'লৈ যায়।

পদ্মা সোমাই অহা তেওঁ দেখিলে। তৎক্ষণাৎ মগজুৰ কোনোবা এটাইত দিগ্ৰং এডাল জাপ মাৰি উঠিল। সকলো বহি থকা দেখি পদ্মাও মানুহৰ পাচফালে বহি পৰিল। নৰেশ বৰুৱাই চকু দুটা সম্পূৰ্ণভাৱে মেলি নমিতালৈ চালে। নমিতায়ো চাই পঠিওৱাত তেওঁ মূৰটোৰে এটা ইংগিত দিলে। নমিতাই জীয়েকক লৈ লাহেকৈ আগফালৰ ওলাই আহি পাক মাৰি একেচাটে ভিতৰ পালেগৈ। বৰুৱাই চকু দুটা সম্পূৰ্ণভাৱে বন্ধ কৰি ভোটেইখন পোহৰময় দেখিলে।

ৰামেশ্বৰে বাধা দিয়াৰ একো উপায় নেদেখিলে। টাউনীয়াৰ বুধিত এই প্ৰথমবাৰলৈ তেওঁৰ হাবি যোৱাৰ নিচিনা লাগিল। এনেকুৱা এটা শুভ কৰ্মত বিঘিনি ঘটোৱাৰ কোনো কাৰণ তেওঁ বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰিলে। নহ'লে তেওঁ তুলসী পুলি বিচৰাই আনি কোনখিনিত পুতিব আৰু চাৰখিন আনি কোন মুৰাকৈ পাতিব লাগিব—এইবিলাক বিষয়েই চিন্তা-চৰ্চা কৰি আছিল।

নমিতাই জীয়েকৰ সৈতে আগফালৰ বাৰান্দালৈ ওলাই আহি পুদুং-পালাং কৰি থকা ৰামেশ্বৰে দেখিছিল। তেওঁ কেৱাহি কেৱাহিকৈ কেৰাবাৰো দূৰৰ পৰা চালে। মানুহজনী বৰ শুৱনী। সুন্দৰ স্বাস্থ্য-পাতি, গঢ়িত নাক-মুখ, পৰিপাটি সাজ-পাৰ সকলোপিনেই পম্মাতকৈ ওপৰত। টাউনত মানুহবোৰে থাকিবও জানে হ'বলা। নমিতাৰ বিয়া হৈ গৈছে বুলি আৰু ল'ৰা-ছোৱালীও হৈ গৈছে বুলি ধৰিব পাৰি নিশ্চয়। কিন্তু তাৰ বাহিৰে যেন তেওঁৰ গাত আন একো খতি-খুন নাই। ৰামেশ্বৰৰ এটা হিয়াভেদী হুমুনিয়াহ ওলাই আহিব খুজিলে; পিচে কোনোমতে তাক দমাই ৰাখিলে। লাহে লাহে নমিতাৰ ওপৰত, তাৰ পাচত নবেশৰ ওপৰত আৰু শেষত তেওঁলোক গোটেই পৰিয়ালটোৰ ওপৰতে ৰামেশ্বৰৰ খং উঠিল। খংটো ক্ৰমাৎ বেচি হৈ আহিল। লগে লগেই ৰামেশ্বৰৰ মনত প্ৰশ্ন জাগিল, ধাৰাণ্ডাই বাৰাণ্ডাই নমিতা বাক ক'লৈ গ'ল? একেবাৰে ভিতৰ পালেগৈ নেকি? সেই কাৰণেই যঁথনীজনী ওলাই আহিছিল নেকি? সৰ্বনাশ! ৰামেশ্বৰ জঁপিয়াই উঠিল। বাকীবিলাক মানুহক তাতে এৰি তেওঁ কোৱা-কুঁৱকৈ ভিতৰলৈ গৈ একেবাৰে তিৰোতা মানুহ, ল'ৰা-ছোৱালীয়ে বোঁৰ-ফুঁৰ থকা শোৱা কোঠাৰ দুৱাৰমুখ পালেগৈ। হয়, নমিতাই জীয়েকৰ সৈতে মূৰ গুজি পৰি থকা বুঢ়ীৰ বিছনাৰ কাষত সেমেনা সেমেনিকৈ থিয় হৈ আছে। নিজৰ জীয়েক নীলিমা অৱশ্যে তেতিয়াও আইতাকৰ গাতে লাগি বহি থকা ৰামেশ্বৰে দেখিলে। অলপ ৰক্ষা তেও; তেওঁ বিজুলী বেগেৰে তাৰ পৰা আঁতৰি আহি আগফালৰ কোঠা পালেহি। ভাগৱত পাঠ পুনৰ্দ্যমে চলি আছে। সকলোৱে, বিশেষকৈ নবেশ বৰুৱাৰ পৰা আঁৰত থাকি তেওঁ পম্মাৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। কিন্তু গাঁৱলীয়া ছোৱালী পম্মা আন আন মানুহৰ দৰেই সুৰ ধৰি পোৱা পুথিৰ পাঠত ইমানেই মগ্ন হৈ আছে যে তেওঁ বাহিৰলৈ নাচায়েই। ৰামেশ্বৰৰ খঙে মুখচ পাইছেগৈ।

এই মূৰ্খ অশিক্ষিত গাঁৱলীয়া ছোৱালীবোৰক বিয়া কৰোৱাই তেওঁৰ ভুল হৈছিল। ইহঁতে সংসাৰৰ ভালকৈ একো বুজি নাপায়। সেইসোপা নুশুনিলেনো কি হ'লহেঁতেন ?

শেষত কেনেবাকৈ পদ্মাই চকু-মুখ বিকটাই হাত-পাত জোকাৰি ত্ৰিভঙ্গ মূৰ্তি ধৰি থকা গিৰীয়েকক এবাৰ দেখিলে। বেচেৰীৰ বুকু চিঁৰিংকৈ উঠিল। ৰামেশ্বৰৰ গোঁৱাৰ স্বভাৱ তেওঁৰ ভালদৰে জনা আছে। খং উঠিলেতো কথাই নাই। তেওঁৰ প্ৰকাণ্ড ভুল হৈ গ'ল বুলি পদ্মাই ধৰিয়ে ল'লে আৰু থৰথেদাকৈ থৰক-বৰক খোজেৰে ওলাই আহিল।

ৰামেশ্বৰে ফেটিসাপৰ দৰে ফোঁচ কৰে উঠিল, "তই ক'ত মৰিবলৈ আহিলি ? সিফালে সিজনী গৈ খুৰীৰ ওচৰ পালেগৈ। তোক মই কোৱা নাছিলোনে......"

বাকীখিনি আৰু পদ্মাৰ কাণত নপৰিল। তেওঁ উধাতু খাই দৌৰ মাৰিলে। ৰামেশ্বৰে দুই হাত ক'কালত স্থাপন কৰি ঘৈনীয়েক যোৱাৰ ফালে চাই থাকিল। পদ্মাই উৰি যোৱাদি গৈ খুৰী শাহুৱেকৰ কোঠাত সোমালগৈ আৰু নমিতা আৰু জীয়েকৰ মাজেদিয়েই সৰ্বাক গৈ বুঢ়ীৰ শিতানৰ ওচৰতে ধমহ কৰে পৰি দি নীলিমাৰ হাতৰ পৰা বিচনীখন আজোৰ মাৰি লৈ বুঢ়ীৰ মূৰত বিচি বিচি খং মুৰাকৈ ক'লে, "আইতাৰৰ মূৰ ফুৰাণি হৈছে বুলি কৈছে নহয়, তুই অকমান বিচি থাকিবও নোৱাৰ !" তেওঁৰ গাৰ ঠেলা-গতা খাই খাই নমিতা আৰু জীয়েক পৰি যাবই খুজিছিল। নীলিমাই লাজতে তলমূৰ কৰি থাকিল; আচলতে তাই নমিতাহঁতক দেখি লাজ-সঙ্কোচতে কিংকৰ্তব্যবিমূঢ় হৈছিল। পদ্মাৰ কাণ্ড দেখি নমিতাই নাক কোঁচাই পেলালে। কিন্তু তেওঁ তাৰ পৰা লৰচৰ নকৰিলে। মদৰ জালত নৰেশ বৰুৱাই কি কাণ্ড কৰি দিয়ে ঠিক নাই।

নৰেশ বৰুৱাই অৱশ্যে পদ্মাৰ প্ৰস্থানটো লক্ষ্যই নকৰিলে। ভাগৱত পাঠৰ কৌশলটোৱে এনে বঢ়িয়া কাম দিলে যে তেওঁ ধ্যানস্থ হৈ পাচফালে বহিয়ে থাকিল। অৱশ্যে আৰু কি উপায়েৰে ৰামেশ্বৰক জব্দ কৰিব পাৰি তাকেই মনে মনে চিন্তা-চৰ্চা কৰি থাকিল। পুত্ৰেক মনীশ অহালৈকে ৰখাব পাৰিলে আৰু মনীশৰ হতুৱাই মুখাগ্নিটো কেনেবাকৈ কৰাই দিব পাৰিলে বহুত কাম সহজ হৈ যায়।

ৰামেশ্বৰ বৰা এইয়াৰ সজাগ আৰু তৎপৰ হ'ল। এই কথাই কথা

নহয়। মৰেশে টাউনীয়া বুদ্ধিৰে ছলিবলৈ আহিছে। বইজাতে নাম গোবাইছে। যেন কীৰ্ত্তন-ভাগৱত দুৰৰ পৰাও কেতিয়াবা দেখিছেহে।

কালিৰে পৰা লগে লগে থকা মানুহবিলাকক বামেশ্বৰে এঠাইত গোট খুৱালে। ভিতৰপিনৰ পুৰণি সক ঘৰ এটা আছিল। তাতে মানুহখিনিক মনে মনে চাহ-চুৰট খুৱাই আছিল। এতিয়াও বঙালীৰ দোকানৰ পৰা মিঠাই আনিবলৈ এটাক পঠিয়াই দি সকলোৰে লগত আলোচনা কৰিলে— কেনেকৈ বিমান পাৰি সোনকালে মৰিশালিলৈ যোৱা কৰিব পাৰি।: প্ৰধান কথা হ'ল পুথি বন্ধ কৰিব লাগিব। তেতিয়াই সকলো সহজ হৈ যাব।

সেই আদহীয়া মানুহজনক লৰা এটা পঠাই মতাই অনা হ'ল। বামেশ্বৰে তেওঁক চাহ-মিঠাই যাচি বহুৱালে। তাৰ পাচত, যেন ভাগৱত পাঠত লাগি-ভাগি দিয়া আটাইকে এইদৰে মাতি আনিছে চাহ খুৱাইছে তাকে দেখুৱাই, ইটো-সিটো কথা উলিয়াই ক'লে, "ভাঙৰীয়াতো গ'লেই। আপোনাক সেই উৰিয়ামতলৰ মাটিভোখৰ দিম বুলি কৈছিল নে এনেকুৱা কিবা এটা শুনিছিলো।"

আদহীয়াই ক'লে, "কওঁতে ভাঙৰীয়াই কৈছিলতো; পিচে কিবা কৰাক আগতে দেখোন এইখন হ'ল। এনেকুৱা হ'বগৈ বুলি তেখেতে ভৱাই নাছিল হ'বলা।" বামেশ্বৰে গহীনাই চিন্তা কৰি চাই কোৱাৰ দৰে ক'লে, "বাক হ'ব। মই কিবা এটা কৰি দিম। দদাইদেউৱে কৈছিল যেতিয়া আপোনাৰ প্ৰতি মোৰো এটা কৰ্ত্তব্য আছে।"

আদহীয়াই বৰ আগ্ৰহেৰে ক'লে, "তুমি কৈছা যেতিয়া অৱশ্যে মই চিন্তা নকৰো। মাটিভোখৰ মোৰ নিজৰ হৈ গ'লে বাৰ্ত্ত যাওঁ আৰু।"

বামেশ্বৰে তেতিয়া ক'লে, "আপুনি চিন্তা নকৰিব মই কথা দিলো। এতিয়া আপোনালোকৰ পুথি সামৰক আৰু। গোটেই দিনটো এইদৰেই বাখি থাকিব নে? আপোনাকে ভাৰ দিলোঁ, সিজনক কওকগৈ।"

আদহীয়া উঠিলেই। "মই এতিয়াই বন্ধ কৰি দিমগৈ।" এই বুলি তেওঁ ওলাই গ'ল।

অলপ পাচতে সঁচাকৈয়ে ভাগৱত পাঠ বন্ধ হৈ গ'ল। আদহীয়াই পুথিৰ পাঠকজনক লৈ থৰথেদাকৈ তাৰ পৰা ওলাই আহিল। নৰেশ বৰুৱাই অবাক হৈ চকু মেলি চালে। বামেশ্বৰৰ দল সাজু হৈয়ে আছিল।

তেওঁলোক ঘপহ কৰে সোমাই আহি ঘোষণা কৰি দিলে যে আৰু পলম কৰিব নোৱাৰি, দিব লাগে; নহ'লে বাতি-কিয়লি বৰ অসুবিধা হয়।

বাকীবিলাক মানুহেও হয়, হয় কৰি দিহা-দিহি আঁতৰি গ'ল। কিছু-মানে শেষৰখিনি আয়োজনত সহায় কৰি দিলে। কিছুমানে বিশেশ্বৰৰ ৰবাক'গা ধুওৱাৰ দিহা কৰিবলৈ ধৰিলে। আচলতে বামেশ্বৰে সকলোখিনি জোগাৰ কৰি মানুহো লগাই থৈছিল। মাত্র ইঙ্গিত পোৱা মাত্রকে তেওঁলোকে দিহা-দিহি কামত লাগি গ'ল। এনে ক্ষিপ্র গতিত কামবোৰ চলিবলৈ ধৰিলে যে নৰেশ বৰুৱাই বাধা দিবলৈ কোনো সুবিধাই বিচাৰি নাপালে।

শ্রীমতী কাকিনী ৰবা থবক-থবককৈ ওলাই আহিল। পদ্মা, নীলিমা আৰু নমিতাই তেখেতক আলফুলে ধৰি আনিছে। গা-ধুওৱা হৈছিলেই। তেখেতক দেখি বাকী সকলে কাম বন্ধ কৰি থিয় হৈ থাকিল। বুঢ়ীৰ চিনি চবে:নোৱাৰা হৈছে; আউল-বাউল কেঁচা-পকা চুলি, বঙা সোমাই যোৱা চকু, শোটোৰা পৰা চাল, অসংযত কাপোৰকানি, মেলখাই থকা মুখ; খিয়েটাৰত ওলোৱা যেনহে লাগে। বুঢ়ীয়ে দূৰৰ পৰাই মাটিত পৰি মূতকলৈ সেৱা কৰিলে; পদ্মা, নীলিমা, নমিতায়ো অনুকৰণ কৰিলে। তাৰ পাচত তেখেত নীৰবেই অহা বাটে উলটি নিজৰ কোঠাৰ পিনে সাঙো-পাঙৰে সৈতে গুচি গ'ল।

বুঢ়ী কোঠাটোৰ পৰা ওলাবলৈহে পালে, কাম কৰি থকা মানুহ কেইজনে বিশেশ্বৰ ৰবাক ধৰি মেৰোৱা কাপোৰেৰে ভালকৈ ঢাকি-ঢুকি দাঙি বাহিৰলৈ উলিয়াই লৈ গ'ল। নি একেবাৰে বাহিৰৰ চোতালত সাজু কৰি থোৱা চাংগীখনত তুলি দিলেগৈ।

তেতিয়াহে নৰেশ বৰুৱাই বিস্ময়ৰ ভাব কটাই উঠি কল্পনাতে নিজৰ পিঠিত বাঘটকা এটা মাৰি দি নিজকে সম্পূর্ণ সজাগ কৰি তুলি বেগাই বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। চাৰিবে মেৰাই শটো বন্ধা হ'ব ধৰিছেই। নৰেশ বৰুৱাই আহি ওচৰত থিয় দি অলপ খঙেৰে ক'বলৈ ধৰিলে, "ৰ'বা ৰ'বা। মধে-মধে কাম নকৰিবা। মোৰ ছোৱালীজনী আহি পোৱাৰ কথা আছে। তাইক ককাকে তুলি লৈছিল, তোমালোকে জানাই। তাইক এইখন ঘৰৰ পৰা তেখেতে নিজে বিয়া দি উলিয়াই দিছিল তাকো তোমা-লোকে জানা। তাই যদি আহি ককাকক দেখা নাপায় কিমান ভাঙৰ কথা হ'ব এবাৰ তোমালোকে ভাবি চোৱা। মোৰ ল'ৰাটোও আহি পোৱাৰ কথা

আছে। কিন্তু তাতোকৈ মই হোৱালীজনীৰ কথাটোহে বেচি জোৰ দিছোঁ। মই এনেয়ে অপেক্ষা কৰিবলৈ কোৱা নাই।"

ৰামেশ্বৰ বৰাই জোঁৰ-টাৰ ঠিক-ঠাক কৰি লৈছিল। তেওঁ মন কৰিলে যে নৰেশ বৰুৱাই জীয়েক আহি পোৱাৰ কথা এতিয়ালৈকে এবাৰো কোৱা নাছিল ; মাত্র পুতেক মনীশৰ কথাকে কৈছিল। গতিকে জীয়েকৰ কথা উলিওৱাটো এটা নতুন কৌশলহে মাত্র। তাৰ ঘাৰা পলম কৰি দিয়াৰহে আচল মতলব, যাতে মুখাগ্নিটো পুতেকৰ হতুৱাই কৰাই বসন্ত নামটো থ'ব পাৰে। গতিকে ৰামেশ্বৰে নৰেশৰ কথাৰ উত্তৰতে ক'লে, "শটো বাহিৰ উলিয়াই বৈ থাকিব নোৱাৰি নহয়। আপোনাৰ ছোৱালী বা কেতিয়া আহি পায়হি কোনে ক'ব পাৰে। আমি ৰাতিলৈকে বৈ থাকিব নোৱাৰোঁ।"

তেতিয়া নৰেশ বৰুৱাই আন উপায় নেদেখি "মই বাৰু মাইদেউক এবাৰ সুধি আহোঁগৈ, তেখেতে যদি ৰাখলৈ কয় তেন্তে কোনো কথা নাই।" এইবুলি তেওঁ তাৰ পৰা বাৰাণ্ডালৈ উঠি গৈ কোঠাকুৰিবোৰৰ ভিতৰৰ পিনে গ'ল।

ৰামেশ্বৰৰ জোঁৰ-টাৰ জ্বলি উঠিল। নৰেশ বৰুৱা ভিতৰ পিনে গৈ নেদেখা হ'ল কি নহ'ল ৰামেশ্বৰে চাঙ্গী তুলিবলৈ ইঙ্গিত দিলেই। সাজু হৈ থকা কেইজনে চাঙ্গী তুলি ল'লে। হৰিবোল হৰিবোল বৰে মুখৰিত হৈ উঠিল। কোনোবা যদি কৌনবা আতীৰও আছিল লব দি দি চাপিকুচি আহিল। নৰেশ বৰুৱাও ফোঁপাই-জোপাই লৰি লৰি বাৰাণ্ডাইদি ওলাই আহিল। তেওঁৰ পাচে পাচে নমিতা, জীয়েক আৰু নীলিমা। পদ্মাই বুঢ়ীক এৰি আহিব নোৱাৰিলে। আন দুজনীমান তিৰোতা-মানুহো লৰালৰিকৈ ওলাই আহিল। তেওঁলোক বাৰাণ্ডাতে বৈ গ'ল। কাৰণ ইতিমধ্যেই শবযাত্রা আৰম্ভ হৈ গৈছে। ৰামেশ্বৰে ধোঁৱাই ধোঁৱাই জ্বলি থকা জোঁৰ-টাৰ অলপ বেঁকা কৰি তললৈ ধৰি খোজ ল'লে। কেইবাজনেও বাট পোনাই দিলে।

নমিতাকে আদি কৰি তিৰোতামানুহবিলাকে হুৰাওৱাৰে কান্দিবলৈ ধৰিলে। স্তব্ধ হৈ বৈ থোৱা নৰেশ বৰুৱাৰ দুচকুৰেদি সৰসৰকৈ চকুপানী বৈ আছিল। কোনোবাই মন কৰিলে দেখিলেহেঁতেন তেওঁ মুখেৰে বিৰবিৰকৈ কিবা আওৰাব লাগিছে। বোধহয় 'মধু দানব দাৰণ'ৰ লেখীয়া কিবা মুখস্থ থকা সংস্কৃত শ্লোককে তেওঁ মাতিছিল। কিন্তু স্পষ্টকৈ ধৰিব

পৰা নগ'ল। আনকি মদপী বৰুৱাই বেদৰ জালতে কিবা নকৰিবলগীয়া কাম কৰি পেলাইছেনেকি তাকে চাবলৈকো নমিতা আৰু জীয়েকৰ মনত খেলোৱাৰ উপায় নাছিল। মাক-জীয়েক দুয়ো সাৰটা-সাৰটিকৈ ধৰি সহিব নোৱাৰা বেজাৰত খুব কান্দিছিল। আৰু এগৰাকী তিৰোতামানুহক সাৰটি ধৰি নীলিমায়ো একেধৰণেই হুকহুককৈ কান্দি আছিল। শেষ যাত্ৰাৰ এই অন্তিম বেদনাই তাত উপস্থিত থকা সকলো মানুহকে বিচলিত কৰি তুলিলে। কাৰো মুখত মাত-বোল নাই। আনকি ৰামেশ্বৰ বৰায়ো জৰা জোঁৰ-টাৰ কাঢ়িয়াই নিবলৈ ধৰি ওঁঠ দুটা টানকৈ কামুৰি ধৰিলে।

নৰেশ বৰুৱা এখোজ দুখোজকৈ শৱযাত্ৰীসকলৰ লগ লাগিলগৈ। তেওঁ মুখেৰে বিৰবিৰায়ে আছে। কোনেও তেওঁৰ কথা বুজিবলৈ যত্ন নকৰিলে। কিন্তু ভণ্ডামি কৰিহে তেনে কৰিছে বুলিও কোনেও সন্দেহৰ চকুৰে তেওঁলৈ নাচালে।

আগে আগে যোৱা ৰামেশ্বৰ কেতিয়াবা দুজনমান লগৰীয়াৰে সৈতে ভালেখিন আগুৱাই গৈছে, আকৌ কেতিয়াবা চাঙ্গীলোৱা কেইজন তেওঁলোকৰ ওচৰ চাপি গৈছে। তেনেকৈ এবাৰ চাঙ্গী নিচেই ওচৰ চাপি যোৱাত ৰামেশ্বৰে কাণৰ কাষতে বিৰবিৰণি শুনি লাহেকৈ উভটি চালে। আগফালে এজনক সলনি দি চাঙ্গী কান্ধত লোৱা নৰেশ বৰুৱাৰ লগত-খুন্দাই খাই যাব খুজিছিল। কথমপি গা বচাই ৰামেশ্বৰে খৰকৈ খোজ চলাই আগবাঢ়ি গ'ল। কিন্তু বৰুৱাৰ মুখৰ ধ্যান মন্ত্ৰটো তেওঁ ধৰিব পাৰিলে, তেওঁ মোমায়েকৰ প্ৰিয় কবিতা 'মৰণৰে তুহু মম চিয়াম চমানকে' অবিৰাম গাই গৈছে।

ক্ষুদ্ৰাতিক্ষুদ্ৰ

ক্ৰিং ক্ৰিংকৈ অবিৰাম দুই মিনিটমান বাজি থকা টেলিফোনটো ডাঃ ৰূপালী কাকতিয়ে দৌৰি আহি দাঙি লৈ সঁহাৰি দিলে, "হেলউ !"

"ৰূপালী ?"

"কোনে কৈছে ?"

"ধৰিব পৰা নাই নেকি ?"—সিমূৰৰ পৰা পুৰুষ কণ্ঠই প্ৰশ্নহে কৰিলে। ৰূপালীৰ অলপ খং উঠিল। গতিকে বৰকৈ চিন্তা কৰি নেচাই কৰ্কশ মাতেৰেই সুধিলে, "কোন ? কাক লাগে ?"

"মই সনৎ—ডক্টৰ সনৎ দত্ত।"

সনতৰ নাম শুনি ৰূপালীয়ে সংযত হবলৈ চেষ্টা কৰিলে। "মই অন্য কোনোবা বুলি ভাবিছিলো দেই ! সেই কাৰণে—"

"খং উঠি গ'ল ! মোৰ পিছে তোমাৰ খং তুলি বৰ ভাল লাগে। মাত্ৰ নেদেখা কাৰণেহে দুখ।"

"চকুৰ ডাক্তৰ হৈ একো নেদেখাই হলা নেকি ?"

"এৰা যোৰে যোৰে চকু ভাল কৰি দিবই লাগিছো। কিন্তু মোৰ নিজৰ চকুযোৰহে একো নেদেখা হ'ল।"

"নেদেখা হলা ?" ৰূপালীয়ে কৃত্ৰিম আতংকৰ সুৰত কৈ উঠিল। ডাঃ দত্তয়ো সমান তালত হুমুনিয়াহ ছাৰি কৈ পঠিয়ালে, "এই ধৰা তোমাৰ খং উঠা চাবলৈ মন গৈছে, কিন্তু মুখেৰে কথা কৈয়ে সন্তুষ্ট থাকিব লগা হৈছে—'হাৰ্ড মেলীভিজ আৰ ছুইট বাট দউজ আনহাৰ্ড আৰ ছুইটাৰ' কৰিব লগা হৈছে।"

"আও ! আজি দেখোন কাইব কৰা হৈছে !"

"দৰকাৰ হৈছে। আজি মই ডাক্তৰী এৰি কাব্যতে ডুব দি পাহৰি থাকিব লগা অৱস্থাত পৰিছো। বুঢ়া পেচেণ্ট এজন আহি মোৰ সকলো বিদ্যা বাহিৰ কৰি দিছে।"

"ক'ৰ বুঢ়া ?"

"ক'ৰ কব নোৱাৰো। ইয়াৰ নহয়। ভদ্ৰলোক কোনোবা ভাল ঘৰৰে মানুহ যেন লাগে। সংসাৰৰ খা-খবৰ ৰাখে। বহু বেমাৰ-আজাৰৰ নাম-ধাম জানে। কথা-বতৰাও বেছ ভালকৈ কয়।"

"গোলমালটো কি ?"

"চকু। মোৰ ওচৰলৈনো আৰু তোমাৰ নিচিনাকৈ মনৰ বেমাৰী আহিবনে ? চকু দুটা দেখুৱাবলৈ আহিছে—আজি এসপ্তাহে মোক হাৰাবান কৰি মাৰিছে।"

ৰূপালী কাকতিয়ে ধেমালিৰ সুৰত কলে, "চকুৰ বেমাৰীৰ বিষয়ত মইতো সহানুভূতি দেখুওৱাৰ বাহিৰে একো কৰিব নোৱাৰিম। চশমা-তশমা এজোৰ দি পঠিয়াই দিয়া, লেঠা ছিগি যাব।"

প্ৰায় চিঞৰি উঠাৰ দৰেই সনৎ দত্তই কৈ পঠিয়ালে, "চশমা-ফশমাৰে একো কৰিব পৰা নাই কাৰণেইতো বিপদত পৰিছো। বুঢ়াৰ কি হৈছে মই ধৰিব পৰা নাই। বদমাইচী কৰিছে নেকি তাকো কব পৰা নাই।"

ডাঃ ৰূপালী কাকতি এইবাৰ অলপ ছিৰিয়াছ হ'ল। ডাঃ দত্তই সাধাৰণতে তেওঁলোকৰ মাজৰ সম্পৰ্কটোৰ কাৰণে যিদৰে ধেমালি কৰি কোনক্ত কথা পাতে আজি সেইদৰে পতা নাই বুলি তেওঁৰ এতিয়া লাহে লাহে অনুভৱ হ'ল। সেই কাৰণে তেওঁ ক'লে, "মই ভালকৈ কথাটো ধৰিব পৰা নাই, কি হৈছে অলপ বুজাই কোৱাচোন।"

সনৎ দত্তই কবলৈ ধৰিলে, "আজি এসপ্তাহমান আগতে মানুহজন আহিল। চেম্বাৰত আন আন মানুহৰ দৰে তেওঁকো চালো। বুঢ়াই সোমাই মোৰ সন্মুখৰ চকিখনত বহিয়েই কলে,—ডাক্তৰ মোৰ চকু দুটা ভাল কৰি দিয়ক। মই কিনো হৈছে সুধিলো। বুঢ়াই কলে,—মইচোন প্ৰায়েই সকলো বস্তু সক সক দেখো—মানুহকো। মই ভাবিলো কমকৈ দেখে হবলা। বুঢ়া মানুহ, সেইটোনো কি আচৰিত কথা ? গতিকে নিয়মমতো পৰীক্ষা কৰিলো। দুদিনে চাই যি বুজিলো বুঢ়াৰ বিশেষ ডিফেক্ট একো নাই—বয়সৰ কাৰণে যি অলপ শক্তি কমিছে তাৰ কাৰণে কিতাপ-পত্ৰ পঢ়িবলৈ চশমা এযোৰ দিব পাৰি। তাৰেই ব্যৱস্থা দিলো। চশমা পিন্ধি বুঢ়া আকৌ হাজিৰ। মই সুধিলো—কেনে পাইছে ? বুঢ়াই গহীনাই কলে—একো ভাল পোৱা নাই, আগৰ নিচিনাই সকলো বস্তু সক সক দেখি আছো।

মই ছাঁহি কলো যে দুদিনমান ব্যবহাৰ কৰি চাওক, ভাল পাব। এতিয়া বুজিছে মোৰ পাচ নেৰাই হৈছে—কয় বোলে মই যেনতেনে ভাল কৰি দিবই লাগিব—আন সকলো মানুহে বস্তুবোৰ চকুৰে ঠিক দেখে, তেওঁ সক দেখিব কিয়? ভদ্ৰলোকক লৈ মই মহা বিপাণ্ডত পৰিছো।"

ৰূপালীয়ে সুধিলে, "একো অসুখ নাই যদি কিয় এনে কৰিছে? নৰ্মেলী যিবোৰ কাৰণত চকু বেয়া হ'ব পাৰে সেইবোৰ একো নাই নহয়?"

"এবছ'লিউটলী নাই।" সনৎ দত্তই আকৌ চিএৰি উঠাৰ দৰে ক'লে, "বুঢ়া মানুহ বুলি কেটেৰেক্টৰ কথাই প্ৰথমে মনলৈ অহা স্বাভাৱিক—কিন্তু নাই, কেটেৰেক্ট নহয়। পাৱাৰৰ কথাটো কৈছোৱেই। কৰ্নিয়েল অপেচিটিৰ কথা ক'ব পাৰা—কিন্তু কৈছো নহয় সেইবিলাক একোৱেই নহয়। অন্ততঃ মই দেখাত সেইবিলাক ডিফেক্ট একো নাই। মোৰ বিপদ হৈছে সেই-খিনিতেই। মই এনেকুৱা কেছ দেখাও নাই, শুনাও নাই।"

ৰূপালীয়ে ডাঃ দত্তৰ কথাখিনি ভালদৰে শুনি লৈ লাহেকৈ মন্তব্য কৰিলে, "কলোৱেই নহয়, মই ছিল্পেথী দেখুওৱাৰ বাহিৰে একো কৰি দিব নোৱাৰিম। তুমিতো যি হওক তেনে এজন পেচেণ্ট দেখিলাই— মই দেখাই নাই—শুনাত এইমাত্ৰ বিহওক শুনিলো।"

"ধেমালি নহয় ৰূপালী," ডাঃ দত্তই গম্ভীৰ ভাবেই ক'লে, "বুঢ়াৰ কথা তোমাক কোৱাৰ কাৰণ আছে।"

"কি কাৰণ?' ৰূপালী কাকতি যেন অলপ আতংকিত হৈ উঠিল, "মই কিবা কৰিব লাগিব নেকি?"

"তুমি সহায় কৰিব লাগিব। কেছটো মই ইতিমধ্যে তোমালৈ ৰিফাৰ কৰিছো।"

"সৰ্ব্বনাশ! বোলৈ কিয়? চকুৰ বেমাৰী—তুমি হলা আই স্পেচিয়ে-লিষ্ট—মই কি কৰিব পাৰো?"

"শুনা মই বৰ কষ্ট কৰি—বৰ কায়দা কৰি ভদ্ৰলোকক তোমাৰ ওচৰলৈ যাবলৈ মান্তি কৰাইছো। মোৰ অনুমান হৈছে তেওঁৰ মূৰৰ কিবা গোলমাল আছে। নহলে দুটা ভাল চকুৰে ডাঙৰ বস্তু সক দেখিব কিয়? কিন্তু পোনে পোনেতো আৰু কব নোৱাৰি যে আপোনাৰ মূৰৰ বিকাৰ আছে, গতিকে ডক্টৰ ৰূপালী কাকতিৰ ওচৰলৈ যাওক। বুজিব নোৱাৰাকৈ বহুত মুৰাই পকাই কৈছো যে শৰীৰৰ আন বহুত বিকাৰৰ কাৰণেও চকুৰ অসুখ

হ'ব পাৰে। আপুনি সেইবাবে ডঃৰ কাকতিক দেখাওঁকবকগৈ—লাগিলে বাক মইও এবাৰ কৈ দিম।"

ৰূপালীয়ে সুধিলে, "তেন্তে তুমি ভাবা যে কেছটো ঠিক তেনেধৰণৰে কিবা ?"

"মোৰতো তেনে বুলিয়েই সন্দেহ হয়।"

"তুমি এভইড কৰিবৰ কাৰণে মোৰ গাত পেলাই দিয়া নাইতো ?"

"নাই নাই নাই। কৌশলেৰে তোমাৰ তালৈ ৰিফাৰ কৰি পঠোৱা কাৰণে দেখাত তেনে যেন লাগিব পাৰে। কিন্তু বিশ্বাস কৰা মই সেইটো কৰা নাই। আৰু তুমিনো ভাবিব পাৰানে মই তোমাক ইচ্ছা কৰি বাৰ্ডেন এটা দিবলৈ ভাল পাম ? তুমি জানা মই তোমাৰ কাৰণে—"

"হৈছে হৈছে," ডাঃ কাকতিয়ে সনৎ দত্তৰ প্ৰেমাভিনয়ৰ উছাহত বাধা দি ক'লে, "ভালৈ বুলি হওক বেয়ালৈ বুলি হওক মোৰ অপকাৰটো কৰিবলাই যেতিয়া এতিয়া কোৱাচোন মানুহজনৰ কিবা এণ্টিচিডেণ্ট জানা নেকি ?"

"নাম শ্ৰীশান্তনু বৰুৱা। বয়স ছিক্সটীৰ ওচৰা-ওচৰ। ঘৰ নগাওঁ জিলাৰ কোনোবা এঠাইত বুলি কৈছিল—পাহৰি গলো। সাধাৰণ স্বাস্থ্য-পাতি ভাল। বুঢ়া হৈছে যদিও বেছ মজবুত হৈ আছে। আৰু কিবা লাগিব নেকি ?"

"এইবোৰ হবলা এণ্টিচিডেণ্ট হ'ল ? এইবোৰ কথাতো ময়ো মানুহজনক দেখিলে কব পাৰিম। তেখেতে নিজৰ জীৱনৰ কথা, কাৰ্যকলাপৰ কথা কিবা কৈছিল নে নাই তাকেহে সুধিছো।"

"এ সেইবোৰতো সুধিবৰ ন'হল। সেইবোৰ যে কামত আহিব ভবাই নহ'ল নহয়, সেই কাৰণে—"

"মানুহজন মোৰ ইয়ালৈ কেতিয়া অহাৰ কথা ?"

"ইমানপৰে গৈ পালে বুলিহে ভাবিছিলো। নহলে মই ইমানখিনি কথা কবলৈ সুবিধাই নেপালোহেঁতেন। আজিয়ে—"

কলিং বেলটো বাজি উঠাত ৰূপালী কাকতিয়ে সিমানতে ডাঃ দত্তৰ পৰা বিদায় লৈ টেলিফোনটো থৈ দিলে। ঠিক সেই সময়তে কাম কৰা ল'ৰাটোৱে আহি জনালে যে বুঢ়া মানুহ এজন আহিছে, বাইদেউক দেখা কৰিব খোজে।

॥ ২ ॥

"ডাঃ ৰূপালী কাকতি ?"

"হয় আহক।"

নমস্কাৰৰ উত্তৰত হাত দুখন দাঙি ডাঃ কাকতিয়ে শান্তনু বৰুৱাক আগবঢ়াই ভিতৰলৈ লৈ গ'ল। সাধাৰণতে ৰোগীক তেওঁ চেম্বাৰলৈ লৈ যায়। কিন্তু মানুহজনৰ আচৰিত আচৰণৰ বিষয়ে সনৎ দত্তৰ পৰা অলপ আগতে শুনি এই নিয়মৰ ব্যতিক্রম হ'ল। বুঢ়া মানুহজনক ড্ৰয়িং ৰুমৰ মুখতে লগ পোৱা কাৰণেও চেম্বাৰলৈ নিনি তাতেকে লৈ গ'ল।

ওখ ক্ষীণ বগা মানুহজন। ধপধপীয়া চুৰিয়া আৰু হাতখৰা কামিজ পিন্ধিছে। ভৰিত ফিটামৰা এযোৰ বঙা জোতা। চশমাযোৰ যে নতুন দেখিলেই ধৰিব পাৰি। আধা-আধিয়েই পকি যোৱা চুলিখিনি এবাৰ কাটিবৰ সময় কেতিয়াবাই পাৰ হৈ গৈছে। ডাঢ়ি কিন্তু চিকুণকৈ খুৰোৱা —ডাবোৰা গোঁফকোছাই মুখখন ঢাকি ধৰিব খোজে। কথা কওঁতে সামান্যভাবে ওলোৱা দাঁত দুপাৰি ৰূপালীয়ে লক্ষ্য কৰিলে—নকল নহয়, এতিয়াও মজবুত হৈয়ে আছে। তেওঁ তেতিয়াহে মন কৰিলে যে ক্ষীণ যদিও ডেকা মানুহৰ দৰেই খোজ কাঢ়ি আহিছে। বুঢ়া বেছ তজবজীয়া। তাৰ মানে সনতে কোৱা মতে মানুহজনৰ সাধাৰণ স্বাস্থ্য ভাল।

ৰূপালীয়ে মানুহজনক বহিবলৈ দিলে। অলপ সময় কাৰো মুখত মাত-বোল নাই। সেইদৰে বেচি সময় থাকিব নোৱাৰি ৰূপালীয়েই আৰম্ভ কৰি দিলে, "কওকচোন।"

ৰূপালীক আচৰিত কৰি দি বুঢ়াই কলে, "আইদেউ তুমি তেনেই ছোৱালী মানুহ। তোমাৰ নাম শুনি মই আন ধৰণেহে ভাবি আছিলো। মই তোমাক তুমিয়েই বুলিলো—মই বুঢ়া মানুহ—বেয়া পাবানেকি ?"

"নাই নেপাওঁ বেয়া," ৰূপালীয়ে হাঁহিবলৈ চেষ্টা কৰি কলে। আচলতে মনে মনে তেওঁৰ অলপ খঙেই উঠিছিল : ডাক্তৰ হ'ল বুলি, মানুহে নাম শুনিলে বুলি তেওঁ কিবা হাতী এটা মান হব লাগিছিল নেকি ?

"বেছ বেছ বেছ," বুঢ়া উৎফুল্ল হৈ উঠিল। "বৰ সন্তোষ পালো, বৰ সন্তোষ পালো। বিদুষী ছোৱালী তুমি ইমান জ্ঞানী হৈছা। তোমা-লোকৰ আচল ঘৰ ক'ত ?"

—শিৱসাগৰত।

—শিৱসাগৰৰ কোনখিনিত ?

—মেলাচকৰ বুলি কয়।

"এ জানো জানো।" কপালীৰ বিৰাট বঢ়াই তুলি বুঢ়াই উছাহত কথলৈ ধৰিবলে, "কাৰ ঘৰৰ কোৱাচোন। পুৰণা মানুহ হ'লে চিনি পাবও পাবো।"

কপালীয়ে অনিচ্ছা সত্ত্বেও কলে, "চিনি নেপাব নেকি—দেউতা তেনে জনাজাত মানুহ নহয়। বাগিচাতহে কাম কৰিছিল—নাম হৰেন্দ্ৰ নাথ কাকতি।"

"হৰেন কাকতি, হৰেন কাকতি" বুঢ়াই যেন মনত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰিবলে।

কপালীয়ে কলে, "ককাদেউতাৰ নাম কলে চিনি পাব নেকি—মানে দেউতাৰ খুৰাদেৱেক ধৰ্মকান্ত কাকতি।"

"ধৰ্ম কাকতি," বুঢ়া চিঞৰি উঠিল, "তোমালোক ধৰ্ম কাকতিৰ ঘৰৰ ? তাকে নোকোৱা কিয় ? তোমালোক দেখোন আমাৰ বংশৰে মানুহ। আমি শিৱসাগৰৰ পৰা উঠি আহিলো কাৰণেহে ৰবৈ সম্বন্ধ নোহোৱা হ'ল। আমি নগাৰ'ৰ ঠালটো বেলেগ হৈ গ'লো। তাকে নোকোৱা কিয় ? ইচ ইচ ইচ ! তুমি দেখোন আমাৰ ঘৰৰে জীয়ৰী।"

কপালীয়ে অলপ ভয়ে ভয়ে কলে, "হয় ময়ো এতিয়াহে আপোনাক অলপ ধৰিব পাৰিছো।" কি প্যাৰিছো সুধি দিয়ে বুলি ভয় লাগিল। তেওঁ উঠি কলে, "চাহ এটোপা আনো আপুনি খন্তেক বহক।"

"নেলাগে।" শান্তনু বৰুৱাই ইমান জোৰ দি অগ্ৰাহ্য কৰিবলে যে ডাঃ কাকতিৰ বুক কঁপি গ'ল। "মই য'তে ত'তে চাহ নেখাওঁ।"

আকৌ বহি কপালীয়ে কলে, "কিবা আপত্তি আছে যদি থাকক বাক।"

"আছে। আপত্তি আছে। কিন্তু তুমি যিটো ভাবিছা আইদেউ সেইটো নহয়। ধৰ্ম-নীতিৰ কথা নহয়। শুনা।" এই বুলি বুঢ়াই অলপ বৈ চিন্তা কৰি কবলৈ ধৰিবলে, "মোৰ নিজৰ ভতিজা ল'ৰা এটাক মই সকবে পৰা ডাঙৰ-দীঘল কৰিছিলো, পঢ়ুৱাইছিলো। বাপেক নথকাত ময়েই তাৰ সকলো ভাৰ লৈছিলো। বি-এ পাছ কৰি সি চাকৰিত সোমাল আৰু টাউনত

থাকিবলৈ ললে। ঘৰলৈ নহাই হ'ল। আনীক বাহিৰে বাহিৰে বিয়াত পাতিলে। বিয়ালৈ অৱশ্যে আমি গোটেইখনে গৈছিলো। কিন্তু বিয়াৰ পিছতো সি আৰু ঘৰলৈ নাহিল। ঘৰৰ ল'ৰা এটাকতো এইদৰে এৰিব নোৱাৰি। মই এদিন ওলালো তাক চাবলৈ। মই যোতিয়া গৈ পাওঁ সিহঁতহাল তেতিয়া সাজি-কাচি বায়স্কোপ চাবলৈ ওলাইছিল। ল'ৰাটোৱে মোক বহিবলৈ দি ভিতৰলৈ গ'ল। মই বহি আছো, সি ওলাই নাহেহে নাহে। এবাৰ উমান পালো সিহঁত হালে ভিতৰত কিবা তৰ্কাতৰ্কি কৰিছে। অনুমান কৰিলো বৈণীয়েকে খং কৰিছে, সি বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিছে কিন্তু পৰা নাই। অলপ পিছতে সি ওলাই আহি কলেহি—খুৰা আপুনি আজি বংশী বৰুৱাৰ ঘৰতে থাককগৈ, আমি চিনেমা চাবলৈ যাওঁ, টিকট কাটি থৈছো, মই কাইলৈ লৈ আহিম গৈ। মই মৰি যোৱা যেন পালো। বংশী বৰুৱা আমাৰে এঘৰ আপোন মানুহ। মই একোকে নকৈ বাৰু বুলি ওলাই আহিলো। সেইদিন ধৰি আইদেউ মই আৰু ঘৰৰ বাহিৰত কোনো মানুহৰ ঘৰত একো নেখাওঁ। মই ইমান আগ্ৰহ কৰি সিহঁতৰ খবৰ লবলৈ গৈছিলো। দুখে-ভাগৰে গৈ পাইছো। পানী এটোপা যাচিব ক'ত, মোক উলিয়াইহে পঠিয়ালে। মই অলপ একাচেকা মানুহ। যি প্ৰতিজ্ঞা কৰিলো কৰিলোৱেই।"

ঘটনা শুনি কৃপালীও বৰ আচৰিত হ'ল। তেওঁ কলে, "বৰ আচৰিত কথা।" শান্তনু বৰুৱাই জেপৰ পৰা টাইপ ৰাইটাৰৰ টেপৰ টেমা এটা উলিয়ালে। সেইটো সাৱধানে খুলি তাৰ পৰা মিক্সাৰ উলিয়াই চিগাৰেট পকাবৰ কাৰণে হাতৰ তলুৱাত মোহাৰিবলৈ ধৰিলে। আন এটা জেপৰ পৰা পেপাৰ আৰু জুইশলাও ললে। কি কব কৃপালীয়ে আৰু ভাবিব নোৱাৰিলে। এবাৰ ভাবিলে—বেমাৰৰ কথা নকয় নেকি? নে তেৱেঁই উলিয়াব?

হঠাৎ বুঢ়াই কলে, "বাৰু যোৱা মোক পানী এটোপা দিয়া। তোমাৰ লগত আজিহে চিনাকি হলো। তুমি কিবা ভাবিবও পাৰা। যোৱা আইদেউ, তোমাৰ কাৰণে মই আজিলৈ বাৰু প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ কৰিলো—কিন্তু সাৱধান, শুদা চাহ এটোপাহে দিবা, আৰু একো নেলাগে।"

ডাঃ কাকতি লৰালৰিকৈ ভিতৰলৈ উঠি গ'ল আৰু কাম কৰা লৰাটোক পানী তপতাবলৈ লগাই দিলে। কাপ-প্লেট এযোৰ ভালকৈ ধুই ছ বলৈ

ক'লে। পানী গৰম হয় মানে বুঢ়া অকলশৰে বহি আছে বুলি এবাৰ আকৌ এনেয়ে ওলাই আহিল।

শান্তনু বৰুৱাই চিগাৰেট হুপি থকাৰ পৰাই ৰূপালীক দেখি কৈ উঠিল, "বুইছা আইদেউ! মই যিটো ঘটনা কলো সেই বিষয়ে তুমি একোনেভাবিবা। এইবোৰ হৈয়ে থাকে। তুমি নিশ্চয় শেক্সপীয়েৰৰ কিং লিয়েৰ পঢ়িছা—আমি তাহানিখন স্কুলত লেম্বে লেখা গল্পটো পঢ়িছিলো। ইমান ভাল মানুহজন বাৰু কিয় বলিয়া হৈছিল? জীয়েকহঁতৰ অকৃতজ্ঞতা দেখি নহয়নে? মই কিন্তু বলিয়া হৈ যোৱা নাই চোৱা! অথচ ভতিজা ল'ৰাটোৱে কৰাতকৈও ভাওৰ ঘটনা মোৰ জীৱনত হৈ গৈছে। মোৰ একেজনী মাত্র মৰমৰ জী—তাই মোক কি কয় জানানে? কয় দেউতা, আপুনি অমুক অমুক মাহত নাহিব, ল'ৰা-ছোৱালীকিটাৰ পঢ়াৰ ক্ষতি হয়। নাতি-নাতিনীলৈ মোৰ হেপাহ হয়, যেতিয়াই মন যায় তেতিয়াই গৈছিলো—অ' এতিয়া মই তোৰ হাক-বচন শুনিহে যাব লাগিবনেকি? মোৰ ছোৱালীয়ে মোৰ কথা নেভাবিলে—তাইৰ নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ কথাহে ভাবিলে। তাইৰ মাকৰ কথা শুনিবা নে? আজি অৱশ্যে তেওঁৰ কথা কব নেপায়—তেওঁ আৰু নাই। কিন্তু সত্যৰ খাতিৰত কবই লাগিব যে তেওঁ বিয়াৰ দিন ধৰি মোক তেওঁলোকৰ ঘৰখনৰ নিকিনা গোলাম বুলি ভাবি লৈছিল। শহুৰৰ ঘৰত টকা-পইচা লাগে—মোৰ হাতত থাকক-নাথাকক যোগাৰ কৰি দিবই লাগিব। নহলে ঘোৰ কন্দল লাগিব। তেওঁলোকৰ ঘৰৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ পঢ়া-শুনা, বিয়া-বাৰু গোটেইখিনিৰ দিহা ময়েই কৰিব লাগিব—নহলে মই কিহৰ জোঁৱাই! অথচ মানুহজনীয়ে আমাৰ ঘৰখনৰ বিষয়ে এই ধৰণে এদিনলৈকে ভাবিব নোৱাৰিলে। বুইছা আইদেউ, কিং লিয়েৰৰ কি দুখ? মই কিং লিয়েৰৰ বাপেক।"

ৰূপালীয়ে উচঁপিচাবলৈ ধৰিলে। এইবোৰ তেওঁৰ আগত কোৱাৰ কি অৰ্থ? বুঢ়াৰ মূৰটো তেনেহলে বেয়াই নেকি? ডাঃ দত্তই গম পাইহে বুঢ়াক তেওঁৰ ওচৰলৈ পঠাইছে নেকি?

এনেতে কাম কৰা ল'ৰাটোৱে ট্রে এখনত দুকাপ চাহ লৈ অহা দেখি ৰূপালী আতঙ্কিত হৈ উঠিল। বুঢ়াই বা আকৌ কি ভাবে? তেওঁ উঠি কলে, "এই তই চাহ কৰিলি কিয়?"

ল'ৰাটো অবাক। সি চাহ কৰিলে কি জগৰ লাগে? চাহতো সিয়েই

সদায় কৰে। এনেতে বুঢ়াই মাত লগালে, "আইদেউ, তুমি হয়তো ভাবিছা মই খাবলৈ বেয়া পাম বুলি। একো নহয়—এয়েই হব। সিও মানুহ। মানুহৰ হাতে খাবলৈ মানুহৰ একো আপত্তি থাকিব নালাগে। লৈ আহ বোপাই।"

স্বস্তিৰ নিঃশ্বাস পেলাই ৰূপালীয়ে টেবুলৰ পৰা চাহ একাপ নি বুঢ়াৰ হাতত তুলি দিলে। ইকাপ নিজে লৈ ৰূপালী আকৌ আগৰ ঠাইত বহিলহি। ল'ৰাটো গুচি গ'ল।

চাহত লাহে লাহে সোহা মাৰি বুঢ়াই কোঠাটোৰ ওপৰত চকু ফুৰাই সুধিলে, "ঘৰটো তোমাৰ নিজা নেকি?"

"নাই, ক'ত নিজা," ৰূপালীয়ে টপৰাই কলে, "ভাড়াঘৰ। নিজা ঘৰ হবলৈ গোটেই জীৱনটো লাগিব যেন পাইছো।"

শান্তনু বৰুৱাই অলপ যেমেলীয়া সুৰত সুধিলে, "ধন-পইচা হোৱা নাই নেকি?"

"নাই ক'ৰনো ধন-পইচা হব।"

"তুমি বাট লব জনা নাই হবলা।"

"জানো, কি বাট ললে ভাল কৰই পৰা নাই।"

"শুনা," বুঢ়াই নীৰৱে ৰহস্যৰ হাঁহি মাৰি সমিধান দিলে, "কেইবছৰমান আগলৈকে আমাৰ মৌজা আছিল—এতিয়া নাই। মোহন ৰায় বুলিবৰ আমাৰ ডেকা মহৰী এটা আছিল। বৰ দুখীয়া মানুহৰ ল'ৰা—আমাৰ ওপৰতে তাৰ ঘৰখন চলে বুলিব লাগে। আমাৰ মৌজা গ'লত তাক একৰাই দিলোঁ। কাৰ বুধিত কব নোৱাৰোঁ, মোহনে ঠিকা কৰিবলৈ ললে। মোৰ পৰা দুহেজাৰ টকা খুজি নিলে—কিবা হয় যদি হওক বুলি দিলোঁ। শুনিলোঁ সি বোলে তাৰে পাঁচশমান ভেটীকে খুৱালে। এতিয়া মোহন ৰায়ৰ নদনবদন অৱস্থা, জয় জয়-ময় ময়। আমাৰ পিনে নেঘায়েই—নেচায়েই। মাতি পঠালেও কয়—সময় নাই। টকাখিনিও নিদিলে—খুজিবলৈ যাবলৈও লাজ লাগে—সিও উপযাচি নিদিয়েহি। এদিন মানুহ এটা পঠাইছিলোঁ—কি কলে জানানে? খং কৰি মানুহটোক কৈ পঠিয়ালে, 'টকা আনিছিলোঁ যে কিবা প্ৰমাণ আছেনেকি?' বুইছা আইদেউ, এনেকুৱা নহলে ধন ঘটিব নোৱাৰা।" এইবুলি বুঢ়াই বৰ আমোদ পোৱাৰ দৰে চেকচেকাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে।

এবাৰ সুবিধা চাই ৰূপালীয়ে লাহেকৈ উলিয়ালে, "তেনেহলে আপোনাৰ অসুখটো এবাৰ……"

"থোৱাহে অসুখ-চসুখ।" বুঢ়াই তেওঁক কৰলৈকে নিদিলে, আৰু খেণ্ৱা চিগাৰেটৰ টুকুৰাটো ধলাবলৈ যো-জা কৰি কলে, "তোমাৰ লগত চিনাকি হলেঁা যেতিয়া বেমাৰ-আজাৰ দেখুৱাই থাকিব পাৰিম। আজিলৈ চিনাকি হোৱাতে থকচোন—কি বোলা?"

"আপোনাৰ যেনে ইচ্ছা।"

বুঢ়াই এইবাৰ ৰূপালীৰ ঘৰৰ বিষয়ে নানান প্ৰশ্ন কৰিবলৈ ধৰিলে। ৰূপালীয়ো মনত ভেলালে যে বুঢ়াৰ ঘৰৰ খা-খবৰ দুই-এটা লৈ থোৱা ভাল হব। কাৰণ ঘৰলৈ গ'লে যদি কেনেবাকৈ বুঢ়াৰ কথা ওলায় তেন্তে কৰ লগাও হব পাৰে। গতিকে তেওঁ সুধিলে, "আপোনাৰ সেই ছোৱালী-জনীয়েই নে আৰু ল'ৰা-ছোৱালী……"

"নহয়, মোৰ ল'ৰাটোহে ডাঙৰ—ছোৱালীজনী সৰু।"

"তেওঁ কি কৰে?"

"মোৰ ল'ৰা ডাঙৰ মানুহেই।"

শান্তনু বৰুৱাৰ কথাত ঠাট্টাৰ সুৰ এটা উঠিল। "এম-এ পাছ কৰি প্ৰথমে এখন স্কুলত মাষ্টৰ হৈ সোমাল। মই বোলো ভালেই হৈছে—মাটি-বাৰীকে চাব পাৰিব। পিচে নাই, সি স্কুলত কেইমাহমান থাকিয়েই পৰীক্ষা দি চাকৰি ললে। এতিয়া বৰপেটাত এছ-ডি-অ' হৈ আছে।"

"ভালেই হৈছে।"

"কেনেকৈ ভাল হৈছে?" বুঢ়াই উভতি ধৰাত ৰূপালী বিমোৰত পৰিল। "মলক গুইন গুইন পঢ়িছানে?—বেজবৰুৱাৰ সাধু এটা আছে। মলখু নামৰ গাৱঁলীয়া ল'ৰা এটা চাহাব হৈ গাৱঁলীয়া বাপেকক চিনি নোপোৱা হৈ বঙলাৰ পৰা খেদি পঠাইছিল। মোৰ ল'ৰাৰ নাম অৱশ্যে মলখু নহয়—নন্দন বৰুৱাহে। কিন্তু সিও জাতে-পাতে এটা মলখুৱেই। বিদ্যা-বুদ্ধি হলে মানুহ ডাঙৰ হয় বুলি ভাবিছিলো। পিছে মোৰ ল'ৰাৰ ক্ষেত্ৰত দেখিলো মিছা। সি মোৰ খবৰকে নলয়, ঘৰলৈ নাহে, তাৰ তালৈ গ'লেও বেয়া পায়—মলখুৱে খেদাৰ দৰে পদুলিৰ পৰাই অৱশ্যে নেখেদে, কিন্তু গম পাওঁ যে মই তাৰ চাহাবী বঙলাত অনাহুত। মই নগলেই মোৰ চাহাব-পো মেম-বোৱাৰীয়ে ভাল পায়।"

ৰূপালীয়ে ভয়ে ভয়ে ক'লে, "আপুনি ইমান বেয়াকৈ ভাবি লোৱা উচিত নহয় হবলা। কোনো ল'ৰা-ছোৱালীয়ে মাক-বাপেকক সিমান বেয়া ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰে। আপোনাৰ ল'ৰা চৰকাৰী চাকৰিয়াল কাৰণে হয়তো অলপ-অচৰপ গহীন হৈ থাকিব লগাত পৰিছে।"

শান্তনু বৰুৱাই কৰুণ সুৰত কলে, "তুমিতো আই বিলাতৰ পৰা আহিলাগৈ। তোমাৰ নাম মই আগৰে পৰা শুনি আহিছো। উন্নত দেশত উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰাৰ মূল্য তুমি বুজা। মোৰ ল'ৰা কিন্তু বিলাতলৈ নোযোৱাকৈয়ে যোল অনা চাহাব। সি দেশতে যিকণ শিক্ষা পালে তাৰেই যিমান বিনয়ী হব লাগিছিল তাৰ এশ ভাগৰ এভাগো ন'হল। শুনিছো— চাকৰ-বাকৰক মৰিওৱা, মদ-পানী খোৱা, ভেটী খাই অন্যায় কৰা—তাৰ একো কৰিবলৈ বাকী নাই। এটা উদণ্ড, গুৰু গোসাঁই নমনা অদ্ভুত কিবা। সি ইয়াতে হেনো ৫০ হেজাৰ টকাত চাৰি বিঘা মাটি কিনিছে। আৰু ৫০ হেজাৰ মান খৰচ কৰি কিজানি আজি-কালিতে ঘৰ সাজিব। ইমানখিনি টকা সি ক'ত পাব বা পাইছে?"

ৰূপালীয়ে আৰু একো নকলে।

হঠাৎ বুঢ়া যাবলৈ উঠিল। "তোমাৰ হয়তো কাম আছে। মই বহুৰাই থৈছো। মই আজিলৈ উঠো। বেমাৰ দেখুৱাবলৈ আকৌ আহিম।"

"নিশ্চয় আহিব।"

বুঢ়াই একেই কৰুণ সুৰত ক'লে, "তোমাৰ লগত কথা পাতি বৰ ভাল লাগিল। আজি নতুনকৈ মোৰ নিজৰ ল'ৰা-ছোৱালীলৈ মনত পৰিছে। নন্দনৰ মই বাপেকী হওঁ সঁচা, কিন্তু সি মোৰ ল'ৰা নহ'ল—পঢ়ি-শুনি এনে বিজতৰীয়া কিবা হবগৈ বুলি ভবা নাছিলো—তেনে আদৰ্শ মোৰ ঘৰত কোনোকালে নাছিল।"

বুঢ়া ওলাই গ'ল। ৰূপালীয়ে দুৱাৰ মুখলৈকে আগবঢ়াই দি বহু পৰলৈকে চাই থাকিল।

॥ ৩ ॥

ডাঃ সনৎ দত্তই ফোনটো দাঙি লৈ সঁহাৰি দিলে, "হেলউ!"

"মই ৰূপালীয়ে কৈছো।"

"অ' কোৱা কোৱা", ডাঃ দত্ত পৰম উৎসাহিত হৈ উঠিল, "শান্তনু বৰুৱাৰ খবৰ পোৱা নে নোপোৱা?"

"তাকেহে সুধিব খুজিছো। সেই এদিনেই যি আহিল—আকৌ আহিম বুলি আৰু নাহিল। নাহি অৱশ্যে ভালেই হৈছে। আহে আহে বুলি ভয় খাই আছো।"

"কিয়হে ?"

"তুমি ভাল পেচেণ্টজন পঠাইছিলা।"

"কিয়, কিয় ?"

"প্ৰথম কথা শান্তনু বৰুৱা মোৰ সম্পৰ্কীয় হয়—যদিও মই চিনি নেপাওঁ।"

"বাই জ'ভ! হয় নেকি ?"

"দ্বিতীয়তে, তেখেতৰ যি বেমাৰ তাৰ চিকিৎসা কৰিবৰ ক্ষমতা মোৰ নাই—যদিও এই শ্ৰেণীৰ বেমাৰীৰে মই ডাক্তৰ।"

"কিমাশ্চৰ্যং অতঃ পৰম্! তেন্তে মই কণা চকুৰ ডাক্তৰে বুঢ়াক ভাল কৰিম কেনেকৈ ? কথাটো অলপ বুজাই কোৱা।"

ৰূপালীয়ে কলে, "তেখেতে সকলো বস্তু সৰু সৰু দেখে। কিন্তু তেখেতৰ বেমাৰ চকুত নহয়। সেইটো তুমিয়েই কৈছা—তুমি এক্সপাৰ্ট হৈছিয়া তাৰ ওপৰত আৰু কথা নাই। কিয় তেখেতে বস্তু সৰু দেখে তাক মই জানিব পাৰিছো যদিও তাক দূৰ কৰা মোৰ পক্ষে সম্ভৱ নহয়। এনেকুৱা কিছুমান সামাজিক কথা, বিশ্বাসৰ কথা—গভীৰ নৈতিক কথা ইয়াৰ লগত সাঙোৰ খাই আছে যে তাৰ তলী পোৱা তোমাৰ-মোৰ সাধ্যৰ অতীত। সেই প্ৰথম দিনা এঘণ্টামান কথা পাতিয়েই মই বুজিব পাৰিলো। সেইবাবেই কৈছো যে তেখেত যদি আকৌ আহি মোক লম্ভে তেন্তে মই বৰ বিপদতে পৰিম।"

সনৎ দত্তই লাহেকৈ উত্তৰ দিলে, "মই আগতকৈয়ো নুবুজাহে হলো। যি হওক, তোমাৰ আৰু একো ভয় নাই। শান্তনু বৰুৱা তোমাৰ ওচৰলৈ আৰু নেযায়।"

"সঁচা ?"

"সঁচা। তেখেতৰ ল'ৰা বৰপেটাত এছ-ডি-অ' হৈ আছে নহয়—কালি ৰাতি মনে মনে আহি দেউতাকক ধৰি লৈ গ'লহি। নন্দন বৰুৱা মোৰ স্কুলীয়া দিনৰে বন্ধু। মোক আহি লগ ধৰাত মই খবৰ-খাবাৰ কৰি শান্তনু বৰুৱাক বিচাৰি দিলো। বুঢ়াৰ হেনো অলপ মগজুৰ দোষ ঘটিবলৈ আৰম্ভ

কৰিছে, কিন্তু ঘৰখনে কাকো জানিবলৈ দিব নোখোজে। তেখেত ঘৰৰ পৰা মনে মনেহে আহিছে। ইয়াত কোনোবাই দেখা পাই খবৰ দিয়াত ঘৰৰ পৰা নন্দনলৈ টেলিগ্ৰাম কৰি দিছিল। নন্দন গোটেইটো দপদপাই আছে। মোৰ মান-সন্মান নোহোৱা কৰিলি, তাতকৈ মৰি নগলি কিয়, মানুহে জানিলে মোক হি ভাবিব—ইত্যাদি গালি-শপনি পাৰি বুঢ়াক জোৰ কৰি গাড়ীত ভৰাই লৈ গুচি গ'ল।"

ৰূপালীয়ে স্বস্তিৰ নিঃশ্বাস পেলালে।

সনৎ দত্তই সুধিলে, "হুমুনিয়াহ পেলালা দেখোন? এইফালৰ মাতটো শুনি বৰ ভাল লগা নাই নেকি?"

"গধূলিকৈ এবাৰ আহিবা।"

"নিশ্চয় যাম, নিশ্চয় যাম। মোৰ মনৰ বেমাৰ যে তোমাৰ হাতত-হে ভাল হব সেইটো মই কেতিয়াবাই কৈ থৈছো।"

"নিজৰ চকু ঠিক আছে বুলি নিশ্চিত তো?"

"চকুহাল সোলোকাই হৃদয়ত লগাই লৈছো।"

"তুমি বৰ বাজে বকা......নন্দন বৰুৱা মানুহজন কেনে?"

সনতে অলপ ভাবি ক'লে, "উৎকট চাহাব যেন লাগিল। হাই অফিচাৰ বুলি ইমান চাহাব নহলেও চলে। ল'ৰাটো বহুত সলনি হ'ল। দেউতাকক অযথা জুলুম কৰা যেনেই লাগিল। কিজানি ল'ৰা-ছোৱালীৰ এনেকুৱা আচৰণৰ কাৰণেই তেখেতৰ মানসিক বিকৃতি ঘটিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে।"

ৰূপালীয়ে আকৌ হুমুনিয়াহ পেলাই ক'লে, "বাৰু থওঁ। আহিবা।"

নেদেখা জুইৰ ধোঁৱা

ভাড়াঘৰ বিচাৰি গৈছিলো। দেৱযানীক লগ পাম বুলি ভবা নাছিলো। সোণালীক আৱিষ্কাৰ কৰিম বুলিতো মই কল্পনাও কৰা নাছিলো।

এম-এ দিয়েই স্কুলত সোমাইছিলো। বহুত চেষ্টাৰ মূৰত ভেৰ বছৰ পিছত আকাঙ্ক্ষা মতে বৰ্তমান চাকৰিটো পালো। অৰ্দ্ধ চৰকাৰী, উৰ্দ্ধতন বিষয়াৰ পদ। শিক্ষকতাৰ প্ৰতি মোৰ অশ্ৰদ্ধা নাই। কিন্তু স্কুলত মন বহা নাছিল। মধ্যবিত্ত ঘৰখনেও ভাল পোৱা নাছিল। সেই বাবে এই চাকৰিটো পাই মই উৎসাহ ললো, ঘৰখনেও হাঁহিব পৰা হ'ল।

ঘৰৰ পৰা আহি দুদিন ডাকবঙলাতে থাকিলো। কামত যোগদান কৰি ভাড়াঘৰৰ খবৰ লৈও আছিলো। এজন তলতীয়া কৰ্মচাৰীয়ে কলে যে ভৰলুমুখত ভৰলুৰ পাৰতে দুৰ্গাধৰ কাকতিৰ সৰু ঘৰ এটা খালি হৈ আছে। সেইটো সাধাৰণতে এজনীয়া বা দুজনীয়া, পৰিয়াল নথকা পাৰ্টিকে ভাড়া দিয়া হ'ব। কাৰণ দুচলীয়া অকমানি ঘৰটোৰ মাত্ৰ দুটা কোঠা, ভিতৰপিনে ভাত ৰন্ধা চালি এডোখৰ; আন সা-সুবিধা বিশেষ নাই। আগফালে পাচফালে ঠাই নাই।

গুৱাহাটী মোৰ পঢ়া ঠাই। সকলো অঞ্চলৰে তলানলা পাওঁ। সেই-বাবে আবেলি ডাকবঙলাত চাহ এটুপি খায়েই বিশ্ৰামে ভৰলুমুখলৈ গৈ অলপ সুধি-পুছি দুৰ্গাধৰ কাকতিৰ ঘৰটো উলিয়াবলৈ বিশেষ টান নহ'ল। আসাম-টাইপ, পুৰণি, আহল-বহল ঘৰ। আহল-বহল মুকলি পৰ্টিকো, য'ত এখন পুৰণি, প্ৰকাণ্ড আৰ্ম-বেঞ্চ পকী আলিৰ সমান্তৰালকৈ ইমুৰ-সিমুৰ জুৰি আছে, তিনিখন বেতৰ সেউজীয়া চকিও পাৰি থোৱা আছে এখন বেতৰ ঘূৰণীয়া চেণ্টেল টেবুলৰ চাৰিওফালে। আলিবাটৰ পৰা বাৰান্দালৈ এডোখৰ কোমল, সমান, মসৃণ ঘাঁহনি। বাহিৰ পুৰণি বাটি-বুটি লোৱা জেওৰাৰ ভিতৰত কোনো ৰতৰীয়া ফুল নাই; মাত্ৰ গন্ধৰাজ, শেৱালি, কামিনী আদি কেইজোপামান স্থায়ী ফুলগছ অ'ত-ত'ত। পাচফালে কলগছ আৰু

আন ওখ ওখ গছেৰে এখন আহল-বহল বাৰী থকা যেন লাগিল। মুঠতে এখন পুৰণি, স্বচ্ছল, উচ্চমধ্যবিত্ত ঘৰ বুলি অনুমান হ'ল।

চৌহদৰ বাওঁ দাঁতিত, নৈ আৰু পকী আলিৰ ওপৰত লম্ব হৰপৰাকৈ এটা দুচলীয়া সৰু টিনৰ ঘৰ। মুখেদি থকা দুৱাৰমুখলৈ আলিৰ পৰা এখন সৰু কাঠৰ গেট। চছালিৰ চকোৱাৰে পাচফালটো ঘাই ঘৰৰ পৰা আঁৰ কৰি থোৱা হৈছে। এইটো ঘৰো পুৰণি হৈছে। এইটোৱেই মই বিচাৰি অহা ভাড়াঘৰ। বন্ধ দুৱাৰত এটা ডাঙৰ তলা ওলমি আছিল। মই অলপ আশাৰ মুখ দেখি স্বস্তিৰ নিঃশ্বাস পেলালো। ঘৰটোত এতিয়ালৈকে কোনো সোমোৱা নাই নিশ্চয়। সৰু ঘৰ কাৰণেও অলপ ভাল লাগিল, পইচাৰ পিনৰ পৰা লাভ হ'ব বুলি।

সোমাই গৈ নিজান মুকলি পটিকোত উঠিলো। কলিংবেল চকুত নপৰিল। কেনেকৈ মাতিম থিৰ কৰিব নোৱাৰিলো। ইমান ডাঙৰ হাউলীটোৰ নিৰ্জনতা আৰু নীৰৱতাখিনিও অলপ অস্বস্তিকৰ লাগিল। উলটি অনতিদূৰৰ অকণমানি ভৰলুখনলৈ চালো। মসৃণ পকী আলিতো সৰহ মানুহ নাছিল। সেইপিনৰ দৃশ্যয়ো যেন নিঃসঙ্গতাৰে ইংগিত দিলে। কোনোবা ভিতৰৰ পৰা ওলাই অহালৈ অলপ বাট চাবলৈকে থিৰ কৰি বেণ্ডখনত বহিলো। বং যোৱা, পুৰণি, পাতল পৰ্দাখনেদি ভিতৰখনৰ আভাস এটা পাম পাম যেন লাগিল।

পাঁচটামান মিনিট পাৰ হৈ গ'ল। বোধকৰো অন্যমনস্ক হৈ পৰিছিলো। কোনোবা ওলাই আহিব ধৰাৰ শব্দ শুনি চক খাই উঠিলো। তৎপৰ হৈ থিয় হলো। ফ্ৰক পিন্ধা ওখ-পাখ ছোৱালী এজনী ওলাই আহিল। গা-গাৰি চাই ফ্ৰক-স্কাৰ্ট জাতীয় পোছাক এৰিবৰ বয়স হোৱা যেন লাগিল। চুটিকৈ বখা একোছা প্ৰকাণ্ড অবিন্যস্ত চুলি। ছোৱালীজনী বগী। নাক-মুখ দেখিবলৈ গঢ়িত, ধুনীয়া। স্বাস্থ্যও ভাল। ভাবিত একো নাই। মুখত হাঁহি। আনকি মোক দেখিও সেই হাঁহি স্তব্ধ হৈ নগ'ল। নাইবা মোক দেখি ছোৱালীজনী অলপো অপ্ৰস্তুত নহ'ল। অলপ অপ্ৰস্তুত হলো মইহে।

"অ' আপুনি আহিছে?" খোলা হাঁহি মাৰি ছোৱালীজনীয়ে সুধিলে: "একেজা আহিল?"

"মই?" মোৰ অপ্ৰস্তুত অৱস্থা সম্পূৰ্ণ হৈ গ'ল। মই আহিম বুলি

খন তাই জানিছিলহে। তথাপি কলো, "এই অলপ আগতে। তেখেত—কাকীতদেউ আছেনে? দেউতাৰা আছেনে?"

অলপ অবাক হোৱা যেন কৰি, কিন্তু তথাপি খোলা নীৰব হাঁহিটোৰেই, ছোৱালীজনীয়ে কলে, "দেউতা এই সময়ত ঘৰত নেথাকে নহয়। হয় ভেকাহ'তৰ ঘৰলৈ ফুৰিবলৈ যায় নহলে সমবায়-চমবায়ৰ মিটিঙলৈ যায়।" তাইৰ কথা কোৱাৰ ভংগীত মই ভালেখিনি সহজ হৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলো। অনুমান কৰিলো যে দুৰ্গাধৰ কাকতি নিশ্চয় অৱসৰপ্ৰাপ্ত চাকৰিয়াল।

মই কলো, "এ হয় নেকি? মই তোমালোকৰ ভাড়াঘৰ এটা আছে বুলি শুনি খবৰ কৰিবলৈ আহিছিলো।"

ছোৱালীজনীয়ে "হয় আছে সেইটো" বুলি কৈ নিঃসংকোচে মোৰ নিচেই ওচৰলৈ আহি, মোৰ গাত ধৰি বাওঁ হাতেৰে বাহিৰৰ সৰু দুচলীয়া ঘৰটোলৈ আঙুলিয়াই দিলে। তাইৰ আচৰণত মই আকৌ আচৰিত হবলৈ ধৰিলো। তাই আকৌ কলে, "সেইটোৱেই ঘৰ। লব পাৰিব। খালি হৈ আছে। দুমাহমান পৰিয়ে আছে।"

মই এনেয়ে কলে, "হয় নেকি?"

"অঁ, দেউতাই নিদিওঁ বুলিয়েই খণ্ডতে দিয়া নাই।" তাই মুখটো মোৰ গাতে লগাই কলে, "আপুনি কৈ চাব পাৰে। পিচে অকলে থাকিব দেই, লগত কাকো নানিব। দুজন অহা দেখিলেই দেউতাৰ খং উঠে।"

"হয় নেকি?"

কিন্তু মোৰ কথালৈ কাণ দিবৰ অৱসৰ ছোৱালীজনীৰ নাছিল। তাই অনৰ্গল কথা কৈ যাবই লাগিছে: "আপুনি চাই যদি ঘৰটো চাই যাব পাৰে। পিচত দেউতা আহিলে কথা পাতিব। ভাড়া বঢ়াই কব পাৰে দেই। আপুনি ভালদৰে কথা কৈ কমাই লব। ৰ'ব মই চাবিটো আনোগৈ।"

কিন্তু তাইৰ কথা শেষ হওঁতে-নহওঁতেই ভিতৰৰ পৰা কোনোবা তিৰোতা মানুহৰ মাত আমি শুনিবলৈ পালো:

"সোণালী!"

ছোৱালীজনীয়ে বক্তব্য বন্ধ কৰি, ঘপ কৰে সঁহাৰি দিলে, "হেঁ?"

"কি কৰিছ তাত? কাৰ লগত কথা পাতিছ?" প্ৰশ্নকৰ্ত্ৰী বাহিৰলৈ আহিছিল। আমি অপেক্ষা কৰিলো। মই ছোৱালীজনীৰ পৰা এনেয়ে

এখোজ আঁতৰি থিয় দিলো। ভমকা ফুলৰ ৰঙা পাৰি দিয়া মুগাৰ মেখেলা আৰু বুটাবছা কপাহী চাদৰ লোৱা গাভৰু ছোৱালী এজনী ওলাই আহিল। নিয়মীয়াকৈ ওখ আৰু নিয়মীয়াকৈ স্বাস্থ্যৱতী, তনীয়েকৰ দৰে বগী নহ'লেও গাৰ বৰণ আন্ধাৰৰ পিনে যোৱা নহয়, বৰ ধুনীয়া নহলেও নাকে-মুখে অনাদৰ কৰিবলগীয়া নহয়। আমি পৰস্পৰলৈ চাই ৰলো ক্ষন্তেক পৰ। সোণালী কিবা গুণগুণাই ভিতৰলৈ সোমাই গ'ল। মোৰ মুৰৰ ভিতৰত স্মৃতিবোৰে উখল-মাখল কৰিছে। তৎক্ষণাৎ ধৰিব পৰা নাছিলো। কটন কলেজৰ দিনবোৰলৈ মনটো উৰা মাৰিলে। লাইব্ৰেৰী, বেডমিণ্টন-কম্পিটিচন, পিকনিক। দেৱযানী।

"দে-ৱ-যা-নী!"

"চিনি পাইছে তেও?" দেৱযানীৰ অবাক মুখতো এইবাৰ স্বস্তি আৰু হাঁহি বিৰিঙি উঠিল।

"পাইছো পাইছো। কিন্তু আশা কৰা নাছিলো। মই ভাড়াঘৰ বিচাৰি আহিছিলো। এইটো তোমালোকৰ ঘৰ বুলি জনা নাছিলো।" ইয়াকো ক'ব খুজিছিলো যে তাহানিখন মই তোমালোকৰ ঘৰলৈ আহিব খোজোঁতে তুমি কৈছিলা আজি নেলাগে থক। নকলো, সেইবোৰ কলেজৰ ৰংসনা দিনৰ ৰংসনা কথা।

"আহক ভিতৰত বহকহি।" এই বুলি দেৱযানীয়ে মোক আহ্বান কৰিলে। মই নীৰবে তেওঁৰ পাচে পাচে পাতল পৰ্দাখন পাৰ হৈ গ'লো। যাওঁতে ভাবিলো তাহানিখনতে যদি এইদৰে ভিতৰলৈ মাতিলাহেঁতেন তেন্তে মই তোমাৰ প্ৰেমত পৰিবলৈ প্ৰস্তুত হৈ আছিলো।

আচল বহা কোঠা সেইটোহে। চোফা, মুঢ়া, ৰেডিঅ', ছবি, খবৰ কাগজ ইত্যাদিৰে সেইটো ড্ৰয়িং ৰুম আখ্যা পাবৰ যোগ্য। কোঠাটো আহল-বহলো। মাত্ৰ পোহৰ কম। কাৰণ দুয়োফালে দুটা কোঠা, আগে পাচেও পৰ্টি'কো আৰু বাৰান্দা, গতিকে বাহিৰৰ পোহৰ আহি পৰিবলৈ অলপ টান হয়। মোক চোফা এখনত বহুৱাই দেৱযানীয়ে মুঢ়া এটাত বহিল। তেওঁ হাঁহি মুখে সুধিলে, "কওকচোন দেবেনদা কি খবৰ?"

মই কলো, "বিশেষ খবৰ একো নাই। ভাড়াঘৰ বিচাৰি আহিছো আৰু।"

"হঠাৎ গুৱাহাটীত ঘৰভাড়া কৰি থাকিবলৈ অহাৰ কাৰণ?"

দেৱযানীৰ গহীন সুৰীয়া প্ৰশ্নটোৰ তাৎপৰ্য্য বুজিবলৈ অলপ চেষ্টা কৰি উত্তৰ দিলো, "এম-এ পাছ কৰি—বেয়াকৈ নহয় দেই। দুবছৰমান স্কুল এখনত থকাৰ পিচত এই কেইদিনমানৰ ভিতৰত অলপ হেপাহ পুৰাব পৰা চাকৰি এটা পাই জইন কৰিলোঁহি। তাকৰগুলাই সাময়িকভাবে আশ্ৰয় দিছে। পিচে তাত পাৰ্মেনেণ্টকৈ থাকিব নোৱাৰি। তাতে অলপ স্বাধীনকৈও থাকিবৰ ইচ্ছা। সেইবাবে ভাড়াঘৰৰ অন্বেষণ।"

মোৰ হাস্যৰস সৃষ্টিৰ প্ৰচেষ্টা দেখি তেওঁ ওঁঠ চেপি চেপি হাঁহিছিল। তাহানি কলেজত দেখাতকৈ দেৱযানীক ডাঙৰ ডাঙৰ, পুৰঠ পুৰঠ লাগিছে। কিয় ইমান দিনে বিয়া হৈ যোৱা নাই বা?

সোণালী ভিতৰপিনৰ বাৰাণ্ডাৰ পৰা সোমাই আহিল। মোলৈ চাই আকৌ সেই খোলোচা হাঁহিটো মাৰিলে। তাই দেৱযানীৰ ওচৰত থিয় হৈ সুধিলে, "চাবিটো ক'ত থাকিল বাইদেউ? এখেতক ঘৰটো দেখুৱাব খুজিছিলো?"

বায়েকে কলে, "মই কব নোৱাৰো। যোৱা তুমি ঘৰ দেখুৱাব নেলাগে।"

সোণালীযে আকোৰগোজকৈ ধৰিলে, "ইহ্ কেলেই নেদেখুৱাম? তেখেতে চাব খুজিছে আৰু'। আপুনি ঘৰ নোচোৱাকৈ নেযাবগৈ দেই।"

দেৱযানী ঘপহ কৰে উঠিল। ভনীয়েকক গাত ধৰি ভিতৰৰ ফাললৈ ঠেলিব খুজি কলে, "দাদাক চাহ একাপ খুৱাই লওঁ। তাৰ পিচত ঘৰ দেখুৱাম। চাবি মাই থব পায় ক'ৰবাত। দেবেন-দা বহক মই এতিয়াই আহিম" এই বুলি ভনীয়েকক লৈ দেৱযানী ভিতৰলৈ গ'ল। যাওঁতে সোণালীয়ে আকৌ উভতি চাই হাঁহি দি গ'ল।

মোৰ গা-মন ভালেখিনি পাতল লাগিলত বহাৰ পৰা উঠি গৈ বেৰৰ ছবিবোৰকে জুমি জুমি চাবলৈ ধৰিলো। এবাৰ বাহিৰলৈ ওলাই পৰ্টিকোৰ পৰা ভৰলুখন, সিপাৰৰ প্ৰেছ আৰু গছ-গছনিৰে গাওঁ গাওঁ লগা শান্তি-পুৰখন চালো। আকৌ ভিতৰলৈ আহি খবৰ কাগজখনকে লৈ জুমি জুমি পঢ়িবলৈ চেষ্টা কৰিলো। বাতিপুৱাই পঢ়িছিলো যদিও এটাও বাতৰি নাই পঢ়া নাই পঢ়া যেন লাগিল। স্মৃতিশক্তি বৰ কমি গৈছে বুলি আৰু বয়স হৈ গ'ল বুলি ভয় খাই গলো। পিচে এবাৰ হঠাৎ তাৰিখত চকু পৰাতহে

চেতনা আহিল যে সেইখন তিনিদিন আগৰ কাগজ। দৈনিক কাকতৰ তিনি-দিনৰ আগতে পঢ়া কথাবোৰ কিয় মনত থাকিব ?

দেৱযানীয়ে চাহ-দালমুট আৰু সোণালীয়ে এগিলাচ পানী লৈ আহিল। মোক খাবলৈ দি দুয়ো আকৌ ভিতৰলৈ গ'ল। মই খাবলৈ আৰম্ভ কৰিলো। ক্ষন্তেক পিচতে দেৱযানীয়ে মাকক আৰু সোণালীয়ে তামোলৰ বটাটো লৈ আকৌ আহিল। স্থূলা, বয়সস্থা, পিকে ওঠ ফলা মহিলা গৰাকীক মই থিয় হৈ নমস্কাৰ কৰিলো। চিনা-পৰিচয় হ'ল। বুঢ়ীয়ে মৰম কৰি চাহ খাবলৈ কলে আৰু ঘৰৰ খুটি-নাটি খবৰ ললে, চাকৰিটোনো কি আৰু দৰমহা-পাতি কিমান খবৰ ললে। দেৱযানীয়ে বাধা দি কৈছিল, "দৰমহাৰ কথা সুধিব নেপায় মা।" কিন্তু মাকে নেমানিলে, "তোৰ লগতে পঢ়িছিল বুলি কৈছ, মোৰ ল'ৰাৰ দৰেই দেচোন, সুধিলেনো কি হ'ব ? নে তুমি বেয়া পাইছা বোপা ?" মই কলো, "নাই পোৱা। আপুনি মাৰ নিচিনা। কেলৈ বেয়া পাম ?" দেৱযানীলৈ কেৰাহিকৈ চাবলৈ চেষ্টা কৰিছিলো। পিচে সোণালীৰ চকুৰে চকুৰে পৰিল ঃ তাই সেই খোলোচা হাঁহিটো হাঁহি মোৰ ফালে চাই মাকৰ গাত আউজি বহি আছে। দেৱযানীলৈ চোৱা আৰু নহ'ল।

সোণালীয়ে ঘৰ দেখুৱাত লাগিয়ে আছিল। সেইবাবে মাকে চাবিটো উলিয়াই দিলে। ঘৰটো মোকেই দিবলৈ তেখেতক এবাৰ অনুৰোধ কৰিলো। বুঢ়ীয়ে কলে, "দেউতাকক ধৰিবাহি। অলপ একা-চেকা মানুহ—কথাত বৰকৈ নেলাগিবা। মই কৈ থম বাৰু। কাইলৈ আবেলি এই সময়তে আহিবা।"

সোণালী আৰু দেৱযানীয়ে মোক বাহিৰৰ ঘৰটো খুলি দেখুৱালে। তেওঁলোকে খিৰিকিবোৰো খুলি দিলে। কাৰণ দুমাহমান বন্ধ হৈ থকা কাৰণে ভিতৰখনত এটা বেয়া গোন্ধ ওলাইছিল। দুটা সৰু সৰু কোঠা। পাচফাললৈ চকোৱাৰ ওচৰলৈকে থকা ঠাই ডোখৰতে পাকঘৰীয়া চালি, বাথৰুম আদি। পাকঘৰৰ গাতে লগাকৈ বাৰান্দাতকৈ ঠেক কোঠা এটা আছে ; তাত থৰিও থব পাৰি, ছাগলীও বান্ধিব পাৰি আৰু কাম কৰা ল'ৰাকো শুবলৈ দিব পাৰি। পিয়ন মনেশ্বৰৰ সৈতে মোৰ কাম চলি যাব। অলপ চাফ কৰি ললেই হ'ল। থাকিবলৈ ললে ঘৰো ভাল হৈ যাব।

দেৱযানী আৰু সোণালীক জনালো যে ঘৰ মোৰ পছন্দ হৈছে। ভাগ্যত থাকিলে আৰু দেউতাকৰ দয়া হলে পাই যাবও পাৰো।

দুয়ো মোক পদূলিলৈকে আগবঢ়াই দিলে। মই দেৱযানীক কলো যেন তেওঁ দেউতাকক অলপ বুজাই কয় আৰু "সোণালীয়েতো কবই নহয় ? আৰু সোণালীয়ে কলে দেউতাকে নিশ্চয় কথা নেপেলায়।"

তাই হাঁহি মুখ দুপিয়ালে আৰু বায়েকলৈ চালে। দেৱযানীয়ে লাহেকৈ সুধিলে, "পিছে আপুনি অকলে আহিব নে লগত কোনোবা আহিব ?"

মই বিয়া কৰালো নে নাই সেইটো উলিয়াব খুজিছে বুলি ভাবি উত্তৰটো ময়ো লাহে-ধীৰে দিলো, "মোৰ লগত পিয়নটোৰ বাহিৰে আহিব লগা মানুহ এতিয়ালৈকে কোনো নাই। আলহী-দুলহী আহিলে বেলেগ কথা।"

হঠাৎ সোণালীয়ে কৈ পেলালে, "ইয়াৰ আগতে দুজন দাদাই মেছ কৰি আছিল। দুজনেই বিয়া কৰাম বুলি আশা দেখুৱাইছিল। পিছে দুয়ো পলাল। সেই দেখি দেউতাই কাকো ঘৰ নিদিয়া হৈছে।"

বায়েকে তাইৰ মুখত সোপা দিব খুজিছিল। কিন্তু তাৰ আগতেই তাই পলাল। একে দৌৰে গৈ ঘৰ সোমাল। মই তাই যোৱাৰ ফালে চাই থাকি কলো, "সৰু ছোৱালী যাবলৈ দিয়া, যি মন যায় তাকে কৈছে তাত লাগিব নেপায়।" দেৱযানীৰ মুখ কিন্তু অস্বাভাৱিকভাৱে গহীন হৈ গ'ল। হয়তো ভনীয়েকৰ কথাৰ মাজত তাইৰ প্ৰতিয়েই কিবা অশুভ ইঙ্গিত আছিল যিটো তাই লুকুৱাব খুজিছিল। মোৰ অলপ বেয়া লাগিল। দেৱযানীৰ বিয়াৰ বয়স হৈ গৈছে, কিন্তু বিয়া হৈ যোৱা নাই। হয়তো গ্ৰাহক লগা নাই। হয়তো মাক দেউতাকে নানান প্ৰকাৰে চেষ্টা কৰি আছে, কিন্তু পাত্ৰস্থা কৰিব পৰা নাই। বাধ্য হৈ ওচৰৰ ছোৱালী হাইস্কুলত সোমাই থাকিব লগা হৈছে। বি. এ. পৰীক্ষা দি উঠিয়েই স্কুলত সোমাইছিল, এতিয়াও তাতে আছে।

পদূলিমুখত আমি বৈছিলো। মানুহৰ সমাগম পাতল। মই কলো যে ঘৰটো মই পাম বুলি আশা কৰিছো, কাইলৈ এই সময়তে আকৌ আহিম ; "তুমি আৰু মাৰাই দেউতাৰাৰ মনটো অলপ প্ৰস্তুত কৰি থবা।"

দেৱযানীয়ে তলমুৰকৈ থাকি কলে, "কম বাৰু। সোণালীৰ কথাটো আপুনি জনা ভাল। জন্মৰে পৰা তাই অলপ অস্বাভাৱিক। মগজুত হেনো কিবা দোষ বৈ গ'ল। বহুত চেষ্টা কৰিও আমি ভাল কৰিব পৰা

নাই। তাইৰ কাৰণে আমাৰ মনত শান্তি নাই। ডাঙৰ হৈ আহিছে, কিন্তু বুদ্ধি খোলা নাই। যিহকে তিহকে কয়।"

মই স্তব্ধ হৈ গলো। মই কিবা অনুমান কৰা উচিত আছিল। মনত অলপ খোকোজা নলগাও নহয়। তথাপি একো ভবা নাছিলো। মনটোৱে হাঁহাকাৰ কৰি উঠিল। এবাৰ তাইক দেখো বুলি ঘৰটোলৈ চালো। কিন্তু নেদেখিলো।

দেৱযানীয়ে মোক তাতে বিদায় দি উভতি গ'ল। গাভৰু ছোৱালী, শিক্ষয়িত্রী, বেছিপৰ পদুলিত বৈ থকা ভাল নেদেখি। ময়ো বিশেষ একো কব নোৱাৰি গধূৰ মনেৰে পকী আলিত উঠিলো।

ঘৰটো পোৱাত বিশেষ টান নহল।

দেৱযানী আৰু মাকে যে তলে তলে কাকতিৰ মন কোমলাই থৈছিল সেইটো মই পিচত বুজিব পাৰিছিলো। লাগতিয়াল বস্তু-বাহানিখিনি কিনি তৃতীয় দিনাই মই ঘৰটো ললো। মনেশ্বৰে কেবাবাৰো ঘৰটো চাফ কৰিলে। দেৱযানী আৰু বিশেষকৈ সোণালীয়ে এই কামত সহায় কৰিলে; আনকি প্ৰথম দিনৰ কাৰণে কেইচলামান খৰি আৰু অলপ হালধিগুৰিও ধাৰলৈ দিলে।

দুৰ্গাধৰ কাকতিৰ লগত পিচদিনা হোৱা মোৰ ইণ্টাৰভিউটো যেন-তেনে পাৰ হৈ গ'ল যদিও মই অলপ ভয় খাই আছিলো। তেখেতে অলপ পুৰণি ঢঙৰ মানুহ। পকা, প্ৰকাণ্ড গোঁফকোছাৰে সৈতে দেখিলে মোৰ ৰজনীকান্ত বৰদলৈৰ ছবিখনহে মনলৈ আহে। চুলিও পকিছে। আজি কুৰি বছৰমান পেন্সন খাইছে। মাতটো কৰ্কশৰ পিনেই যায়। অদৰকাৰী কথা নকয়। "তুমি কলেই হবনে" বুলি একে আষাৰে প্ৰথম চিনাকী মানুহকো কৈ দিব পাৰে।

মই দেখা কৰিবলৈ যোৱাত বাহিৰতে "বহা" বুলি কৈ তেখেতে সুধিলে, "কি নাম তোমাৰ?" কলো।

"কিমানলৈকে পঢ়িছিলা?" কলো।

"কি চাকৰি কৰা?" কলো।

তাৰ পিছত দা-দৰমহা, জাত-কুল সকলো খৰচি মাৰি সুধি লৈ মোক থকা-সৰকা কৰি অৱশেষত ব্ৰহ্মাস্ত্ৰ প্ৰয়োগ কৰিলে, "ভাড়া আশী টকা লাগিব। দিব পাৰিবা জানো?"

বুঢ়াৰ গোটেই কথাখিনিয়েই মোৰ কাৰণে অৰুচিকৰ। তেখেত যেন এখন বেলেগ জগতৰ আৰু এটা বেলেগ যুগৰ প্ৰাণী, যাক আজিকালি মিউজিয়মত থব পৰা হৈছে। নিজৰ ফালৰ পৰা কাকতিয়ে দৰকাৰী কথাই সুধিছে ঃ যেনে জাত-কুলৰ কথা সুধি লৈছে, কিজানি জীয়েকৰ লগত এবাৰ নোৱাৰাকৈ মোৰ সনা-পিঠাই হৈ যায়, নাইবা জীয়েকক পাৰিলে মোৰ পাণিতে অৰ্পণ কৰেই। আৰু যেনে ভাড়াৰ পইচা কিটাই আমাৰ মাজৰ সম্পৰ্ক, গতিকে সেইকিটা দিব পাৰো নে নোৱাৰো সেইটো ঘৰৰ গৰাকীৰ পক্ষে বৰ লাগতিয়াল কথা। কিন্তু আজি-কালি মানুহক এইদৰে প্ৰশ্ন কৰিলে প্ৰশ্ন কৰোতাক অসভ্যই বোলা যায়। তথাপি মই সহ্য কৰি গ'লো। বোধকৰো দেৱযানীৰ কথা ভাবি আৰু সোণালীলৈ মনত পেলাই। দেৱযানীৰ প্ৰতি মোৰ যেন এটা অকাৰণ দুৰ্বলতা তেতিয়াই আহি পৰিছিল আৰু সেই কথা মই নিজে তেতিয়া ঠিক ধৰিব পৰা নাছিলো।

মই মূৰ খজুৱাই কলো, "আশী টকা বৰ বেছি হয় যেন পাওঁ। দুটা মাত্ৰ কোঠা, তাকো সৰু সৰু, পাকঘৰ, বাথৰুমৰ বিশেষ সুবিধা নাই, আগফাল-পাচফাল বুলিবলৈ—"

"নোলোৱা যদি যোৱা। বগা ভাত দেখিলে ক'লা কাউৰীৰ অভাৱ নহ'ব।"

ৰঙা-চিঙা পৰি মই একলেখীয়া হলো। এবাৰ ভাব হ'ল, এনেকুৱা অবাইচ কথা শুনি থকাতকৈ ডাক-বঙলা আৰু হোটেলে হোটেলে, মেছে মেছে বাগৰি ফুৰাই ভাল, নহলে কামটো এৰি দি আকৌ স্কুললৈ ঘূৰি গৈ ঘৰৰ পৰা অহা-যোৱা কৰি থকাই ভাল। কিন্তু তেনে কিবা সিদ্ধান্ত লৈ পেলোৱাৰ আগতেই দেৱযানী আৰু সোণালীয়ে আহি মোক উদ্ধাৰ কৰিলে।

দেৱযানীয়ে ভিতৰৰ পৰা আহি কলে, "দেউতা চাহ দিছো। দেবেন-দা আহক ভিতৰলৈ।"

সোণালীয়ে সেই অৰ্থহীন হাঁহিটোৰে আহি মোৰ বাহু এটাত দুয়ো হাতেৰে খামোচ মাৰি ধৰিলে ঃ "উঠক। দেউতাৰ লগত ভাড়া বন্দবস্ত কৰি অন্ত পাব? কেতিয়াবা এনেই এশ-দুশ কৈ দিয়ে। কেতিয়াবা আৰু' এনেয়েই দি দিব।"

প্ৰকাণ্ড গোঁফকোছাৰ তলত অটুট দাঁত দুপাৰি উলিয়াই বুঢ়াই মিচিক

কৰে হাঁহি পেলালে। পিচত বুজিব পাৰিছিলো যে বুঢ়াৰ মাজৰ এই মানবীয়তা কাচিৎহে ওলাই পৰে। মন নকৰি নোৱাৰিলো যে সোণালীয়ে কথাকেইটা বৰ বুজন ভাওৰ ছোৱালীৰ দৰে কৈছে। তাইৰ কথা শুনি তাইৰ মস্তিষ্কৰ কিবা বিকাৰ আছে বুলি ধৰিব নোৱাৰি। সেয়ে বোধহয় তাইৰ কাৰণে দুখী দেউতাকৰ মুখত মানবীয় হাঁহি হঠাৎ বিৰিঙাই দিব পাৰিলে। সৰু জীয়েকৰ প্ৰতি বাপেকৰ দৰদটোও মই উপলব্ধি কৰিলো। সহানুভূতিয়ে তাইৰ প্ৰতি মোকো আগদিনাৰ পৰা আকৰ্ষিত কৰি থৈছিল।

আমি চাহ খাবলৈ উঠি ভিতৰলৈ গলো। ৰুমালেৰে নাকৰ ওপৰ-তলৰ ঘামবোৰ মচি মচি ছয়া-ময়া দ্ৰয়িং ৰুমটোত বহিলোগৈ। দেৱযানীয়ে ভিতৰপিনে মাতিলে মুখ ধুবলৈ। ভিতৰ বাৰান্দাৰ পৰা মুখ ধোওঁতে দেখিলো বাওঁফালে ঘাই ঘৰৰ লগালগিকৈ ৰান্ধনিঘৰ, সমুখত চোতাল, ভঁৰাল, গোহালি আৰু সেইবোৰৰ পাচফালে বাৰী, বোধহয় পুখুৰীও আছে। পুৰণি ঢঙৰ আটোমটোকাৰি ঘৰ। থেতিও কৰবাত আছে। বুঢ়াই পেন্সন পায়। দেৱযানী মাষ্টৰণী। ডাঙৰ ককায়েকটো চৰকাৰী চাকৰি কৰি সপৰিয়াল আঁতৰত থাকে; বোধকৰো ঘৰলৈ অলপ অলপ পইচা পঠিয়ায়। সৰু ঘৰটোৰ ভাড়া পায়। এনেকৈয়ে ঘৰখন চলে।

চাহ খাই থাকোতে কাৰ্তিয়নী তামোলৰ বঁটা লৈ সোমাই আহিল। মুঢ়া এটাত বহি তেখেতে সুধিলে, "ঘৰৰ কিবা বন্দবস্ত হ'লনে?"

মই কলো, "হয়, একপ্ৰকাৰ হৈছে। এখেতে আশীৰ কমলৈ নেযায় যেতিয়া তাকেই দিব লাগিব আৰু।"

কাৰ্তিয়ে গহীনাই কলে, "ঘৰখনত সকলোৱে কালিৰে পৰা মোৰ বিৰুদ্ধে ষড়যন্ত্ৰ কৰিছে। তোমাক ঘৰ দিয়াত সকলোৰে আগ্ৰহ। গতিকে তোমাক সত্তৰ টকাত ঘৰটো দিলো।"

মই দেৱযানীলৈ চুলুং চাবনি এটা মাৰি মোৰ চকিৰ ওচৰতে থিয় হৈ মোলৈ হাঁহি হাঁহি চাই থকা সোণালীলৈও ঘপকৰ এবাৰ কৃতজ্ঞতাৰে চাই টপৰাই কলো, "নাই নাই, মই আশী টকাতে মান্তি হৈছো। আপোনাক অসন্তুষ্ট কৰিনো মই কেনেকৈ সত্তৰ টকাত ঘৰটো লম বাৰু?"

বুঢ়াই কলে, "নেলাগে। আশী টকাত ঘৰটো লৈ তুমি মোক ঘৰখনৰ

শগ্ৰু কৰিব নেলাগে। তুমি সত্তৰেই দিবা। মাত্ৰ মাহৰ প্ৰথম সপ্তাহতে দিবা আৰু চাবা যেন বিচাৰি যাব নেলাগে।"

তেখেতৰ আচৰণত মই আকৌ বঙা পৰিব ধৰিলো। তাকে দেখি লাজ পাই দেৱযানীয়ে অলপ ভৎসনাৰ সুৰত কলে, "হব দেউতা, তেখেতে ঠিকমতে দিয়ে নে নিদিয়ে সেইটো আগতে চাই লওকচোন।"

দেউতাকে চকিৰ পৰা উঠি কলে, "বতৰৰ কথা বতৰতে কৈ থৈছো। তেওঁ ভাল নে বেয়া মই বিচাৰ কৰা নাই। আৰু ঘৰৰ ভাড়া মইহে তুলিব লাগিব, তই তুলিব নেলাগে নহয়।"

তেখেতে ভিতৰৰ পিনে খোজ ললে। সোণালীয়ে পৰম উছাহত হাত চাপৰি বজাই বজাই কলে, "বাৰু, দাদাৰ পৰা পইচা মই আদায় কৰিম, আন কোনেও কৰিব নেলাগে।"

দেউতাকে কাৰো কথালৈ কৰ্ণপাত নকৰিলে। মই মৰমতে সোণালীক কঁকালটোৰে সাবটি ধৰিলো। বন্দবস্তটো সুকলমে হৈ যোৱাত দেৱযানী আৰু মাকেও মিচিকিয়াই হাঁহিছিল।

মই বিদায় ললো। দেৱযানী আৰু সোণালীয়ে মোক আগবঢ়াই দিলে। সোণালীয়ে কলে, "আপোনাৰ বস্তুবোৰ লৈ আহকগৈ যক আজিয়েই।"

মই বায়েকৰ চকুলৈ চাই কলো, "মোৰ বিশেষ বস্তু নাই নহয়। গোটেই-পিটাই লবহে লাগিব।" কিন্তু তেওঁ একো মন্তব্য নকৰিলে। আনকি মোৰ কথাৰ গূঢ়াৰ্থ এটা কৰি লোৱাৰ চিনো নেদেখুৱালে। মনে মনে ক্ষুণ্ণ হলো।

দুদিন ধৰি মনেশ্বৰে ময়ে ঘৰটো চাফ-চিকুণ কৰিলো। এই কামত শোটা, বাল্টি, দা-কটাৰী দি সোণালী আইদেৱে আমাক খুব সহায় কৰিলে। কিছু ৰ'দ আৰু বহুত বতাহ পাই সেমেকা ঘৰটো ভালেখিনি শুকান হ'ল আৰু প্ৰথমে দুদিনমান অলপ ঠেক-ঠুক, আচহুৱা লাগিছিল যদিও লাহে লাহে ভাল লাগি আহিল। এটা ঘৰ লৈ অকলশৰে থকা মোৰ এয়ে প্ৰথম। সেইবাবে মই মোৰ গুৰুত্ব বঢ়া যেন পালো বা তেনে যেন দেখুৱাবলৈ ধৰিলো।

সংসাৰৰ বস্তু-বাহানি কিনোতে মাষ্টৰী কৰি অৰ্জা পইচাৰ সাঁচতীয়াখিনি উদং হৈ গ'ল। এখন ঘৰ চলাবলৈ ইমানবোৰ বস্তু যে লাগে খাৰণাই

নাছিল। বেতৰ চকি-মেজৰ পৰা পাকঘৰৰ টিপচাকিলৈকে বস্তু আনিবলৈ ফাঁচীবজাৰলৈ যাওঁতে মনেশ্বৰৰ ফোপনি উঠি গ'লগৈ। মাজতে এবাৰ চাহ একাপ খাওঁ বোলোতে জুই ধৰিবলৈ ওলাই আবিষ্কাৰ কৰিলে যে খৰি নাই। সোণালীয়ে ঘৰৰ পৰাই দুচলামান আনি দিলে। প্ৰথম দিনা গধূলিও তেনেকৈ মনেশ্বৰে ভাত ৰান্ধিবলৈ ধৰি দেখিলে হালধি-মছলা একো অনা নহ'ল, পটাগুটিও কিনা হোৱা নাই। আকৌ অগতিৰ গতি সোণালী আইদেৱে মাকক খুজি খুন্দি থোৱা হালধি অকণ আনি দিলেহি।

আমাৰ অৱস্থাৰ কথা গম পাই দেৱযানী আৰু কাকীতয়নীয়েও একোবাৰ চাই গ'লহি। মাকে ধৈৰ্য্য ধৰিবলৈ কলে আৰু লাহে লাহে সকলো থানথিত লাগি যাব বুলি আশ্বাস দিলে আৰু কিবা লাগিলে "আমাৰ পৰাই আনিবা" বুলিও কলে। দেৱযানীয়ে হলে মন পুৰাই কেৱল হাঁহিলে, মাইকী মানুহৰ ওপৰত বৰ-মতা বোলোৱাৰ মজা—এই ভাবত। মই তেওঁক কলো, "এনে বুলি জনা হলে মই বিয়া-বাৰু কৰাইহে ঘৰ ললোহেঁতেন।"

তেওঁ লাহেকৈ মন্তব্য কৰিলে, "মনেশ্বৰতকৈ মনেশ্বৰী নিশ্চয় বহুত কামত লগা হ'লহেঁতেন।"

মই তীক্ষ্ণভাৱে তেওঁলৈ চালো। কথাটো মিছা নহয়। পিয়ন মনেশ্বৰ আৰু বিবাহিতা গৃহিণীৰ মাজত কি সাগৰ সমান পাৰ্থক্য। অথবা মনেশ্বৰক দূৰ কৰি দেৱযানীয়ে তাৰ ঠাইত নিজকে কল্পনা কৰি চাইছেনেকি ?

সোণালীয়ে আমাৰ কথা শুনি আছিল। তাই কলে, "নেলাগে দাদা, আৰু কাকো আনিব নেলাগে। ইমানেই ভাল।"

তাইৰ মূৰত হাত বুলাই কলো, "এৰা, এয়ে ভাল। কোনোবা জগতে অহা হলে হয়তো এইটো ঘৰ সৰু বুলি লবই নুখুজিলোহেঁতেন।"

কিন্তু কিছুদিনৰ পিছতে দেখিলো সোণালীয়ে এনে এক ব্যাখ্যাহীন পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰিছে যিটোক তাইৰ ঘৰখন বা মই কোনেও বৰ ভাল পাব নোৱাৰিলো। অথচ তাত বাধা দিবৰ উপায়ো একো নাই।

প্ৰায় গোটেই দিনটো তাই মোৰ ভাড়াঘৰটোতে থাকিব খোজে। পাৰিলে ৰাতিও থাকেহে। মই বা মনেশ্বৰে নানান কৌশল খটাই তাইক ঘৰত থৈ আহিবগৈ লাগে। তেনেকৈ থৈ আহিবলৈ গলে দেৱযানী বা মাকে কৃতজ্ঞতাৰে

আমালৈ চাই হাঁহিব খোজে, কিন্তু চকুত লুকুৱাব নোৱাৰা আতংকৰ চিন এনে ধৰণে ফুটি উঠে যে সেই হাঁহিৰ আভাস দুৰ্বোধ্য হৈ পৰে।

এই আতংকৰ কাৰণ মই বুজি পাওঁ। সোণালীৰ বয়স বাঢ়ি আহিছে। গাভৰুও হৈছে কিজানি। আজিকালি ফ্ৰক বা স্কাৰ্ট পিন্ধি দৌৰি ফুৰা গাভৰু ছোৱালীৰ জাকবোৰ দেখিলে গাভৰু-অগাভৰু ধৰিবলৈকে টান। সোণালীৰ মানসিক অস্বাভাৱিকতাৰ কাৰণে আৰো তাইক লুক-ঢাক কৰি ৰাখিবলগীয়াও হৈছে। এনে অৱস্থাত তাইক যাৰে তাৰে লগত, বিশেষকৈ ডেকা ল'ৰাৰ লগত অবাধে হলি-গলি কৰিবলৈ কোনো মাক-বাপেকে দিব নোৱাৰে। কিন্তু তাইক এই কথা কোৱা যায় কেনেকৈ? তাই জানো বুজি পাব? হয়তো মোৰ আগৰ ভাড়াতীয়াসকলৰ লগতো তাই এইদৰেই হলি-গলি কৰিছিল। অভিভাৱকৰ কাৰণে এইটো কম ডাঙৰ সমস্যা নহয়। কেতিয়াবা গধুলি ঘৰত তাইক মই থৈ আহিবলৈ গলে লক্ষ্য কৰো অলপভাষী, কঠোৰ দুৰ্গাধৰ কাকতিয়ে ভয়াবহভাবে গোমোথা হৈ বহি থাকে, মোক মাত নলগায়, জীয়েককো একো নকয়।

সোণালী ৰাতিপুৱাই ওলায়হি। কেতিয়াবা মই বিচনাত পৰি থাকোতেই। মনেশ্বৰে আগতে উঠি দুৱাৰ-খিৰিকি খুলি দিয়ে। তাই আহি উৎপাত কৰি মোক টানি-হেঁচুকি উঠাই দিয়ে। তাইৰ এই অত্যাচাৰবোৰ প্ৰথমে ভালেই লাগিছিল। কিন্তু সকলোৰে সীমা আছে আৰু তাইৰ ঘৰত যেতিয়া অপছন্দ কৰাটো গম পালো তেতিয়া তিমান ভাল নলগাত পৰিল। অৱশ্যে তাইক বুজিবলৈ নিদিওঁ। কাৰণ অবিকশিত মন এটা লৈও তাই অনাদৰ-আওহেলা বৰ সোনকালে বুজিব পাৰে।

আমাৰ সহৃদয়তা ভালেখিনি হৈ উঠাৰ পিছত এদিন কিবা এটা কথাত অলপ আমনি পাই মৃদুভাবে ভৎসনা কৰিবৰ মনেৰে—তাকো মৰমৰ দাবীত বুলি ধৰি—সৰুকৈ এটা ভেকাহি মাৰি দি কৈছিলো, "সোণালী, তুমি কিন্তু দুষ্ট হৈছা, মই মাৰিয়াম দেই!" লগে লগেই তাইৰ মুখৰ হাঁহি হেৰাই গ'ল, বগী ছোৱালীজনী ৰঙা পৰি গ'ল, চকু দুটা সেমেকি আহিল আৰু তাই কন্দনামুৱা হৈ গ'ল। মোৰ বৰ বেয়া লাগিল। অবুজ ছোৱালী, তাইতো মোৰ মৰমৰ দাবীটো বুজিব নোৱাৰিলে। ভুল সংশোধন কৰিবৰ মনেৰে তাইৰ ওচৰলৈ যাব খুজিলো। কিন্তু তাই লাহে লাহে মোৰ ঘৰৰ পৰা ওলাই গ'ল। মই ইমান মাতিলো, তাই কিন্তু উলটিকে নেচালে।

সেইদিনা আবেলি বহ্বত সাধ্য-সাধনা কৰিহে সোণালীক মই ফ্বিৰবলৈ নিব পাৰিছিলো। খোজ কাঢ়ি, বিক্সাত উঠি তাইক বহ্বত দ্বৰলৈ আৰু বহ্বত দেৰিলৈকে নানান কথা কৈ কৈ মই তাইৰ অভিমান ভাঙিব পাৰিছিলো।

গধ্বলি মোৰ লগত নৈৰ পাৰে পাৰে ফ্বিৰবলৈ তাইৰ বৰ হেপাহ। মোৰ আকৌ গধ্বলিটো কটোৱাত দ্বটা মন। ওলাই গৈ পাণবজাৰৰ পিনে বন্ধ্ব-বান্ধৱক লগ ধৰি হাঁহি-ধেমালি কৰা নাইবা নিতান্তই ঘৰৰ ওচৰতে ফ্বিৰ লগা হলে অকলে দেৱযানীকহে লৈ যোৱা। দেৱযানীৰো মোৰ লগত ফ্বিৰবৰ মন। কিন্তু সদায় ফ্বিৰ নোৱাৰে। ৰক্ষণশীল ঘৰখনৰ কাৰণে তেওঁ বৰ বেচি স্বাধীনভাৱে ফ্বিৰ-চাকিৰ নোৱাৰে। কেতিয়াবা অৱশ্যে এপাক মোৰ লগত নৈৰ পাৰত বতাহ খাই আহিলে মাক বা বিশেষকৈ দেউতাকে বৰ বেচি আপত্তি নকৰে। কিন্তু মাত্ৰাধিক্য ঘটাবলৈ আমাৰ ভয় লাগে। অথচ এনেকৈ কেতিয়াবা দ্বয়ো অকলশৰে ফ্বৰাৰ ষড়যন্ত্ৰ কৰিলেও সোণালীয়ে ক'ৰবাৰ পৰা উৰি অহাদি আহি বিঘিনি ঘটায়। মানে তায়ো হাঁহিৰে গোটেইখন ওপচাই দি আমাৰ লগে লগে যাবলৈ আৰম্ভ কৰি দিয়ে। বাধা দিবৰ কোনো উপায় নাই। আমি মাত্ৰ চোৱাংকৈ পৰস্পৰৰ চকুলৈ চাই নীৰৱে অৰ্থপ্বৰ্ণভাৱে হাহোঁ।

এদিন আমি দ্বয়ো চিনেমা চাবলৈ গৈছিলো। বৰ নাম কৰা ছবি এখন উৰ্বশীলৈ আহিছিল। ছবিখন চাম চাম ব্বলি দেৱযানীয়ে কাগজত দেখিয়েই আগৰে পৰা কৈ আছিল। মই ৰাতিপ্বৱা অফিচলৈ যাওঁতে তিনিটা টিকট কিনি নিছিলো। ভাল ছবি ব্বলি শ্বনি দেৱযানীৰ মাকেও অলপ ইচ্ছা কৰিছিল। সোণালীক নিয়াৰ কথা কোনেও কোৱা নাছিল। আনহাতে ৰাতিপ্বৱা ন বজা মানতে দেউতাকে তাইক লৈ উত্তৰপাৰলৈ গৈছিল, কোনোবা আপোন মান্বহৰ ঘৰলৈ। তদ্বপৰি সোণালীক চিনেমা-থিয়েটাৰলৈ নিবলৈ হলে দেউতাকৰ অন্বমতি লব লাগে। কাকতিৰ অন্বমতি লোৱা মানে থাল খান যখিনী চপোৱা—আমি সেইটো কৰা নাছিলো।

গধ্বলি সময় হোৱালৈকে সোণালীহ'ত আহি নোপোৱাত মাকে নেযাওঁ-নথওঁ কৰিলে। ইপিনে দেৱযানীৰ উচ্পিচনি চৰি গ'ল। আধা-আধি যাবই এতিয়া ব্বলি তেওঁ গাল-ম্বখ ওফোন্দাই পেলালে। মই কিন্তু ঠিক ব্বজিছিলো যে মাক নেযাওক ব্বলিয়েই তেওঁ বেচিকৈ উচ্পিচাই দেখ্বৱাইছিল।

শেহত হ'ল। মাকে কলে, "তোমালোক যোৱা। যদি সময় থাকে তেন্তে মই অকলে ৰিক্সা এখন লৈ যাম। নহলে নাই। শুদা ঘৰটো পালেহি দেউতাকে খং কৰিব।"

গতিকে আমি দুয়ো এখন ৰিক্সা লৈ ওলাই গলো।

বাটত দেৱযানীয়ে কলে, "মা নাহিল ভালেই হ'ল।" মই কৃত্ৰিম সমালোচনাৰ সুৰত কলো, "মাকক তেনেকৈ কয় নেকি?" তেওঁ কলে, "বুঢ়ী মানুহৰ লগতনো চিনেমা চায়নে?" মই সুধিলো, "ডেকা ল'ৰাৰ লগত ভাল লাগেনে? মানে সকলো ডেকা ল'ৰাৰ লগত নহয়, বিশেষ ডেকা ল'ৰাৰ লগত?" দেৱযানীয়ে মুখেৰে ভেঙুচালি কৰি দেখুৱালে।

নিউজৰীল-ফিউজৰীল শেষ হওঁ হওঁ, এনেতে আমি হলৰ ভিতৰত এটা গোলমাল শুনিবলৈ পালো। কোনোবাই যেন জোৰ কৰি সোমাই কিবা তৰ্ক-তৰ্ক কৰিব ধৰিছে। স্বাভাৱিকতে দৰ্শকসকল বিৰক্ত হৈছিল। কিবা মন কৰি দেখোন মোৰ ওচৰত বহি থকা দেৱযানীয়ে কলে, "ষাওকাচোন দেবেন-দা, চাই আহকগৈ দেউতাৰ মাত যেন লাগিছে।" মই একে জাপেই উঠি গৈ গোলমাল লগা ঠাই পালোগৈ আৰু দেখিলো যে কাকতিয়েই হয়। সোণালীক লৈ আহিছে। মোক দেখি বুঢ়াই কলে, "এইয়া! দেবেন চোৱাচোন, এওঁলোকে বিশ্বাসেই নকৰে আমাৰ টিকট আছে বুলি। সোণালীক নিয়া, বহুৱাই লোৱাগৈ, মাক নাহিল।" মই লৰালৰিকৈ টিকটটো উলিয়াই দি সোণালীক টানি টানি আমাৰ ঠাই পালোগৈ। বুঢ়া ভোৰভোৰাই ওলাই গ'ল। ভাগ্যে তেতিয়ালৈকে মই টিকটটো বেচি দিয়া নাছিলো।

সোণালীয়ে আমাৰ দুয়োৰে মাজত বহি পৰম উৎসাহত সৰুকৈ হাত চাপৰি বজাই দিলে। মানুহে বেয়া বুলিব বুলি কৈ বায়েকে তাইক নিবৃত্ত কৰিলে। তাই কলে যে উত্তৰপাৰৰ পৰা আহিয়েই মাকৰ মুখত চিনেমা চোৱাৰ কথা গম পালে আৰু তাই চাব বুলি দেউতাকক ধৰিলে। গতিকে মাক আহিব নোৱাৰিলে। দেউতাকেও পলম নকৰি তপতে তপতে ৰিক্সা এখন লৈ সৰু জীয়েকক হলত থৈ গ'লহি। গেটকীপাৰে বাৰু কেলৈ সোমাবলৈ দিব? কিন্তু কাকতিৰ নিচিনা মানুহক নিদিওঁ বুলিলেই হ'লনে?

আমাৰ অকলশৰে চিনেমা চোৱা পিঠাগুড়িৰ টেকেলি এনেকৈয়ে ভাগি চুৰমাৰ হ'ল। অৱশ্যে আমি দুয়ো আন্ধাৰৰ সুবিধা লৈ গাত গা লগাই

ৰহিম বুলি নাইবা হাতে হাতে ধৰি থাকিম বুলি ভবা নাছিলো। তথাপি সোণালীয়ে এনেকৈ হঠাৎ আহি আমাৰ সান্নিধ্য উপভোগখিনি মাটি কৰি দিব বুলি ভবা নাছিলো। হুমুনিয়াহ পেলাই দুৰ্ভাগ্যক স্বীকাৰ কৰি লৈ আমি সোণালীৰ "অত্যাচাৰ" সহ্য কৰি গলো। আনকি মই ইন্টাৰ-ভেলত বাহিৰলৈ গৈ আমালৈ তামোল অনাৰ উপৰি তাইৰ কাৰণে টফী আৰু বাদামো কিনি আনি দি তাইৰে উপভোগটো সম্পূৰ্ণ কৰি দিলো।

এদিন আবেলি অফিচৰ পৰা আহি দেখো ঘৰৰ দুৱাৰ-খিৰিকি খোলা আৰু মোৰ বিছনাত সোণালী মোৰ টোপনিত লালকাল। ঘৰৰ চাবিটো আমি দেৱযানীহঁতৰ ঘৰত থৈ যাওঁ। কোন আগতে আহে ঠিক নাই। মনেশ্বৰক অৱশ্যে মই প্ৰায়েই আগতে পঠিয়াই দিওঁ। সেই দিনা ঘৰত চাহ কৰি থকা মনেশ্বৰে হাঁহি কলে, "মই অহাৰ আগৰে পৰা সোণালী ভণ্টী শুই আছে। মই জগোৱা নাই। কিবা ছবি চাই থাকোতেই টোপনি যাব পায়। শোৱক।"

মই কাপোৰ-কানি সলাই মুখ-হাত ধুলো। শুই থকা ছোৱালীজনীলৈ বৰ মৰম লাগিল। নিৰ্ভয় মনেৰে নিজৰ ঘৰত শোৱাৰ দৰে তাই শুই আছে। এইটো পৰৰ ঘৰ বুলি ভবা নাই। মোক কোনো বাহিৰৰ মানুহ বুলি ভবা নাই। তাইৰ নিজৰ বা আনৰ কিবা অপকাৰ হ'ব বুলি ভবা নাই।

মই মনেশ্বৰৰ কথা ভাবিলো। এনেয়ে সি বৰ বুধিয়ক নহয়। কাম-কাজতো বৰ পাকৈত নহয়। প্ৰায়েই মোৰ দাবি খায়। বজাৰলৈ গলে প্ৰায়েই পইচা মাৰে আৰু পকাই ধৰিলে ধৰা পৰে। ওচৰৰ কাম কৰা ল'ৰা দুটামানৰ লগ লৈ সি ৰাতি ৰাতি ফুৰিবলৈ যায়, চিনেমা চায়গৈ। আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা সি ডেকা ল'ৰা। কবো বুলিলে কেতিয়াবা সি সোণালীক অকলশৰে পাই কিবা অসভ্যালি কৰিবও পাৰে। কথাটো ভাবি মই মনে মনে আতঙ্কিত হৈ উঠিলো।

ইয়াৰ আগতে এদিন সি কেবা বুজি পাই হঁহাৰ কথা মনত পৰিল। সোণালীয়ে মোৰ গাত প্ৰায় ওলমিয়ে ফুৰে; গাত ধৰিহে ঘূৰি ফুৰিব খোজে। কেতিয়াবা মোৰ কোলাতে বহি কিবাকিবি বলকিবলৈ ধৰে। তেনেকৈ এবাৰ মোৰ কোলাত বহি মোৰ হাতখন পিটিকি পিটিকি কথা কৈ থাকোতে কিবা কাৰণত আহি মনেশ্বৰে দেখিলে। আমাক সেই অৱস্থাত

দেখি সি লাজ পোৱাৰ দৰে কৰি দেখুৱালে আৰু যি কামত আহিছিল তাক নকৰি অৰ্থপূৰ্ণভাৱে হাঁহি মাৰি খৰখেদাকৈ আঁতৰি গ'ল। মই তেতিয়া ক্ষীণভাৱে অস্বস্তি বোধ কৰিছিলো। কিন্তু তাত বিশেষ গুৰুত্ব নিদিলো। তাৰ আগত দুৰ্বলতা স্বীকাৰ কৰিবও নুখুজিলো।

কিন্তু ঈশ্বৰক ধন্যবাদ যে সেইদিনা শুই থকা, অজান শিশুৰ দৰে নিষ্পাপ সোণালীক অকলে অকলে পায়ো সি একো অসৌজন্য নেদেখুৱালে। হয়তো তাৰ সাহ নাই, নাইবা অবুজন ছোৱালীজনীয়ে মোক বা ঘৰৰ কাৰোবাক কৈ দি অথন্তৰ ঘটায় বুলি ভয় খালে। হয়তো তাৰ মনত কোনো পাপ বাসনা নেথাকিবও পাৰে; কিন্তু আশংকাটো হ'ল যেতিয়া মই ভৱিষ্যতলৈ সতৰ্ক হ'বলৈ মনস্থ কৰিলো। সেইদিনাৰ পৰা পৰাপক্ষত চাবিটো ময়েই লৈ যাবলৈ ধৰিলো আৰু মনেশ্বৰক আগতে অফিচৰ পৰা পঠিয়ালেও ময়ো বিশেষ পলম নকৰা হলো।

সেইদিনা সোণালীৰ ওচৰতে চকি এখনত বহি মই খবৰ কাগজখনত চকু ফুৰাই ফুৰাই ভাবি উলিয়াবলৈ যত্ন কৰিছিলো: এই সৰু ছোৱালী-জনীয়ে বাৰু মোৰ ওচৰত কি বিচাৰে? অস্বাভাৱিক তাইৰ জীৱন। শৰীৰেৰে বাঢ়িছে, মনেৰে বৰ বেছি আগুৱাব পৰা নাই। স্কুললৈ যাব পৰাকৈ বয়স অনুযায়ী তাই বিদ্যা আৰ্জিব পৰা নাই। লগত সমনীয়া ছোৱালীৰ লগত তাইৰ বিশেষ সম্পৰ্ক নাই। তাইৰ ভৱিষ্যতটো কি হ'ব? তাই এজনী সৰু ছোৱালী হৈয়েই ডাঙৰ দীঘল হ'ব?

মোৰ মাজত তাই কিয় বিশেষ আকৰ্ষণ অনুভৱ কৰিলে কব নোৱাৰো। বায়েকৰ কাৰণে ঘৰখনৰ লগত মোৰ এটা সহজ ঘনিষ্ঠতা হৈছিল। মই জনাত আন কোনো ভাড়াতীয়াকে মাক-দেউতাকে এইদৰে সহৃদয়তাৰে গ্ৰহণ কৰা নাছিল। বুঢ়া কাকতিয়ে মোক মৰমৰ চকুৰে চোৱা দেখিতো ঘৰখনেই অবাক হৈছিল। হয়তো ঘৰখনৰ আপোন ভাবকে সোণালীয়েও নিজৰ কৰি লৈছিল। জানিব পাৰিছিলো যে আগৰ ভাড়াতীয়াসকলৰ লগত তাই ইমান আপোন ভাব কৰা নাছিল। কোনোবাই মাতিয়ে গৈছিল, নিজৰ জ্ঞান-বিশ্বাস মতে দু-আষাৰ কথা পাতি গুচি আহিছিল। কিন্তু মোৰ প্ৰতি কৰাৰ দৰে কাৰো লগত ইমান হলি-গলি কৰা নাছিল। পাৰিলে দিনে-ৰাতিয়ে মোৰ ঘৰতে থকা, মোৰ লগত ফুৰিবলৈ যোৱা, চিনেমালৈ যোৱা এইবোৰত কিয় তাই লিপ্ত হৈ পৰিল মই ভাবি উলিয়াব নোৱাৰিলো।

কিন্তু তাই যে মোক বিচাৰিছিল আৰু একান্ত ভাবেই বিচাৰিছিল সেইটো ভালেমান পিছত এসময়ত বুজিব পাৰিছিলো।

বুজিব পাৰি দেখিছিলো, চিন্তাশক্তি ব্যতিৰেকেই সোণালীয়ে বহুত কথা বুজি পাইছিল। কিন্তু মই বুজিব পাৰিছিলো ভালেখিনি পিছতহে।

সেইদিনা মন পুৰাই শুই নুঠালৈকে মই সোণালীৰ ওচৰতে বহি আছিলো। তাই সাৰ পাই প্ৰথমে লাহেকৈ চকু মেলি মোক দেখি পৰিস্থিতিটো ধৰিব পৰা নাছিল। আকৌ এবাৰ চকু মুদি তাই অলপ সময় পৰি থাকিল। মই একেথৰে তাইৰ ফালে চাই আছিলো। তাৰ পিছত তাই বুজিব পাৰিলে যে তাই কব নোৱাৰাকৈয়ে মোৰ বিছনাত শুই পৰিছিল। তাই নীৰৱে বহলকৈ হাঁহিলে। সেই চিৰপৰিচিত অৰ্থহীন হাঁহি।

মই মৰমেৰে মাত লগাই তাইক উঠি মুখ-হাত ধুই লবলৈ কলো আৰু পিচত দুয়ো চাহ খালো। তাৰ পিচত তাইক ঘৰলৈ গৈ ভালকৈ ওলাই আহিবলৈ কলো, আমি দুয়ো নৈৰ পাৰত ফুৰিবলৈ যাম।

মনেশ্বৰৰ উপৰি আন এটি প্ৰাণীয়ে সোণালী আৰু মোৰ এই সহৃদ্যতাৰ ওপৰত তীক্ষ্ন দৃষ্টি ৰাখিছিল : দেৱযানী। কোৱা বাহুল্য যে মনেশ্বৰৰ দৰেই সোণালী মোৰ গাত ওলমা বা মোৰ কোলাত বহাটো দেৱযানীৰ পক্ষে অৰ্থপূৰ্ণ আৰু অবাঞ্ছনীয় আছিল।

দেৱযানী কেতিয়াবা মোৰ ঘৰলৈ আহে। বিশেষকৈ দেউতাক নেথাকিলে আহে। কেতিয়াবা মাকৰ লগত, কাচিৎ অকলশৰে। সোণালী কিন্তু সকলো সময়তে উপস্থিত থাকে। তাই যদি বৰকৈ মোৰ গাত লাগি বা ওলমি থাকিব খোজে তেন্তে বায়েকে কৌশলেৰে আঁতৰাই দিয়ে নাইবা কেতিয়াবা মৃদুভাবে ভৎসনা কৰে। কোলাত বহা যেন কৰিলেতো জোৰ কৰি তুলি দিয়ে আৰু প্ৰকাশ্য ধমকৰ সুৰতে কৈ দিয়ে, "ইমানজনী ছোৱালী, ক'ত কেনেকৈ বহিব লাগে নেজানে!" মই সোণালীৰ অসন্তোষৰ চোক কমোৱাৰ চেষ্টাত কওঁ, "কিমানজনীনো ছোৱালী? তুমি মিছাতে তাইক জগৰ নধৰিবা। মই একো ভবা নাই।" দেৱযানীয়ে মোৰ ফালে অলপ খংভাবে চাই থকা যেন লাগে। সোণালীয়ে অৱশ্যে এনেকুৱা ক্ষেত্ৰত বায়েকক আৰু অৱমাননা নকৰে।

কিন্তু ভনীয়েকক এই শাসন কৰাৰ মাজত যে দেৱযানীৰ কিবা

ব্যক্তিগত উদ্দেশ্য থাকিব পাৰে, সেইটো মই বহুত পলমকৈহে বুজিব পাৰিলো ।

এদিন আমি দুয়ো নৈৰ পাৰত ফুৰিছিলো । কিবা কাৰণত সোণালী লগত নাছিল । মই তাইৰ খবৰ ললো । দেবযানীয়ে অভিমানৰ সুৰত সুধিলে, "কিয়, সোণালী লগত নেথাকিলে ভালেই নেলাগে নেকি ?"

মই প্ৰতিবাদৰ সুৰত কৈ উঠিলো, "সৰু ছোৱালী এজনীৰ সম্পৰ্কত তুমি এইদৰে কিয় কৈছা ?"

হাঁহি নগৈ দেবযানীয়ে কলে, "ইমানেই সৰু যে অপুনি অনবৰত কোলাতে লৈ থাকিব খোজে । মই কলেও জ্বৰটো লাগে মোৰ গাতহে ।"

মই মনে মনে থাকিলো । কথাৰ সুৰৰ পৰা বুজিব পাৰিলো ঘটনাৰ সোঁত কোন পিনে বৈছে । বায়েকৰ ঈৰ্ষা ভাবটো দেখি মনটো অলপ নাচিও উঠিল । কিন্তু সোণালীৰ ক্ষেত্ৰত মোৰ বায়েকে ভবাৰ দৰে ভাবিবৰ মন নগল । মই যদি মনেশ্বৰৰ পৰা তাইক ৰক্ষা কৰাৰ কথাই ভাবিলো তেন্তে মই নিজেই এটা মনেশ্বৰ হবলৈ যাম কিয় ?

আমি যে পৰস্পৰৰ সান্নিধ্য বিচাৰিবলৈ ধৰা হলো সেইটো আৰু লুকুৱাই ৰাখিব পৰা নাছিলো । আনৰ পৰা লুকুৱাই ৰখাৰ কথা কোৱা নাই, আমাৰ নিজৰ পৰা । দেবযানীৰ মাকে বোধকৰো অলপ সন্দেহৰ চকুৰে চাইছিল । কাৰণ মই তেওঁলোকৰ তালৈ গলেই জীয়েকৰ ওপৰত চোকা চকু ৰাখিছিল । দেবযানী মোৰ ঘৰলৈ আহিলেও মাক সৰহপৰ ঘৰত নাথাকে । পাচে পাচেই ওলায়হি । মনতে বেয়া পালেও কিন্তু মই তেখেতক দোষ নিদিওঁ । কাৰণ নিজৰ গাভৰু জীয়েকৰ হানি-বিঘিনি হোৱাত বাধা জন্মোৱা মাক-বাপেকৰ কৰ্তব্যই । কাকতি বুঢ়াই কি ভাবিছিল কব নোৱাৰো । বোধকৰো বেহ-ৰূপ চাই থিৰাং কৰি থৈছিল, ছোৱালী বিয়া কৰাই নিনিলে হয় ঠেং ভাঙিম, নহয় পুলিচত দিম । নহলে কিজানি বুঢ়াই টোকোন জোকাৰিবই খুজিছিল ; ঘৈণীয়েকেহে বুজাই-বৰাই ৰাখিছে ; বয়স হোৱা ছোৱালীৰ বিয়া এইদৰেই হয় যদি হৈ যাওক বুলি । বদমাস মনেশ্বৰটোৱেও আমাক অকলশৰে মোৰ ঘৰত বহি থকা দেখিলে মিচিক মিচিক হাঁহে ।

দেবযানী তেনেকৈ মোৰ ওচৰলৈ আহিলে কোঁতিয়াবা কওঁ, "কিহে

আইদেউ। দেখিবলৈকে নাই দেখোন?" তেওঁ কয়, "এয়া দেখোন আহিছো।" মই কওঁ, "বছৰেকত এদিন আহিলেও অহা হয়নে?"

তেওঁ কয়, "ডণ্ডৰাৰ ঘৰলৈ যে আহিছো এয়ে বহুত।" মই খোচ মাৰো, "ডণ্ডৰাৰ ঘৰলৈ আগে-পিচেও অহাৰ অভ্যাস আছে চাগৈ নহয়নে?"

"নাহিবলৈ কিটো আছে? আমাৰনো আৰু কাম কি? ভাড়াতীয়া আহিলেই তেওঁৰ ওচৰলৈ আহি থকাহে আমাৰ কাম।"

এনেকুৱা সময়ত ওচৰত যদি সোণালী থাকে তেন্তে তাই কয়, "ইহ নাই পাই। আমি আগতে কেতিয়াও ইয়ালৈ এইদৰে অহা নাই। জানিছে দাদা, আমি আপোনাৰ ওচৰলৈহে ইমান ঘনাই আহিছো।"

এদিন দেওবাৰেও এনেকুৱা কথা ওলাইছিল। কাকীত ৰাতিপুৱাই ওলাই গৈছিল খেতিৰ তদাৰক কৰিবলৈ। ৰাতিপুৱাই সোণালীও মোৰ ঘৰলৈ ওলাই আহিছিল। মই মৰ্নিং শো চাবলৈ যাম বুলি ভাবিছিলো। এনেতে কিতাপ এখন বিচৰাৰ ছলেৰে আহি উপস্থিত হ'ল দেৱযানী। মৰ্নিং শো ভাড়াঘৰতে হওক বুলি ওলাই যোৱাৰ ইচ্ছা দমন কৰিলো। মই ভাল মিঠাই আনি আমাৰ কাৰণে স্পেচিয়েল চাহ দিবলৈ মনেশ্বৰক অৰ্ডাৰ দিলো। মনেশ্বৰ দোকানলৈ যোৱাৰ পিছতে দেৱযানীয়ে সোণালীক ঘৰলৈ দৌৰাই পঠালে মাকক কৈ আহিবলৈ যেন বিচাৰি নাহে, তেওঁলোকৰ চাহৰ নিমন্ত্ৰণ হৈছে। বুজাই চাগৈ বুজিছেই যে সেইটোও ক্ষন্তেক অকলশৰে থকাৰ বুধি। কিন্তু সোণালীও ইমান খৰতকীয়া যে সৰু ল'ৰাই ভো-কৰে মটৰ চলাই দিয়াদি "মা-আ!" বুলি চিঞৰি দৌৰ আৰম্ভ কৰাৰ অলপ পিছতেই "দাদা-আ!" বুলি ঘূৰি আহিলেই।

যি হওক, সেই দিনাই চাহ খাই থাকোতে এবাৰ সোণালীয়ে কৈ পেলাইছিল যে মাক-দেউতাকে দুই বায়েক-ভনীয়েকক মোৰ ঘৰলৈ বৰকৈ আহিবলৈ নিদিয়ে। মতা মানুহৰ লগত বেছিকৈ নেযাবলৈ কয়। তাই সুধিছিল, "বাৰু দাদা, আমি বাৰু কিয় মতা মানুহৰ লগত বেছি ফুৰিব নেলাগে?"

মই কি উত্তৰ দিম? দেৱযানীৰ চকুলৈ চালো। তেওঁ তলমূৰ কৰিলে। ভাবি চিন্তি কলো, "ল'ৰা-ছোৱালী, মতা-মাইকী দুইটাকে ঈশ্বৰে বেলেগ কৰি সৃজন কৰিছেতো; সেই কাৰণে অলপ বেলেগ হৈ

থাকিব লাগে। তুমিতো দেখিছাই মাইকী মানুহে মেখেলা বা শাৰী পিন্ধে, মতা মানুহে চুৰিয়া বা পেণ্ট পিন্ধে। মাইকী মানুহে নিচেই পুৱাতে গা ধোৱে, গধূলি গোসাঁই চাকি দিয়ে। মতা মানুহে দহবজাতহে গা ধোৱে, চাকিতো নিদিয়েই।''

সোণালীয়ে বাধা দি কলে, ''ইহ আমাৰ দেউতাই দেখোন নিচেই পুৱাতে গা ধোৱে! আৰু মা-দেউতা দেখোন একেলগে থাকে! পিছে?''

শ'লঠেকত পৰি কোনোমতে উত্তৰ দিলো, ''অ' বিয়া হৈ গলে কথাটো অলপ বেলেগ্ হয় বুইছা? বিয়া হলে মাইকী মানুহ অলপ কম মাইকী হয় আৰু মতা মানুহ অলপ কম মতা হয়।''

সোণালীয়ে এটা নতুন কথা আবিষ্কাৰ কৰাৰ দৰে আমালৈ চাই কলে, ''অ' আমাৰ কাৰো বিয়া হোৱা নাই নহয়?''

"অ" আমাৰ বিয়া হোৱা নাই।" মই এবাৰ দেবযানীলৈ চাই হঠাৎ সুধি পেলালো, "মোৰ লগত কাৰ বিয়া হব জানানে সোণালী?"

বায়েকৰ ফালে চোৱা কাৰণেই কিবা ভাবি লৈ তাই কলে, ''কাৰ লগত, বাইদেউৰ লগত? ইহ নেলাগে পাই, ভাল নহব।''

দেবযানীয়ে শেহৰ পিনৰ কথা-বতৰাখিনি ভাল পোৱা নাছিল। তেওঁ গহীন হৈ আছিল। এইবাৰ কলে, ''বাৰু নেলাগে যা, দাদাৰ বিয়া তোৰ লগতে হব। ব'ল এতিয়া ঘৰলৈ ব'ল। দেউতা আহিব।''

ভীষণ লাজত ৰঙা পৰি সোণালীয়ে তলমূৰ কৰি কলে, ''ইহ যা! বাইদেউজনী বৰ নিলাজ।''

তাৰ পিছত দেবযানীয়ে ভনীয়েকক এক প্ৰকাৰ টানি টানিয়েই ঘৰলৈ লৈ গ'ল। কথাটো বেয়া হ'ল নেকি মই চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলো। কেনেবাকৈ ঘৰত কৈ দিলে অথন্তৰ ঘটি যাব পাৰে।

বিয়া কি বস্তু সোণালীয়ে বুজে বুলি মোৰ ধাৰণা নহয়।

আকৌ এদিন আবেলি সোণালীয়ে মোক জোৰ কৰি ফুৰিবলৈ উলিয়াই লৈ গ'ল। সেইদিনা কিবা ভাবি মই চুৰিয়া-পাঞ্জাবী পিন্ধি ফুৰিবলৈ যাবলৈ সাজু হৈছিলো। ভৰলুৰ পাৰে পাৰে উজাই পথাৰৰ মাজে মাজে নিজানত ফুৰিছিলো। দেবযানীৰ জ্বৰ হৈছিল। মই তেওঁৰ খবৰ কৰি যাব খুজিছিলো। কিন্তু সোণালীয়ে কলে, ''নেলাগে পলম হৈ যাব। আহি খবৰ কৰিলেও হব ব'লক।''

খোজ কাঢ়ি গৈ থাকোতে নানান কথাৰ মাজত তাই এবাৰ সুধিলে,"দাদা, আপুনি যাক আমাক এৰি যাবগৈ নেকি ?"

"কিয় সুধিলা ?" মই অলপ চক খাই উঠিলো : "কোনোবাই কিবা কৈছে নেকি ? মই ঘৰটো এৰি দিব লাগিব নেকি ?"

তাই ক'লে, "নাই তেনেকুৱা একো নহয়। মই এনেয়ে সুধিছো। আপোনাকনো আকৌ ঘৰ এৰি যাবলৈ কোনে কব ? আপুনি নিজে এৰি যায় বুলিহে মাহঁতে ভয় কৰি থাকে।"

"কিয় কিয় ?" মোৰ কৌতূহল বাঢ়ি আহিল : "মাবাই মোৰ কথা কিবা কয় নেকি ? কি কয় ?"

"কয়, ল'ৰাটো ভালেই, পিছে ক'ত থাকিব হ'বলা, ভাল ঘৰ পালে যাবগৈ।"

মই অলপ আবেগ সানি ক'লো, "মোক ভাল ঘৰ নেলাগে সোণালী, মই ইয়াতে বেছ আছো। মাবাক কবা যে মোক তেখেতসকলে খোদ নিদিলে কেতিয়াও নেযাওঁ। ইয়াতেই মোৰ ভাল লাগিছে—তোমালোকক ভাল লাগিছে, তোমালোকৰ ঘৰখনক ভাল লাগিছে—মই কিয় যাম ?"

বৰ বুজন ছোৱালীৰ দৰে তাই ক'বলৈ ধৰিলে, "কিছুমান দিনৰ পৰা দেউতাহঁতে বাইদেউৰ বিয়াৰ বাবে চেষ্টা কৰি আছে। ঘৰত আন কোনো নাই নহয়, সেই কাৰণে তাইৰ বিয়াৰ কথা দেউতাই ইমান দিনে ভবাই নাছিল। পিছে মায়ে কওঁতে কওঁতে এতিয়া ল'ৰা বিচাৰিব ধৰিছে। আপোনাৰ আগতে ভাড়াঘৰটোত থকা দুজন দাদাৰ ওপৰত দেউতাই বৰ আশা কৰিছিল। পিছে তেওঁলোক পলাল।"

মই ক'লো, "মই পিছে নপলাওঁ দেই ? আৰু মোৰ পৰাতো তেখেতসকলে একো আশা কৰা নাই।"

তাই ক'লে, "জানো কৰিলেও কৰিব পাৰে।"

"তথাপি মই নপলাওঁ।"

তাই কৈ গ'ল, "আপুনি নেযাব। আপোনাক ইমান ভাল লাগে। এজনৈকে কাৰো লগত আমি হাঁহি-ধেমালি কৰি পোৱা নাই, ফুৰা নাই, চিনেমা চোৱা নাই। আমাৰো দাদা আছে, পিছে সি ইয়াত নেথাকে। থাকিলেও নিজৰ দাদা এনেকুৱা নহয়। আপুনি আপোন নহলেও বৰ আপোন।

আপোনাক কিমান উৎপাত কৰো। সেই দেখি আপুনি কেতিয়াবা যায়গৈ বুলি বৰ বেয়া লাগি থাকে, ভয়ো লাগে।"

সোণালীক মই এহাতেৰে সাৱটি ধৰিলোঁ। কিমান নিষ্পাপ তাই। কিমান স্বাৰ্থহীন তাইৰ ইচ্ছা। অবিকশিত মনটোৰ পৰা কিমান পুৱঠ কথা ওলাইছে। তাই মোৰ সান্নিধ্যত পাইছে অনিৰ্বচনীয় আনন্দ। তাত কামনা-বাসনাৰ কথা নাই, বিয়াৰ প্ৰশ্ন নাই, ঘৰ-সংসাৰৰ স্বাৰ্থ নাই। তাইৰ এই স্বৰ্গীয় মনটো ভাঙি মই বাৰু কোন সতে তাহাঁতৰ ভাড়াঘৰটো এৰি যাব খুজিম ?

উলটি আহোঁতে আন্ধাৰ হৈছিল। দেৱযানী বাৰান্দাতে খুটা এটাত আউজি উদাস দৃষ্টিৰে আলিবাটৰ ফালে চাই আছিল। আন্ধাৰত কাপোৰ-কানিবোৰৰ অৱস্থা ভালদৰে মণিব নোৱাৰি, কিন্তু আউল-বাউল চুলিবোৰ ধৰিব পাৰি। সোণালীয়ে "তোৰ জ্বৰ ভাল হৈ গ'ল বাইদেউ ?" বুলি সুধিয়েই পোনে পোনে ভিতৰলৈ গুচি গ'ল।

মই দেৱযানীৰ ওচৰলৈ গৈ সুধিলো, "এতিয়া গা কেনে পাইছা দেৱী ?"

তেওঁ একো সঁহাৰি নিদিলে। এনে নিশ্চলভাৱে থিয় হৈ থাকিল যেন মই একো সোধাই নাই।

মই অলপ অস্বস্তি বোধ কৰি আৰ্ম-বেষ্টনতে বহিলো। দেৱযানীৰ ঈৰ্ষা আৰু অভিমান আকৌ উথলি উঠিছে। মই তেওঁক কেনেকৈ বুজাম যে সোণালীৰ বিষয়ে এইদৰে ভবাৰ কোনো যুক্তি নাই, যুক্তি থাকিব নোৱাৰে।

মই অলপ পিছত আকৌ সুধিলো, "ঘৰত কোনো নাই নেকি ?"

এইবাৰ তেওঁ উত্তৰ দিলে, "আছে।"

"তুমি এইদৰে বাহিৰত বৈ আছা যে ? গা জানো ভালদৰে ভাল হ'ল ?"

"মোৰ গা ভালেই হ'লনে মই মৰিলোৱেই কাৰনো কি ?"

পৰিস্থিতিটো ৰক্ষা কৰিবৰ মনেৰে কলো যে মোৰ ভুল হৈছে, তেওঁৰ অসুখৰ খবৰ কৰিব লাগিছিল। স্বীকাৰ কৰিলো যে মই আচলতে খবৰ লবই খুজিছিলো, কিন্তু ফুৰিবলৈ যাবলৈ সোণালীয়ে ইমান খৰখেদা লগাই দিলে যে মোৰ কোনো উপায়েই নেথাকিল।

কিন্তু সোণালীৰ উল্লেখে জুই জ্বলাইহে দিলে। দেৱযানীয়ে কলে, "দেউতা অহা নাই। আৰু দেৰিকৈ ফুৰিব পাৰিলেহেঁতেন।"

তেওঁ ভনীয়েকৰ কথাটো বৰ বেয়াকৈ লৈছে বুলি মোৰ বোধ হ'ল। সেইবাবে প্ৰতিবাদ কৰি কলো, "তুমি কিছুমান মিছা অৰ্থ উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰিছা দেৱী। তুমি বুজিব লাগিছিল যে—"

"সোণালী সৰু ছোৱালী নহয়।" এইবুলি কৈ উচাট মাৰি তেওঁ একে চাবেই তাৰ পৰা ভিতৰৰ পিনে খোজ ললে।

মই স্তব্ধ হৈ ক্ষন্তেক তাতে বহি থাকিলো। অলপ ক্ষুণ্ণও হলো। ছোৱালীবোৰ ইমান অবুজ কিয় বাৰু। ইমান স্বাৰ্থপৰ কিয়? কাকো মাত নলগোৱাকৈ তাৰ পৰা উঠি গুচি আহিলো।

দেৱযানী ভাল হৈ উঠিল।

কিন্তু মোৰ লগত তেওঁৰ সম্পৰ্কটোহে সহজে সহজ হৈ নুঠিল। ইতিমধ্যে দুবাৰমান লগ পাইছো, মোক মাত দিছে। কিন্তু সেইদিনা খঙৰ পিছত যেন তেওঁ নিজৰ গোমোথালি ভাঙিব পৰা নাই। হয়তো অভিমানো সম্পূৰ্ণ নোহোৱা হোৱা নাই।

এদিন কাকতি মোৰ ঘৰলৈ আহিল। মই আথে-বেথে আগবঢ়াই দিয়া চকিত বহি কলে, "দেবেন, তুমি এবাৰ দেৱীৰ সৈতে জালুকবাৰীলৈ যোৱা। তাই বি-টি পঢ়িব খুজিছে। তুমি সুধি-মেলি ঠিক-ঠাক কৰি দিয়া।"

মই কলো, সকলো কৰি দিম, তেখেতে চিন্তা কৰিব নেলাগে। তেখেতে কলে যে যিদিনাই সুবিধা হয় আমি যাম, দেৱযানীক লগ ধৰিলেই হ'ল। এইবুলি কথা শেষ কৰি তেখেতে উঠিলেই। মই চাহ এটোপা খাবলৈ ধৰিলো। তেখেত মান্তি নহ'ল। কলে যে তেখেতে য'তে ত'তে আৰু যেতিয়াই তেতিয়াই চাহ নেখায়। এইবুলি মোৰ প্ৰতিক্ৰিয়ালৈ বৈ নেথাকি তেখেতে ওলাই গলেই।

পিছদিনাই মই দেৱযানীক লৈ জালুকবাৰীলৈ ওলালো। গম পাই সোণালীয়েও যাওঁ যাওঁ লগাইছিল। তাইক নিৰস্ত কৰিব লগা হ'ল। বায়েকৰ অসন্তোষ নবঢ়োৱাৰ চেষ্টাত মই আৱশ্যক হলে অলপ কঠোৰ হম বুলিও ভাবিছিলো। কঠোৰ হবলগীয়া নহল, কিন্তু-ঘূৰি অলপ আঘাত আমিহে পাব লগা হ'ল।

মই তাইক বুজাবলৈ চেষ্টা কৰিছিলো যে আমি এটা বিশেষ দৰকাৰতহে

গৈছো, ফুৰিবলৈ নহয়, যে বায়েকে আকৌ পঢ়ি পৰীক্ষা দিব খুজিছে, সেই বিষয়ে খা-খবৰ লৈ আহিব লাগে ; যে এইবোৰ কথা তাই বুজি নেপায়, গতিকে তাইৰ কন্ত ভাল লাগিব ।

সোণালীয়ে মোৰ বুজনিখিনি একান্ত মনে শুনিলে। কি জানো হ'ল, তাই একান্ত মনে কিবা ভাবিলে। তাৰ পিছত লাহে লাহে কলে, "বাক মই নেবাওঁ। মই সেইবোৰ বুজি নেপামেইতো। মইতো পঢ়া-শুনা কৰা নাই। মই ভালকৈ পঢ়িব নেজানোও। মোৰ মগজটোও বৰ ভাল নহয়।"

আমি একো মাতিব নোৱাৰিলো। মোৰ প্ৰাণটোৱে হাঁহাকাৰ কৰি উঠিল। এই সক ছোৱালীজনীয়ে যেন সকলো বুজি পায়, নিজৰ নিৰুপায় দুৰৱস্থাৰ কথাও বুজি পায়। মাকো ওচৰতে আছিল। মাকে তাইক সাৱটি ধৰি ভিতৰলৈ লৈ গ'ল। মাকৰ লগত ভিতৰ সোমোৱাৰ আগতে সোণালীয়ে এবাৰ উভতি চালে আৰু তাই চিৰলগৰীয়া সেই অৰ্থহীন হাঁহিটো মাৰি পঠিয়ালে।

আমি জালুকবাৰীলৈ গৈ দেৱযানীৰ কামখিনি কৰিলো। তেওঁ গোটেই সময়খিনি গম্ভীৰ হৈ থাকিল। বাহুত কথা পাতোতে অৱশ্যে সহজ ভঙ্গীতে উত্তৰ দিছিল আৰু বিশ্ববিদ্যালয়ৰ অফিচত কোনোবাই কিবা সুধিলেও ভালদৰেই উত্তৰ দিছিল। কিন্তু তথাপি তেওঁ সহজ হব পৰা নাছিল।

বাছৰ কাৰণে অলপ ৰব লগা হৈছিল। সেই বাবে মুকলিয়ে মুকলিয়ে আমি অলপ ফুৰিলো। হাতত বহুত সময় আছিল। মই অফিচৰ পৰা ছুটী লৈছিলো, দেৱযানীয়েও স্কুলৰ পৰা ছুটী লৈছিল। মই এবাৰ ছল চাই কলো, "সোণালী সক ছোৱালী নহয় বুলি তুমি মোক সেইদিনা সোঁৱৰাই দিছিলা কিয় ?"

দেৱযানীয়ে একো উত্তৰ নিদিলে। আমি ছাত্ৰেস্কুলৰ পিনলৈ খোজ কাঢ়ি গৈ আছিলো। ময়েই আকৌ কলো, "তুমি বোধকৰো তাইৰ বয়সটোৰ কথা কৈছিলা। কিন্তু তাইৰ মনটোৰ কথা এবাৰ ভাবি চাইছানে ? আন এজনী ছোৱালী হোৱা হ'লে বেলেগ কথা আছিল। কাৰণ তুমিও ছোৱালী। ঈৰ্ষা হোৱা স্বাভাৱিক। কিন্তু তুমিতো তোমাৰ নিজৰ ভনীয়েৰাৰ কথা ভালকৈয়ে জানা।"

দেৱযানীয়ে কলে, "মই কিয় সেইদৰে কৈছিলো সেইটো আপুনি অলপ-অচৰপ বুজিছেই। তাই মোৰ ভনী আৰু তাইৰ অৱস্থাটোৰ কাৰণে

মোৰ বা ঘৰখনৰ যি দুখ সেইটো আমিহে বুজো। কিন্তু অবুজ ভাবেই তাই কেতিয়াবা এনেকুৱা কাণ্ড কিছুমান কৰি পেলায় যিটো মই হোৱা হলেহে আপুনি বুজিলেহেঁতেন।"

তেওঁৰ কথাখিনি হৃদয়ঙ্গম কৰিবলৈ মই চেষ্টা কৰিলো। কথাখিনি গভীৰ বিশ্বাসেৰে কোৱা যেন লাগিল। সেইবাবে মই একো প্ৰতিবাদ নকৰিলো। কিন্তু মনৰ ভিতৰত মই তথাপি মানি লব নোৱাৰিলো যে বুজন বায়েক আৰু বিকাশ প্ৰতিহত মনৰ, সৰু ভনীয়েকৰ মাজত ঈৰ্ষাৰ সম্পৰ্ক থাকিব পাৰে। বিশেষকৈ সোণালীৰ নিচিনা ছোৱালী এজনীক আঘাত দিয়াৰ কথা মই কোনো মতেই ভাবিব নোৱাৰিলো। তাইৰ মনৰ ভিতৰত কি আছে, তাই মোৰ পৰা আৰু জগতৰ পৰা কি বিচাৰে সেইটো বুজাৰ পিছত তাইক ভুল বুজিবৰ মোৰ কোনো কাৰণ নাছিল। এই কথা দেৱযানীক মই বুজাম কেনেকৈ? বুজাবলৈ গলেই তেওঁ ওলোটাকৈ লব। বিশেষকৈ সেই সময়ত মই তেওঁৰ খং পেলাই গাম্ভীৰ্য্য ভাঙিবলৈহে চেষ্টা কৰিছিলো। নতুনকৈ খং তোলাৰ খোজা নাছিলো।

মই প্ৰস্তাৱ কৰিলো, "দেৱী, ব'লা খোজ কাঢ়ি কাঢ়ি ইঞ্জিনিয়াৰিং কলেজেদি ঘুৰি আহোঁ। সময়তো বহুত আছে। যাবা?"

"এইফালেদি ঘুৰি যোৱা বাট আছেনেকি?" তেওঁ অবাক হৈ সুধিলে: "আৰু বহুত দূৰ নহবনে?" তেওঁ অলপ ভয় খোৱা যেনো লাগিল।

মই কলো, "ধুনীয়া পকী বাট এটা আছে, সুন্দৰকৈ পাহাৰলৈ উঠি ঘুৰি গৈছে—তৰুণ ফুকনৰ দ্বিপৰ বিলত ওলামগৈ।"

"সেইফালে মানুহ-দুনুহ আছে জানো?"

"বৰ বেছি নাই। গধূলি মুক্ত বায়ু সেৱন কৰিবলৈ ডেকা-গাভৰু যায় বুলি শুনিছো। পিছে এতিয়া গধূলিও হোৱা নাই। ডেকা-গাভৰু অকল আমিয়েই হম।"

কিবা ভাবি দেৱযানীয়ে লাজকুৰীয়াকৈ হাঁহিলে আৰু নীৰবে সেই ফাললৈ খোজ আগবঢ়ালে।

আওগৰীয়া বাটটোত কেইযোৰামান মানুহ লগ পালো। তথাপি কথা পাতি সময়খিনি উপভোগ কৰিবলৈ আমি ভালেখিনি স্বাধীনতা পালো। এই সুবিধাতে মই দেৱযানীক জনালো যে দুই-এদিনতে তেওঁৰ ঘৰত মই

বিয়াৰ কথা উলিয়াব খোজো। কাৰণ সকলো দিনৰ পৰা চাই এনে উপযুক্ত সময়ৰ উপযুক্ত কাম হব। আমাৰ দুয়োৰে ফালৰ পৰাতো কোনো প্ৰশ্নই নাই; কাকতি-কাকতিয়নীয়েও মনে মনে ইয়াকেই বিচাৰিছে বুলিও মই গম পাইছো।

দেৱযানীয়ে ঘনাই ঘাম মচিবলৈ ধৰিলে, ভালকৈয়ে থকা চাদৰখন ভালকৈ লবকৈ ধৰিলে আৰু মোৰ কোনো প্ৰশ্নৰ উত্তৰ নিদি, মোলৈ নেচাই, মসৃণ পকী আলিতে উজুটিয়াই খোজ কাঢ়িবলৈ ধৰিলে। আওহতীয়া হোষ্টেল, দিপাৰৰ পাহাৰ আৰু পাহাৰৰ দিপাৰে কি আছে, দ্বিপৰ বিল ইত্যাদি দৃশ্য দেখুৱাওঁহে দেখুৱাওঁ, তেওঁ একোলৈকে নোচোৱা হ'ল।

এবাৰ কলো, "সে কথাটো তুমিয়েই ছল চাই মাবাৰ আগত প্ৰথমে উলিয়াবা নেকি?"

• তেওঁ টপৰাই কৈ উঠিল, "উহু এইবোৰ কথা ছোৱালী মানুহে উলিয়াব পাৰে নেকি?"

"এ নোৱাৰে নেকি? মোৰ আৰু' সাহটো অলপ কম। এইবিলাক বিষয়ত ছোৱালীবিলাক অলপ সাহসী বুলি শুনিছিলো। সেই দেখি ভাবিছিলো তোমাৰেই সহায় লওঁ। নোৱাৰা যদি থাওক, ময়েই কিবা এটা কৰিম।"

তেওঁ খণ্ডেৰে মোৰ ফালে চাব খুজি হাঁহি পেলালে।

ইঞ্জিনিয়াৰিং কলেজৰ ওচৰত বাছ এখন পাই আমি স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাই তাতে উঠি গুচি আহিলো। বাকীছোৱা বাটত দেৱযানীয়ে নিজেই মোৰ ওচৰত সহজ হবলৈ চেষ্টা কৰি উপযাচি নানান কথা কৈছিল—ইটো-সিটো দেখুৱাইছিল, বি-টি পাঠ্যক্ৰমৰ কথা কৈছিল; এতিয়াৰ পৰা সদায় ভৰলুমুখত বাছলৈ থাপ দিব লাগিব বুলি কৈ হাঁহিছিল। যেন আমি মনতে সেইবোৰ কথাহে পাগুলি আছিলো।

বাকীখিনি কাম লাহে লাহে, কিন্তু নিশ্চিতভাৱে সুকলমে হৈ আহিল। বিয়াৰ প্ৰস্তাব কেনেকৈ দিলো, কাকতিহঁতে কি প্ৰতিক্ৰিয়া দেখুৱালে, দুইখন ঘৰৰ মাজত কেনেকৈ চিঠি-পত্ৰৰ আদান-প্ৰদান হ'ল ইত্যাদি কথা বহলাই নকলেও চলিব। ইয়াকে কলেই যথেষ্ট হব যে বুঢ়া-বুঢ়ীয়ে মোক বেলেগ চকুৰে আৰু আগতকৈ মৰমেৰে চাবলৈ ধৰিলে। আনকি কাকতিয়ে বজাৰৰ

পৰা ভাল মাছ অকণ আনিলে "দেৱেনকো ভাত খাবলৈ মাতিবি" বুলি কবলৈ ধৰা হ'ল।

আমাৰ ঘৰত আপত্তি নুঠিল। বিয়াৰ বিষয়ত মোক স্বাধীনতা দি থোৱা হৈছিল। মোৰ পছন্দ মতেই হেনো বিয়া হব। মাত্র ঘৰ আৰু ছোৱালী ভাল হব লাগে। ঘৰ আৰু ছোৱালীৰ বিষয়ে আমাৰ ঘৰৰ পক্ষ আপত্তিৰ একো কাৰণ বিচাৰি নেপালে। কিবা কাৰণত শিৱসাগৰলৈ অহা দদাইদেউ এজনে ক্ষন্তেক গুৱাহাটীত বৈ ঘৰ আৰু ছোৱালী চাই গ'ল। দিন-বাৰ আৰু ৰাহি-জোৰা চোওৱা হৈছে। এই দুটাতো বাধা-বিঘিনি একো ওলাব নেলাগে, কাৰণ ইতিমধ্যে মই নৱগ্ৰহত আন-অফিচিয়েলী পৰামৰ্শ লৈছিলো।

বিয়ালৈ ভালেমান দিন থকা কাৰণে দেৱযানীক বি-টিত নাম লগাই দিয়া হ'ল।

মাত্র কথাটো সোণালীক কোৱা হোৱা নাই।

সকলো কথা তলে তলেই হৈছিল কাৰণে আৰু বিয়াৰ বন্দোবস্ত বুলি মানুহৰ অহা-যোৱা হোৱা নাছিল কাৰণে তাই একো গম পোৱা নাছিল। আমি উপযাচি কোৱাও নাছিলো। আচলতে তাইক কবলৈ বেয়া লাগিছিল। মাকে কৈছিল, "থাওক লাহে লাহে নিজে জানিব। বায়েক যাবগৈ বুলি জানিলে তাই বেজাৰ পাব।"

দেৱযানীয়েও ইয়াৰ পিছত তাইক বিশেষ মৰমৰ চকুৰে চাবলৈ ধৰিলে। মই সোণালীৰ লগত থাকিলে বা ফুৰিবলৈ গ'লেও ঈৰ্ষা-অসূয়াৰ ভাব নোলোৱা হ'ল। কেতিয়াবা বৰং আমাক ফুৰিবলৈ যাবলৈহে কয়। নিজে ৰবকৈ নোলায়।

কিন্তু কথাটো জানিবলৈ দিয়া উচিত হব বুলি মই এদিন সোণালীক কলো, "বাৰু সোণালী, মই যদি ইয়াৰ পৰা যাওঁ গৈ কেনে হয়? তোমাৰ কেনে লাগিব?"

"ইহ?" তাই অবিশ্বাসৰ সুৰত কলে: "আপুনিনো কিয় যাবগৈ? কোনোবাই যাবলৈ কৈছে নেকি?"

"নহয়, যাবলৈ কোৱা নাই কোনেও। মই মাত্র এনেই সুধিছোহে, যদি মই গুচি যাওঁ তোমাৰ কেনে লাগিব? ভাল লাগিব নে বেয়া লাগিব?"

চকুত আতঙ্কৰ চাৱনি লৈ তাই কলে, "বেয়া লাগিব; খুউব বেয়া

লাগিব। আপুনি নহা হলেই ভাল আছিল, এনেকুৱা লাগিব।" তাৰ পিছত তাই মোক সাৰাটি ধীৰ আন্দাৰৰ সুৰত কলে, "আপুনি পিছে নেযাবগৈ দেই দাদা? নেলাগেচোন যাব, ইয়াতে থক।" তাই একেথৰে তীক্ষ্ণভাৱে মোৰ চকুলৈ চাই থাকিল। সেই দৃষ্টিৰ প্ৰখৰতা মই বেছি সময় সহ্য কৰি থাকিব নোৱাৰিলো। মই চকু নমাই লৈ তাইৰ প্ৰকাণ্ড চুলি কোছাত আঙুল বুলাই বুলাই আশ্বাসৰ সুৰত কবলৈ ধৰিলো, "মই যোৱাৰ কথা কোৱা নাই নহয় সোণালী; তোমালোকক এৰি মই কলৈ যাম? মই কথাটোহে কৈছো।"

তাই হঠাৎ "মই মাক সুধি আহো ৰ'ব" বুলি কৈ মোক এৰি দৌৰি যবলৈ গ'ল। আমাৰ বিয়াৰ পিছত যে ইয়াত থকা আৰু নহব, তাইক এৰি আন এটা ভাড়াঘৰলৈ যাব লাগিব, এই কথাকে প্ৰকাৰান্তৰে মই বুজাব খুজিছিলো। কিন্তু তাই কথাৰ সুৰ বেলেগ ফালে টানি লৈ গ'ল। মাকক বা আকৌ তাই কি বুলি কয়গৈ বুলি ভাবি মই কাপোৰ-কানি সলাবলৈ ধৰিলো। খুব সম্ভৱ মই অকলে উজানবজাৰৰ মানুহ এঘৰৰ পৰা আহি ঘৰ সোমাওঁতেই সোণালী মোৰ ওচৰ পাইছিলহি আৰু তেতিয়াই মই তাইক কথাটো কব খুজিছিলো।

পাঁচ মিনিট মানৰ পিছতে তাই দৌৰি দৌৰি আকৌ মোৰ ওচৰ পালেহি। পাছে পাছে দেৱযানীও আহিছে। সোণালীয়ে আহিয়ে ফোপাই ফোপাই মোক কবলৈ ধৰিলে, "দাদা মাই কৈছে চব মিছা বুলি, কৈছে যে আপুনি নেযায়গৈ আৰু আপোনাক যোৱাৰ কথা দেউতায়ো কোৱা নাই, মায়ে কৈছে যে আপুনি এনেয়ে আমাক ভয় খুৱাইছে, ধেমালি কৰিছে।"

মই তাইক মৰমতে ধৰি মোৰ বিছনাত বহুৱালৈ দিলো আৰু দেৱযানীকো বহিবলৈ চকি এখনৰ পিনে ইঙ্গিত কৰিলো।

"বুইছা দেৱী," মই পাতলাই কবলৈ ধৰিলো, "সোণালীক কলো বোলো মই যদি কেনেবাকৈ ইয়াৰ পৰা যাওঁগে তেন্তে তাই ভাল পাব নে বেয়া পাব? তেওঁ আক' ধৰি ললে মই যাবই খুজিছো বুলি। মানুহে বহুত কাৰণত এঠাইৰ পৰা আন ঠাইলৈ যায়। ধৰা মোক বদলি কৰিলে—অৱশ্যে মোক বদলি নকৰে—তেতিয়া মোৰ যাব লগা হ'ল। কথাটো তেনেকুৱাহে আছিল। সোণালীয়ে ভয় খাই একে দৌৰে গৈ মাকক সুধি আহিলেগৈ। মইনো যাক কেলৈ যাম? নহয়নে?"

পৰিস্থিতিটো দেৱযানীয়ে উপলব্ধি কৰিব পাৰিছিল। তেওঁৰ চকু দুটা কৰুণ হৈ আহিছিল। তথাপি মুখত হাঁহি বিৰিঙাই তেওঁ কলে, "দাদা লৈবায় সোণালী, কেনেকৈ যাব? মাই ঠিকেই কৈছে, তেখেতে এনেয়ে তোৰ লগত ধেমালি কৰিলে।"

সোণালী আশ্বস্ত হৈ এবাৰ বায়েকৰ চকুলৈ আৰু এবাৰ মোৰ চকুলৈ চাবলৈ ধৰিলে। তাইৰ মুখত সেই অৰ্থহীন হাঁহিটো ফুটি উঠিল। সেই হাঁহিটোৱেই চিন যে তাই আশ্বস্ত হৈছে, তাই সহজ হৈছে।

মাত্ৰ আমিহে অব্যক্ত বেদনাত ভিতৰি ভিতৰি অস্থিৰ হৈ উঠিলো।

ঘটনাটো মুখৰোচক হৈ উঠিল। মই ঘৰৰ ভিতৰতে থাকিলেও সকলো গম পাই আছো। আমাৰ ঘৰখনতো ঘটনাটোৰ বিষয়ে ফুচফুচীয়া মেল হয়, গৰম আলোচনা হয়, তদুপৰি ৰমেশে আহি আহি মোক খবৰ দি থাকেহি।

প্ৰথমে ঘটনাটো ভালদৰে আবিষ্কৃত হ'বলৈ ভালেখিনি সময় লাগিছিল। সেইকাৰণে মানুহে মাত্ৰ 'কথা এটা শুনিছানে,' 'অমুকটো হ'ল নহয়', 'হয়নেকি, কবই নোৱাৰোঁ' এনে ধৰণেহে গাত লগা-নলগাকৈ কোৱা-মেলা কৰিছিল। কিন্তু যেতিয়া কথাটো ভালদৰে ৰাষ্ট্ৰ হৈ গ'ল আৰু ঘটনাটো সঁচা বুলি প্ৰমাণিত হৈ গ'ল, তেতিয়া কথা-বতৰাই আলোচনা, ঠাট্টা-মস্কৰা, আনকি গৰম তৰ্কাতৰ্কিৰো ৰূপ ধাৰণ কৰিলে। তৰ্কাতৰ্কিৰ প্ৰধান অংশ গ্ৰহণ কৰে ৰমেশহঁতৰ ডেকা দলটোৱে।

ৰাজেশ্বৰীক এনেয়েও ভাল চকুৰে চোৱা মানুহৰ সংখ্যা কম। তেওঁৰ প্ৰসঙ্গ উত্থাপিত হ'লেই প্ৰায় মানুহে ভেকাহি মৰাৰ দৰে কৈ উঠে, "সেইজনী? কেনেকৈ চলেহে, কেনেকৈ চলে? দুটা আঠ-ফুটী খেৰীঘৰ ভাড়াত দি মাহদিন চলিব পাৰেনে? তাৰো ভাড়া পায়নে? ব্যবসায় চলায়, বুইছা, ব্যৱসায়! বহুত কিবাকিবি বেচে, ব—হুত কিবাকিবি!" কেতিয়াবা কোনোবাই কয়, "সেইবাৰ কি হৈছিল? পুলিচ আহি ওলোৱা নাছিলনে? হেঃ!"

'সেইবোৰ' পুলিচ আহি ওলাইছিল হয়। ৰামেশ্বৰীয়ে হেনো ক'ৰবাৰ পৰা ছোৱালী আনি আনি নিজৰ লগত ৰাখে। গধূলিৰে পৰা ৰাজেশ্বৰীৰ ঘৰলৈ মানুহৰ সমাগম হয়। ৰিক্সাত আহে, মটৰ চলাই আহে। হাঁহি-তামাচৰ শব্দ বাটৰ মানুহে শুনে। কেতিয়াবা হাৰমনিয়ম লৈ গান গোৱাও হয়। মদো চলে বুলি বহুত প্ৰমাণ পোৱাৰ কথা কৈছে। অন্যান্য ব্যভিচাৰৰ বিষয়েও মানুহে কল্পনা কৰি লয়।

অতিষ্ঠ হৈ, সমাজৰ নৈতিক শৃঙ্খলা আৰু ৰক্ষা নপৰে বুলি, ৰমেশহঁতৰ দলৰে কোনোবাই দুজন বয়সস্থ লোকক লগত লৈ পুলিচৰ ওচৰত আপত্তি দিলেগৈ। থানালৈ কেবাদিনো অহা-যোৱা কৰাৰ মূৰত এদিন হঠাৎ পুলিচ দলে-বলে ৰাজেশ্বৰীৰ ঘৰত উপস্থিত হ'লহি। আতৰে আতৰে মানুহে জুম বান্ধি বান্ধি চাবলৈ ধৰিলে। সকলোৰ মনত কি হয় কি হয় ভাব।

কিন্তু একো নহ'ল। পুলিচে একো প্ৰমাণ নাপালে। পিচত শুনা গ'ল, ৰাজেশ্বৰীয়ে পুলিচক জনালে, দুজনী ছোৱালী আনি তেওঁ লগত ৰাখিছিল হয়। সিহঁতৰ এজনী আছিল গিৰীয়েক পগলা হোৱা অনাথিনী, আনজনী ৰাজেশ্বৰীৰে সম্বন্ধীয়া ভতিজা জী। অনাথিনীক পিচত শহুৰেকৰ ঘৰে আহি লৈ গ'ল। "মোৰ ঘৰলৈ মানুহে অহাটোনো কি জগৰৰ কথা? মায়াৰ দেউতাক থাকোতে জানো আমিও আন দহঘৰৰ লগ.ৰ নাছিলো? এতিয়াও দুই-এজন মানুহ খা-খবৰ লবলৈ আহি থাকে। আৰু আপোনালোকে যে ইবিলাক ইংগিত কৰিছে, কেলৈ, মোৰ নিজৰ ছোৱালী মায়া ঘৰত নাই জানো? মাকজনী হৈ মই তাইৰ জীৱনটো নষ্ট হ'বলৈ দিব পাৰোনে? আপোনালোকেই কওক।"

পুলিচৰ দল ক্ষমা খুজি উভতি গ'ল। মদৰ প্ৰমাণ নালাগে পাকঘৰত মিঠাতেলৰ বটল এটাৰ বাহিৰে গোটেই ঘৰটোতে দ্বিতীয় এটা বটল হেনো পুলিচে বিচাৰি নেপালে। ৰাজেশ্বৰীৰ ঘৰ, জীৱন, সংসাৰ-যাত্ৰা পূৰ্ব্বৱৎ চলি থাকিল। বেছ কিছুদিনলৈ মানুহ-দুনুহ নহা হৈছিল। কিন্তু লাহে লাহে আকৌ আহিবলৈ ধৰিলে।

ৰমেশহঁতৰ খঙৰ জুই কিন্তু উমি উমি জ্বলি থাকিল। কাৰণ ৰমেশহঁতৰ সমাজ সেৱক দল এটা আছে। ক্লাব বোলক, সংঘ বোলক, সিহঁতৰ এটা সৰু-সুৰা সংগঠন আছে। আমাৰ সৰু নগৰখনৰ বহু ৰাজহুৱা কাম সিহঁতেই কৰি আমাৰ মান ৰক্ষা কৰি আহিছে। কোনোবা নেতা আহিলে মেল-মিটিঙত আগভাগ সিহঁতেই লয়। বিহু সন্মিলন আৰু পূজাৰ থিয়েটাৰৰ সিহঁতেই আয়োজন কৰে। আমাৰ প্ৰাচীন শিৱ মন্দিৰটোৰ শিৱ-চতুৰ্দশী মেলাত সিহঁতেই স্বেচ্ছাসেৱক হয়। গতিকে সমাজৰ নৈতিক প্ৰশ্নতো সিহঁতে আগভাগ ললে আমাৰ ৰাইজে একো প্ৰতিবাদ নকৰে। ৰমেশকে নেতা বুলিব লাগে। তাৰ কাৰণেই দলটো বৈ আছে। তাৰ বৰ বোঁছ ঘৰুৱা জঞ্জালো নাই। বেমাৰ পৰি বি-এ পৰীক্ষা যি এবাৰ দিব নোৱাৰিলে,

সেই পৰীক্ষা আৰু দিয়াই নহ'ল। চাকৰিও বিচৰা নাই। মাটি-সম্পত্তি বহুত, তাকে চলাই-মেলি খায়। তাৰ লগৰ বাকীবিলাকৰ সকলোৱে অৱশ্যে সৰু-সুৰা চাকৰি কৰে, দুটাৰ নে তিনিটাৰ সৰু সৰু দোকান আছে। কোনো-টোৱে থিয়েটাৰ কৰাৰ বাসনাত; কোনোটোৱে ৰাজনীতি কৰাৰ ইচ্ছাত, আকৌ কোনোটোৱে সাহিত্য কৰে কাৰণেই এনেকৈ ৰাজহুৱা কাম-কাজত নিজকে সংযুক্ত কৰি ৰাখিছে।

ৰাজেশ্বৰীক সিহঁতে সহজে এৰি দিয়াটো টান। মই কাহানিও সিহঁতৰ মুৰব্বিয়ানা কৰা নাই। কিন্তু সিহঁত আটায়ে মোক সম্মান কৰে। কাৰণ, মই সিহঁত আটাইৰে হেডছাৰ আছিলো। আমাৰ স্থানীয় নতুন হাইস্কুলখনৰ ক্লাছ ছেভেন খোলাৰে পৰা ইয়াৰ গুৰি ধৰি ধৰি মই এসময়ত ইয়াৰ প্ৰধান শিক্ষক হৈছিলো। স্কুলে ঘাটি মজুৰী পোৱাৰ পিছত চাৰে তিনিবছৰ মই প্ৰধান শিক্ষক হৈ আছিলো। তাৰ পিছত অৱসৰ লবৰ সময় হ'ল। মই ডিষ্টিংগুইছ্‌দ গ্ৰাজুৱেট হৈয়ো, আৰু বি-টি পাছ কৰিও যে অন্য ভাল স্কুললৈ নগলো, স্থানীয় অনুন্নত স্কুলখনতে থাকি গ'লো, এই কাৰণে হ'বলা ল'ৰাহঁতে মোক অলপ সম্মানৰ চকুৰে চায়।

মই আজিকালি সকলো ৰাজহুৱা কামৰ পৰা অৱসৰ লৈছো। ঘৰৰ ভিতৰতে দিন কটাওঁ। শৰীৰে আৰু টানিব নোৱাৰে। ল'ৰা দুটাই ভাওৰ হৈ আৰ্জিছে কাৰণে তিমান চিন্তা নাই।

কিন্তু ৰমেশহঁতে এতিয়াও আমাৰ ঠাইখনৰ সকলো কথা, সকলো সমস্যা, সকলো উন্নতি-অৱনতিৰ বিষয়ে সময়ে সময়ে মোক জনাই থাকে। এইবিলাকৰ বিষয়ে মোৰ লগত আলোচনা কৰে। মোৰ পৰা পৰামৰ্শও বিচাৰে।

যেনে, এদিন ৰাজেশ্বৰীক ইংগিত কৰি ৰমেশে মোক সুধিছিল, "ছাৰ, বিজনী মানুহ বেয়া, ধৰক—বিপথগামিনী, তাইৰ ল'ৰা-ছোৱালী জানো ভাল হ'ব পাৰে ?" মই সিহঁতৰ শিক্ষক আছিলো যদিও এনেকুৱা বিষয়ত জ্ঞান মোৰ নাই ; ক'ৰবাত যে এনে প্ৰবন্ধও পঢ়িছো তাকো মনত নপৰে। গতিকে উত্তৰ দিয়া মোৰ পক্ষে টানেই হৈছিল। মই বেছ বুজিছিলো যে ৰাজেশ্বৰীৰ জীয়েক মায়াৰ কথাকে ল'ৰাহঁতে কৈছে। মায়া গাভৰু হৈছে ; তাইৰ পোছাক-পৰিচ্ছদ, মুকলিমূৰীয়া ফুৰা-চকা, তাইৰ হাঁহি-খিকিন্দালি আমাৰ নিচিনা প্ৰাচীন-পন্থীৰতো চকুত পৰিছেই; আনকি ডেকাচামৰো চকুত

বিসদৃশ হৈ পৰিছে। বমেশৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত মই মাত্ৰ কলো, "কোনোবা মানুহ ভাল বা বেয়া হোৱাৰ কোনো ধৰা-বন্ধা নিয়ম নাই। মানুহ অৱস্থাৰ দাস বুলি কথা এষাৰ আছে। পৰিবেশেহে চৰিত্ৰৰ ৰূপ দিয়ে।"

বমেশে আৰু অলপ ব্যাখ্যা বিচাৰিলে, "ধৰক ছাৰ, মায়াৰ নিচিনা ছোৱালী ৰাজেশ্বৰীৰ নিচিনা তিৰোতাৰ তত্বাৱধানত ডাঙৰ-দীঘল হৈছে— তাইৰ ওপৰত ৰাজেশ্বৰীৰ প্ৰভাৱ নপৰিবনে ?"

"মই কোৱা অৱস্থা আৰু পৰিবেশৰ মাজতে প্ৰভাৱৰ কথাটোও আছে।"

"ৰাজেশ্বৰীৰ নিচিনা তিৰোতা" বোলাত মই ভাল পোৱা নাছিলো। কাৰণ ৰাজেশ্বৰীৰ চৰিত্ৰ বা আচৰণত বিয়েই কি নেথাকক তেওঁ এসময়ত আমাৰ লগৰে এজনৰ বিবাহিতা স্ত্ৰী হৈ সমাজত সোমাই পৰিছিল। তেওঁক লৈ আৰু কোনেও বুৰু-বাবা নকৰা হৈছিল। আমি তেওঁক গ্ৰহণ কৰিছিলো।

চন্দনে ৰাজেশ্বৰীক বিয়া কৰোৱাৰ আগলৈকে তেওঁ কি আছিল, ক'ৰ আছিল, আজি আৰু বিচাৰ কৰি একো লাভ নাই। থিয়েটাৰ-পাগল চন্দন আমাৰে ভাগীৰ ল'ৰা আছিল। মোতকৈ বয়সে সৰু। মাক-বাপেক, ভায়েক-ভনীয়েক কোনো নথকাত চন্দনে ইচ্ছামতে ভাওনা-থিয়েটাৰ, গান-বাজনা কৰি নিজৰ চখ মিটাব পাৰিছিল। তেনে কামৰ মাজতে সি ক'ৰবাৰ পৰা ৰাজেশ্বৰীক আবিষ্কাৰ কৰি আনিছিল। আমাৰ দিনত আমাৰ ইয়াত ছোৱালীয়ে অভিনয় কৰাটো নোহোৱা-নোপজা ঘটনা। আজি মিছা নামাতোঁ, তেতিয়া পেটে পেটে ময়ো সহ-অভিনয়ক সমৰ্থন নকৰিছিলো। কিন্তু পৰম উছাহত উটি গৈ চন্দনে আমাৰ মতামতলৈ কাণ নিদি নিজৰ ইচ্ছা আৰু আদৰ্শ অনুযায়ী ৰাজেশ্বৰীক লৈ ঘনে ঘনে থিয়েটাৰ পাতি গৈছিল। আনকি সি লগে লগে আৰু দুজনীমান ছোৱালীকো তাৰ লগলৈ অভিনয় কৰিবৰ কাৰণে টানি নিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। তেতিয়া সেই কামত নাক কোঁচোৱা ভালেমানে ৰাজেশ্বৰীহঁতৰ নানান স'চা-মিছা চৰিত্ৰহীনতাৰ বদনাম উলিয়াই দিবলৈ ধৰিলে। চন্দনে এদিন ক'ৰবাৰ পৰা এজন পুৰোহিত ধৰি আনি ৰাজেশ্বৰীক বিয়া কৰাই তাৰ প্ৰতিকাৰ কৰি থলে। সেইদৰেই সেই আধ্যাৰ সামৰণি পৰিছিল।

ৰাজেশ্বৰীক তাৰ পিছত আমি এজনী গৃহিণীৰ ৰূপত দেখিবলৈ পালো। থিয়েটাৰ কৰিবলৈ যে এৰিছিল এনে নহয়। চন্দনৰ উৎসাহৰ আতিশয্যত বাধা দিবৰ ক্ষমতা তেওঁৰ নাছিল। তথাপি কিছু পাতলি

আহিছিল। তাৰ কাৰণ, চন্দন অসুস্থ হৈ পৰিছিল আৰু ৰাজেশ্বৰীয়ে চন্দনৰ পৈত্ৰিক মাটি-বাৰী যিকণ বৈছিলগৈ তাৰ তদাৰক কৰিবলৈ হাতত লৈছিল। মাটি-বাৰী চন্দনে বেচি অন্তই কৰিছিল বুলিব লাগে; ভিতৰুৱা গাঁৱত থকা কপিত মাটিবোৰ ভোগ-দখল কৰি থকা আপোন জ্ঞাতি-কুটুমকে এৰি দিছিল। তথাপি ভৱিষ্যৎ ভাবি (মায়া তেতিয়া গৰ্ভত) ৰাজেশ্বৰীয়ে অৱশিষ্ট মাটিখিনিকে ৰক্ষা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে। অতিপাত মদ খোৱাৰ ফলত চন্দনৰ লিভাৰৰ বেমাৰ হৈছিল। সেইবাবে তাৰ কাৰ্য্য-কলাপ ভালেখিনি কমিছিল, আৰু বোধকৰো তাৰ অৱস্থা দেখি ৰাজেশ্বৰীবো নানান দুশ্চিন্তা হৈছিল।

চন্দনৰ মৃত্যুৰ পিচত মায়াক ডাঙৰ-দীঘল কৰিবলৈ, তাইক পঢ়ুৱাবলৈ আৰু মাক-জীয়েক জীয়াই থাকিবলৈ ৰাজেশ্বৰীয়ে কি কষ্ট কৰি আহিছে, আমি চকুৰ আগতে দেখি আহিছো। অলপীয়া মাটিৰ আৰ্জনেৰে নচলে কাৰণে তেওঁ পইচাৰ বিনিময়ত আকৌ থিয়েটাৰ কৰিবলৈ অলে-তলে যাবলৈ ধৰিলে; অলপ ডাঙৰ হোৱাত আনকি মায়াকো সুবিধা পালে অভিনয় কৰিবলৈ লগাই দিয়ে। আমাৰ নিচিনা কেইঘৰমানৰ পৰা কেতিয়াবা পইচা-পাতি খুজিও নিয়ে। পাৰিলে সহায় কৰিবলৈ চন্দনৰ স্মৃতিৰ কাৰণেই আমিও বেয়া নেপাওঁ।

কিন্তু ৰাজেশ্বৰীৰ অসামাজিক যেন লগা চাল-চলনৰ কাৰণে আমি কোনো দিনে তেওঁক প্ৰশ্ৰয় দিয়া নাই। তেওঁলোকৰ দায়িত্ব বহন কৰি যে উদ্ধাৰ কৰিম, এনে ভাবো আমাৰ মনত কোনো দিনে উদয় হোৱা নাই। সেইবাবে তেওঁ যি কৰি আহিছে, বা অন্ততঃ যি কৰি আহিছে বুলি আমি ভাবিছো, সেই বিষয়ে বিচাৰ কৰিবলৈকো আমি যোৱা নাই। ৰমেশৰ কথাত ৰাজেশ্বৰীক প্ৰচ্ছন্নভাৱে সমালোচনা কৰা কাৰণে সেই কাৰণেই মই সিমান ভাল নেপালো। আৰু, হাজাৰ হওক, ৰাজেশ্বৰী আমাৰ চন্দনৰ বিবাহিতা স্ত্ৰী, মোৰ ভাই-বোৱাৰী স্বৰূপা। মই তেওঁক সহায় আৰু সমৰ্থন নকৰিব পাৰো, কিন্তু দেখাশুনাকৈ অমৰ্য্যাদা কৰিব নোৱাৰোঁ।

এতিয়া প্ৰবল জনৰব, মায়া কোনোবা এটাৰ লগত গুচি গৈছে।

প্ৰথম কেইদিনমানলৈ কথাটো কোনেও গম পোৱাই নাছিল। কিন্তু এজন বৰকৈ টকা কৰা ডেকা ব্যৱসায়ীৰ ঘৰত মায়াক কোনোবাই এদিন দেখি আহিল। তাৰ পিছত আমাৰ ইয়াৰে কোনো কোনোৰে মনত পেলালে,

মায়াক এখন ধুনীয়া মটৰত পাচফালৰ ছিটত বহি যোৱা সিহঁতে দেখি-ছিলতো। লাহে লাহে এই ঘটনা লৈ আলোচনা, সমালোচনা, পৰ্য্যালোচনা হৈ হৈ সি সকলোৰে মাজত ৰাষ্ট্ৰ হৈ পৰিল। সকলোৱে কবলৈ ধৰিলে, দিন টান হৈ অহাৰ লগে লগে ৰাজেশ্বৰীয়ে চলিবৰ কাৰণে নানান অসদুপায় অৱলম্বন কৰিবলৈ ধৰা দেখাই গৈছিল। ছোৱালী আনি ৰখা, মদ খুৱাই মানুহ গোটোৱা—এইবোৰৰ সহায়েৰে পইচা ঘটা ৰাজেশ্বৰীৰ জীবিকা হৈ পৰিল। 'বদ্ৰীক' থিয়েটাৰলৈও আজিকালি নমতা হ'ল; মায়াৰ চেহেৰাটো আছে, কিন্তু তাই অভিনয় কৰিব নেজানে, সেই বাবে বৰ বেছি সুবিধাও নেপায়। গোটেই দেশতে, গোটেই জগততে অনাটন বাঢ়ি আহিছে, বস্তুৰ দাম চৰি গৈছে; ৰাজেশ্বৰীয়ে সোলোক-ঢোলোক সংসাৰখন উভাল খাই পৰোঁ পৰোঁ। পুলিচৰ ভয়ত সকলো সময়তে বেয়া কামবোৰো কৰিব নোৱাৰে। সেইবাবে শেষত এই আচল কামটোতে ধৰিলেগৈ—ৰাজেশ্বৰীয়ে জীয়েককে বিক্ৰী কৰি দিলে, মায়াই নিজকে বিক্ৰী কৰি দিলে। এয়ে হল ৰাইজৰ সিদ্ধান্ত।

মই মনে মনে আঘাত পালো। ৰাজেশ্বৰী বা মায়া ইমানখিনিলৈ নামি যাব নেলাগিছিল। কিন্তু তথাপি মই এষাৰ মাতো মাতিব নোৱাৰিলো। কাৰণ কোনোদিনে মই তেওঁলোকৰ কথা ভাবি চোৱা নাই। তেওঁলোকৰ দায়িত্ব লোৱাৰ সাহো মোৰ নাই।

মই এনেয়েও পংগু। বাৰ্দ্ধক্য, ব্লাডপ্ৰেছাৰ আৰু এটা অচিন ৰোগৰ কাৰণে মই প্ৰায়েই আজিকালি শয্যাশায়ী হৈ থাকোঁ। লাখুটিৰ সহায়ত ওলোৱা-সোমোৱা কৰোঁ, নহলে কোনোবা এটাৰ সহায় লৈ আলিবাটত এপাক ফুৰিব পাৰোঁ। মায়াহঁতৰ দায়িত্ব বহন কৰিবলৈ যদি মোৰ মন গ'লো-হেঁতেন, তেতিয়াও শাৰীৰিকভাৱে মই একো কৰিব নোৱাৰিলোহেঁতেন। অৱশ্যে মই তেনে কথা একো ভবা নাই। মোৰ মনটো এতিয়াও আচৰিত ধৰণে নিৰ্বিকাৰ। বোধহয় এটা জন্তুৰো এনেকুৱা নহয়। কেৱল চৰা চন্দনটোৰ কথা ভাবিহে মাত্ৰ মনটো বেয়া লাগিছে।

এদিন ধুমুহাৰ দৰে আহি ৰমেশে কলে, "ছাৰ আপুনি কি কৰিবলৈ কয়? এইবিলাক হৈ থাকিবলৈ দিব পাৰি নেকি? পুলিচে একো নকৰিলে বুলি আমি ৰাইজো বহি থাকিব লাগে নেকি? আমি আমাৰ ভাই-ভনীৰ কথা চিন্তা কৰিব নেলাগিব নেকি?"

মই কি কম ? একো কৰিব নেলাগে বুলি কেতিয়াও কব নোৱাৰোঁ। সকলোখিনিয়েই কৰিব লাগে। সকলোৰে ভালৰ কাৰণে। কিন্তু কোনে কৰিব ? কি কৰিব ? মোৰ দৰে আজি দহৰ কামত নলগা পংগু এটাৰ ক'বলৈই বা কি অধিকাৰ আছে ? তথাপি এই ল'ৰাটোৰে মোৰ উপদেশ লবলৈ আহিছে, সেইটোকতো মই উলাই কৰিব নোৱাৰোঁ। মই অলপ ভাবি-চিন্তি কলো, "তোমালোকে ঘৰটোকে জুই লগাই দিব পাৰা, তাতে ৰাজে-শ্বৰীকো জাপি দিব পাৰা। আনকি মায়াকো বিচাৰি আনি সেই জুইতে পেলাই দিব পাৰা। কিন্তু তাৰ পৰা সমস্যাৰ সমাধান নহয়। মায়াইতে কিয় এনে কৰিছে—যদি স'চাই সেইবোৰ কৰিছে, তাক বিচাৰ কৰি তাৰ প্ৰতিকাৰ কৰিব নোৱাৰিলে ৰাজেশ্বৰী, মায়া ইহ'ত ওলায়ে থাকিব। ৰমেশ, এই পিনৰ পৰাহে কথাটো সমাজে চিন্তা কৰা উচিত।"

ৰমেশে কি ভাবিলে কব নোৱাৰোঁ। সি ভালেমান পৰ তলমুৰকৈ বহি থাকিল। তাৰ পিছত, "মই এতিয়া যাওঁ ছাৰ, মিটিং এখন পাতি ভালকৈ আলোচনা কৰিব পাৰি নেকি চাওঁ"—এইবুলি কৈ চিন্তিতভাবে সি ওলাই গ'ল।

নিজৰ কথাখিনিত মই নিজেও অলপ আচৰিত হৈ গ'লো। এনেকুৱা কথাকে মই মনত ভাবি আছিলো নেকি ? কিমিদং ব্যাহ্নতং ময়া ? ৰাজেশ্বৰী আৰু মায়াৰ জীৱনৰ সমস্যাময় জটিলতাটো ইমান স্পষ্ট ৰূপত মই কাহানিও দেখা নাছিলো। সুস্থ আৰু সমৰ্থ হৈ থাকোঁতে দেখা হলে কি কৰিলো-হেঁতেন কব নোৱাৰোঁ। হয়তো ৰমেশহ'তৰ দৰে দুই-চাৰিক প্ৰকৃত পোহৰ দেখাত সহায় কৰিব পাৰিলোহেঁতেন।

কিন্তু পোহৰ দেখা মোৰ নিজৰেই সম্পূৰ্ণ হোৱা নাছিল। সেইটো পিছতহে গম পালো।

ইতিমধ্যে ৰাজেশ্বৰীহ'তৰ আৰু কথা আহি কাণত পৰি থাকিল। মায়া গুচি যোৱা কথাটো আৰু সেই ডেকা ব্যৱসায়ীজনৰ লগতে যোৱাটো ৰাজে-শ্বৰীয়ে হেনো অস্বীকাৰ কৰা নাই—"যাবও পাৰে; অমূল্য কাকতি ল'ৰাটোতো আমাৰ ঘৰলৈ আহিয়ে থাকে" এই বুলি হেনো কৈছে। অৱশ্যে অমূল্য কাকতিৰ লগতেই যে মায়া আছেগৈ, এই কথা তেওঁ কব নোৱাৰে। অমূল্যৰ লগত মায়া কলৈ গৈছে আৰু কিয় গৈছে, মাকে একো কব নোৱাৰে। ভাই একো কৈ যোৱা নাই।

মাজতে ৰাজেশ্বৰীহঁতৰ টান অৱস্থা হৈছিল যেন লাগে। আৰ্জনৰ জেনে কোনো পথ নাই। কাৰো পৰা একো সহায়ো নেপায়। সামান্য মাটি কেইবাই আৰু খুৰাব নোৱৰা হৈ আহিছে। তাৰো ভালেখিনি মাটি বেচি দি হেনো মাকে মায়াৰ পিন্ধা-উৰাৰ খৰচ যোগাব লগা হৈছিল। যোগেশ্বৰ নামৰ বোবা মানুহ এটাই প্ৰাণ-পাত পৰিশ্ৰম কৰিও পথাৰৰ খেতি আৰু বাৰীৰ শাক-পাচলিৰে ঘৰখনক চলি থাকিবলৈ সমৰ্থ কৰিব নোৱাৰিছিল। ৰমেশহঁতৰ মুখতে শুনিছিলো, যোগেশ্বৰে লোকৰ বাৰী লুকাকৰলৈ আৰম্ভ কৰি দিছে। পিছলৈ ৰাজেশ্বৰীয়ে নিজেও হেনো চল পালে সেইবিধ অপকৰ্মত হাত দিয়া হৈছে। মায়াই এদিন দোকান এখনৰ পৰা পাউডাৰ এটেমা হেনো মনে মনে বেগত ভৰাই লৈছিল। পিচে, ধৰা পৰিলত উলিয়াই দি থৈ আহিব লগা হ'ল—ভুলতে নিজৰ বস্তুৰ লগত বোলে নবালীৰ কোৰত ভৰাই লৈছিল।

এদিন দুপৰীয়া খাই-বৈ উঠি জিৰণি লওঁতে চিৰলগৰীয়া বিছনাখনতে পৰি এইবোৰ কথাকে পাগুলি আছো। চিলমিলকৈ মাজতে টোপনিও আহিছিল। জীৱন-জোৰা অভিজ্ঞতাৰ মুৰত এতিয়া কেৱল চিন্তা-ভাৱনাই সাৰ হৈছে। দেখিছো, অভিজ্ঞতা ব্যতিৰেকেই কিছুমান কাম কৰি যোৱাই ভাল—তাৰ মাজতে বেয়াৰ উপৰি ভালো নিশ্চয় বৈ যাব। সক্ষম অৱস্থাত নিষ্কৰ্মা হৈ থকা মানুহবোৰ নিশ্চয় স্বাৰ্থপৰ, নহ'লে ক্ৰুৰ।

তিনি ঘণ্টামান কিজানি সেইদৰে বিছনাতে পৰি থাকি পাৰ কৰি দিলো। তাৰ পিচত ভাবিপথাৰৰ পিনে থকা দুৱাৰখনৰ জোৰাৰ ফাঁকত দেখিলো, কোনোবা আহি দুৱাৰমুখত থিয় হৈছেহি। পৰ্দাখন লৰি উঠিল। "ৰৰদেউতা!" কোমল, ছোৱালীমানুহৰ মাতষাৰে মোৰ গোটেই মানুহটো কঁপাই দিলে। মানুহজনীক দেখাৰ আগতেই মই মায়াক চিনি পালো; সেই 'ৰৰদেউতা' সম্বোধনৰ সৰল আন্তৰিকতাত এক অনিৰ্বচনীয় মাদকতা আৰু ভয়াবহতা যুগপৎ মই অনুভৱ কৰিলো।

মায়া সোমাই আহি মোৰ বিছনাৰ ওচৰত থিয় হ'ল। কোনো ভূমিকা নকৰি নীৰৱে মুৰটো মোৰ ভৰিত লগাই তাই পোন হৈ নীৰৱ হাঁহিৰে পূৰ্ণ দৃষ্টিৰে মোলৈ চালে। সুবেশ, সুস্বাস্থ্য আৰু সহজ ভংগী—গোটেইখিনিতে যেন সেই হাঁহিটো বিয়পি আছে। কোনে এইজনী ছোৱালীৰ বিষয়ে বেয়া ভাবিব পাৰে?

"ববদেউতা, আপোনাৰ গা ভালনে ? মই আজি আহিছো। আপোনাক চাই যাওঁ বুলি আহিলো।"

মই ক'বলৈ একোকে বিচাৰি নেপালো। চকি এখনৰ বাবে ইফালে-সিফালে চাই মাত্ৰ কলো, "বহা।"

মায়াই ডাঙৰ মূঢ়া এটা আনি মোৰ বিছনাৰ ওচৰতে বহি কলে, "মই কাইলৈ যাতিপুৰা আকৌ যামগৈ। সেই কাৰণে আজিয়েই আপোনাক মাত লগাবলৈ আহিলো।"

"কিয় কিয় ?" মোৰ মুখৰপৰা ওলাই গ'ল, "আকৌ গুচি যাবলৈ ওলাইছা কিয় ? মাবা কাৰ লগত থাকিব ?"

তাই মোৰ দৃষ্টি এৰাবলৈ অন্যফালে চাই কলে, "মা কাৰ লগত থকা নহয়, ববদেউতা, আমাৰ থকাটোৱেই ডাঙৰ কথা হৈ পৰিছে, আৰু থাকিব পাৰিবৰ কাৰণেই মই যাব লগা হৈছো। মই যদি কিবা এটা নকৰো, তেন্তে অকল মা কিয়, লগতে ময়ো জীয়াই থকা টান হ'ব—আৰু বোধেশ্বৰো।"

মই একো নকলো। তাইনো কি কৰিছে সুধিলে হয়তো এনে এটা উত্তৰ দি পেলাব পাৰে যিটো শুনিবলৈ মই প্ৰস্তুত নহওঁ।

তাইৰ মুখৰ 'ববদেউতা' সম্বোধনটোৱে মোক আকৌ এবাৰ মৃদুভাৱে ক'পাই তুলিলে। চন্দনৰ সম্পৰ্কত তাৰ জীয়েকে মোক ববদেউতা বুলি মাতি আহিছে। মই তাত বাধা দিয়া নাই ; বৰং এইটো সম্বোধনত এনে এটা অভিনৱত্ব মই অনুভব কৰি আহিছো যিটোৱে মোক আনন্দ দি আহিছে। কিন্তু আজি চন্দন নাই। সেই বাবে তাৰ অবিহনত ময়েই মায়াৰ অভিভাৱক হ'ব লাগে।. মই সেই ভাৰ গ্ৰহণ কৰা নাই, গ্ৰহণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা নাই, বৰং এৰাইহে আহিছো। আজি যেন এই পৃথিৱীৰ বিশাল জনসমুদ্ৰত অকলশৰে ককবকাই ফুৰি মায়াই মোক অকল ববদেউতাই বোলা নাই, সমাজৰ এজন বৰমুৰীয়া বুলিও সম্বোধন কৰিছে। কাৰণ যিখন সমাজে মায়া আৰু ৰাজেশ্বৰীক ঘৃণা কৰি নিজৰ মাজৰ পৰা আঁতৰাই থৈছে, ময়ো সেইখন সমাজৰে প্ৰতিভূ। এই ভাব মনলৈ অহা কাৰণে এই মধুৰ সম্বোধনে মোক ভয় খুৱায়ো দিলে। মই আজি শাৰীৰিক-নৈতিক উভয়ভাৱেই পংগু।

মায়াই নিজেই ক'বলৈ ধৰিলে, তাই জানে; তাই গুচি যোৱা কাৰণে ইয়াত এটা আলোড়ন উঠি গৈছে। খুব যে গৰম আলোচনা হ'ব সেইটোও

তাই অনুমান কৰিছিল ; আজি ঘৰলৈ আহি মাকৰ মুখে সকলো শুনি তাৰ প্ৰমাণো পালে। হওক, এই বিষয়ে তাই একো মন্তব্য নকৰে। কাৰণ এইবিলাক আলোচনা-বিলোচনা ইয়াৰ মানুহৰহে সমস্যা, এইবোৰত তাইৰ কোনো অংশ নাই। তাই নগৈ ইয়াতে থাকোঁতেও এইবোৰ আলোচনা হৈ আছিল। তেতিয়াও এইবোৰে তাহাঁতৰ সমস্যা সমাধান কৰিব পৰা নাছিল, এতিয়াও কৰিব নোৱাৰে।

তাই বোৱাত মই ক'লো, "মোক চাই যাবলৈ অহা কাৰণে মই বৰ ভাল পালো, আই। মই আজিকালি বাহিৰলৈ নোলাৱেঁই বুলিব পাৰি। ভাল-বেয়া বিচাৰৰ কথা-বতৰাতো মই ভাগ নলওঁ। তুমি বুজন হৈছা। যি কৰিছা জানি-বুজিয়েই কৰিছা। তাত মোৰ কবলগীয়া একো নাই। সংসাৰত মূৰ তুলি চলি থাকিব পৰাটোৱেই আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা।" বাহিৰত কাৰোবাৰ ভৰিৰ শব্দ শুনি মই আধা কোৱাতে বন্ধ কৰিলো।

"ছাৰ" বুলি সোমাই আহিল ৰমেশ। খুব বেগত অহা যেন লাগিল ; গোটেইটো ৰঙা পৰি আহিছে। কিন্তু মূঢ়াটোত ৰঙীন দামী শাড়ী পিন্ধি বহি থকা মায়াক দেখি সি প্ৰায় সশব্দেই উচপ খাই উঠিল। তাৰ ডিঙিটো যেন শুকাই গৈছে, মোৰ এনে অনুমানো হ'ল।

"তুমি ? ইয়াত ?" ৰমেশে অতি কষ্টেৰে আত্ম-সংযম কৰাৰ চেষ্টাত কলে।

"কিয় ৰমেশদা, মই ইয়ালৈ অহাত আচৰিত হব লগা কি আছে ? নে মই ঘূৰি অহাৰ খবৰটো আগধৰি ছাৰক দিবলৈকে আপুনি দৌৰ মাৰি আহিছিল ?"

কথাটো তেনে যেনেই লাগিল। কাৰণ ৰমেশ আকৌ ৰঙা পৰিবলৈ ধৰিলে। মই তাক অলপ সহজ কৰিবৰ মনেৰে কলো, "বহাঁ, ৰমেশ বহাঁ, চকি এখন লৈ বহাঁ। মায়া আজি আহিছে যদিও কাইলৈ আকৌ যাবগৈ। সেই দেখি মোক মাত লগাই যাবলৈ আহিছে।"

ৰমেশে ইফালে-সিফালে চাই কাঠৰ চকি এখন দাঙি আনি কলে, "মই তোমাৰ খবৰ বিলাই ফুৰা হৰকৰা নহওঁ, মায়া। অৱশ্যে তোমাক ছাৰৰ ওচৰত বহি থকা দেখি মই আচৰিত নোহোৱাকৈ থাকিব পৰা নাই। কাৰণ ছাৰৰ লৈতে তোমাৰ লগ লগাৰ কোনো উপায়, কোনো পথ নাই বুলিয়েই মই ভাবো।"

মায়া মুঢ়াটোৰ পৰা উঠিল। তাইৰ বাওঁ হাতৰ কোমল স্পর্শ মই মোৰ কপালত অনুভৱ কৰিলো। তাইৰ চকুৰে-মুখে যৈ যোৱা তাচ্ছিল্যাৰ ছায়া মোৰ চকুত পৰিল। তাই ক'লে, "আপুনি তেখেতৰ ছাত্ৰ, সেয়ে আপোনালোকৰ লগ লগাৰ পথ, নহয় জানো? তেখেত এজন গুণী, জ্ঞানী, ত্যাগী শিক্ষক; আৰু মই বা আমি হলো ক'ৰবাৰ কিবা; গতিকে আমাৰ তেনেকুৱা লগ লগাৰ কোনো পথ নাই, এয়েতো? কিন্তু আপুনি পাহৰি নেযাব, এখেত মোৰ ৰবদেউতা, একেবাৰে নিজা নহ'লেও সম্বন্ধত এখেত মোৰ পিতৃৰ ককায়েক; সেইটো নিশ্চয় আমাৰ লগ লগাৰ এটা ভাল পথ, আৰু মই সেই পথেৰেই আহিছো।" শেষৰ কথাখিনি তাইৰ মুখৰ পৰা বেছ কঠোৰভাবেই ওলাল।

মায়াই হাঁহি ওপৰৰ পৰা মোৰ চকুলৈ চালে। মোৰ পকা চুলিৰ ওপৰলৈকে টান টানকৈ হাত বুলাই বুলাই তাই ক'বলৈ ধৰিলে, "ৰবদেউতা, আপুনি কবৰ দৰে সংসাৰত মুৰ তুলি চলিব পৰাটো আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা হয়, কিন্তু সেইটো কৰা সহজ কথা নহয়। চলি থকাটোৰেই যাৰ কাৰণে টান, তাৰ পক্ষে মুৰ তুলি চলিবলৈ যোৱাটো আৰু কিমান টান হ'ব ভাবি চাওক। মই এটা উদাহৰণ দিওঁ, শুনক।"

তাই মোৰ মুৰত হাত বুলাবলৈ এৰি পোন হৈ থিয় হ'ল। দুয়োখন হাতেৰে নিজকে সাৱটি ধৰি মায়াই কলে, "আমাৰ ঘৰৰ অৱস্থা দেখি মই সহ্য কৰিব নোৱাৰি লাজ-মান কাটি কৰি থৈ মানুহ এঘৰত সহায় বিচাৰি গৈছিলো। সেইখন ঘৰ আমাৰ ইয়াৰ সমাজৰ মুধাফুটা; তেওঁলোকে সমাজৰ নৈতিকতা দিনে-ৰাতিয়ে পহৰা দি থাকে। সহায় মই নাপালো। পালোহেঁতেন, যদিহে বিনিময়ত দাম দিবলৈ প্ৰস্তুত হলোহেঁতেন। কিন্তু মই প্ৰস্তুত নাছিলো। কাৰ ঘৰলৈ গৈছিলো কৈ দিমনে ৰমেশ-দা?"

ৰমেশে উচপিচ কৰি থকা লক্ষ্য কৰি আছিলো। সি খঙেৰে কলে, "কি পাগলীৰ নিচিনা বলকি আছা এইবোৰ? মোক সুধিব লাগিছে কিয়?"

মায়াই হাঁহি ক'লে, "বাৰু থাওক, নকওঁ। ৰবদেউতা, মই ভিতৰলৈ যাওঁ। মোৰ হাতত বেছি সময় নাই। আপুনি যদি জানিব খোজে ৰমেশ-দাকে সুধিব। কাৰণ সেই সময়ত তেওঁ সেইখন ঘৰতে আছিল। মই ৰবমাহঁতক মাত লগাই আহো।"

এইবুলি মায়া আমাৰ ভিতৰৰপিনলৈ গুচি গ'ল।

কাৰ কথা কলে মই ঠিক ধৰিব নোৱাৰিলো। ৰমেশকে লক্ষ্য কৰিলো, সি সংযত হওক চাবি বেছি অসংযতহে হৈ পৰিছে। তাৰ উচপিচনি বেছিহে হৈছে। সি আগতকৈও বেছি ৰঙা পৰি যোৱা যেনহে লাগিল।

হঠাৎ চকিখনৰ পৰা উঠি "ছাৰ মই যাওঁ, বৰ জৰুৰী কাম এটা আছে," বুলি সি ওলাই গুচি গ'ল। লগে লগে মোৰো ভাব হ'ল, মায়াই ৰমেশকে সেইদৰে ইংগিত কৰিলেনেকি?

মই গোটেই মানুহটো ভিতৰে-বাহিৰে আস্তাৰ হৈ পৰিলো যেন লাগিল।

ওচৰতে লোক বসতি। তথাপি এই ডোখৰ ঠাই গেজেপনিমৰা হাবিৰে ঢকা। নিজান নিজান। জয়াৰ জয়াৰ। অযতনত পৰি আছে প্ৰাচীন ভগ্নাৱশেষ। তাকে চাবলৈ গৈছিলোঁ মই আৰু বিকাশ।

অ'ত-ত'ত সিঁচৰতি হৈ পৰি আছে বহুল ইটাবোৰ। কোনো ছটা পোৰাৰ পিছৰ দৰেই মসৃণ হৈ আছে, কোনো ছটাত সেউজীয়া শেলুৱৈ গজিছে। চাৰি কুণীয়া দীঘল দীঘল শিলবোৰ লুটিখাই পৰি আছে। দুটা ফুল-জালি কটা, অৰ্কণি অৰ্কণি মূৰ্তি'কটা খুটা লাং খাই পৰি আছে। এটা যে শিলৰ ঘৰ আছিল অনুমান কৰিবলৈ টান নহয়। খুটা বহুওৱাৰ ঘূৰণীয়া গাঁত আছে। পোৰা মাটিৰ টালি যেন খোলেৰে নলা তৈয়াৰ কৰাৰ চিন আছে। পূব আৰু দক্ষিণ দিশলৈ দুটা শিলৰ খটখটীৰ আভাসো আছে। হয়তো কোনো দেৱতাৰ মন্দিৰ আছিল। নহলে কোনো ৰজাৰ কাৰেং ঘৰ। মন্দিৰ শব্দই আগৰ দিনত ঘৰকো বুজাইছিল।

বিকাশে মৰে সন্তৰ্পণে ঘূৰি-পকি এই ভগ্নাৱশেষ চাইছিলোঁ। বাহিৰ জোপোহা আৰু আন আন গছে আবৰি ৰখা হাবিখনৰ মাজত এই টুকুৰা ঠাই কোনোবাই মুকলি কৰিছিল যেন লাগে। চৰকাৰেও কৰিব পাৰে বা কোনোবা সংস্কৃতিপ্ৰেমী সমিতিয়েও কৰিব পাৰে। এতিয়া কিন্তু সেই যত্নৰ অৱসান ঘটিছে। ওখ ওখ বন হৈছে। ওখ ভেটিটোত শিল আৰু ইটা থকা কাৰণে বন গজিব পৰা নাই। তলখনৰ বননিত আমি সাৱধানে খোজ দি পৰি থকা শিলবোৰ পাইছিলোঁ। বাঘ-ভালুকৰ ভয় নহলেও সাপৰ ভয়ত আমি সততে ইফালে সিফালে চাইছিলো। বিকাশে কৈছিল, সেইবিধ এনেকুৱা ঠাইত বৰ বেছি।

এনেকুৱা ঠাইত যদি সোণবৰণীয়া, হৃষ্ট-পুষ্ট, ওখ-পাখ গাভৰু ছোৱালী এজনী হঠাৎ ওলায় তেন্তে আমাৰ নিচিনা ভ্ৰমণকাৰীৰ কেনেকুৱা লাগিব? নিশ্চয় ভূত-প্ৰেতৰ কথাই মনলৈ আহিব আৰু ভীষণ ভয় লাগিব। এই ঘৰ

বা মন্দিৰত বহুত যুগৰ আগতে বসবাস কৰা কোনো ৰমণীৰ অঘৰী আত্মাই আত্ম প্ৰকাশ কৰিছে বুলি আমি চহৰীয়া সংস্কৃতিপ্ৰেমী মানুহে নিশ্চয় ভাবি লম।

ঠিক তেনে এজনী ছোৱালীয়েই গেজেপানিময়া হাবিৰ মাজৰ পৰা ওলাই আহিল। আমাৰ ভীতি বিহ্বল দৃষ্টিয়ে অবিৰাম বিপদলৈ শংকা কৰি আছিলেই। হাবিৰ পৰা আন নহলেও চকুণী গাই গৰু এজনী ওলাই আহিব পাৰে বুলি ভাবিছিলোঁ। গছ-লতাই ঢাকি ধৰা লুঙলুঙীয়া বাটটো প্ৰায় চকুতেই পৰা নাছিল। তাৰ মাজেদি লতা-পাতত শব্দ কৰি অহা ছোৱালীজনীক আমি তেনেকুৱা গৰু-ম'হ কিবা বুলিয়েই ভাবিছিলোঁ। কিন্তু হঠাৎ উজ্জ্বলাই কপাহী মেখেলা পিন্ধা আৰু অনাড়ম্বৰভাৱেই কপাহী চাদৰ এখন গাত লোৱা সোণবৰণীয়া, হৃষ্ট-পুষ্ট, ওখ-পাখ গাভৰু ছোৱালীজনীক আগবাঢ়ি অহা দেখি আমি ভয় খাবৰে কথা। মইতো ইয়াত বিদেশী, কিন্তু থলুৱা মানুহ বিকাশৰো চকুৰে-মুখে মোৰ দৰেই আতংকৰ চিন স্পষ্টভাৱেই ফুটি উঠিল। নোম থিয়, গা ঘমাৰ অৱস্থা আমাৰ। সেপ ঢুকি শুকান নেলু তিয়াব লগা অৱস্থা আমাৰ। নিৰ্বাক নিস্পন্দ হৈ গলো আমি। ভৈয়াই কিহে পালে আজি? আত্মা যদি অঘৰী হয় সি ৰূপ ধৰেনো কিয়? কি দৰকাৰ?

ছোৱালীজনী হাবিয়নিৰ পৰা মুকলিলৈ ওলাই আহি খন্তেক ৰ'ল। আমাৰ ফালে পূৰ্ণ দৃষ্টিৰে, অপলক নেত্ৰে চালে। কি নিভীক, কি নিশংক, কি মুক্ত সেই চাৱনি! সাধাৰণ আভৰণক মাইলৰ দূৰণিত অৱহেলিত কৰি চেৰাই অহা দেহৰ বৰণ; নিখুত নাক-মুখৰ নয়নাভিৰাম গঢ়, দৈহিক সুস্বাস্থ্যৰ সৈতে সঙ্গতিপূৰ্ণ উচ্চতা—এই গোটেইখিনিক যেন সেই অপূৰ্ব নাৰী মূৰ্তিয়ে আৰু এখোপ ওপৰলৈ তুলি দিলে।

আমি দুজন সংস্কৃতিপ্ৰেমী মতগজ অসমীয়া মানুহ যে প্ৰথম দৃষ্টিতে পৰাভূত হলো সেইটো তেওঁৰো নিশ্চয় বুজিবলৈ বাকী নেথাকিল।

সেই এটি লহমাৰ কাৰণে ড'ৰক দিয়াৰ দৰে বৈ ছোৱালীজনীয়ে আমাৰ পৰা যথেষ্ট আঁতৰেদি ওলাই যাবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ খোজত যেন অলপ তাচ্ছিল্য, তেওঁৰ চকু-মুখত যেন অলপ অভিমান। গাৰ'লৈ যোৱা আলিবাটৰ পৰা যি ঠায়েদি আমি এই হাবি ডৰালৈ সোমাইছিলো; আমি লক্ষ্য কৰিলো, সেই পিনেদিয়েই ছোৱালীজনী ওলাই যাব খুজিছে। এইজনী তেন্তে

এজনী তেজ-মঙহৰেই ছোৱালী ? দেৱী, পেত্নী বা অথবা আত্মা বুলি ভাবি উত্তেজিত হৈ থকাৰ পৰা আমি যেন হুৰুকস কৰে খহি পৰিলো।

"ভাঁন্ট"—বিকাশে মাত লগাই দিলে : "ৰ'বা চোন !" ছোৱালীজনী ৰ'ল। "তুমি ইয়াতে থাকা নেকি ?"

নিজান, জয়াৰ মুকলি ঠাই ডোখৰত এবাৰ চকু ফুৰাই ছোৱালীজনীয়ে চাই ললে।

"নেথাকো। ইয়াত আজিকালি মানুহ নাথাকে।" মাতটো বৰ শুৱলা, এটা শব্দও খোকোজা লাগি ওলোৱা নাই। "আমাৰ ঘৰ সৌ গাৱঁত হে।"

তেওঁ ৰ'ল। সেই পূর্ণ দৃষ্টি, নিভীক, নিষ্কম্প। যেন আমি আৰু কিবা সোধো নেকি তালৈহে বাট চালে। তাৰ একো আগন্তুক নেদেখি তেওঁ লাহে লাহে ওলাই গ'ল আৰু আলিবাটত উঠি অলপ দূৰৰ গছ-গছনিয়ে আৱৰা এটা পদুলিয়েদি সোমাই গৈ অদৃশ্য হ'ল।

আমাৰ কাৰণে এটা অস্তিত্ব যেন নিশ্চিহ্ন হৈ গ'ল। দুয়ো দুয়োৰো চকুলৈ চালো। কোন এই ছোৱালী ? হাবিৰ মাজত গৈ কি কৰিছিল ? আমি ছোৱালীজনীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিলো। একো পাৰ নেপালো। যেন এটি ভাঙিব নোৱাৰা সাঁথৰ।

আমি ঠিক পৰ্য্যটক নহওঁ। প্ৰত্নতাত্ত্বিকতো নহয়েই। মই চাকৰীয়াল। চাকৰিৰ কামত ইয়ালৈ আহিছিলো। স্থানীয় মানুহ বিকাশ মোৰ কলেজৰ দিনৰ বন্ধু। তেওঁৰ ঘৰলৈ এয়ে প্ৰথম আহিলো। তেওঁ গঞ্জগঞ্জীয়া ব্যৱসায়ী। নিজৰ গাড়ীৰে মোক চাবলগীয়া ঠাইবোৰ দেখুৱাই ফুৰাইছে। এই বিশেষ ঠাই ডোখৰ নগৰৰ পৰা ওঠৰ মাইল দূৰত। বৰকৈ মানুহ ইয়ালৈ নাহে। কিন্তু বুৰঞ্জীবিদ আৰু প্ৰত্নতাত্ত্বিক বিৱৰণত ইয়াত এখন প্ৰাচীন নগৰ আছিল বুলি দাবী কৰা হৈছে। আঁতৰে আঁতৰে অ'ত-ত'ত এনেকুৱা ঘৰ বা মন্দিৰৰ ভগ্নাৱশেষ হেনো পৰি পৰি আছে। অনুমান কৰা হৈছে যে ভূমিকম্প হৈ প্ৰাচীন নগৰখন কোনোবা এসময়ত ধ্বংস হৈ গৈছিল। তেতিয়া হয়তো ইয়াক ৰজা-প্ৰজাই পৰিত্যাগ কৰিলে।

আমি ওলাই আহিলো। গাৱঁলীয়া বাটৰ ওপৰত বিকাশৰ মটৰ পৰি আছে। বিকল হ'ল। থাই বাটৰ পৰা সোমাই আহোঁতেই ওখোৰা-

মোখোৰা পাৰ্গনীয়া বাটত খুন্দা-খুন্দালি খাই এটা বিকট শব্দ কৰি যন্ত্ৰ বন্ধ হৈ গৈছিল হামখুৰি খাই পৰিব খোজাৰ দৰে হৈ বাহনখন।

বিকাশে কিবাকিবি কৰি, আগফালৰ ওৰণি গুচাই ভুমুকি মাৰি চাই মুখ বিকটাই দিছিল। তাৰ মানে গাড়ী অচল হৈ গ'ল। উলটি নগৰলৈ গৈ কেইপদমান বস্তু নতুনকৈ আনিলেহে পুনৰ চলিব। মই গাড়ীৰ একো আও-ভাও নেপাওঁ। সেই বাবে বিকাশে যি কৰে তাৰ ওপৰতে সম্পূৰ্ণ নিৰ্ভৰ কৰি থাকিলো।

দুয়ো মটৰৰ ওচৰ পালোগৈ। চিগাৰেট হুপি হুপি আমি আলোচনা কৰিলো কি কৰা যায়। ঠিক হ'ল যে ময়েই মটৰৰ ৰখীয়া হৈ থাকিম। বিকাশ উলটি নগৰলৈ যাব আৰু আন কিবা উপায় কৰি লগা বস্তু কিপদ লৈ আহিব। মই ভয় খাম নেকি? বিকাশে সুধিলে—কাৰণ অচিনাকী ঠাই, জয়াৰ পৰিবেশ। মই নিজকে আশ্বস্ত কৰিবৰ মনেৰেও কলো, "মোৰ ভয় নেলাগে। তুমি ভয় নকৰিবা। সেই দেৱী প্ৰতিমাটিৰ লগত চিনাকী হলো নহয়?" তেওঁ ঠাট্টা কৰি কলে, "অ' যোৱা, তেওঁৰ পৰাই চাহপানী এটুপি খুজি খোৱাগৈ। দেহ মন ভাল লাগি থাকিব। ঘৰলৈ উলটি গৈ মাত্ৰ নীলিমাৰ আগত ইয়াৰ অভিজ্ঞতাৰ সম্পূৰ্ণ বিবৰণ এটা মুখে মুখে দিবাগৈ। দুদিনমান সুখেৰে কটাব পাৰিবা।"

বিকাশ গ'লগৈ। মই পাছ ছিটত দুৱাৰ খুলি বতাহ লগাকৈ বহি আৰু এটা চিগাৰেট জ্বলাই ললো। ধোঁৱাবোৰ সোৱাদ লগা নাই কিয়? যেন নীৰৱে প্ৰশ্ন কৰি জ্বলা চিগাৰেটটোলৈ এবাৰ চালো।

নীলিমা মোৰ পত্নীৰ নাম। বুকুখন ৰোমাঞ্চিত হৈ উঠিল। দাম্পত্য প্ৰণয়ত নহয় পিছে, একপ্ৰকাৰ আতঙ্কতহে। বিকাশে একো নজনাকৈয়ে বৰ ডাঙৰ কথা এটা কৈ গ'ল। সেই দেৱী প্ৰতিমাটিক লগ পালো, যেনিবা মই তেওঁৰ ঘৰলৈ এতিয়া যাম, চাহ-তামোল খাম, কথা পাতিম, তাৰ পিছত অদৃশ্যভাবে দুখৰ কল্পনা কৰি অদৃশ্যভাৱে চকুলো টুকি উলটি আহিম। এইখিনি কথাকে হুবহু নীলিমাৰ আগত প্ৰতিবেদন কৰিলে ঘৰত আৰু বেজলগ জুই দিব নেলাগে।

অকল ঈৰ্ষা-পৰায়ণতাৰ কথাই নহয়। নীলিমাৰ এক অদ্ভুত মানসিক অৱস্থা গঢ়ি উঠিছে। বৰ ভুল হ'ল যে কলিকতাত পঢ়িবলৈ যোৱা খৰচৰ উপৰি মই নীলিমাক বিয়া কৰাবৰ কাৰণে শহুৰৰ পৰা দুকঠা মাটিৰে সৈতে

এটা ঘৰো গ্ৰহণ কৰিলো। নীলিমা দেখনিয়াৰ ছোৱালী নাছিল। তেওঁকে লৈ সন্তুষ্ট হব পৰা মানসিক প্ৰস্তুতি মোৰ আছিল। কিন্তু ধন-সম্পত্তি লৈ বিয়া কৰোৱা বুলিয়েই নীলিমাই যে মোক তুচ্ছ-তাচ্ছিল্য কৰিবলৈ ধৰিবলৈ সেইটো আৱিষ্কাৰ কৰিবলৈ সৰহ দিন নেলাগিল। পুৰুষ হৈ, ঘৰখনৰ মুৰব্বী হৈ এইটো সহ্য কৰা মোৰ পক্ষে দিনে দিনে টান হৈ আহিবলৈ ধৰিলে। আমাৰ মাজত অলপ খুট-খাট লাগিলেই তেওঁ "ঘৰলৈ" গুচি যোৱাৰ ভয় দেখুৱায়। কোনোবা মানুহ ফুৰিবলৈ আহিলে পাকে প্ৰকাৰে তেওঁ কবই কোন কেইপদ বস্তু মাকৰ ঘৰৰ পৰা লৈ আহিছিল, কোন সাজ পাটৰ কাপোৰ যোৱাবাৰ বিহুত দেউতাকে দিছে, নিজে মাটি-বাৰী কৰিব পৰা মানুহ "আমাৰ এওঁ" নহয়, ইত্যাদি। বিশ্বাস কৰক স্ত্ৰী হিচাবে পালনীয় সামান্য কৰ্ত্তব্যও নীলিমাই কেতিয়াবা মোৰ প্ৰতি ইচ্ছা কৰি পালন নকৰে। অতিষ্ঠ হৈ উঠি একোদিন মাজৰাতি ঘৰৰ পৰা ওলাই কোনিবা নিৰুদ্দেশ হৈ যাম যেন লাগি যায়। মানসী আৰু দুলু ল'ৰা-ছোৱালী-হালৰ কথা ভাবিয়েই আত্মসম্বৰণ কৰো।

সিদিনাখন মাত্ৰ কথাই কথাই খং কৰি নীলিমাই কৈ পেলালে, "এই ঘৰ-মাটি মোৰহে। আপুনিনো কি বৰ বৰ কথা কয় ?"

মোৰ মৰি যোৱা হেন লাগিল। বন্ধু-বান্ধৱ কেবাজনো আছিল। সকলোৱে লাজত তলমুৰ কৰিলে। নীলিমাইহে আত্মতৃপ্তিত পাৰে মানে হাঁহিবলৈ ধৰিলে। কৰ্ত্তব্যৰ খাটিৰত ইয়ালৈ আহিবলগীয়া হোৱাত ভালেই পালো। মই এক প্ৰকাৰ পলায়েই আহিলো। পাৰিলে বাৰুকৈ দুদিনমান অজ্ঞাতবাস কৰি থাকিম। বিকাশে দুদিনমান থাকি যাবলৈ ধৰাত ভালেই পালো। "চাওঁ চোন" বুলি কৈও পাইহিয়েই উলটি যাব লগা মানুহ আজিও প্ৰাচীন সংস্কৃতি চাই ফুৰিয়েই ফুৰিছো।

তিতা তিতা লগা চিগাৰেটটো জোৰেৰে দলিয়াই পেলাই দি মটৰৰ পৰা নামি দুৱাৰখন ধাম কৰি বন্ধ কৰে দি গাৰ্ৰ ফালে খোজ ললো। এই জয়াৰ ঠাইৰ নিঃসঙ্গতা আৰু বিকাশৰ কথাই আনি দিয়া নীলিমাৰ স্মৃতিয়ে মোক বিতত কৰি তুলিলে। এইফালে মানুহ-দুনুহ নাই। যি দুই এজে অহা-যোৱা কৰিছে, সিহঁতেও মোক আৰু মটৰখনক বৰ বেছি গুৰুত্ব দিয়া নাই। বোধকৰো আমাৰ দৰে সাংস্কৃতিক উদ্ধাৰকৰ্ত্তাৰ প্ৰতি সিহঁতৰ কৌতূহল কেতিয়াবাই শেষ হৈ গৈছে। দিনটোৰ আগবেলা এইফালে

পাৰিলীয়া মানুহ নথকাৰে কথা, কাৰণ, পিছত জানিব পাৰিছিলোঁ, গাৱঁৰ সিটো মূৰৰ পৰা পথাৰ, দূৰত দেখা পাহাৰৰ দাঁতিলৈকে। তাতেই মানুহবোৰ ব্যস্ত হৈ থাকে বা থাকিব লাগে।

সেই ছোৱালীজনীক দূৰৰ পৰাই তামোল, সোণাৰু, ভোট এৰা গছবোৰৰ মাজেদি দেখিলো। এইটোৱেই গাৱঁৰ পোনপ্ৰথম ঘৰ। মই পদূলিয়েদি সোমাই গলোঁ। যিমান সাধাৰণ মানুহ বুলি ভাবিছিলো তাতকৈ বহুত বেছি সাধাৰণ।

এটা ভগা-ছিগা খেৰী ঘৰ। আগফালে মুকলি এডোখৰ চালি, তাতে ঢেঁকীশাল। তাতে পীৰা এখনত বহি বাঁহৰ খৰাহী এটাত কিবা শাক-পাত এসোপা লৈ এজনী বুঢ়ী মানুহে বাছি আছিল। মোক দেখাকৈ বাহিৰত থিয় দি থকা সেই ছোৱালীজনী তাতেই ৰৈ থাকিল। কোনো লাজ-সংকোচ নাই, সেই একেই নিৰ্ভীক ভংগী। বুঢ়ীয়ে মূৰ তুলি চালে। বয়স হোৱা সত্বেও বুঢ়ীৰ চকু যুৰি তেজাল। শুকান ওঠ দুটা পিকৰঙা। মই কথা কোৱালৈ তেওঁ ৰৈ থাকিল।

ডিঙিটো পাৰ্যমানে পৰিষ্কাৰ কৰি লৈ কলো, "আইতা, মই বাটৰুৱা মানুহ। ঠাই চাবলৈ আহিছিলো। তাতে এই ভনীটিক লগ পাই মাত লগাইছিলো। আমাৰ মটৰ বেয়া হ'ল। মোৰ লগৰ জন নগৰলৈ গৈছে মটৰ ভাল কৰাৰ দিহা কৰিবলৈ। অকলে থাকি আমনি লগাত মই গাওঁখনকে চাবলৈ আহিলো।"

মোৰ বক্তব্য আইতাই কাণ পাতি শুনি ললে। মুহূৰ্ত্তৰ বাবে কিবা চিন্তা কৰি ছোৱালীজনীক উদ্দেশ্য কৰি কলে, "মালিতা, বহিবলৈ দে।" মালিতা! নামটোৱে মোৰ মনক স্পৰ্শ কৰি শিহৰণ তুলি দিলে। এইজনী ছোৱালীৰ এইখন ঠাইত যেন ইয়াতকৈ উপযুক্ত নাম আৰু হব নোৱাৰিলেহেঁতেন।

"আহক ককাইদেউ!" মালিতাই অলপ সোমাই গৈ আইতাৰ অনতিদূৰত মূঢ়া এটা পাৰি মোক মাতিলে। তেওঁৰ মুখৰ ককাইদেউ সম্বোধনটোও বৰ সহজ, বৰ স্বাভাৱিক যেন লাগিল। মই ওফোৰা জেং। এওঁলোক দুখীয়া মানুহ। তথাপি মোৰ অনধিকাৰ প্ৰবেশক স্বাভাৱিকভাৱে গ্ৰহণ কৰিছে। ইয়াত যেন সকলো স্বাভাৱিক। এওঁলোক যেন প্ৰকৃতিৰ প্ৰকৃত সন্তান।

মই নৈ ৰহিলো। বুঢ়ীয়ে ইতিমধ্যে খৰাহীটো আঁতৰাই বটাটো লৈ ভাৰ কটাৰী এখনেৰে তামোল এটা কাটিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল। "মালিতা, বোপাক চাহ এটোপা কৰি খুৱা। গাখীৰ-চাখীৰ আছেনে চা।" "আছে আইতা", খাই ঘৰটোৰ দুৱাৰমুখৰ পৰা মালিতাই কলে আৰু ভিতৰত সোমাই গ'ল।

"তোমাক বোপাই চাহ দিবলৈ কলো হয়, পিছে জাত-কুলৰ কথা লৈ তোমাৰ কিবা আপত্তি থাকিবও পাৰে —"

"আইতা, চাহ এটুপি পালে মই ৰক্ষা পৰো, পিয়াহত অণ্ঠ-কণ্ঠ শুকাই গৈছে! আমাৰ ঘৰত জাত-কুলৰ বাচ-বিচাৰ নাই এনে মিছা কথা নকওঁ। কিন্তু মোৰ নিজাকৈ একো আপত্তি নাই। আপুনি আইতা মানুহ, আই মাতৃ, আপোনাৰ হাতে খাবলৈ পালে প্ৰসাদ লোৱা যেনহে লাগিব।"

"দীৰ্ঘায়ু হোৱা!"

বহা ঠাইৰ পৰা চোঁহদটোত এবাৰ চকু ফুৰালো। বাৰীখন বেছ ডাঙৰ। বাঁহনি আৰু আওকাঠী গছে ভৰি আছে। বোধহয় অযত্নত হাবিয়নি হৈ পৰিছে। ঘৰখনত পুৰুষ মানুহ নাই? হঠাৎ চকুত পৰিল কেবাডোখৰো মসৃণকৈ কটা শিলখণ্ড পানীপোতাবোৰত পাৰি লোৱা হৈছে। আমি ভগ্না-বশেষ চাবলৈ যাওঁতে এনেকুৱা চাৰিকুণীয়া শিলকে দেখিছিলো। বোধকৰো গাওঁখনত এনেকুৱা শিল বহুত পোৱা যায়।

তামোলৰ বটাটো আগবঢ়াই দি আইতাই কলে, "মালিতাই গৰুজনী বিচাৰি হাবিত সোমাইছিল গৈ। তোমালোকক লগ পাই অহাৰ কথা কৈছেহি।"

কল্পনাৰ উচ্চতাৰ পৰা হুকসৃ কৰে খহি পৰাৰ পিছত বাস্তৱৰ ঠটা মাটিত ধুপুচকৈ পৰাৰ কথাও অনুভৱ কৰিছিলো। মালিতাই হেৰোৱা গাই এজনী বিচাৰিহে এনে গেজেপনিমৰা হাবিত সোমাইছিলগৈ আৰু আমাক ভীতিগ্ৰস্ত কৰি এখন কাল্পনিক জগতলৈ যাবলৈ দিছিল। এতিয়া বাস্তৱৰ ঠটা মাটিত ঠেটেলা খোৱাৰ বিষটো অনুভৱ কৰিলো।

মই সুধিলো, "মালিতা আপোনাৰ নাতনী?"

"মোৰ জীৰ জী। মইয়ো এইখন ঘৰৰে জীয়ৰী। আমাৰ ওপৰত গোসাঁইৰ কিবা অভিশাপেই আছে হবলা। এই ঘৰৰ জীয়ৰী প্ৰায়েই ইয়ালৈ

উলটি আহিব লগা হয়। মই যেনেকৈ আহিছিলো, মালিতাও তেনেকৈ তাইক মাক মৰাত ইয়ালৈকে গুচি আহিল।''

কথাখিনি খোকোজা নলগাকৈ কৈ গৈছিল যদিও বুঢ়ীয়ে বাৰে বাৰে মোলৈ চাব লগা হৈছিল। কাৰণ মই একেথৰে তেওঁৰ ফাললৈকে চাই আছিলো। বুঢ়ীৰ নাক-মুখৰ গঢ় নিখুত, হাতবোৰ সোতোৰা পৰিছে যদিও তাত মসৃণতাৰ চিন বিদ্যমান, মাতটো মিঠা সুৰীয়া। বুঢ়ীৰ বয়সৰ বাঢেদি উজাই গৈ থাকিলে এসময়ত আন এজনী মালিতাকে যে পোৱাগৈ হ'ব এই বিষয়ে মোৰ কোনো সন্দেহেই নেথাকিল। বুঢ়ী যৌবন কালত নিশ্চয় অতিশয় সুন্দৰী আছিল।

''আইতা'', মই কলো, ''আপুনিতো বহুত দেখিলে সংসাৰত। এই ঠাইখন বহু পুৰণি বুলি শুনিছো। আপুনি সৰু কালতে শুনা পুৰণি কথা কিবাকিবি নিশ্চয় কব পাৰিব।''

''কব পাৰো বোপা। বহুতকে কৈছোও। সঁচা-মিছা নেজানো পিছে। সকলো শুনা কথা।······মালিতা, চাহ হ'ল যদি লৈ আহ।''

মই পুৰণিৰ সন্ধেদ লৈছিলো যদিও মোৰ চকু বাৰে বাৰে পৰিছিল ঘৰটোৰ দুৱাৰখনত, যি খনেদি মালিতা ওলাই আহিব লাগে।

''মোৰ ককাদেউতাই এইখন গাৱঁলৈ অহা প্ৰথম মানুহ। বহুত দিনৰ আগতে ইয়াত এখন নগৰ আছিল। কোনোবা ৰজা আছিল। ত'ত-ত'ত হাবিয়ে বননিয়ে পৰি থকা শিলবোৰ হেনো সেই নগৰৰে বস্তু। আমাৰ সাধাৰণ মানুহবিলাক নগৰৰ ওচৰে পাজৰে গাওঁ পাতি আছিল। ৰজাৰ নগৰত কাম কৰি দিছিল। শুনা যায় নগৰৰ ঘৰ সজা কাম কৰিছিল। এবাৰ হেনো বৰ ডাঙৰ ভুঁইকঁপ হ'লত নগৰখন থান-বান হৈ ভাগিল। বহুত মানুহ মৰিল। ৰজাই নগৰ এৰি আন ঠাইলৈ গুচি গ'ল। ৰজা নথকাত ওচৰৰ গাওঁবোৰো ভাগি গ'ল। সকলো মানুহ দিহিঙে-দিপাঙে আঁতৰি গ'ল। তাৰ পিছত বহুত দিনলৈ ইয়াত মানুহ নাছিল। তেনেই হাবি হৈ পৰি আছিল। আমাৰ ককাদেউতাই হেনো পুৰণি পুথি পঢ়ি, মানুহৰ পৰাও শুনি ইয়াত আমাৰ পূৰ্বপুৰুষ থকাৰ সন্ধেদ উলিয়ালে। তেওঁ বহুতকে বুজালে যে ইয়ালৈ পুনৰ ঘূৰি আহিব লাগে। কিন্তু কোনেও আহিব নুখুজিলে। আঁকোৰগোজালি স্বভাৱৰ ককাদেউতাই অকলেই ইয়ালৈ আহি পাম ধৰিলে। এইটো ভেটিতে তেওঁ ঘৰ কৰিলে। নিজৰ

পৰিয়াল লৈ আহিল। কেই ঘৰমান নেপালী পমুৱা বহিলহি। মাটি ভাল দেখি লাহে লাহে আমাৰ মানুহবিলাক আহিবলৈ ধৰিলে। গাওঁ হৈ উঠিল। ককাদেউতা গাওঁখনৰ মুখীয়াল মানুহ হৈ পৰিল। তেওঁৰ প্ৰতিপত্তিৰ উপৰি ধন-সম্পত্তিও ঢেৰ হ'ল। আমি জনাত তেওঁ বহুতকে টকা-পইচা দি সহায় কৰিছিল। ককাদেউতাই বিশ্বাস কৰিছিল যে এই পুৰণি নগৰখন সজা মানুহবোৰ আমাৰেই উপৰি পুৰুষ আছিল। ইয়াৰ পৰা গুচি গৈহে সেই বিদ্যা পাহৰিলে। পুৰাপুৰি খেতিয়ক হ'ল।"

মালিতাই চাহ-জলপান আনিলে। এটা আধাসেৰী কাঁহৰ বাটিত চাহ, এখন পাত্ৰোৰাত সান্দহৰ দুটা লাড়ু।

"থাওক ককাইদেউ।" মই এটা হাঁহিৰে ধন্যবাদ জনালো।

আইতাই কলে, "খোৱা বোপা। আমাৰ আজি দিবলৈ একো নাই। আমাৰ পুৰুষ মানুহ নোহোৱা ঘৰ। আমি দুজনীয়ে কোনো মাতে মুৰটো গুজি আছো। মাটি-বাৰী অলপ আছে কাৰণে পেটৰ ভাত কিটা :ওলাই আছে। তাক বঢ়াবলৈ হ'লে কোনো নাই।"

মালিতাই কলে, "ইমান দৰে নকলেও হ'ব আইতা। ককাইদেউক আমি একো বেয়া বস্তু দিয়া নাই। গাৱঁলীয়া মানুহৰ জলপানটো এনেকুৱাই হয়।"

"ঠিকেই, ঠিকেই", মই সান্দহৰ লাড়ু এটা তুলি লৈ টপৰাই শলাগিলো, "আইতা, মালিতাই ঠিক কথাকেই কৈছে। আমাৰ অসমীয়া মানুহৰ অসমীয়াত্ব এইবিলাক বস্তুতে জীয়াই আছে।"

বুঢ়ীয়ে নিজৰ কাৰণে তামোল পটহিয়াই পটহিয়াই এটা হুমুনিয়াহ কাঢ়িলে। "এই জনীয়ে দুখক দুখ নোবোলে কাৰণেই মই বৰ্তি আছো। তাইৰ সুখ-দুখ একো নাই। নহলে, এইখন ঘৰত মই যি ভোগ একালত দেখিছিলো, তাৰ তুলনাত তাই একোকে পোৱা নাই বুলিব লাগে।"

চাহ-জলপান তৃপ্তিৰে খাই তামোল এখন মুখত ভৰাই কলো, "মই গাওঁখনতে পাক এটা মাৰো। মোৰ বন্ধুজন ঘূৰি আহোঁতে বহুত পলম হ'ব। অচিনাকী মানুহ দেখিলে কোনোবাই কিবা কব নেকি?"

বুঢ়ীয়ে কলে, "কোনেও একো নকয়। আমাৰ এইকে লগত লৈ যোৱা। তাই বাট-পথ দেখুৱাই নিবও পাৰিব।"

মই আধা-আধি তেনে আশাকেই কৰিছিলো। মালিতা লগত গলে ভালদৰে গাওঁ চোৱাও হ'ব আৰু তেওঁৰ সাহচৰ্য্যও লাভ কৰা হ'ব।"

আমি গাৱঁৰ ভিতৰলৈ সোমাই গলো। প্ৰায়বিলাক মানুহেই দুখীয়া। ভগা-ছিগা ঘৰ-বাৰী। আদনাঙঠ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰে আমালৈ চায়। দুই-চাৰি খেতিয়ক আৰু তিৰোতা মানুহৰ লগত মালিতাই কথাও পাতে। এটা কথা চকুত পৰিল—প্ৰায় প্ৰতি ঘৰতে পুৰণি শিলাখণ্ড আৰু ছটাছটে ইটা-বোৰ আনি নানান ধৰণে ব্যৱহাৰ কৰিছে। কোনোবাই ভেটিত লগাইছে, কোনোবাই পানীপোতাত দি লৈছে ওখ পিৰালিত উঠিবৰ কাৰণে। ইটা-বোৰেৰেও কোনো কোনোৱে পিৰালি বান্ধিছে, নহলেবা জেওৰা-চকোৱাৰ তলপিনে ফুটা মাৰিছে হাঁহ-ছাগলী বাৰীত সোমাব নোৱাৰাকৈ। ইটাৰে যে পকীঘৰ সাজিব পাৰি সেইটো কোনেও ভবা নাই যেন লাগিল।

মালিতাই কলে, "মানুহবোৰ অলপ এলেহুৱা ককাইদেউ। বিশেষকৈ এতা মানুহবোৰ। বছৰৰ খেতিটোকে ভালদৰে কৰিব নোৱাৰে। নেপালী কিঘৰ উঠি গ'ল। সিহঁতে হলে বৰ ভাল খেতি কৰিছিল বুলি শুনিছো। কিন্তু আমাৰ মানুহে কষ্ট কৰিব নোখোজে। শুই-বহি থাকিবলৈ ভাল পায়।"

মই একো মন্তব্য নকৰিলো। মাত্ৰ এই অৱস্থা অকল মালিতাহঁতৰ গাওঁখনৰে নে গোটেই অসমীয়া জাতিৰ তাকে চিন্তা কৰি চাবলৈ ধৰিলো। সুধিলো, "মালিতা, আইতাই যে কৈছে, এইবিলাক মানুহৰ পূৰ্বপুৰুষে শিল আৰু ইটাৰে ৰজাৰ নগৰ সাজিছিল, সঁচা নেকি ?"

"সাজিবও পাৰে ককাইদেউ। আমিতো দেখা নাই।"

মোৰ এই প্ৰশ্নৰ অৰ্থ এয়ে আছিল যে শিল্পাকৃতি আৰু স্থপতিৰ কাম কৰা মানুহে খেতি-বাতি ভালকৈ কৰিব নোৱাৰাটো একো আচৰিত কথা নহয়। কিন্তু অৰ্থটো মই বহলাই ব্যাখ্যা কৰিব নুখুজিলো। মালিতাৰ সান্নিধ্য মোৰ বৰ ভাল লাগিছিল। তাৰ পাণ্ডিত্যালিৰে নষ্ট কৰি পেলাবৰ সং নগ'ল।

মোৰ কৌতূহল অনুযায়ী মালিতাই ভালেখিনি ঠাই ঘূৰাই পকাই মোক ধ্বংসাৱশেষবোৰ দেখুৱালে। প্ৰায়বিলাকেই গছ-বন গজি চকুৰ আঁৰ হৈছে। ভাগ্যে খৰালি দিন। বনবোৰ শুকাই মৰহি গৈছে। নহলে বাৰিষাকালত বোলে বনবোৰ এনেদৰে গজি উঠে যে এইবিলাক ঠাইলৈ বাহিৰৰ মানুহ কিয় গাঁৱৰ মানুহেই নেযায়। দীঘল বিধলৈ ভয়ো।

সকলো বস্তু মালিতাৰ নখ-দৰ্পণত। ইয়াতে এটা ফুল আৰু মূৰ্তি-কটা স্তম্ভ। তাত এটা সৰু মন্দিৰৰ অৱশেষ। আন এঠাইত এটা পুৰণি কুঁৱাৰ চিন। বহু শিল, খুটা, ইটা পৰি থকা এডোখৰ আহল-বহল হাবিয়নিত এটা ডাঙৰ টোলৰ আভাস। ক'ত কেনেকৈ বাহিৰৰ ঢাপ থাকিব পাৰে, কোনখিনিত চ'ৰাঘৰ, কোন কোন খিনিত থাই ঘৰ, মালিতাই বিজ্ঞ প্ৰত্নতাত্ত্বিকৰ দৰেই থুৰি-পাকি এখন কাল্পনিক ছবি মোৰ মনৰ চকুত দাঙি ধৰিলে। মোৰ মনেৰে তেওঁৰ বৰ বেছি ভুল হোৱা নাছিল। সুধিলো ইমানবোৰ কথা তেওঁ জানিলে কেনেকৈ?

হাঁহি মাৰি মালিতাই কলে, "আমি ইয়াতে ডাঙৰ-দীঘল হৈছো। সকৰে পৰা এইবোৰত উমলিছো, সৌ বৰপুখুৰীটোত সাঁতুৰিবলৈ শিকিছো। দুটা কথা জনাত নো কি আচৰিত ককাইদেউ? তাতে আমাৰ ঘৰখনত এইবিলাক বিষয়ৰ প্ৰায়েই আলোচনা হয়। ককাদেউতাই যি বিশ্বাস কৰিছিল তাক আৰু কাকো পাহৰিবলৈ নিদিলে।"

"তুমি পঢ়াশুনা কিমান কৰিছিলা মালিতা?"

"কেলৈ? অশিক্ষিত বুলি জানিলে ঘিণাব নেকি ককাইদেউ?"

"নহয় নহয়। তুমি ইমান সুন্দৰকৈ কথাবোৰ মোক বুজাই যাব পাৰিছা যে মোৰ জানিবৰ মন গৈছে তুমি কি পঢ়িছিলা।"

অলপ পৰ ভাবি মালিতাই কলে, "আইতাই ককাকৰ কথা কৈছেই। তেখেত অলপ আচৰিত ধৰণৰ মানুহ আছিল। গোটেই গাওঁখনৰ ভিতৰত তেখেতেই শিক্ষাৰ মূল্য বুজিছিল। সেইবাবে আমাৰ ঘৰখনত পঢ়াশুনাৰ নিয়ম এটা হৈ গৈছে। অইতায়ো পঢ়িব পাৰে, এতিয়াও পুথি পঢ়ে। গতিকে ময়ো পাঠশালালৈ যাবলৈ ললো আৰু আই থকালৈকে ইয়াৰ পৰা দুমাইল আঁতৰৰ মাইনৰ স্কুলতো পঢ়িছিলোগৈ। আই ঢুকুৰাত আইতাই মোক ইয়ালৈ লৈ আহিলে।"

আমি পুখুৰীটোৰ পাৰ পালোগৈ। হজৰা পুখুৰী বা জয়সাগৰ, শিৱসাগৰৰ দৰে বিৰাট নহয় যদিও বেছ ডাঙৰ। একেই পুৰণি ধৰণে পাৰ বান্ধি উহ' ফুটাই কৰা পুখুৰী। পাৰে পাৰে কেইবাটাও পকীঘাট আছে। এতিয়া দলনিয়ে ছাটি থৈছে। মাত্ৰ ঘাট কিটাৰ মুখে মুখে একো চমকা মুকলি। বোধকৰো মানুহে বৰশী আৰু জাল বাবৰ বাবে সুবিধা কৰি লৈছে। পুখুৰীৰ পৰাই বিস্তীৰ্ণ পথাৰ আৰম্ভ হৈছে দুৱণিৰ পাহাৰ-

লৈকে। ধান দাই শেষ কৰা পথাৰত এতিয়া মানুহ নাই বুলিবই পাৰি। অ'ত-ত'ত দুই এটাহে দেখা যায়। কিছুমান সৰু ল'ৰা দৌৰি ফুৰিছে।

ফিৰফিৰিয়া বতাহ মাৰিছে। খোজ কাঢ়ি গৰম লাগিছিল, বতাহ জাকে গা জুৰ পেলাই দিলে। আমি মনে মনে ক্ষন্তেক পুখুৰী পাৰত থিয় হৈ থাকিলো। নগৰখন থকা দিনত হয়তো জীয়াৰী-বোৱাৰীয়ে কাষত কলচী লৈ লৈ এইবোৰ পকী ঘাটেদি নামি পানী নিছিল। মোৰ মনৰ চকুত ভাহি উঠিল যেন মালিতাৰ নিচিনাই এজাক গাভৰু ছোৱালীয়ে নানান কথা কৈ কৈ পানী নিবলৈ আহিছে। কি মোহনীয় আছিল চাগৈ সেই দৃশ্য! মালিতা মোৰ নিচেই কাষতে থিয় হৈ আছিল। তেওঁৰ ঘন ঘন উশাহ-নিশাহৰ শব্দ মই স্পষ্ট শুনিবলৈ পাইছিলো। তেওঁৰ গাৰ পৰা নোদোকা শিশুৰ গাৰ দৰে গোন্ধ এটা আহি মোৰ নাকত লাগিছিল। "মালিতা, আজি নগৰখন থকা হলে কিজানি তোমাৰ দৰে ছোৱালীয়ে পানী নিবলৈ আহিলহেঁতেন নহয়?"

তেওঁ পুখুৰীৰ মাজলৈ একেথৰে চাই আছিল। মোৰ কথাত লৰচৰ নকৰিলে। সেইদৰে থাকি লাহে লাহে কলে, "কিজানি একালত ময়েই এইখন নগৰত আছিলো ককাইদেউ, কিজানি ময়ো আন আন জীয়ৰী-বোৱাৰীৰ লগত এই পুখুৰীৰ পৰা পানী নিবলৈ আহিছিলো।"

আকৌ মালিতাক আমি জয়াৰ ঠাই ডোখৰত হঠাৎ হাবিৰ পৰা ওলাই আহি আমাক ভয় খুৱাই দিয়া ছোৱালীজনী যেন লাগি গ'ল। তাই যেন আইতাকৰ নাতিনীয়েক নহয়, সেই আকোৰগোজ মানুহজনৰ বংশোদ্ভৱা তেজ-মঙহৰ মানৱী নহয়। তাই যেন এক অশৰীৰী আত্মা। এইবাৰ হলে মালিতাৰ উপস্থিতিত মই ভয় নেখালো। মাত্ৰ নীলিমাৰ নিষ্ঠুৰ স্মৃতিয়ে মোৰ অন্তৰক কষাঘাত কৰি গ'ল। নীলিমা মোৰ ধৰ্ম্মপত্নী, তেওঁৰ আচৰণৰ কথা, মোৰ প্ৰতি তুচ্ছ-তাচ্ছিল্যৰ কথা, তেওঁৰ হীন মনোবৃত্তিৰ কথা মই বাজহুৱাকৈ কেতিয়াও কাৰো আগত নকওঁ। স্বামী হিচাপে তেওঁৰ ক্ষুদ্ৰতাখিনিক লুকুৱাই ৰাখিয়েই মই চিৰদিন সামাজিক ভদ্ৰতা ৰক্ষা কৰি যাম। কিন্তু মনে মনে মই স্বীকাৰ নকৰাকৈ নোৱাৰিলো যে অনাড়ম্বৰ, মুক্তাত্মা, নিষ্পাপ, নিৰ্ভীক এই শিলনিৰ ফুলপাহি যেন ছোৱালীজনীৰ ওচৰত নীলিমাক কোনো পধ্যেই থিয় কৰাব নোৱাৰি। এটা সাধাৰণ মানুহ হিচাপে মোৰ কল্পনা, মোৰ আদৰ্শ, মোৰ আকাঙ্ক্ষা

স্পৰ্শ কৰিব পাৰিলেহেঁতেন মালিতাৰ নিচিনা প্ৰাণীয়েহে। নীলিমাই নোৱাৰে।

নীলিমাৰ অসদাচৰণৰ দুখতেই হয়তো মই এইবোৰ ভাবিবলৈ বাধ্য হৈছিলো। হলেও সেই মুহূৰ্তত সেয়ে আছিল সত্য। সেই মুহূৰ্তত মোৰ মনত উদভ্ৰান্ত বাসনা জাগিছিল মালিতাক আলফুলে সাৱটি ধৰি বুকুত সুমুৱাই লবলৈ। বহুত পৰৰ মূৰত মালিতাই উলটি মোলৈ চালে। তেওঁৰ সোণবৰণীয়া অৱয়বটি ৰঙা পৰি গৈছে। ঘামবোৰ বিৰিঙি উঠিছে। তেওঁ ধুনীয়াকৈ নীৰৱ হাঁহি এটি মাৰি কলে, "ব'লক ককাইদেউ।"

পুখুৰীৰ পাৰৰ পৰা আঁতৰি আমি আকৌ খোজ ললো।

কথা মোৰ হেৰাই গৈছিল। মালিতাও কিবা কাৰণত নিমাত হৈ পৰিছিল। মোৰ মনৰ ভাব বাৰু তেওঁ অনুভৱ কৰিব পাৰিছেনেকি? তিৰোতা মানুহ বোলে পুৰুষৰ মনৰ ভাষা বৰ সহজে বুজিব পাৰে। মোৰ অন্যায় বাসনাৰ বাবে মনটো সংকুচিত হৈ গ'ল।

আমি বনেঢকা টিলা এটালৈ উঠি গলো। দীঘল দীঘল শিলৰ টুকুৰাবোৰ ইয়াতো সিঁচৰতি হৈ আছে। শুকাই যোৱা দীঘলীয়া ঘাঁহবোৰৰ পৰা সেইবোৰ ওলাই পৰিছে। সৰু-ডাঙৰ সোণাৰু গছবোৰ থিয় হৈ আছে। এতিয়া হালধীয়া সোণাৰু ফুলা বতৰ নহয়, নহলে পৰিবেশটো আৰু ৰোমাণ্টিক হৈ উঠিলেহেঁতেন। দুই-এজোপা বেল গ'ছো আছে। এনে পুৰণি ঠাইত বেল গছ নথকাটোহে আচৰিত। শিৱপূজাৰ লগত বেলপাতৰ সম্পৰ্ক। শিৱপূজা কামৰূপ-প্ৰাগজ্যোতিষৰ এক প্ৰাচীনতম পূজাপদ্ধতি, গতিকে পুৰণি ঠাইত বেলগছ থকাই স্বাভাৱিক।

টিলাটো বৰ বেছি ওখ নহয়। কিন্তু ওপৰখন বেচ আহল-বহল। মালিতাই কলে, "ইয়াতে হেনো ৰাজকন্যাৰ টোল আছিল। ওচৰতে বোধকৰো ৰজাৰ কাৰেং আছিল। ৰথীয়া-পৰীয়া, লিগিৰা-লিগিৰীৰে ৰাজকন্যাৰ টোলটো নিশ্চয় ডাঙৰ আছিল।" আমি ঘূৰি-পকি টোলটোৰ ক'ত কি ঘৰ আছিল অনুমান কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলো। বিশেষ কৃতকাৰ্য্য নহলো; কাৰণ ঘৰৰ বিশেষ কোনো চিনেই আৰু অৱশিষ্ট নাছিল। মাত্ৰ খুটো বহুওৱা দুটা ডাঙৰ হাতীখুজীয়া গাঁতহে আবিষ্কাৰ কৰিলো।

ঘূৰি-পকি বৰ ভাগৰ লাগিছিল। মোৰ এটা চিগাৰেট খাবৰ মন গৈছিল। গাওঁখনৰ বিপৰীতফালে টিলাৰ পৰা সামান্য নামি এজোপা

ডাঙৰ বেলগছৰ তলৰ ছাঁত থকা দীঘল চাৰিকুণীয়া শিল এটাৰ ওপৰত আমি জিৰাবৰ মনেৰে বহিলোগৈ। ফিৰাফিৰকৈ বতাহ মাৰিছিল। ঘামত তিতা কাপোৰবোৰ গাত লিপিট খাই ধৰাত চেঁচা লাগিছিল। জেপৰ পৰা চিগাৰেট উলিয়াবলৈ গৈ নগৰৰ পৰা কিনি অনা টফী কেইটাত হাত পৰিল। সেই কেইটা উলিয়াই মালিতালৈ আগবঢ়াই দিলো। তেওঁ হাঁহি মাৰি ললে আৰু এটা বখলিয়াই মুখত দি দীঘলকৈ উশাহ লৈ কলে, "বৰ ভাগৰ লাগিছে।"

মই চিগাৰেট জ্বলালো।

ভাগৰ লাগিছে বোলাত মালিতাৰ গাৰ নিচেই ওচৰলৈ গৈ তেওঁৰ মূৰটো মোৰ কান্ধত লাহেকৈ পেলাই দিলো। বিকাশ বা আন কোনোবাই দেখা হ'লে হয়তো ইয়াত কিবা অসৎ উদ্দেশ্য আবিষ্কাৰ কৰিলেহেঁতেন। মালিতাই কিন্তু ইয়াক স্বাভাৱিকভাৱেই গ্ৰহণ কৰিলে। মোৰ বৰ ভাল লাগিল, তেওঁলৈ বৰ মৰম লাগিল।

প্ৰাচীন ধ্বংসাৱশেষৰ নিজান দুপৰীয়া। আমাৰ চকুৰ আগত কোনো জনপ্ৰাণী নাই। হঠাৎ যেন মৃত অতীতটো বাঙময় হৈ উঠিল। ইয়াতেই এদিন ৰাজকুমাৰী আছিল। তেওঁ হয়তো আমি বহা ঠাইতে লিগিৰী বা লখীয়েকহঁতৰ সৈতে বহিছিল। হয়তো বীণা লৈ গীত গাইছিল। হয়তো সুন্দৰ কোঁৱৰলৈ অপেক্ষা কৰিছিল। দুপৰীয়া নহলেও সুন্দৰ কোঁৱৰ আজনিশা এই কুঁৱৰীটোললৈ মনে মনে আহিছিল? বগা পক্ষীৰাজ ঘোঁৰাটো তলৰ সোণাৰু পুলি এটাত বান্ধি থৈ আহিছিল?

"অলপ পিছতে মই উলটি যামগৈ। তোমাৰ লগত কটোৱা সময়খিনি মোৰ চিৰদিনলৈ মনত থাকিব।"

"সকলো কথা মনত ৰখাৰ প্ৰয়োজন নহয় ককাইদেউ।" "তাৰ মানে মোৰ কথা তোমাৰ মনত নেথাকে?" তেওঁ একো নেমাতিলে। পিছত ভাবি চাইছিলো যে মই কথা-নাই বতৰা-নাই প্ৰেমিকৰ দৰে আচৰণ কৰি পেলাইছিলো।

মালিতাৰ সঁচাই ভাগৰ লাগিছিল। তেওঁ চলি পৰিব খুজিছিল। মই তেওঁক মোৰ কোলাতে মূৰ থবলৈ দিলো। তেতিয়াও তেওঁ একো আপত্তি নকৰিলে। তেওঁৰ কোমল বাহু এটা মই এহাতেৰে পিহি থাকিলো। মোক যেন বাগীয়ে ধৰিছিল। জানো এই মোহ তেনেই ক্ষন্তেকীয়া। তথাপি ক্ষণিকৰ বাগী মই ভোগ কৰিব খুজিছিলো।

"মালিতা, তুমিয়েই যে একালত এই নগৰৰ ৰাজকন্যা নাছিলা তাক কোনে কব পাৰে ?"

"তেনেহলে আপুনি কোন আছিল কবাইদেউ ?"

মোৰ বুকুখনত ইমান জোৰে খুন্দা লাগিল যে তাৰ শব্দত মালিতা চক খাই জপিয়াই উঠিব যেন লাগিল। তেওঁ কিয় এই প্ৰতি-প্ৰশ্ন কৰিলে ? মই ভবা কথাবোৰ তেৰোঁ ভাবিছে ? অথবা তেওঁ ধৰি লৈছে নেকি যে মই তেওঁক ৰাজকুমাৰী পাতি নিজে কোঁৱৰ এটি হৈ পক্ষীৰাজ ঘোঁৰাটো টোলৰ নামনিত সোণাক পুলি এটাত বান্ধি থৈ তেওঁক লগ পাবলৈ আহিছো—মোৰ এই কল্পনা তেওঁ ধৰা পেলাইছে ? অলপ সময় মই একো মাতিব নোৱাৰা হলো। কিন্তু মনতে ইয়াকে থিৰ কৰিলো যে মই দুৰ্বলতা প্ৰকাশ কৰিব নেলাগিব। হাজাৰ হওক মই কঠোৰ বাস্তৱলৈ প্ৰত্যাবৰ্তন কৰিবই লাগিব। মোৰ চাকৰি আছে, স্ত্ৰী-সন্তান আছে, নীলিমাৰ দৰে পত্নী আছে।

ভাবি চিন্তি লাহে লাহে কলো, "মইতো ইয়াৰ কোনো হব নোৱাৰা মালিতা। মই দুৰ্বলিৰ মানুহ। সেই দিন থকা হলে হয়তো আজিৰ দৰেই এনেয়ে ফুৰিবলৈ আহিলোহেঁতেন, এই টোলত ৰাজকন্যাক দূৰৰ পৰা লুকাই লুকাই চাবলৈ চেষ্টা কৰিলোহেঁতেন, হয়তো ভাগ্যত থাকিলে দেখিলোহেঁতেন, নহলে বিফল মনোৰথ হৈ উলটি যাব লগা হ'লহেঁতেন।" মালিতা মোৰ কোলাত নীৰৱ, নিথৰ হৈ পৰি থাকিল। তেওঁ একো নকলে। মোৰ চিগাৰেটটো পুৰি শেষ হৈ যাবলৈ ধৰিলে। মালিতায়ো লজেন্স চুপা নাছিল। আমি স্তব্ধ হৈ গৈছিলো। সময় স্তব্ধ হৈ গৈছিল।

মালিতাই দেখোন মোক তেওঁৰ সুন্দৰ কোঁৱৰটি বুলি ভাবিছে ? যাওক ইয়াক আৰু বেছি আগবাঢ়িব দিব নোৱাৰি। মই কুটিল সভ্যতাৰ প্ৰতিভূ। ধ্বংসৰ বীজ মোৰ শোণিতৰ প্ৰতি বিন্দুতে বিৰাজমান। মোক চাকৰি, মোৰ বিয়া, মোৰ স্ত্ৰীক লৈ মই এনে এক জীৱন যাপন কৰি আহিছো যে তাত গঢ়নৰ কোনো সুকুমাই বৰ্তি থকা নাই। মালিতা হয়তো সঁচাই একালত ৰাজকন্যা আছিল। নহলেও এই ধ্বংসীভূত অতীতৰ সমস্ত মৰহি যোৱা আকাংক্ষা দেহে-কেহে বহন কৰি তেজ-মঙহৰ শৰীৰ হৈ তেওঁ থিয় দিছে। এক প্ৰাচীন অস্তিত্বৰ বন্ধ হৈ যোৱা বোৱঁতী সুঁতিক এসময়ত তেওঁৰ এক আকোৱগোজ পূৰ্বপুৰুষে পুনৰ বোৱাই দিবলৈ যি অক্লান্ত প্ৰচেষ্টা চলাইছিল তাকেই মালিতাই হয়তো আজিও চলমান কৰি ৰাখিছে।

নহলে সেই হাবিৰ মাজত ইমান সহজে ওলাই-সোমাই ফুৰা তেওঁৰ পক্ষে সহজ নহ'লহেঁতেন। নহলে এই কুঁৱৰীটোলত বহি মোক কোনোবা দূৰ দেশৰ ৰাজকোঁৱৰ বুলি নেভাবিলেহেঁতেন। সেই সত্য সত্যই হৈ থাকক। মই কোঁৱৰ হব নোৱাৰো। নীলিমা নথকা হলে, মোৰ বিয়া হৈ নোযোৱা হলে হয়তো বেলেগ কথা আছিল।

গাৱঁৰ ফালৰ পৰা 'চিনাকা চিনাকী গোন্ধ' থকা শব্দ এটা আহিল। প্ৰথমে ৰবকৈ কাণত পৰা নাছিল, আমি তন্ময় হৈ আছিলো। কিন্তু ভালদৰে কাণত পৰিবলৈ আৰু মৰ্ম স্পৰ্শ কৰিবলৈ সৰহ সময় নেলাগিল। মালিতা ঘপহ কৰে উঠিল। দুয়ো উৎকৰ্ণ হৈ শুনি বুজিলো সেয়া বিকাশৰ মটৰৰ হৰ্ন। তাৰ মানে আমাৰ যাবৰ হ'ল। মালিতাক এৰি মই এতিয়া নীলিমাৰ উদ্দেশ্যে উলটি যাব লাগিব। বেদনাময় হলেও এই বাস্তৱক অস্বীকাৰ কৰিবৰ কোনো উপায় নাই। আমি লাহে লাহে নামি আহিলো। আমাৰ মুখত আৰু কথা নাছিল। মাজে মাজে মাত্ৰ মালিতাক মৰম কৰি মই দুই এটা কথা কৈছিলো। তেওঁ কিন্তু নীৰবেই আহি থাকিল। আসন্ন বিদায়ত তেওঁৰ মন গধুৰ হৈ গৈছে ? মোৰো গধুৰ হৈ গৈছিল।

আমি গাঁৱৰ মাজে মাজে আহি দূৰৰ পৰা দেখিলো বিকাশৰ মটৰ ৰৈ আছে মালিতাহঁতৰ পদূলিত। বিকাশে আইতাৰ লগত বহি তামোল আৰু কথা চোবাই আছে। মই গৈ মাত লগালো। তেওঁ ঠাট্টা কৰিলে, "তোমালোক আৰু নাহিবাই বুলি ভাবিছিলো। গাড়ী কেতিয়াবাই ভাল হ'ল।"

আমি আইতা আৰু মালিতাৰ পৰা বিদায় ললো। বুঢ়ীয়ে আশীৰ্বাদ কৰিলে। মালিতাই হাঁহি মুখে বিদায় দিলে। তেওঁৰ মুখত দুখ-বেদনাৰ এঁকো চিন নেদেখিলো। অলপ আঘাত পালো, কিন্তু আঘাত পোৱাৰ কোনো কাৰণ নাছিল। মোৰ লগত তেওঁৰ কিহৰ বন্ধন ?

মটৰত উঠি ষ্টাৰ্ট দিয়েই বিকাশে কলে, "লৈ আহিবই খুজিছিলা নেকি ?" মই ক্ষোভতে উষ্মাৰে কলো, "সুদূৰ দ্বাৰকাৰ পৰা আহি যদি ককাক-নাতিয়েকে আমাৰ ইয়াৰ পৰা ছোৱালী নিবহি পাৰে তেন্তে মই ইয়াৰে ল'ৰা হৈ এজনী নিলে কি জগৰ লাগিব ?"

ঘাই বাটত মটৰখন তুলি পূৰ্ণ বেগেৰে চলাই বিকাশে জেপৰ পৰা টেলিগ্ৰাম এখন উলিয়াই মোৰ ফালে আগবঢ়াই দিলে। খুলি চাই পঢ়িলো, "দুলুৰ অসুখ বেগেতে আহা—নীলিমা।" নীলিমাৰ নিশ্চয় অনুশোচনা হৈছে। ভয় খাইছে মই নেযাম বুলি। কলো, "দুলুৰ অসুখ নহয় বিকাশ, কিন্তু মই সোনকালে যাব লাগে, ইয়াকে নীলিমাই বিচাৰিছে।"

পৃথিৱীৰ অসুখ

প্ৰকাণ্ড বাথ্-টাৱেলখন ক'কালত মেৰিয়াই লৈ মানুহজন দুৱিং কমলৈ সোমাই আহিল। মই থিয় হলো। গা ধুই অহা কাৰণে তেওঁৰ দীঘল চুলিবোৰে চকু দুটা ঢাকি ধৰিছিল; তেওঁ হাত দুখনৰে চুলিবোৰ পিচলৈ মাৰি পঠিয়ালে আৰু জোকাৰণিত ক'কালৰ পৰা টাৱেলখন সুলকি মাটিত পৰি গ'ল। মই অলপ অপ্ৰস্তুত হৈ আনফালে চোৱা যেন কৰিলো। কিন্তু মানুহজনে অকণো অপ্ৰতিভ হোৱাৰ চিন নেদেখুৱালে; বৰং লাহেকৈ টাৱেলখন বুটলি লৈ তিতি থকা মুৰটোহে মচিবলৈ ধৰিলে; তাৰ পাচত মুখখন, কাষলিত দুটা আৰু কামিহাড় জিলিকি থকা বুকুখনো এবাৰ এবাৰ মোহাৰি লৈহে টাৱেলখন আকৌ লাহেকৈ ক'কালত মেৰিয়াই ললে। দিগম্বৰতা তেওঁৰ কাৰণে নিচেই সাধাৰণ আৰু স্বাভাৱিক কথা।

"আপুনি ?"—ওথ, আটিল মানুহজনৰ মাতটোও গম্ভীৰ, গলগলীয়া।

মই লৰালৰিকৈ সৰু নমস্কাৰ এটা দি কবলৈ ধৰিলো, "মোৰ নাম অজয় চলিহা। নতুনকৈ ইয়ালৈ বদলি হৈ আহিছো। আপোনালোকৰ ঘৰ এটা ভাড়ালৈ দিবলগীয়া হৈ আছে বুলি শুনিছো। খবৰ কৰিবলৈ আহিলো।"

"বাৰু বহক মই আহিছো"—এই বুলি মানুহজন লাহেকৈ ঘৰৰ ভিতৰ সোমাই গ'ল।

মানুহজন হ'ল নিবাৰণ বৰুৱা। অনুমানতে ধৰি লৈছিলো কাৰণ ঘৰৰ খবৰ কৰোতে মানুহবোৰে মোক জনাইছিল যে বিধৱা বায়েক আৰু অবিবাহিত ভায়েকেই মালিক। দুয়ো ভাড়াঘৰটোৰ ওচৰতে নিজৰ ঘৰত থাকে।

আৰু বহুত কথাই মানুহে কৈছে যিবোৰ এই বিষয়ত মুঠেই উৎসাহ-জনক নহয়। যেনে, বিধৱা বায়েক মনোৰমা বোলে পাগলী আৰু ভায়েক নিবাৰণ দুৰ্দ্ধৰ্ষ মদপী। মনোৰমা দুৱৰাণীয়ে কাক কেতিয়া কি কয় বা

কি ব্যৱহাৰ কৰে একো কব নোৱাৰি। নিবাৰণ বৰুৱাৰ স্বাভাৱিক অৱস্থা হৈছে মদ-খাই থকা অৱস্থাহে—আন সময়ত মানুহৰ লগত তেওঁ কথা নাপাতেই, নাইবা পাতিলেও সাধাৰণতে কাজিয়াহে কৰে; তাকৈ কাটিংহে ব্যৱহাৰ কৰে।

সেই কাটিং ব্যৱহাৰহে বোধহয় মই পাইছোঁ।

মানুহে আৰু কৈছিল, ঘৰৰ মালিক দুজনৰ এনে আচৰণৰ কাৰণেই তেওঁলোকৰ ঘৰটো মানুহে সাধাৰণতে নলয়। ললেও সোনকালে এৰি যায়। এই বিলাক সত্ত্বেও ঘৰটো চাবলৈ মই গৈছিলোঁ। কাৰণ এই এমাহে মই ঘৰ এটা বিচাৰি বলিয়া হৈ গৈছোঁ। ডাকবঙলাত বিছনা এখন লৈ আছোঁ; পা-পৰিয়াল শহুৰৰ ঘৰৰ পৰা আনিব পৰা নাই। ভাবিছোঁ কোনোমতে মূৰটোকে গুজি লওঁ; তাৰ পাচত লাগিলে আন ঘৰ বিচাৰিম।

কোঠাটোত দৈন্যতকৈ অযত্নৰ চিন বেচিকৈ ফুটি উঠিছিল। দামী আচবাববোৰ লেতেৰা আৰু ধূলিময়—ক'ৰবাত আবৰণ ফালি স্প্ৰিঙে দাঁত নিকটাইছে। মেজঢকা কাপোৰবোৰ কিজানি কেবাবছৰো ধোৱা নাই। সক ধাতব ফুলকটা ফুলদানি এটাত কিবা ফুলৰ ঠাৰি দুডাল কিমান দিনশুকাই আছে গৱেষণাৰ বিষয়। এখন বেৰত ডাঙৰীয়া ডাঙৰীয়া লগা বুঢ়া এজনৰ, বোধকৰোঁ এওঁলোকৰ দেউতাকৰ, এনলাৰ্জ কৰা ছবি এখন ধূলি আৰু মকৰা-জালে ছাটি ধৰিছে; এচুকে যীচুখৃষ্টৰ ৰঙীন ছবি এখনো তেনে অৱস্থাতে কেৰেচীয়া হৈ ওলমি আছে।

ক্ষন্নিকুতাৰ দুৰ্বিসহ গোমোথা বতাহ এৰকোঠালি ভাত কন্ধ হৈ থকা যেন লাগিল।

"সেয়া আমাৰ দেউতা!"

গলগলীয়া মাতটোত মই উচাপ খাই চাই থকা ডাঙৰীয়া-ডাঙৰীয়া লগা ছবিখনৰ পৰা চকু আঁতৰাই চাই দেখোঁ নিবাৰণ বৰুৱা ভিতৰ পিনৰ দুৱাৰ মুখত থিয় হৈ আছে। এইবাৰ তেওঁ মলিয়ন হাতকটা গেঞ্জি আৰু মলিয়ন আঁচ-আঁচ স্লিপিং পায়জামা পিন্ধি আহিছে। মূৰটো বেৰব্ৰাছ কৰা। হাতত একোছা চাবি।

"বহক" বুলি তেওঁ আগুৱাই ওলাই আহিল। মই তেওঁৰ পিচ লৈ এনেয়ে সুধিলোঁ, "তেখেতে কি কৰিছিল, আপোনাৰ দেউতাকে?"

"দুহাতে পাৰেমানে আৰ্জিছিল আৰু দুহাতে পাৰেমানে দান কৰি

ডাঙৰ মানুহ বোলাব খুজিছিল।" কেনিও নেচোৱাকৈ আৰু নিতান্ত অৱ-লীলাক্ৰমে কৰা এই মন্তব্যত মই মাত্ৰ "অ' !" বুলি শলাগণি এবাৰ দি নীৰৱ হৈ গ'লোঁ। মোৰ চকুত ডাঙৰীয়া-ডাঙৰীয়া লগা দেউতাকৰ প্ৰতি পুত্ৰেকৰ কোনো শ্ৰদ্ধাই নাই।

সৰু চোতালখন পাৰ হৈয়ে বাওঁফালে ইটো ঘৰ। সৰু তিনি কুঠলীয়া ঘৰ। নিবাৰণে প্ৰকাণ্ড তলাটো খুলি সোমাই গৈ খিৰিকিবোৰ মেলি দিয়াত ঘৰটো ইটোতকৈয়ো পুৰণি যেনেই লাগিল। ঘৰ ভাল নহয়, কিন্তু এটা পৰিয়াল থাকিব পৰা প্ৰায় সকলো সুবিধাই আছে; বিশেষকৈ লাইট আৰু পানীৰ ব্যৱস্থা আছে। ঘৰটো ভাঙি পেলাই নতুনকৈ সাজিবৰ সময় পাৰ হৈ গৈছে। মজিয়া কেবা ঠাইতো ভাগি চূণ-চুৰ্কি ওলাইছে, বেৰত ফাট মেলিছে, কাঠবোৰ উঁয়ে খাই ফোপোলা কৰিছে, দুৱাৰ-খিৰিকিৰ হুকবোৰ ভালদৰে নালাগে।

কোঠাবোৰ দেখুৱাই দেখুৱাই নিবাৰণে ক'লে, "হাই গৱমেণ্ট অফিচাৰৰ কাৰণে উপযুক্ত ঘৰ এইটো নহয়। তথাপি ঘৰ নাপালে আপুনি ইয়াতে অন্ততঃ কিছুদিনলৈ থাকিব পাৰিব।"

যেন মোৰ মনৰ ভাৱ তেওঁ বুজিবহে পাৰিছিল। হাই গৱমেণ্ট অফিচাৰ বুলি কৈ মোক প্ৰকাৰান্তৰে ঠাট্টা কৰিলে নেকি, ভাবিবলৈ ধৰিলোঁ। গতিকে মৃদুভাবেই প্ৰতিবাদ কৰিলোঁ, "ল'ৰা-ছোৱালী লৈ থাকিমতো, সেই কাৰণে সুবিধা-অসুবিধা চাই লবলগীয়া হৈছে। নহ'লে মইতো অকলে ডাকবঙ-লাতে পৰি আছোঁ।"

নিবাৰণে একো নামাতিলে।

আমি তাৰ পৰা আকৌ তেওঁলোকৰ ঘৰলৈ আহিলোঁ। মোক বহিবলৈ কৈ তেওঁ ভিতৰ সোমাই গ'ল। মই গুণা-গথা কৰিবলৈ ধৰিলোঁ স্বয়ংসম্পূৰ্ণ ঘৰটো লম নে নলম। ঘৰটো অপছন্দ হোৱা নাছিল, কিন্তু সঁচা কথা কবলৈ হ'লে অসামাজিক মালিকদ্বয়ৰ কাৰণে মোৰ অলপ দ্বিধাবোধ হৈছিল। বিশেষকৈ যাকেই পাইছোঁ সেয়ে এওঁলোকৰ বিৰুদ্ধে কোৱা কাৰণে।

নিবাৰণ আহি চোফা এখনত বহিল।

মই সুধিলোঁ, "ঘৰটোৰ ভাড়া কিমান কৰিছে বাৰু ?"

"অলপ ৰ'ব" বুলি তেওঁ ভিতৰৰ পিনে চাই চিঞৰিলে,

"বাইদেউ, কি কৰিছ ?"

প্ৰায় লগে লগেই দুহাতেৰে খৈ এখন কৈ শকত-আৱত, নিয়মীয়া ওখ, তেজাল, ধুনীয়া মহিলা এগৰাকী সোমাই আহিল। বুজিলো এওঁৱেই মনোৰমা। পুষ্ট ওঁঠ দুটাত মিচিকীয়া হাঁহিৰ খোল। চেম্প্ৰেল টেবুল এখনত থৈখন লাহেকৈ থৈ ভালিমগুটীয়া দাঁত দুপাৰি উলিয়াই মোক নমস্কাৰ কৰি ক'লে, "চাহ একাপ খাওক।"

ময়ো থিয় হৈ প্ৰতি-নমস্কাৰ কৰি ক'লো, "মই চাহ খায়েই আহিছিলোঁ। মোৰ কাৰণে নহ'লেও হ'লহেঁতেন।"

কিন্তু মোৰ কথালৈ কৰ্ণপাত নকৰি মনোৰমাই চাহ বাকিবলৈ ধৰিলে। নিবাৰণে সিজোৱা কণী আৰু টোষ্টেৰে চাহ খাবলৈ ধৰিলে। ময়ো শুদা চাহ একাপ ললোঁ। আমাৰ মাজত কথা ওলাবলৈ ধৰিলে। মই স্বাস্থ্যৱতী বিধবা পাগলী মনোৰমাক লক্ষ্য কৰিবলৈ ধৰিলোঁ। ভাড়া ঘৰৰ কথাই স্বাভাৱিকতে ওলাল।

নিবাৰণে ক'লে, "এখেতে ভাড়াৰ কথা সুধিছো। তয়েই ক।"

মনোৰমাই অস্বাভাৱিকভাৱে খেক্‌খেক্‌কৈ হাঁহি হাঁহি ক'লে, "কিমান হ'ব আৰু, এক হাজাৰ মান দিব।" আকৌ হাঁহি। ভয়ে ভয়ে ময়ো হাঁহি-বলৈ চেষ্টা কৰিলোঁ।

নিবাৰণে ভেকাহি মাৰি ক'লে, "ভালকৈ নকব কেলৈ ?" মনোৰমাই এইবাৰ মৃদুভাৱে হাঁহি কলে, "তেনেহলে ৩৫ টকাকৈ দিব।"

নিবাৰণ গৰজি উঠিল, "তই পাগলী হৈছ নেকি ? তিনিটা কমৰ সুন্দৰ ঘৰ এটা আজি-কালি ৩৫ টকাত পায় নেকি ? তই এতিয়াও এইট্টিন চেঞ্চুৰীতে আছ।"

মই লাহেকৈ কলোঁ, "তেখেতে কিজানি মোক ঠিৰিয়াচলী জোৱা নাই। পাতিকে আপুনিয়েই কওক।" মনতে ভাবিলোঁ, ওঠৰ শতিকাটো কিজানি ভালেই আছিল ঃ তেতিয়া এই ঘৰৰ ভাড়া ৩৫ টকাই আছিল।

নিবাৰণে চাহকাপ শেষ কৰাৰ অজুহাতত চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পাচত কাপটো থৈ বায়েকলৈ চাই ক'লে, "তেন্তে ময়েই কওঁ ?"

থৈখনকে লিৰিকি-বিদাৰি থকা মনোৰমাই ক'লে, "ক ক, তই ল'বা, সম্পত্তিতো তোৰেই। মই তোৰ আশ্ৰিতাহে।"

নিবাৰণ আকৌ গৰজি উঠিল, "বাইদেউ তই বাৰে বাৰে একেটা কথাকে কৈ নাথাকিবি দেই, মই তোক কৈ থকা নাইনে যে সম্পত্তিৰ নামত খিলোপা

আৰৰ দেউতাই থৈ গৈছে তাত তোৰো সমান অধিকাৰ আছে? বুঢ়াই উইলতো তাকেই লিখি থৈ গৈছে।"

মনোৰমাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে। মই প্ৰমাদ গণিলোঁ, এতিয়া আকৌ খণ্ড-যুদ্ধ এখনৰ সাক্ষী হবলগীয়া নহ'লেই হয়। নিবাৰণে নিজকে সংযত কৰি-লৈ মোৰ ফালে চাই ক'লে, "শুনক, আপুনি ১৫০ টকাকৈ দিব।"

মই অলপ টান পোৱাৰ ভাও জুৰি মনে মনে থাকিলোঁ। ডেৰ-শ টকাৰ কমত আজিকালি যে এটা পৰিয়াল থাকিব পৰা অকলশৰীয়া ঘৰ পোৱা টান সেইটো অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। তথাপি নিৰ্দিষ্ট দৰমহা পোৱা মানুহে ডেৰশতকৈ কম ভাড়া দিবলৈ চেষ্টা কৰিবই। গতিকেই অলপ ইতস্ততঃ কৰা যেন দেখুৱাই মই কলোঁ, "ঘৰটো মোৰ কাৰণে ভালেই হব। সকলো সুবিধা আছে। মোৰ অফিচলৈ আৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ স্কুললৈও ওচৰ। কিন্তু জানেইতো আমি সামান্য চাকৰিয়াল, পুহিব লাগে বহুত মানুহ। সেইবাবে ভাড়াটো অলপ বেচি পাইছোঁ।"

খণ্ডত কোবাৰ দৰে নিবাৰণে ক'লে, "বাৰু আপুনি ১৪০ দিব।"

মই উঠিলোঁ। নগৰে নগৰে ঘূৰি খাই ফুৰা ভাড়াতীয়া হিচাপে লাভ কৰা অভিজ্ঞতাৰে সহজে ধৰা নিদি কলোঁ, "ভাল বাৰু ১৪০ত মই সন্মত। তথাপি আজি ৰাতিকৈ আহি মই ফাইনেল খবৰ দি যামহি।"

মনোৰমাই হঠাৎ চেকচেকাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে। মই বৰ অপ্ৰস্তুত হৈ গলোঁ। তেওঁ গা-ভাঙি হাঁহিয়ে ক'লে, "কোনে লব সেইটো ঘৰ? কোনেও নলয় কোনেও নলয়। এইট্ৰিন চেণ্ডুৰীৰ পুৰণি ঘৰটোত কোন থাকিব? এনেয়ে পৰি থাকেনে?"

নিবাৰণে ধমক লগাই দিলে, "যা যা পাগলী, বকি থাকিব নেলাগে। যি কৰোঁ মই কৰিম।"

তেখন লৈ মনোৰমাই হাঁহি হাঁহিয়েই ভিতৰলৈ লৰ মাৰিলে। কাপ-প্লেটবোৰ কথমপিহে নপৰিল।

নিবাৰণে ক'লে, "আপুনি ৰাতি আহিব নেলাগে। আমাৰ ঘৰলৈ সাধাৰণতে ৰাতি মানুহ নাহে। কাৰণ মোক ৰাতি লগ পোৱা টান। তাতকৈ আপুনি কাইলৈ এই সময়তে আহিব বা খবৰ পঠাব। আপোনাৰ নামটো কি?"

মই কলোঁ, অজয় চলিহা। তাৰ পিচত মই তাৰ পৰা ওলাই আহিলোঁ।

বাটে বাটে অভিজ্ঞতাখিনি জুকিয়াই চালোঁ। মানুহবিলাকে অলপ বেচি কয় যেন লাগিল। কাৰণ নিবাৰণ বৰুৱা বা মনোৰমাক বিশেষ অস্বাভাৱিক যেন নালাগিল। প্ৰথমতে উন্মত্ত হৈ পৰাটো ব্যতিক্ৰম বুলি ধৰিছোঁ। কাৰণ পাচত এবাৰলৈকো তেওঁ মোৰ প্ৰতি অসৌজন্য দেখুৱা নাই। টাবেলখন থাহি পৰোঁতেও তেওঁ তাক ইমান সহজ ভাৱে লৈছিল যে তাত লাজ পাবলগীয়া কিবা আছিল যেনেই নালাগে; তেওঁ হয়তো ঘোৰ মদাহী; কিন্তু তাৰ একো চিন এই সময়ত দেখুওৱা নাই। বৰং বেছ ভদ্ৰভাবেই মোৰ লগত কথা পাতিছে।

মনোৰমা পাগলী, সন্দেহ নাই। লাগ-বান্ধ নোহোৱা কথাতে চিন। কাৰণত-অকাৰণত হাঁহি থকাটোও স্বাভাৱিক নহয়। কিন্তু তেওঁৰ চঞ্চলতাতো বিশেষ উগ্ৰতা মই নেদেখিলোঁ, যিহৰ পৰা মোৰ আৰু মোৰ পৰিয়ালৰ কিবা অপকাৰ হব পাৰে। কিবা কাৰণত মানসিক ভাৰসাম্য হয়তো হেৰুৱাইছে, কিন্তু সমাজৰ পক্ষে মনোৰমা এটা আতংক হৈ উঠা নাই। আনহাতে লাগ-বান্ধ নোহোৱা কথাবোৰো একেবাৰে অৰ্থ নোহোৱা নহয়ঃ ঘৰটো যে আওপুৰণি আৰু সেইটো আজি বাসোপযোগী হৈ থকা নাই, এই কথাটো একেবাৰে মিছা নহয়। সেই কথা ব্যৱসায়ী দৃষ্টিকোণৰ পৰা নিবাৰণে লুকুৱাই ৰাখিলেও মনোৰমাই বালিয়ালিৰ মাজেৰেই সত্যৰূপে ফুটাই তুলিছে। মোক ফান্দত পেলাবলৈ ভদ্ৰতাৰ আঁৰপটৰ পৰা নিবাৰণে চেষ্টা কৰি গ'লেও, ভাড়াৰ নিৰিখৰ কথা নিতান্ত পাতলকৈ কৈ মনোৰমাই যেন মোৰ গোপন ঐকান্তিকতাহীনতাকে উদঙাই দিলে।

দিনটোৰ ভিতৰত যিমান পাৰিলোঁ পৰিয়ালটোৰ বিষয়ে খবৰ সংগ্ৰহ কৰিলোঁ। ডাঙৰীয়া-ডাঙৰীয়া লগা দেউতাক বিনন্দেশ্বৰ বৰুৱা প্ৰাচীনপন্থী কিন্তু অতিশয় উদাৰ লোক আছিল। প্ৰথম বুটিছ আমোলৰ এজন মাটি হাকিম হিচাবে তেখেতৰ বিশেষ প্ৰতিপত্তি অসমীয়া সমাজত আছিল। তেখেতে দাৰ গ্ৰহণ কৰিছিল দুবাৰ; অৱশ্যে প্ৰথম পক্ষৰ কোনো সন্তান হোৱা নেদেখিছে তেখেতে দ্বিতীয় বাৰ গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু নিবাৰণ-মনোৰমা তেখেতৰ শেষ বয়সত হোৱা সন্তানহে। বিনন্দেশ্বৰ বৰুৱা আৰু পত্নী দুগৰাকীৰ মৃত্যু ল'ৰা-ছোৱালী হালৰ নিচেই কম বয়সতে হৈছিল।

শুনা যায়, তত্বাৱধায়কসকলে ল'ৰা-ছোৱালী দুটাক বঞ্চিত কৰি সম্পত্তি আত্মসাৎ কৰিব খুজিছিল আৰু সেই কাৰণে তেওঁলোকৰ জীৱন কুমলীয়াতে নষ্ট হবলৈ বাট মুকলি কৰি দিছিল। তাৰ ফলত বাহিৰত পঢ়োৱা-শুনোৱাৰ সুবিধা কৰি দেখুৱায়ো তেওঁলোকে মনোৰমাক অপেক্ষাকৃতভাৱে কম বয়সতে এজন বয়সস্থ বিগতদাৰলৈ বিয়া দিছিল, যাৰ ফলত তেওঁ অকালতে বিধৱা হ'ব লগাত পৰিল। নিবাৰণেও কলেজত পঢ়ি থাকোঁতেই মদ খাবলৈ শিকিলে আৰু এবাৰ আত্মীয়-স্বজনৰ অভিসন্ধি বুজিব পাৰি মাৰ-পিট কৰি নিজেই নিজৰ ভাৰ ললে আৰু ইতিমধ্যে বলিয়া হব ধৰা বায়েককো লগলৈ আনি ললে।

বিনন্দেশ্বৰ বৰুৱাই নিজৰ জীৱনটো আৰু ঘৰখন বৰ সাত্বিকভাৱে পৰিচালনা কৰিছিল। লগা-ভগা হওক-নহওক, গাওঁ-ভূঁইৰ পৰা অসংখ্য মানুহ অহৰহ তেখেতৰ ঘৰলৈ আহিছিল। চৰকাৰীভাৱে হওক, ব্যক্তিগত-ভাৱে হওক, সকলো শৰণাৰ্থীকে তেখেতে সকলো প্ৰকাৰে সহায় কৰিছিল। কোনো মানুহ বিপদত পৰিছে বুলি প্ৰত্যয় গ'লে তেখেতে অন্তৰৰ লগতে বাকচ খুলি উজাৰ কৰি উদ্ধাৰো কৰিছিল। পুণ্য কৰ্ম'ত দান বৰঙণি দিবলৈকো কেতিয়াও পিচ নপৰিছিল। সেইবাবে ধন প্ৰচুৰ পৰিমাণে আৰ্জ্জিছিল যদিও প্ৰচুৰ পৰিমাণে ব্যয়ো কৰিছিল। সেয়ে যেনিবা পুতেকে কবৰ দৰে ডাঙৰ বোলাবলৈ হয় নে নহয় কোৱা টান। যিবিলাক মানুহে বিনন্দেশ্বৰ বৰুৱাক সোঁৱৰে সেইবিলাকে ভক্তিসহকাৰেই সোঁৱৰে, সমালোচনা নকৰে। কিন্তু খুব সম্ভৱ, তেখেতে ল'ৰা-ছোৱালীক নিজৰ আদৰ্শ অনুযায়ী লালন-পালন কৰিবলৈ সময় নাপালে। কাৰণ নিবাৰণ আৰু মনোৰমাৰ মাজত প্ৰাচীন, প্ৰতিপত্তিশীল, সাত্বিক দেউতাকৰ কোনো চিন নাই। নিবাৰণ নিষ্কৰ্মা উগ্ৰ মদাহী বুলি আৰু মনোৰমা পাগলী বুলি ওচৰ-চুবুৰীয়া সকলো মানুহে তেওঁলোকৰ সংসৰ্গ ত্যাগ কৰিলে।

যি হওক, গধূলিৰ ভিতৰতে তেওঁলোকৰ ঘৰটো ল'বলৈ মই স্থিৰ কৰি পেলালোঁ। কাৰণ আন যি দুই এটা ঘৰৰ সন্ধান মোক দিয়া হৈছিল সেই কিটাৰ ক'ৰবাত কিছুবাৰ বেয়া অসুবিধা আৰু কোনোটো ঘৰ পোৱাৰে অনিশ্চয়তা। আনহাতে পহিলা তাৰিখ আহিলেই। আন কোনোবাই এইটো ঘৰো লৈ পেলালে পৰাজিত পৰিব। পৰিয়ালটোক আৰু লাজ-মান কাটি কৰি থৈ কিমান দিন শহুৰৰ ঘৰত থম?

গতিকে পিচদিনা ৰাতিপুৱা গৈ নিবাৰণ বৰুৱাক ঘৰটো লম বুলি ক'লো আৰু পাৰিলে সেই দিনাই অলপ সৰাই-মচাই থবলৈ কলো'; কাৰণ তাৰ পিচদিনা দেওবাৰে হয়তো মই বিছনা-পত্ৰ লৈ সোমাম্‌গৈয়ে। ঘৰৰ চাবি এটা মোক দিয়া হ'ল। আবেলি যিমানদূৰ পৰা যায় যেতৰ চকি-মেজ কেইখনমান, পৰ্দাৰ কাপোৰ কেইগজমান আৰু অলপ বজা-বঢ়াৰ সঁজুলি মোৰ ব্যক্তিগত পিয়ন সৎৰামৰ সৈতে সংগ্ৰহ কৰি থলোঁ।

দেওবাৰে ৰাতিপুৱা সৎৰামে মযে ঘোঁৰাগাড়ী এখনত বস্তু-বাহানি লৈ নতুন ঘৰলৈ গ'লোঁ। ঘৰটো চাফ-চিকুণ কৰি থোৱা হৈছিল। তথাপি সৎৰামে আকৌ এবাৰ মচি-কাচি ললে। মই জোখ-মাখ কৰি পৰ্দাকিখন ওচৰৰ দৰ্জি দোকান এখনত চিলোৱাই আনিলোঁ। সৎৰামে বজাৰ-সমাৰ কৰি ভাতমুঠিৰ দিহা কৰিছিল। পৰ্দাবোৰ সুতলীৰে আঁৰি দি গা ধুবলৈ লৈ মই তাক ঘৰৰ মালিকৰ খবৰ সুধিলোঁ। ঘৰত বোলে কোনো নাই। নিবাৰণ ৰাতি ঘৰলৈ নাহিলেই; আইদেৱো ৰাতিপুৱাতে বিস্তাত উঠি কেনিবা ওলাই গৈছে। ঘৰত মাত্ৰ ৰান্ধনিটো আছে। সৎৰামে মই কোৱাতকৈ ৰান্ধনিটোৰ পৰা অলপ বেচি খবৰ সংগ্ৰহ কৰিছে ঃ নিবাৰণ এইদৰে ঘৰলৈ নহাটো সাধাৰণ কথা; মনোৰমাও হঠাৎ কেনিবা ওলাই যোৱাটো সাধাৰণ কথা; আনকি এবাৰ মনোৰমা হেনো কেবা বছৰলৈ ক'ৰবাত আছিল গৈ; "মানুহে কয় কাৰোবাৰ লগত পলাই গৈছিল"; নিবাৰণে বিয়া কৰোৱা নাই, কিন্তু মদ খালেও তেওঁৰ আন কোনো "পাপ" আছে বুলি মানুহে কব নোৱাৰে; তেওঁৰ সমাজত কাৰো লগত কোনো ধৰণৰ সম্বন্ধ নাই; মানুহে তেওঁৰ লগত কথা কবলৈকো ভয় কৰে; ৰান্ধনিটো বহুদিনৰ মানুহ, সেইবাবে সি নিজৰ মতে নীৰৱে কাম কৰি যায়।

খাই বৈ উঠোঁতে বেলি লহিয়ালে। বাপৰ এটা মাৰি পৰিয়ালৰলৈ চিঠিকে এখন লিখি জনালোঁ যে ঘৰ এটা কোনোমতে পাইছোঁ, দুই তিনি দিনতে টেলিগ্ৰামেৰে জনাম তেওঁলোক কেতিয়া আহিব লাগিব, ইত্যাদি। গধূলি ফুৰিবলৈ এপাক ওলাই গলোঁ। দুপৰীয়াৰ পাচতে মনোৰমা ঘূৰি আহিছিল বুলি শুনিলোঁ। নিবাৰণ হ'লে অহা নাছিল।

ঘূৰি আহোঁতে ভালেখিনি পলম হ'ল। বন্ধু-এজনে পাই জোৰ কৰি চিনেমা হল এটাত সুমুৱাই দিলেগৈ। কিন্তু দূৰৰ পৰা "নিজৰ ঘৰৰ" লাইট জ্বলি থকা দেখি মনটো ভাল লাগি আহিল। পিছে আগ কালৰ

কোঠাটোত সোমায়েই দেখিলোঁ নতুন বেতৰ চকি এখনত হাত সাৰটি থমথমকৈ বহি আছে নিবাৰণ বৰুৱা, আঙুলিৰ চেপাত চিগাৰেট এটা এনেয়ে জ্বলি গৈ আছিল।

মোক দেখি নিবাৰণ ঘপহ কৰে উঠিল, যেনে সসম্ভ্ৰমে, থৰক-বৰক হাতেৰে অনুষ্টুপীয়া নমস্কাৰ এটা দি ক'লে, "মই বৰ দুখিত চলিহা ডাঙৰীয়া যে আপোনাক আমাৰ ঘৰত থাকিবলৈ মাতিও সময়মতে নিজে উপস্থিত থাকিব নোৱাৰিলোঁ।"

মই বৰ ব্যস্তভাৱে "বহক বহক, সেইটো কি কথা, বহক" বুলি তেওঁক পুনৰ বহিবলৈ অনুৰোধ কৰিলোঁ। তেওঁ স্থিৰ হৈ বৰ পৰা নাছিল; চকু দুটা ৰঙা; ডাঢ়ি খুৰোৱা নাই। বুজিলোঁ যে কালি ৰাতিৰে পৰা অব্যাহত মদ্যপানৰ অব্যবহিত পিচতেই নিবাৰণ বৰুৱা আহি মোৰ ঘৰত উপস্থিত। কিন্তু বুজি নাপালোঁ কিয়ই বা তেওঁ আহিল আৰু কিয়ই বা তেওঁৰ ইমান নম্ৰ আৰু ভদ্ৰ ব্যৱহাৰ।

দুয়ো বহিলোঁ। এইবাৰ চিগাৰেটত এটান মাৰি তেওঁ ক'লে, "ঘৰৰ গিৰীহঁত হিচাবে আপোনাৰ সুখ-শান্তিলৈ লক্ষ্য ৰখা আমাৰ কৰ্ত্তব্য। মই ঘৰত নাছিলোঁ। বাইদেউৰ কথাতো জানেই। সেই বাবে আহি পায়েই মই ইয়ালৈ আহিছোঁ।"

লক্ষ্য কৰিলোঁ তেওঁৰ ভাষা বেছ সাধু আৰু মাৰ্জিত, কব পাৰি যে "ভাষা লগায়েই" তেওঁ কথা কৈছে। অথচ সেই ভাষা কষ্ট কৰি কোৱা যেন নালাগে, সহজ আৰু স্বাভাৱিক ভাৱেই তেওঁৰ মুখৰ পৰা কথাবোৰ ওলাইছে।

মই ক'লোঁ, "মোৰ একো অসুবিধা হোৱা নাই। বৰং পুৰা এমাহ টাকুৰী ঘুৰাদি ঘুৰি এটা ডাঙৰ আশ্ৰয় পোৱা যেনেহে লাগিছে। বিশেষকৈ চালপিৰা দুখন পাই বৰ ডাঙৰ উপকাৰ হ'ল। জানেইতো মই বিছনাখনৰ বাহিৰে মাত্ৰ বাকচ এটা লৈহে আহিছো।"

চাৰমিনাৰৰ পেকেটটো মোৰ ফালে আগবঢ়াই দি তেওঁ ক'লে, "সেই দুখন পিচফালে বাৰাণ্ডাত এনেয়ে পৰি আছিল। এটা কমত চকিমেজ কিছুমানো বন্ধ কৰি থোৱা আছে, মই কাইলৈ চাই দিম। বহুদিনৰ পৰা উলিওৱা নাই।"

চিগাৰেটৰ পেকেটটো লিৰিকি-বিদাৰি আছিলোঁ যদিও মোৰ মনত হঠাৎ এটা সন্দেহ উপজিল: ভাড়াতীয়াক ইমান আদৰ-সাদৰ কৰাৰ অন্তৰালত

কিবা স্বাৰ্থ নাইতো ? মদ-চদ খাবলৈ পইচাকে খুজি দিয়ে নেকি ? অনুচিত যদিও কৈ পেলালোঁ, "আপোনালোকে যদি কয় তেন্তে মই কাইলৈ দৰমহা পায়েই এমাহৰ ভাড়া এড্‌ভান্স দিব পাৰোঁ।"

"আপুনি দিলেও আমি নলওঁ।" নিবাৰণৰ উত্তৰটো ইমান জোৰাল আছিল যে মই চক্‌ খাই উঠিলোঁ। কিন্তু চকু হালিত থং নাছিল। মই বৰ লাজ পালোঁ। "অগ্ৰিমৰ কথা মই কেতিয়াও কোৱা নাই। বস্তুটো নোলোৱাকৈ জানো গ্ৰাহকে দাম দিয়ে ? আপুনি ঘৰটোত নৌ থাকোঁতেই ভাড়াটো দিব কিয় ? বাইদেৱে কেতিয়াও নিজেই নজনাকৈ টকা খুজি নিব পাৰে—পৰাপক্ষত কেতিয়াও নিদিব, তাইৰ কথাতো আপুনি জানেই—অগত্যা এৰাব নোৱাৰি দিলেও মোক যেন জনাবলৈ নাপাহৰে, নজনালে মই অত্যন্ত আঘাত পাম।"

মই ঘামিবলৈ ধৰিলোঁ। তেনেকৈ ভাবিলেও কৈ পেলোৱা মোৰ উচিত নাছিল।

"সংবাম !" ডাঙৰকৈ চিঞৰকে মাৰি দিলোঁ। থিয় হৈ ক'লো, "ই চাগৈ আপোনাৰ খবৰকে লোৱা নাই। চাহ-তাহ এটোপা—"

"চাহ ?" নিবাৰণ যেন ভীষণ আচৰিত হ'ল : "আপুনি কয় কি চলিহা ডাঙৰীয়া ? বহক বহক। মোৰ মুখত এতিয়া চাহৰ ৰুচি নালাগিব, মই বহু সময় ধৰি চাহতকৈ বহুত ওখ থাপৰ পানীয় গ্ৰহণ কৰি আছোঁ। চাহ মোৰ মনত এতিয়া সৰু ল'বাৰ বস্তু।"

এই বুলি কৈ তেওঁ নিজৰ ৰসিকতাত নিজেই ঢেকঢেকাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে। ময়ো ভদ্ৰতাৰ খাতিৰত হাঁহিবলৈ চেষ্টা কৰিলোঁ। মই মদ নাখাওঁ; সেই বাবে মদ চাহতকৈ কিমান ওপৰৰ পানীয় মই ঠিক বুজিব নোৱাৰিলোঁ।

মই ক'লোঁ, "আপুনি মোৰ প্ৰথম আলহী, বহুৱা। সেয়ে আপোনাক কিবা এটা দি সুধিব পৰা হ'লে মই কৃতাৰ্থ মানিলোহেঁতেন।" অনুভৱ কৰিলোঁ মই নিবাৰণৰ ভাষা-প্ৰয়োগৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত হৈছোঁ।

"নালাগে নালাগে, মোক সোধ-পোছ কৰিবলৈ আপুনি বহুত সুযোগ পাব। তাৰ কাৰণে চিন্তা নাই। চিগাৰেট এটা লগাওক।"

"মই চিগাৰেট নখাওঁ।"

"কিয় ?" নিবাৰণ আকৌ এবাৰ অবাক হ'ল : "কেন্সাৰ হ'ব বুলি

নেকি ?" আকৌ ঢেক্ ঢেক্ হাঁহি। "আপুনি হুঁহুঁবালে বুইছেনে ? বিজ্ঞানে মানুহক সকলো পিনৰ পৰাই দুৰ্বল কৰি আনিছে। বেমাৰৰ জন্মত থাকলৈ এৰিব লগা হ'লে দেখোন আহাৰিয়েই! বসুন্ধৰাখন দেখিছোঁ অযোগ্যৰহে ভোগ্য হৈ পৰিছে! ভোগ কৰাৰ ইমানবোৰ সুবিধা আজি-কালি ওলাইছে, অথচ ভোগ কৰিবৰ উপায় নাই! মদ নাখাবা—লিভাৰ বেয়া হ'ব। ভজা-পোৰা নাখাবা—পেটৰ অসুখ হ'ব। তেতিয়া হ'লে কৰ লাগিব—জীয়াই নাথাকিবা—বুঢ়া হৈ যাবা!"

মই মাত্র কলোঁ, "বেমাৰৰ কাৰণে নহয়, মোৰ এনেয়ে অভ্যাস নাই।"

নিবাৰণে নীৰবে মুৰ দুপিয়ালে আৰু আন্ এটা চিগাৰেট থৰক-বৰককৈ লগাই লৈ হুপি যাবলৈ ধৰিলে। চিগাৰেটটো আধামান শেষ কৰি তেওঁ ক'লে, "চলিহা ডাঙৰীয়া, মই এটা লেতেৰা মদাহী হৈও বৰ ডাঙৰ ডাঙৰ কথা কৈছোঁ নহয় ?"

"চাওক, আপোনাৰ বিশেষণটো মই গ্ৰহণ নকৰোঁ। তাৰ পিছতহে কম যে জীৱন সম্পৰ্কে সকলোৰে একোটা ধাৰণা থাকে। সেইটো ব্যক্তিগত স্বাধীনতা।"

নিবাৰণে ক'লে, "সকলোৰে থাকিব পাৰে, কিন্তু সকলোৰে ধাৰণাৰ মূল্য নাই। আমাৰ দেউতা এজন জনাজাত মানুহ আছিল। তেখেতৰ কথাৰ মূল্য মানুহে দিয়ে। আপুনি এজন চৰকাৰী বিষয়া; আপোনাৰ মতামতলৈ বহুত মানুহে সন্মান দৰ্শাব। কিন্তু নিবাৰণ বৰুৱা বা মনোৰমা দুৰবাৰ কথালৈতো কোনেও কৰ্ণপাত নকৰেই, সিঁহতৰ দুৱাৰলৈকে কোনো নাহে।"

মই ক'লোঁ, "আপুনি বৰ দুখত কথাবোৰ কৈছে যেন লাগিছে।"

নিবাৰণে বৰ অৰ্থপূৰ্ণভাৱে হাঁহিলে। "এই সংসাৰত দুখ নোহোৱা মানুহে কোনোবা আছেনে ? আমাৰ দেউতা এজন সম্ভ্ৰান্ত, প্ৰতাপী, চহকী মানুহ আছিল। কিন্তু তেখেতৰ জানো দুখ নাছিল ? শেষ বয়সলৈকে সম্পত্তি থাকলৈ বা উত্তৰাধিকাৰী হবলৈ কোনো ল'ৰা-ছোৱালী হোৱা নাছিল। সমাজৰ সকলোৱে সন্মান কৰা মানুহ আছিল যদিও দেউতাই জানো সেই সন্মান এনেয়ে পাইছিল ? দস্তুৰমতে কিনিব লগাত পৰিছিল। ধন নথকা হ'লে আৰু দুহাতে খৰচ নকৰা হ'লে তেখেতক কোনে মানিলেহেঁতেন ?"

কথাবোৰ ক'ববাতে পিছলৈ যোৱা যেন লাগে। কিন্তু কথাবোৰৰ বুজিও মোহোৰা নহয়। বিনন্দেশ্বৰ বকৰাৰ দুখ হয়তো আছিল, যি কথা কোনেও নাজানিলে। মই একো মন্তব্য নকৰিলোঁ। সংবাদে নুহোৱাৰমান পৰ্দাৰ আঁৰৰ পৰা ভুমুকি মাৰি গৈছিলহি। মই ইংগিততেৰে তাক ওলাই যাবলৈ নিৰ্দেশ দিছিলোঁ।

নিবাৰণেই আকৌ ক'লে, "মই কিন্তু মান-সন্মান বিচাৰি কৰা নাই। তাৰ কাৰণে মই একো কৰা নাই—কেবল কাজিয়াহে কৰিছোঁ। আমাৰ দুটাক সৰুৰে পৰা মোমাইদেউহঁতে লালন-পালন কৰিছিল। কিন্তু মোমাই-দেউৰ চকু আছিল আমাৰ সম্পত্তিৰ ওপৰত। বাইদেউক বুঢ়া দৰালৈ কম বয়সতে বিয়া দিয়াৰ উদ্দেশ্য সেয়ে আছিল। মোকো মা-সম্পত্তিৰ কথা একো জানিবলৈ নিদি তলে তলে কাগজ-পত্ৰবোৰ নষ্ট কৰিব খুজিছিল। কিন্তু কথাই কথাই মই সকলো গম পালোঁ। পইচা খোজাত তেওঁলোকে ধমক দিবলৈ ধৰিলে, মদৰ কাৰণে পইচা দিব নোৱাৰো বুলি ক'লে, তেওঁলোকে সকলো সম্পত্তি লৈ মই আঁতৰি আহিব খুজিলোঁ। মোমাইদেৱে নানান বুধি কৰি মোক বিৰত কৰিব খুজিছিল। মই ভীষণ গণ্ডগোল লগাই দিলোঁ। মাৰ খোৱাৰ ভয়ত তেওঁ সকলো গতাই দিলে। কিন্তু নগদ টকা এপইচাও নিদিলে। আমাৰ পঢ়া-শুনাত খৰচ হৈ গৈছে বুলি ক'লে। অথচ আমাৰ মাটিৰ ধানেৰেই অত বছৰ সংসাৰ চলিছিল!"

এনেতে বাহিৰৰ ফালে খোজৰ শব্দ শুনি আমি উভতি চালোঁ—হাঁহি হাঁহি সোমাই আহিছে মনোৰমা দুবৰা। মই থিয় হৈ নমস্কাৰ জনাই ক'লো, "আহক।" তেওঁলোকে বাতি চাবে দহমান বাজিছিল।

নিবাৰণে সুধিলে, "তই কিয় আহিলি?"

বায়েকে চকি এখনত খপ্‌কৰে বহি ক'লে, "তোকে বিচাৰি আহিলোঁ। বোৱাটো ইমান পৰেনো ঘৰলৈ অহা নাই কিয়?"

মই অলপ পাতল সুৰত ক'লোঁ, "ভায়েকলৈ দেখিছোঁ আপোনাৰ বৰ মৰম!"

মনোৰমাই খুক্‌খুক্‌কৈ হাঁহি মুখ দুপিয়াবলৈ ধৰিলে। ইমান ধুনীয়া আৰু স্বাস্থ্যৱতী মানুহজনী, বিকৃতমস্তিষ্ক বুলি ভাবিবলৈকে টান লাগে। জীয়াই থাকিও জীৱনৰ পৰা বঞ্চিতা; এই অৱস্থা জীৱনৰ নিকৃষ্ট-তম ট্ৰেজেডী।

মোৰ লগত সুৰ মিলাই নিবাৰণে ক'লে, "এনে মৰম ! পৰিয়োৰ মহৰ ! দুদিন-তিনি দিনলৈ নাহিলেও খবৰ নাৰাখে।"

তায়েকৰ কথালৈ কাণ নিদি মনোৰমাই খপ কৰে উঠি কলে, "অ' আপুনিনো কেনেকৈ ঠিক-ঠাক কৰি লৈছে মই চাওঁদেই ? বস্তা-বহা হৈছেনে নাই ?" এই বুলি কৈ মোৰ সমিধানলৈ বাট নাচাই তেওঁ ভিতৰলৈ সোমাই গ'লেই।

নিবাৰণৰ ওঁঠৰ ওপৰেদি মৃদু হাঁহি খেলি গ'ল। যেন তেওঁ বায়েকৰ আচৰণত এটা আমোদহে পাইছে। "ভাত্তৰে কয়, মনত ডাঙৰ আঘাত পায়েই বাইদেউৰ এনেকুৱা অৱস্থা হবলৈ পালে।" নিবাৰণে যেন ইমান দিনে আত্ম-জীৱনী শুনিবলৈ মানুহ এজন বিচাৰিহে আছিল। "নিচেই কম বয়সতে বুঢ়া দৰালৈ বিয়া দিয়াত তাইৰ সকলো আশা-আকাংক্ষাৰ মুৰত কুঠাৰাঘাত পৰিল। তাৰ উপৰিও হেনো শহুৰেকৰ ঘৰত তাইক ভীষণ অত্যাচাৰ কৰিছিল, কাৰণ গিৰীয়েকৰ বাহিৰে এই বিয়াত কোনেও সম্মতি দিয়া নাছিল। গোৰটো-ঢকাটো খোৱা হেনো তাইৰ নিত্য নৈমিত্তিক হৈছিল। সৰু ছোৱালী, কিমান চম্ভালিব ? তথাপি কেবা বছৰো কটালে, এটা ল'ৰা হৈ মৰিল। তাৰ পাচত গিৰীয়েকটো মৰি থাকিল। তাইৰ ওপৰত উৎপাত অত্যাচাৰ বেচিহে হ'ল। শেষত তাই তাল ৰাখিব নোৱাৰিলে—মূৰ বেয়া হৈ গ'ল। ঠিক সেই সময়তে মই ঘৰ-বাৰী চম্জি লৈছিলোঁ। তাইক লৈ আহিলোঁ।"

মনোৰমাই ৰান্ধনি ঘৰত সংৰামক কিবাকিবি প্ৰশ্ন কৰা আমি শুনিবলৈ পালোঁ। আমি পৰস্পৰৰ চকুলৈ চালোঁ। যেন কিবা আলোচনাহে কৰিলোঁ আৰু এটা সিদ্ধান্ত কৰিলোঁ। দুয়ো প্ৰায় একেলগে উঠি ভিতৰৰ পিনে খোজ ললোঁ। মোৰ পিচে পিচে অহা নিবাৰণে ক'লে, "বাইদেৱে অৱশ্যে একো গণ্ডগোল নকৰে। মাত্ৰ হুচ নাথাকে, ভুৰ্ভং নাথাকে, কৌতয়া কলৈ যায়গৈ ঠিক নাথাকে।"

পাকঘৰত সোমাই সংৰামৰ ওপৰত কিবা উৎপাত কৰিব বুলি যেন মই ভয়হে খাইছিলোঁ আৰু সেই বাবেই নিবাৰণে সেইদৰেই যেন কৈফিয়ৎ দিলে।

আমি পাকঘৰৰ দুৱাৰ মুখত থিয় দিলোঁগৈ। সংৰাম একাষে কুচি-মুচি থিয় হৈ আছে। মনোৰমাই সৰু ছোৱালী একনীৰ দৰে পাকঘৰৰ সামান্য

আয়োজনতে পিটীপিটাই ফুৰিছে। আমাক দেখি তেওঁ ক'লে, "এওঁ বহুত কিবা-কিবি ৰান্ধিছে—বিচিত্ৰ ব্যঞ্জন। (ভায়েকক) আমিও ইয়াতে খাই যাওঁ আহ।" সংৰামে লাজকুৰীয়াভাৱে হাঁহিবলৈ ধৰিলে। মনোৰমাই মোৰ কাণলৈ চাই কবলৈ ধৰিলে, "অজয়-অজয়"—উপাধিটো পাহৰিলে। নিবাৰণে সোঁৱৰাই দিলে, "চলিহা।" মই তৎক্ষণাৎ কলোঁ, "অজয়েই যথেষ্ট, অকল অজয় বুলিলেই হ'ব।"

মনোৰমাই ক'লে, "বাৰু যি হওক। এদিন কিন্তু আমাক এসাজ খুৱাব লাগিব দেই সংৰাম? আজি বাৰু তোমালোকৰ ভাগৰ কাঢ়ি নাখাওঁ।"

মই সংৰামক কৃত্ৰিম ধমক দিলোঁ, "নকৰ কেলৈ ৰান্ধিলে এতিয়াই হৈ যাব?" সি কিংকৰ্তব্যবিমূঢ় হ'ল।

নিবাৰণে ক'লে, "বাৰু আজিলৈ নালাগে। দিন বহুত আছে। বাইদেউ আহ যাওঁ।"

আমি ঘাই ঘৰলৈ আহিলোঁ। মনোৰমা আগুৰাই গৈ মোৰ শোৱা কোঠাত সোমাল। তেওঁলোকৰে চালপিৰা এখনত বিছনাখন পাৰি থৈছোঁ—ইখন চালপিৰা আন এটা কোঠাত সংৰামে লৈছে। সংৰামে চাপৰকৈ আঠুৱাখনো তৰি থৈছে। চুটকেছটো বিছনাৰ তলত থৈছে। আৰু একো নাই।

মনোৰমা বিছনাত বহিল। আমি চাই থাকিলোঁ। মই ক'লোঁ, "চালপিৰা দুখন আপোনালোকে অনুগ্ৰহ কৰি নিদিয়া হ'লে আজি মাটিত শুব লগা হ'লহেঁতেন।"

ডাঠ তুলিখন হাতেৰে ছুই চাই মনোৰমাই ক'লে, "বৰ কোমল বিছনাখন! কিন্তু এইখনতে জানো গোটেই পৰিয়ালটোক শুবলৈ জুৰিব?"

এই বুলি দেখোন তেওঁ দীঘল দি মোৰ বিছনাৰ ওপৰত শুয়েই পৰিল।

নিবাৰণে অলপ গম্ভীৰ সুৰত ক'লে, "বাইদেউ, তই অলপ বেছি কৰিছ। কি কৈছিলো মনত নাই? বেচি দিগদাৰ কৰিলে—"

ভায়েকৰ মুখৰ কথা কাঢ়ি লৈ শোৱাৰ পৰা উঠি মনোৰমাই ক'লে, "বেচি দিগদাৰ কৰিলে তেজপুৰলৈ পঠিয়াব বুলি কৈছিলিতো? আকৌ তয়েই চোন কৈছিলি যে আজিকালি পগলা ফাটেকটো বহলাই গোটেই অসমখনকে আগুৰি পেলাব খুজিছে? তেতিয়া হ'লে তাত থকা ইয়াত থকা একেই কথা নহয়?"

নিবাৰণৰ মুখত হাঁহি খেলাই গ'ল। মনোৰমায়ো খিল্‌খিলাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে। ময়ো যোগ দিলোঁ।

তাৰ পাচত তেওঁলোক ঘৰলৈ যাবৰ কাৰণে ওলাই আহিল। মোৰ পৰা আহিবৰ দুৱাৰত বিদায় ললে। কিন্তু দুৱাৰত ছয়াময়াকৈ দেখি তেওঁলোকৰ কাম কৰা মানুহটোক নিবাৰণে চিঞৰি মাতিলে, "শুকুৰা নেকি অ' ? এই পিনে আহ।" সংৰামকো মাতিলে। দুয়ো আহিলত ক'লে, "শুকুৰা, কাইলৈ আমাৰ সেই পিচফালৰ কোঠাটোত বন্ধ কৰি থোৱা চকি-মেজ যি পাৰ উলিয়াই এওঁক সংৰামক দিবি। সংৰাম, তুমি ইয়াৰ লগত ধৰা-ধৰি কৰি সেইবোৰ ইয়ালৈ লৈ আহিবা।"

দুয়ো মোক নমস্কাৰ কৰি খোজ ললে। শুকুৰায়ো লাহে লাহে পিচ ললে। মনোৰমাই লাহেকৈ দুখন হাতেৰে ভায়েকৰ এটা কান্ধত ধৰি মুৰটো পেলাই দিলে, নিবাৰণে থৰক-বৰক খোজেৰেই বায়েকক এহাতেৰে সাৱটি ধৰিলে। আমি অবাক হৈ তেওঁলোক ঘৰৰ ভিতৰত নোহোৱা হৈ নোযোৱালৈকে চাই থাকিলোঁ। তাৰ পাচত মই সংৰামৰ চকুলৈ চালোঁ; সিও মোৰ ফালে চালে। কোনেও একো নকলোঁ। প্ৰায় একেলগে দুয়োৰে দুটা হুমুনিয়াহ ওলাই আহিল।

ভাত খাবৰ সময়ত মই সংৰামক উৎসাহ দি ক'লোঁ যে মনোৰমাক ভয় কৰিবৰ কোনো কাৰণ নাই। তেওঁ একো অপকাৰ নকৰে। যদি কেতিয়াবা আহি ওলায় তেন্তে ভালকৈ মাতবোল কৰিব লাগে; কিবা বস্তু খুজিলে দি দিব লাগে।

সংৰামে মাত্ৰ ক'লে, "দেখিলে বৰ বেয়া লাগে চাৰ !" মই খাবলৈ এৰি তাৰ ফালে চাই থাকিলোঁ।

মাজনিশা বিছনাত পৰি নিবাৰণহঁতৰ কথাই ভাবিবলৈ ধৰিলোঁ। এতিয়ালৈকেতো ভয়ৰ বা চিন্তাৰ কোনো কাৰণ দেখা নাই। পাচত কি হয় ক'ব পৰা নাই, বৰং তেওঁলোকৰ কথাবোৰ বৰ যুক্তিসঙ্গত আৰু ভদ্ৰজনোচিত যেনেই লাগিছে। নিবাৰণৰ মদৰ জালত কোৱা কথাখিনি বৰ বিবেচক মানুহৰ কথা যেনহে লাগিল। হয়, মদ খাই থকা অৱস্থাটোহে তেওঁৰ সুস্থ অৱস্থা। ৰাতিৰ বেলাতো মোক তেওঁৰ ওচৰলৈ নাযাবলৈকে কৈ থৈছে।

বিকৃতমস্তিষ্ক মনোৰমাই ক'লে বোলে পগলা কাটেকৰ পৰিধিটো গোটেই অসম জুৰি বহলাই দিব খুজিছে। এইটো খেয়ালি নে সাংঘাতিক সংকা

কথা। কিছুমান স্বাৰ্থপৰ মানুহৰ নিষ্ঠুৰতাবে বলি মনোৰমা। অকালতে মৰহি যোৱা এপাহি ফুল—কীটে দংশন কৰা কোমল ফুল। পাগল কোন? মনোৰমা নে তেওঁক পাগল কৰা মানুহবোৰ? যোমায়েক গিৰীয়েকৰ নিচিনা মানুহেৰেই ভৰা পৃথিৱীখন; তেনেস্থলত মানসিক চিকিৎসালয়ৰ পাৰিধি অকল অসম কিয় গোটেই জগৎখনলৈকে বিয়পাই দিয়াহে যুগুত। হৃদ্ বা জ্ঞান নথকা মনোৰমাই আজি নিষ্ঠুৰতা আৰু স্বাৰ্থপৰতা নাজানে। হৃদ বা জ্ঞান থকা মানুহে সেই দুটাৰ বাহিৰে একোকে নাজানে।

নিবাৰণেও মদৰ সহায়ত সেইখন বাহ্যবিশ্বৰ পৰা নিজক বিচ্ছিন্ন কৰি ৰাখিছে। স্বাৰ্থপৰতাৰ বলি হ'ব খুজিও নিজকে চম্ভালি লৈ তেওঁ তাৰ বিৰুদ্ধে বিদ্ৰোহ কৰি জয়ী হ'ল। সেইখন জগতলৈ তেওঁ আৰু উভতি যোৱা নাই। মিছা মান-সম্মানলৈ তেওঁৰ লোভ নাই। বৰং প্ৰবঞ্চনা কৰা মুখা পিন্ধা সমাজখনক ঘৃণা কৰাটোহে তেওঁৰ পক্ষে স্বাভাৱিক। মদ খোৱাটো মই ভাল বুলি নকওঁ। কিন্তু মদ নাখালেই ভাল মানুহ হ'ব নোৱাৰে। মদ খায়ো ইমান যুক্তিসঙ্গত, উদাৰ, বিবেচক কেইটা মদ নোখোৱা মানুহে হ'ব পাৰিছে? পাগলী বুলি জানিও বায়েকক নিজৰ ওচৰলৈ লৈ আহিছে, সম্পত্তিৰ ভাগ দিম বুলিছে, ইয়াতকৈ ভাল কাম আৰু কি হ'ব পাৰে?

পিচ দিনা অলপ বেলিকৈ সাৰ পালোঁ। নিবাৰণহঁতৰ ঘৰত উচ্চস্বৰে হোৱা তৰ্ক-বিতৰ্ক আহি কাণত পৰিল। আঠ বাজিবৰ হৈছিল। দাঁত ঘঁহি ঘঁহি আগফালে ওলাই গ'লোঁ। নিবাৰণে দুৱাৰ মুখত থিয় হৈ মেকানিক ধৰণৰ মানুহ এটাৰ লগত কাজিয়া কৰি আছে। "বাবুটো মোৰ লগত গৈছিল কাৰণেই চতওঁ লৈ যোৱা টেক্সিৰ ভাড়া মই দিব লাগিব নেকি?" নিবাৰণে কৈছে, "মই তোক কৈছিলোঁ নেকি গাড়ী দিবলৈ? কৈছিলোঁ?"

মানুহটোৱে অভিযোগ কৰিলে, "কিন্তু তেওঁতো আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিবলৈ কৈছিল।"

"একেটা কথাকে বাৰে বাৰে কৈ নাথাকিবি দেই।" নিবাৰণ এখোজ আগুৱাই আহিল। "মই যেতিয়া কম তোক পইচা দিম। নক'লে কিয় দিম? যা, মোক বাতিপুৱাই দিগদাৰ নকৰিবি।"

মানুহটোৱে আৰু একো উচ্চ-বাচ্য নকৰি লাহে লাহে আঁতৰি গ'ল। নিবাৰণ আৰু মোৰ চকুৱে চকুৱে পৰিল। তেওঁ মোপাকৈ মোলৈ চাই

থাকিল। মই লাজ পাই তলমূৰ কৰিলোঁ। কাজিয়াখন শেষ হোৱাৰ পৰে চাই থকাটো মোৰ অভ্যাস হৈছে। মই লৰালৰিকৈ ভিতৰ সোমাই গলোঁ।

নিবাৰণে মোক গালি-গালাজ পাৰে বুলি বৰ ভয় লাগিছিল। কিন্তু সেইবোৰ একো নহ'ল। দুদিনমানলৈ মই তেওঁলোকক দেখাই নাপালোঁ। দিনৰ দিনটো অৱশ্যে অফিচতে যায়। কিন্তু ৰাতিও এই কেইদিন তেওঁলোক মোৰ ওচৰলৈ অহা নাছিল। ইপিনে কিন্তু নিবাৰণে সেইদিনা ৰাতি দিয়া নিৰ্দেশ মতেই কেৰাখনো পুৰণি কিন্তু মসৃণ-মজবুত চকিমেজ আনি মোৰ বাহিৰৰ কোঠা, ভিতৰৰ কোঠা গোটেইখন শুকুৰা আৰু সংৰামে ভৰাই পেলালে।

নিবাৰণৰ সেই মূৰ্তিটো মোৰ কাৰণে নতুন। নিজকে লেহেৰা মদাহী বুলি তেওঁ কৈছেই। মদৰ আড্ডাত মৰামৰিও কৰে বুলি শুনিছিলোঁ। সেই উগ্ৰ মূৰ্ত্তি নিজৰ চকুৰে দেখিলোঁ। সেইটো মূৰ্ত্তি ধৰি মোৰ সমুখত থিয় নিদিলেই হয়। মোৰ চুৰ্ত্তি হেৰাব।

কিন্তু টেক্সিৰ ভাড়া বিচাৰি অহা মানুহটোক তেওঁ অকাৰণত খং কৰা যেন নালাগিল। বৰং অযথা তেওঁৰ পৰা সুবিধা লব খোজাৰ প্ৰতিকাৰ কৰা যেনহে লাগিল। সততাৰ পথত বদনাম পালে খং আৰু দুখৰ মাত্ৰা দুগুণে বৃদ্ধি হোৱাই স্বাভাৱিক।

স্থানীয় বন্ধু-বান্ধৱে মোক ঘৰটো লোৱা কাৰণে ভৰ্ৎসনা আৰু সমালোচনা কৰিবলৈ ধৰিলে। মই যোজে পস্তাবলৈ বেচি দিন নালাগিব। গুণ্ডাতকৈ ছাৰ নিবাৰণে যেতিয়া ৰাতি মদ খাই ঘৰত সোমাই উৎপাত লগাব তেতিয়াহে বোলে মই বুজিম। উত্তৰত মই প্ৰথম নিশাৰ অভিজ্ঞতাৰ এটা সাৰাংশ দাঙি ধৰিলোঁ। বন্ধু-বান্ধৱে ক'লে, এদেও দুদেও লোটা নিয়াৰ চেও!

তেওঁলোকে আৰু জনালে যে মনোৰমা দুবৰাই বিধৱা হৈ অহাৰ পাচতে এবাৰ এজন মানুহৰ লগত পলাই গৈছিল। মই সোঁৱৰাই দিলোঁ যে মনোৰমাৰ মানসিক বিকৃতি ঘটিছে, কি কৰে কি নকৰে তেওঁ নিজেই নাজানে। বন্ধু-বান্ধৱে কলে, মনোৰমাৰ একো বিকৃতি ঘটা নাই; তেওঁ ভাও ধৰিহে থাকে, আচলতে বেয়া মতলবত ঘূৰে। মই ক'লো, মনোৰমাই বেয়া মতলবত ঘূৰে বুলি মই বিশ্বাস নকৰোঁ; যদি ঘূৰেও, তেনেহলে আমাৰ আপত্তিৰ মই কোনো কাৰণ নেদেখোঁ; গাভৰু ছোৱালী হিচাবে মনোৰমাৰ জীৱন বঞ্চনাৰ

জীৱন, ভোগৰ বাসনা তেওঁৰ একো অপ্ৰাকৃতিক বাসনা নহয় ; আমাৰ ভদ্ৰ সমাজতে কিমান যৌন বিকৃতিৰ দুৰ্ঘটনা ঘটিব লাগিছে তাৰ লেখ কোনে লয় ? মনোৰমাৰটো মাত্ৰ চকুত পৰিছে—যদিহে সঁচা হয় ; বাকীবোৰ চকুত পৰা নাই ; সেই বুলি মিছা হবনে ?

বন্ধু-বান্ধৱে হাত-চাপৰি বজাই মোক সাধুবাদ দিবলৈ ধৰিলে। মই এনে বন্ধু-বান্ধৱক এৰাই ফুৰিবলৈ ধৰিলোঁ। এওঁলোকে নিবাৰণহঁতক সন্তা ৰূপত মোৰ দৰে চাব জনা নাই, চাবলৈ চেষ্টাও কৰা নাই। তদুপৰি সৰ্বসাধাৰণ মানুহে আনৰ বেয়াখিনিহে দেখে, ভালটো নেদেখে আৰু ভালটো নিবিচাৰেও ; আনৰ বেয়া হ'লে এওঁলোকে বৰ ভাল পায়। সেইবাবে নিবাৰণহঁতক একে আষাৰে এঘৰীয়া কৰি থৈছে। মই এওঁলোকক এৰাই ফুৰিবলৈ ধৰিলোঁ।

দুদিনমান পাছতে শুনিলোঁ নিবাৰণ জেলত পৰিছে। খবৰটো দিলে সংৰামে। তাক দিলে শুকুৰাই। নিশ্চয় ক'ৰবাত মৰামৰি কৰিছে আৰু পুলিচৰ ওচৰত কিবা জগৰ লগাই হাজোতত থাকিবলগীয়া হৈছে। শুকুৰাৰ একান্ত অনুৰোধ, সংৰামে ক'লে, মই হেনো কিবা এটা কৰিব লাগে। কাৰণ আজিলৈকে নিবাৰণ জেলত পৰা নাছিল। কালিৰে পৰা মনোৰমাও ঘৰত নাই। কি কৰিব লাগিব শুকুৰাই ভাবি উলিয়াব পৰা নাই।

মই তৎক্ষণাৎ থানালৈ গ'লোঁ ; অ'-চিৰ পৰা নিবাৰণৰ বিষয়ে সকলো জানিব খুজিলোঁ—জনালো যে মই তেওঁক জামিনত মোকোলাই নিব খোজোঁ। ঘটনাটো বৰ ডাঙৰ নহয়, সাধাৰণ আইন-শৃংখলাৰ কথা। বজাৰৰ মাজতে মটৰ এখনে নিবাৰণৰ বন্ধু এজনক খুন্দিয়াই অলপ জখম কৰিলে। নিবাৰণো ওচৰতে আছিল। দোষ বোলে মটৰ চলোৱা ভদ্ৰ-লোকৰে আছিল। কথা কটা-কটি হ'ল, ভদ্ৰলোকে আহত জনকহে দোষ দি বৰ ডাঙৰ ডাঙৰ কথা কোৱাত নিবাৰণে ধৰি তেওঁক ইমান বেয়াকৈ মাৰিয়াই দিলে যে আহত আৰু আঘাতকাৰী দুয়োকে একেলগে হস্পিটেললৈ নিব লগা হ'ল। পুলিচ গৈ পালত নিবাৰণ জেললৈ আহিব লগা হ'ল। তেওঁৰ পক্ষে মাত দিওঁতা এজনো মানুহ নোলাল।

সকলো লিখা-পঢ়া কৰি জামিনদাৰ হৈ মই হাজোতৰ পৰা নিবাৰণক লৈ আহিলোঁ। দুয়ো ৰিক্সা এখন ললোঁ। মানুহটো ক'লা পৰি গৈছে। গাত যেন বল-শক্তি একো নাই। মই অনুমান কৰিলোঁ, পেটত মদ নপৰা বাবেহে এনে গতি হৈছে।

"আপুনি কিয় মোক জামিনত আনিলে ?" ভাজেমান দূৰ নীৰৱে অহাৰ পাছত নিবাৰণে সুধিলে ।

মই ভাবি-চিন্তি ক'লোঁ, "জামিন লোৱাৰ বহুত কাৰণ থাকে। আপোন মানুহ হ'লে সম্বন্ধৰ খাটিবতে হয়। কেতিয়াবা স্বাৰ্থ থাকে। আকৌ কেতিয়াবা ন্যায় বিচাৰিও জামিনদাৰ হয়।"

নিবাৰণে কিছু সময় একো নামাতিলে। বোধকৰো মোৰ কথাৰ মৰ্ম বুজিবলৈ যত্ন কৰিলে। পাছত ক'লে, "আপুনি আপোন নহয়। মোৰ লগত আপোনাৰ স্বাৰ্থও একো নাই।"

মই ক'লোঁ, "আপোন নহয় বুলি যদি আপুনি কয় মোৰ কি কবলগীয়া থাকিব পাৰে ? যি হওক, মই তৃতীয় কাৰণ এটাও দিছোঁ।"

তেওঁ থপ কৰে মোৰ ফালে চালে। মই হ'লে বিল্লাৰ বাহিৰলৈ চাই থাকিলোঁ। "মোৰ ঘটনাটোত ন্যায় আছে বুলি আপুনি ভাবে ?"

মই আওপকীয়াভাৱে উত্তৰ দিলোঁ, "মই খুব ভাবি-চিন্তিয়েই কাম কৰিছো।"

"আপুনি চৰকাৰী চাকৰিয়াল। এইবোৰ কৰি যদি আপুনি বিপদত পৰে ?"

মই ক'লোঁ যে মই চাকৰিয়াল সঁচা, কিন্তু গোলাম নহওঁ। মোৰ ব্যক্তি স্বাধীনতা আছে। সেইবাবে মই ব্যক্তিগতভাৱে বহুত কাম কৰিব পাৰোঁ। তদুপৰি সৎ কাৰ্য্যত চৰকাৰী-বেচৰকাৰী চাকৰিয়ালৰ কি প্ৰভেদ থাকিব পাৰে ? আৰু যদি বিপদত পৰোও, মোৰ সিমান ভয় নাই। উকীল বন্ধু এজনে এবাৰ কৈছিল দোষীক ৰক্ষা কৰাই হেনো আইনৰ প্ৰাথমিক উদ্দেশ্য—যাতে নিৰ্দোষীয়ে শাস্তি পাব লগা নহয়।

নিবাৰণে একো নেমাতিলে। তেওঁ তলমূৰ কৰি কিবা চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে।

ঘৰৰ ওচৰ পাইছিলোঁহি। মই লাহেকৈ ক'লোঁ যে মনোৰমা ঘৰত নাই।

ৰিক্সাৰ পৰা নামি গাত নলগা ভাবত নিবাৰণে ক'লে, "আহিব ক'বলৈ গৈছে। তেনেকৈ যায়েই দেখোন।"

মই ভাড়াটো দিব ধৰি ক'লোঁ যে মনোৰমা দুদিন মানেই ঘৰলৈ অহা নাই। নিবাৰণে তীক্ষ্ম দৃষ্টিৰে মোৰ ফালে চালে। তাৰ পাছত মোক

হাতত থকা কোবা-কুবিকৈ খবৰ দিলে খোজ লগে। তেওঁৰ মাজতে যেন তেজ আৰু চেতনা লাহে লাহে ঘূৰি আহিছিল।

মোক বাহিৰৰ কোঠাত বহিবলৈ দি তেওঁ শুকুৰা শুকুৰাকৈ চিঞৰি ভিতৰ সোমাই গ'ল। কিন্তু অলপ পাচতে বটল-গিলাচ লৈ আকৌ মোৰ ওচৰলৈ আহিল। পিচে পিচে ব্যস্ত-সন্ত্ৰস্ত শুকুৰাও সোমাই আহিল। ক'ট-ক'টকৈ মদ খাই নিবাৰণে সুধিলে, "শুকুৰা, বাইদেউ কোন্ফালৰ পৰা নাই ?"

শুকুৰাই ভয়ে ভয়ে ক'লে, "পৰহি ৰাতিপুৱাৰ পৰা নাই বোপা দেউতা।"

"কাৰ লগত গৈছে, কিবা জাননে ?"

"নাজানো। কোতিয়া ওলাই গ'ল তাকো কব নোৱাৰো। মই ভিতৰত কাম কৰি আছিলো। আন দিনাৰ দৰে গৈছে বুলি ভাবিছিলো।"

নিবাৰণে গিলাচটো হাতত লৈ থাকি পুনৰ সুধিলে, "মই নথকাত কোনোবাই মোক বিচাৰি আহিছিল নেকি ?"

"সেই ড্ৰাইভাৰটো আহিছিল।"

"আৰু ?"

"আৰু সেই বঙামুৱা চাহাবটো আহিছিল।"

"কোন, সুন্দৰলাল ?"

"জানো তাৰ নাম নাজানো মই।"

"কিবা কৈছিল ?"

শুকুৰাই মূৰ খজুৱাই ক'লে, "কেবাবাৰো আহিছিল। আইদেউৰ লগত কথাও পাতিছিল। মই একো শুনা নাই।"

নিবাৰণে আৰু এগিলাচ মদ বাকি লৈ ক'ট-ক'টকৈ পি পেলালে। তাৰ পাছত বটল-গিলাচ শুকুৰাৰ হাতত দি ক'লে, "ল। ক'ৰবাত পইচা আছে যদি আন। মই বাইদেউক বিচাৰি যাওঁ।"

শুকুৰা ভিতৰলৈ গ'ল। মই থিয় হ'লো।

"চলিহা ডাঙৰীয়া, সুন্দৰলালৰ লগতে বাইদেউক পাম যেন লাগিছে। বৰ সাংঘাতিক মানুহ। আপুনিও মোৰ লগত যাবনে ? নে ভয় লাগিব ? ভাল মানুহ নহয় কিন্তু।" মই লাহেকৈ ক'লো, "যাব পাৰো। পিচে মই এই বিলাকত অনভ্যস্ত। সেইবাবে অলপ ভয় লাগে। কিন্তু আপুনি লগত থাকিলে গা-মন দুয়ো ঠাইতে বল পোৱা যেন লাগে। বলক।"

হঠাৎ, মই তৰ্কৰ পৰাৰ আগতেই, নিবাৰণ সাউৎ কৰে হাউলি মোক তাৰ মুঠো হুই ক'লে, "আপুনি মহৎ চলিহা ভাণ্ডৰীয়া, আপুনি গ্ৰেট্ !" মই দুখোজ পিছুৱাই আহিলোঁ। "বলক ভয় নকৰিব। সিহঁতৰ তাও যদি আছে তেন্তে আপোনাৰ গাত চেকা পৰাৰ কোনো ভয় নাই। সিহঁত বৰ ডাঙৰ স্মাগ্‌লাৰ। সিহঁতে আইনৰ সহায় কেতিয়াও নলয়। বিদেশী মদৰ কাৰণে সিহঁতৰ লগত মোৰ চিনাকি। আপোনাক কিবা দিগদাৰ কৰিলে মই ঠাণ্ডা বনাই দিম।"

শকুৰাই দুখন দহটকীয়া নোট আনি নিবাৰণক দিলে। আমি তৎক্ষণাৎ ঘৰৰ পৰা ওলালোঁ। মই শকুৰাক ক'লো সংবাদকো ইয়াতে আমালৈ বৈ থাকিবলৈ কবলৈ।

গধূলি হৈ আহিছিল। আমি কোবাকুবিকৈ খোজ লবলৈ ধৰিলোঁ। বিক্সা এখন চাবলৈ ধৰিলোঁ। আধা ফাৰ্লংমান যোৱাৰ পাচত মানুহ এটাই সমুখতে বৈ মাত লগালে, "নিবাৰণ বাবু!" মই চিনি পালোঁ, সিদিনা ভাড়া বিচাৰি কাজিয়া কৰিবলৈ যোৱা ড্ৰাইভাৰটো।

"কি হ'ল?" নিবাৰণে খঙেৰে সুধিলে।

"একো নহয়। আপোনাক বিচাৰি গৈছিলোঁ।" মানুহটোৱে সেমেনা-সেমেনি কৰিবলৈ ধৰিলে।

"কিয়?"

"সেই দিনাৰ বাবুটোৱে পইচা দি গৈছে আৰু আপোনাক খোজা কাৰণে বেয়া পাইছে। আপুনি বেয়া নাপাব আৰু!"

নিবাৰণে ক'লে, "তোৰ টেক্সি ক'ত?"

"সৌ থন, সৌ তাত।"

"খালী আছে?"

"আছে? লাগিব নেকি?"

"আছ। বৰ জৰুৰী।"

আমি কোবা-কুবিকৈ ড্ৰাইভাৰৰ লগে লগে গ'লো। মৰা-মীৰ লাগে বুলি মই কোটৰ জেপত হাত ভৰাই কিবা আছে নেকি চাইছিলোঁ—জোঙা কাঠ পেন্সিল এডাল পালেও কামত আহিব পাৰে। পিছে কাপোৰৰ গাঁথ বন্ধা দীঘল ৰচী এডালহে পালোঁ। আঠুৰা বান্ধিবৰ মনেৰে কোনোবা গোলাত পাই লৈ থৈছিলোঁ হব পায়।

টেক্সি ছুটিল। মোৰ বন্ধু দুক্-দুক্ ক'পিবলৈ ধৰিলে। কি হয় কোনে জানে? নিবাৰণ নীৰব। ড্ৰাইভাৰে গোঁ-গোঁৱাই গৈছিল, "চালা কুত্তাক পিঠা কৰিব লাগিব।" নিবাৰণে চমুকৈ ঘটনাটো তাক কৈছিল।

এটা সৰু বাটৰ মাজত টেক্সি ৰ'লগৈ। নিবাৰণে নামি গৈ পুৰণা ঘৰ এটাত কিবা খবৰ কৰি আহিল। আকৌ টেক্সিলৈ আহি ক'লে, "ৰ'ল ইয়াত নাই। কেৱাদিনো অহা নাই বোলে।"

টেক্সি আকৌ চলিল। এমাইলমান ঘূৰি-পাকি আৰু এটা আন্ধাৰ বাগ্তাত ৰ'লগৈ। তাতো সুন্দৰলালক পোৱা নহ'ল। ধাম কৰে দুৱাৰখন বন্ধ কৰি নিবাৰণে ক'লে, "চালা বোলে নতুন ঘৰলৈ গৈছে! ইয়াৰ মানুহে কৈছে। ব'ল, ঘূৰা গাড়ী।"

টেক্সি ঘূৰি আহি ভদ্ৰলোকৰ চুবুৰি এটাত সোমাল। ঠাই ডোখৰ নিজান। ঘৰবোৰ সেৰেঙা। এটা অকলশৰীয়া মজলীয়া ঘৰৰ পদূলিত গাড়ী ৰখাই নিবাৰণ নামিল। আমিও নামিলোঁ। কাৰণ বাহিৰখনত আন্ধাৰ যদিও ভিতৰত পোহৰ থকা যেন লাগিল। নিবাৰণ সোমাই গৈ বন্ধ দুৱাৰৰ সমুখত থিয় হ'লগৈ। আমিও পদুলিয়েদি সোমাই গ'লোঁ। ঠিক সেই সময়তে বন্ধ দুৱাৰখন মেল খাই গ'ল। ভিতৰত লাইট জ্বলি উঠিল। আমি দুৱাৰ মুখত থিয় দিলোঁগৈ। চুইচৰ ওচৰত পেণ্ট-হাৱায়ান-চেণ্ডেল পিন্ধা ৰঙামুৱা ওখ-পাখ, শকত-আৱত মানুহ এজন। কোঠাটোত একো আচবাব নাই; বাওঁফালে হেছিয়ান স্ক্ৰীণ এখন মাত্ৰ।

"ব্ৰুবা!" ৰঙামুৱাৰ সম্বৰ্দ্ধনা।

"মনোৰমা ইয়াত আছে?" কৰ্কশ সুৰত নিবাৰণে প্ৰশ্ন কৰিলে।

মানুহজনে ক্ৰুৰ হাঁহি এটা মাৰি ক'লে, "ইমান চিন্তা কিয় কৰিছা-ব্ৰুবা? মনোৰমাতো ঘৰত প্ৰায় থাকে না!"

"সুন্দৰলাল!" নিবাৰণৰ কঠোৰ স্বৰতময়ো চ'ক্ খাই উঠিলোঁ।

কিন্তু সুন্দৰলালে ভয় নাখালে। "যদি আছে উদ্ধাৰ কৰিবা নেকি? কিন্তু ব্ৰুবা! তুমি আমাৰ বহুত টকা নাই দিয়া। আমি আজি মনো-ৰমাক নাই ছাৰিবে।"

মই লক্ষ্য কৰিলোঁ, সুন্দৰলালে পেণ্টৰ পকেটত হাত ভৰাইছে। কিন্তু তাৰ আগতেই নিবাৰণ তেওঁৰ ওপৰত জাঁপিয়াই পৰিল আৰু গাত ধৰি আঁজোৰ মাৰি আনি এনে এটা ধনঞ্জয় চৰ লগাই দিলে যে সুন্দৰলাল আচাৰ খাই

আটিত পৰি গ'ল। নিবাৰণে আঙ্গুল কাঢ়ি তেওঁৰ মুখটো দুহাতেৰে ধৰি পকী মজিয়াত খুন্দিয়াই খুন্দিয়াই ক'লে, "প্যাকিস্থানেদি স্মাগলু কৰা মদৰ পইচা তোক কেনৈ দিব লাগে অ', কেনৈ দিব লাগে ?" তেওঁ লৰচৰ নকৰা দেখি নিবাৰণে তেওঁৰ জেপ লুকাকি ডাঙৰ ছুৰী এখন উলিয়ালে। সেইখন মোৰ হাতত দি নিবাৰণে ক'লে, "এইখন আপুনি ৰাখক চলিহা। মোৰ হাতত থাকিলে কিবা ঘটনা হৈ যাব পাৰে। ইয়াক চাব।" এই বুলি তেওঁ কোঠাটোৰ চাৰলৈ ধৰিলে। মই জেপৰ পৰা ৰচীডাল উলিয়াই সুন্দৰলালৰ হাত দুখন পিচ ফাললৈ নি টাহি টাহি বান্ধি দিলোঁ। ড্ৰাইভাৰে স্কীণখনৰ পৰা হোল্ডল বন্ধা চামৰা এচটা আনি ভৰি দুটা টানকৈ বান্ধি পেলালে। আমি দুৱাৰখন বন্ধ কৰি দিলোঁ।

এইটো ঘৰৰ বাকী দুটা কোঠাত নিবাৰণে কাকো বিচাৰি নাপালে। আমি ভিতৰ পিনে দুৱাৰ খুলি ওলাই গ'লোঁ। ভিতৰ পিনে লগালগিকৈ আন এটা দীঘলীয়া ঘৰ। বাৰাণ্ডাত লাইট জ্বলি আছে। সেইটো ঘৰত কাৰোবাৰ মাত শুনা যেন লাগিল। এখন দুৱাৰ খোলা দেখি আমি আগবাঢ়ি গলোঁ।

দুৱাৰ মুখৰ পৰাই আমি দেখিলোঁ দুজনী তিৰোতা মানুহ। এখন ডাইনিং টেবুলৰ দুকাষে বহি আছে। তাৰে এজনী মনোৰমা—ৰঙা চকু দুটা দুৱাৰ খনত নিবদ্ধ, কিন্তু আমাক চিনিব পৰা নাই; মুখেৰে কিবা বলকি আছে। ইজনী চুটি-চাপৰ, শকত-আৱত; বৰ কটা চুলি, চকুৰ নোম কেউডালিতে কাজল; ওঁঠ দুটা টিকটিক কৰে ৰঙা কৰি বোলোৱা— তেওঁ আমাক দেখি থপ কৰি থিয় হ'ল। হাতত প্ৰকাণ্ড ক'লা চামৰাৰ হেণ্ডবেগ এটা—"অ' তুম্ বুৰা! ক্যা মাংতা ?" বুলি তেওঁ দুখোজমান পিচুৱাই গ'ল। তাৰ পাচত থপ্ কৰে আমালৈ পিঠি দি লৰা-লৰিকৈ বেগটো খুলিবলৈ ধৰিলে। নিবাৰণে হাতৰ ওচৰতে পোৱা সক কাঠৰ চকী এখন দাঙি লৈ জোৰেৰে মাৰি পঠিয়ালে। সেইখনৰ প্ৰচণ্ড কোবত তিৰোতাজনী হামখুৰি খাই পৰি গ'ল—হাতৰ পৰা ছিটিকি ক'লা বস্তু এটা উফৰি পৰিল। এটা সৰু পিস্তল্‌ভাৰ। সেইটো বুটলি নিবাৰণে ঘৰৰ এচুকলৈ দলি মাৰি দিলে।

মনোৰমা এইবাৰ থৰক-বৰককৈ থিয় হৈছিল। তেওঁ মদ খাইছিল। "তই ? তই আহিছ নিবাৰণ ?" তেওঁৰ জিভাই মোৰ খাব খোজা নাছিল। "তই মোক বিচাৰি আহিছ ?"

নিবাৰণে একে জাপে গৈ বায়েকক সাৱটি ধৰিলে। "বড় বাইদেউ ঘৰলৈ ব'ল।"

"ভূট্ জান, ইহঁতে মোক মদ খুৱাই দিছে। নহ'লে মইতো সেইবোৰ নাখাওঁ। ইমান খুৱাইছে যে খুব খুৱাইছে—মুখতে ঢালি ঢালি দিয়ে।"

ড্ৰাইভাৰে ময়ে দীঘলীয়া কাপোৰ বিচাৰি আনি পিন্ধি থকা মানুহজনীকো বান্ধিবলৈ ধৰিলোঁ।

"বুইছোঁ বুইছোঁ", নিবাৰণে ক'লে, "এতিয়া ব'ল ঘৰলৈ যাওঁ।"

"অ" ব'ল।" ভায়েকৰ আশ্ৰয়ত খোজ পেলাই মনোৰমাই ক'লে, "সুন্দৰলালে ক'লে, সি মোক মৰম কৰিব খোজে। সেই বাবে ইয়াৰ পৰা যাবলৈ নিদিয়ে। এইজনী হেনো তাৰ বৈণীয়েক—বৰ মদ খায় তায়ো। বৈণীয়েক থাকোঁতে সুন্দৰলালে মোক কিয় মৰম কৰিব? মানুহে জানো মানুহক মৰম কৰিব পাৰে?"

"নোৱাৰে বাইদেউ।" কৈয়ে নিবাৰণৰ চকু পৰিল মোৰ ওপৰত। তেওঁ তৎক্ষণাৎ আকৌ ক'লে, "পাৰেও নোৱাৰেও। কিছুমানে পাৰে কিছুমানে নোৱাৰে। সৰহভাগেই নোৱাৰে।"

"কোনেও নোৱাৰে অ' কোনেও নোৱাৰে।" যেন গভীৰ উপলব্ধিৰ পৰাহে পাগলী মনোৰমাই কথাষাৰ কলে। তেওঁলোক লাহে লাহে ওলাই গ'ল। আমিও পিচে পিচে ওলাই আহিলোঁ। ড্ৰাইভাৰে ময়ে সাৱধান হৈ চাৰিওফালে চাই আহিবলৈ ধৰিলোঁ। পিছে আমাক আৰু আন কোনেও বাধা নিদিলে। সুন্দৰলালৰ কাষেদি আমি ইটো ঘৰো পাৰ হৈ গ'লোঁ। তেওঁ নিথৰ হৈ তেতিয়াও পৰি আছিল। মনোৰমাই তেওঁক নেদেখিলে। মই লাইটটো নুমুৱাই, ছুৰীখন মজিয়াতে পেলাই দুৱাৰখন টানি থৈ গুচি আহিলোঁ।

টেক্সিত উঠালৈকে বাটছোৱাত আমাক কোনেও লগ নাপালে। ঘৰৰ ভিতৰৰ পৰা যদি কোনোবাই দেখি আছিল তেন্তে ক'ব নোৱাৰোঁ। অসমীয়া ভদ্ৰ চুবুৰিৰ মাজত সুন্দৰলালৰ নিচিনা অসৎ প্ৰবঞ্চকে কেনেকৈ ঘৰ লৈ আছে মই ভাবি আচৰিত হ'লোঁ।

বেকছিটত মনোৰমাক লৈ নিবাৰণ বহিল। মই ড্ৰাইভাৰৰ ওচৰত বহিলোঁ। টেক্সি চলিবলৈ ধৰিলে। অলপ ঘুৰাই-পকাই নিবলৈ মই

পৰামৰ্শ দিলোঁ, যাতে কোনোবাই লক্ষ্য কৰি থাকিলেও অনুকৰণ কৰিব নোৱাৰে। নিবাৰণ অমান্তি নহ'ল।

ভায়েকৰ কোলাতে মূৰটো পেলাই দি মনোৰমাই অকল মূৰত ক'লে, "মোৰ বৰ টোপনি ধৰিছে। নিবাৰণ তই এটা গানকে গা, মোৰ ভালকৈ টোপনি আহক।"

"বাৰু তই শো।" এইবুলি নিবাৰণে কিবা এটা গুণ-গুণাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। নিবাৰণ নিশ্চয় গানগোৱা মানুহ নহয়। কিন্তু বায়েকৰ কাৰণে গাবলৈ ওলোৱা তেওঁৰ গান যে ধোবাৰ ঘৰৰ গাধৰ মাত হলেও মোৰ ভাল লাগিব, সেই বিষয়ে মোৰ সন্দেহ নাথাকিল। মই উৎকৰ্ণ হ'লোঁ।

নিবাৰণে প্ৰথমে কি গাইছিল ধৰিব পৰা নাছিল। তেওঁৰ মাতটো সচাঁই বেয়া। গান গাব নোৱাৰে। কিন্তু কি গাইছে যেতিয়া বুজিব পাৰিলো তেতিয়া চঁক্ খাই উঠিলো: "শিয়ালী এ নাহিবি ৰাতি, তোৰে কাণ কাটি লগামে বাতি। শিয়ালীৰ মূৰে মকৰা ফুল, শিয়ালী পালেগৈ ৰতনপুৰ॥" গীতটোত নতুনত্ব একো নাই যে চঁক্ খাই উঠিব লাগিব। যি কোনো অসমীয়া মানুহৰ ঘৰতে এই ল'ৰা-ছোৱালী ওমলোৱা গীতটো শুনিবলৈ পোৱা যায়। কিন্তু নিবাৰণৰ নিচিনা এটা অসামাজিক মানুহৰ মুখত এই গীত? এইটো কেনেকৈ সম্ভৱ হ'ল? কেনেকৈ এই গীতটো মনলৈ আহিল? নিশ্চয় ল'ৰা কালৰ কথা তেওঁৰ মনত পৰিছে। কল্পনা কৰি লোৱা টান নহয় যে এসময়ত নিবাৰণ আৰু মনোৰমা দুটি সৰু, বৰ মৰম লগা ল'ৰা-ছোৱালী আছিল। সিহঁতক মাকে বৰ মৰম কৰিছিল। শিয়ালীৰ গীত গাই হয়তো গধূলি টোপনি অনাইছিল। মাকে নেগালেও হয়তো কোনোবা আইতাক-পেহীয়েক-জেঠায়েকে সিহঁতক সাধু কথা কোৱাৰ উপৰি নানান গাৱঁলীয়া গীত-পদ গাই শুনাইছিল। দেশৰ ঐতিহ্যৰ মাজেদিয়েই সিহঁত ডাঙৰ-দীঘল হৈছিল। সেই ঐতিহ্যৰ উত্তাপ অলপ নহয় অলপ আজিও নিবাৰণ আৰু মনোৰমাৰ মাজত আছে। সেই কাৰণেই ইমান বিজতৰীয়া গীত-মাতৰ দিনতো নিবাৰণৰ মনলৈ আৰু মুখলৈ এই গীতটোহে আহিছে।

অলপ অভিভূত হৈ গৈ মই শ্ৰদ্ধা সহকাৰে আগছিটৰ পৰা এবাৰ উলটি চালোঁ। নিবাৰণে মিচিকৈ হাঁহিলে, কিন্তু গাবলৈ এৰি নিদি কোলাত

সুৰ পেলাই নিঃসাৰ হৈ থকা বায়েকৰ মুৰেত হাত এখনেৰে বুলাই থাকিল। মোৰ ভাল লাগিল।

শকুন্তলা আৰু সংৰাম উদগ্ৰীৱ হৈ আমালৈ বৈ আছিল। টেক্সিখনৰ পৰা আমি সকলোৱে মনোৰমাক ধৰাধৰি কৰি ঘৰৰ ভিতৰলৈ লৈ গলো। তেওঁ এক প্ৰকাৰ অজ্ঞান হৈয়ে আছিল। আমি যে কেবাজনেও মিলিহে তেওঁক কঢ়িয়াই লৈ যোৱাৰ দৰে নিছিলো তেওঁ তাক জনা নাছিল। তেওঁক তেওঁৰ বিছনালৈ নি শুৱাই দিয়া হ'ল। শকুন্তলাই তৎক্ষণাৎ পানী এবাল্টি আনি গামোছা এখন তিয়াই তিয়াই তাৰেই মনোৰমাৰ ভাঁৰ দুটা পালেংখনৰ পৰা অলপ ওলোমাই ধৰি ধুৱাই দিবলৈ ধৰিলে। নিবাৰণেও টাৱেল এখনৰ আগ এটা গৰম পানীৰে তিয়াই আনি আলফুলকৈ মনোৰমাৰ মুখমণ্ডল মচি দিবলৈ ধৰিলে। মনোৰমাৰ সাৰ-সুৰ নাই।

সংৰাম আৰু মই কেৱল চায়েই থাকিলো। কিবা কৰি দিব লাগে বুলি ধৰিব নোৱাৰিলো। অস্বাভাৱিক জীৱন যাপন কৰা এই হাল ককায়েক-ভনীয়েকক আজি দুটি বৰ স্বাভাৱিক প্ৰাণী যেন লাগিল। মাত্ৰ তেওঁলোকক আন আন মানুহে সহজ হবলৈ নিদিলে যেনহে লাগিল। মনোৰমা আৰু নিবাৰণৰ মাজত যদি কিবা অস্বাভাৱিকতা আছে তেন্তে সেইটোৰ উদ্ভৱ আন ক'ৰবাতহে।